

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 269

Yıl: 22

KASIM 2016

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

12 TL (KDV Dahil)

Osmanlı'da evrim

ECDÂDIN DARWIN'LE
İMTİHANI

PROF. DR. REMZİ DEMİR
DOÇ. DR. İNAN KALAYCIOĞULLARI
ARŞ. GÖR. İSMAİL DİNÇARSLAN
ÇİĞDEM ÖZBAY
ELİF GÖZDE ARSLAN

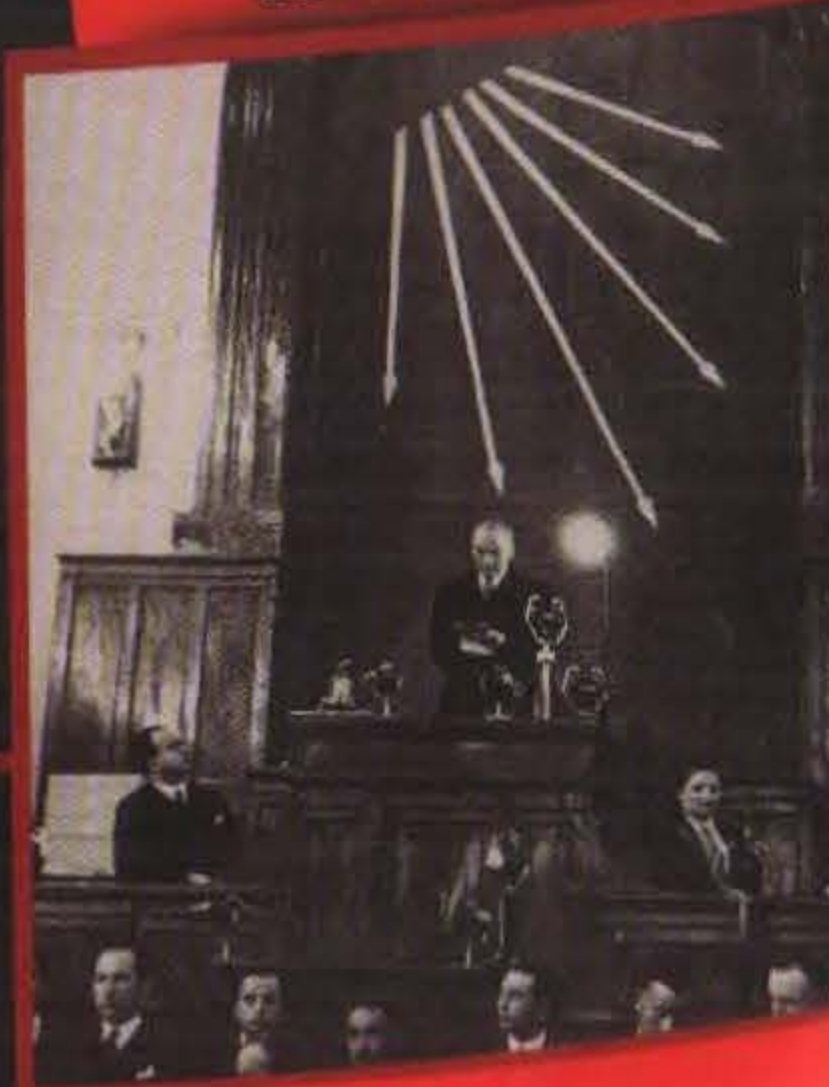
İLK KEZ YAYIMLANAN
BELGELERLE

"KOLOMBİYA PLANI"
ÖZGÜR UYANIK

X-IŞINI EVRENİ
DOÇ. DR. SITKI ÇAĞDAŞ İNAM

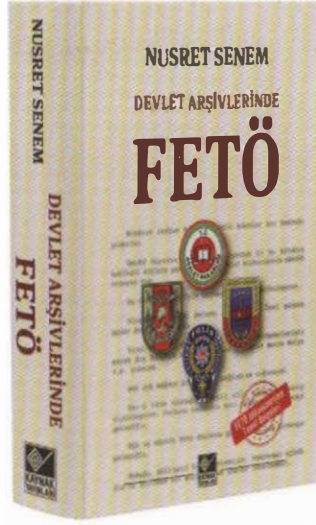

TKP'NİN ATATÜRK VE
10 KASIM DEĞERLENDİRMESİ
"ALTI OK'U BENİMSİYORUZ"
DR. MEHMET PERİNÇEK

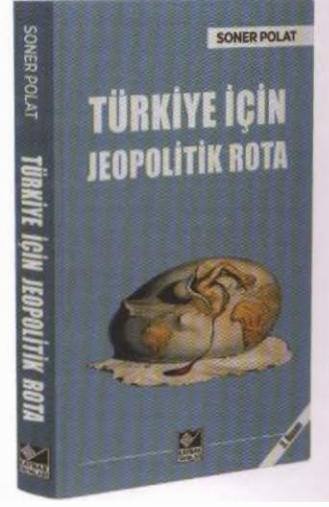
TÜRKİYE'NİN ROTASINI ÇİZEN KİTAPLAR

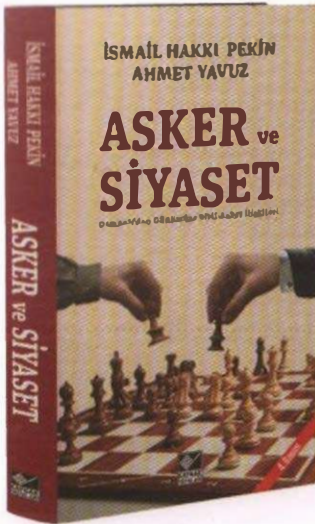
Emperyalizm; insanı, doğayı ve aşkı yıkıma uğrattırken, Doğu Perinçek yeni bir devrim dalgasını, ilerici Asya'nın gerilci Batı'ya karşı zaferini müjdeliyor!

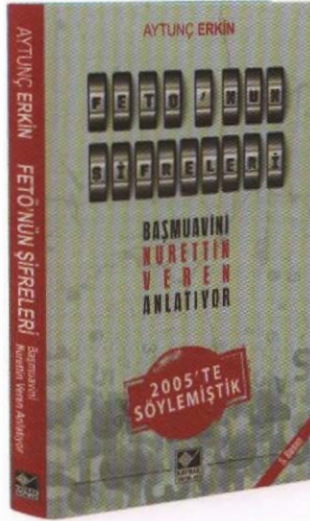
Emniyet'in, Genelkurmay'ın, Jandarma Genel Komutanlığı'nın FETÖ raporları, mahkeme kararları...

Em. Tümamiral Soner Polat, Türkiye için, önyargılardan arınmış ve ezberlenmiş kalıpları kıran yeni bir jeopolitik rota çiziyor.

Türk ordusunun tarihinin kurumsal olarak incelendiği, böylece asker ve siyaset ilişkilerinin yanı sıra ordunun kendi iç ve toplumla ilişkilerinin de masaya yatırıldığı bir araştırma.

Fethullah Gülen'in, Cemaatle yollarını ayıran başmuavini Nurettin Veren anlatıyor, FETÖ'nün şifreleri çözülüyor...

Fethullahçı Terör Örgütü'nün hedefindeki Yargıtay Cumhuriyet Savcısı Kurtuluş Tayanç Çalışır'ın kaleminden FETÖ'nün analizi.

Türk Devrimi'nin Yayınevi

KAYNAK YAYINLARI

www.kaynakyayinlari.com

0212 252 21 56 / 99

facebook.com/kaynakyayin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

twitter.com/kaynakyayin

SAYI : 269 Kasım 2016

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. H. Zafer KARSGenel Yayın Yönetmeni: Emrah MARAŞO
İdari Sorumlu: Gökalep ÇİFTÇİOĞLU

Görsel Yönetmen: Burak BAŞCI

Yazı Kurulu: Doç. Dr. Cüneyt Akalin,
Çağrı Mert Bakırcı, Dr. Necmi Dayday,
Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Erhan Enç,
Prof. Dr. Erkin Savaş, Efe Can Gürcan,
Erkan Ildız, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Zafer Kars, Prof. Dr. Çagatay
Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray,
Prof. Dr. Tülin Oygür, Feyziye Özberk,
Prof. Dr. Hüseyin Özel, Doç. Dr. Hakan
Seçkin, Doç. Dr. Haldun Soyğür, Prof. Dr. Osman
Sadı Yenen, Onurcan Ülker, Doç. Dr. Hüseyin
Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı
Doğan, Prof. Dr. Nurdan İnan, Prof. Dr.
Bilrol Kılıç, Prof. Dr. Gökhan Tanyer, Doç.
Dr. Sıtkı Çağdaş İnam, Doç. Dr. Burçin Aşkın
Gümüş, Harun Çakan, Dr. Elif Yılmaz, Dr. Mustafa
Sevim, Orçun Gökçür, Nisa Şencan, Gökalep
Çiftçioğlu,
Yönetim Yeri: Dr. Mediha Eldem Sokak No 51/1
Kültür Mahallesi Kızılay Çankaya ANKARA
e-posta: bilimveutopya@gmail.com
İnternet adresi: www.bilimveutopya.net
Telefon: (0312) 418 52 64Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Dr. Mediha Eldem Sk. No: 51/1
Kızılay /Ankara

Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilcisi: Hazal SARAL

Tel: 0533 461 32 98

hazalsaral@gmail.com

Eskişehir Temsilcisi: Alaz TETİK

Tel: (0505) 911 73 46

bilimveutopyaeskişehir@gmail.com

Gaziantep Temsilcisi: Mehmet İYİĞÜN

Tel: (0505) 669 48 71

doctoriyigun@hotmail.com

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER

Büyük Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 İskenderun

Tel: (0326) 613 41 33

Aimanya Temsilcileri:

Aachen: Turan KILIÇ

turankilic58@hotmail.de Tel: 17622618769

Berlin: Şivan KAYAŞ

sivankayas@gmail.com Tel: 15755840472

Bielefeld: Can ÇAKIR

cancekirci@gmx.net Tel: 01621886801,

015147431089

Bremen: Basri Erol KIZILDENİZLİ

bkizildenzili@gmail.com Tel: 15755930522

Dortmund ve Ruhr Üniversitesi Bochum:

Meram TOSUN

meram_tosun@hotmail.com Tel: 17631548167

Duisburg Üniversitesi: Çağla KILIÇ

cagla_kilic@hotmail.de Tel: 15205649375

Frankfurt: Leyla DENİZHAN

denizhan.leyla@gmail.com Tel: 17666121870

Hamburg: Canel YILMAZ

canelilmam@live.com Tel: 17670922260

Köln: Sevdâ SERBEST

sevd.serb主st@gmx.de Tel: 1634717485

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAŞ

ulas.saritas@gmail.com Tel: +0484 130 819

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:

Nuri TÜRKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN

Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: Kenan ÖZYİĞİT

kenanozyigit@hotmail.com - 31614612207

İngiltere Temsilcisi: Musa BALLIKAYA

musaballikaya@hotmail.co.uk Tel: 447961953300

İsviçre Temsilcisi: Ethem KAYALI

Tel: +0041 - 79 744 41 03

e.kayali@hispeed.ch

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ

zeynep-gunes@merck.com

Abone Kosulları: 6 Aylık: 60.00 TL

Yıllık: 120.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 75

Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 120 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Bilimsel

ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve

Üretim Kooperatifi

(TL) İş Bankası Bilkent Şubesi (Ankara)

4276 - 0292027

IBAN TR04 0006 4000 0014 2780 2920 27

(EUR)

İş Bankası Ankara/Bilkent Şubesi 4276 - 0239523

IBAN TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23

Yurtiçi Satış Fiyatı

Avrupa: 5.5 Euro

Basıldığı Yör: Soneöz Gazetecilik ve Matbaacılık

Rek. İns. San. Tic. Ltd. Şti.

İvedik O.S.B. Matbaacılar Sitesi 35. Cad.

No:56-58 Yenimahalle / Ankara

Sertifika No: 18698 Telefon: (0312) 394 57 71

Dağıtım: Türkiye'de Dağıtım Pazarlama A.Ş.

ISSN 1301-8717 Aylık Yayın Süreli Yayın

Osmanlı'da evrim gerçeği

Evrim bilimi basında genellikle yok saymalar ve yasaklamalarla gündeme geliyor. Bunun karşısında ülkemizde evrimi savunan ve yaygınlaştırmaya çalışan ciddi bir kesim mevcut. Özellikle sayısı son yıllarda artan ve genel olarak bilimi, özel olarak da evrimi geniş kitlelere anlatmaya çalışan bu aydın topluluk işlerin hep kötüye gittiğine dair olumsuz algının yıkılmasının bir kanıtı niteliğinde. Bunun yanı sıra evrim gerçeği sadece bugüne ve geleceğe ait bir olgu değil. Evrim, bizim tarihimize içinde Cumhuriyet'ten önce de yer tutmuş, tartışılmış, yaygınlaştırılmaya çalışılmış. Yani 100 yılı aşkın bir süredir evrimin şahsında bilimle, bilimi reddeden tutuculuk arasında mücadele sürüyor.

İşte bu sayımızda Osmanlı(Türkiye)'ya evrimin nasıl girdiği, hangi bilim dallarında kendini gösterdiği, hangi aydınların evrimi nasıl değerlendirdiği ve işlediğini yazıyoruz. Bu bakımdan *Osmanlı'da Evrim* başlığını taşıyan dosyamız bir ders niteliğinde.

Muhafazakâr bir ideolojik kurgunun hizmetine koşulan Osmanlı tarihinin bu yönünü aydınlatmada dosyamızın ciddi bir adım olduğu ve gericiliğin efsaneleştirme girişimlerine esaslı bir yanıt oluşturduğu fikrindeyiz.

Kapak dosyamızda 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı düşünce hayatına büyük etkilerde bulunmuş evrim biliminin jeoloji, biyoloji, antropoloji, tarih, psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarındaki etkisi karışlaştırmalı olarak inceleniyor.

1844 doğumlu olan ve Osmanlı'da evrim kuramından ilk defa söz eden, Kur'an'daki yaradılışla insanın bir tür maymun olduğu fikrinin birbiriyle çelişkili olmadığını ifade eden Ahmed Midhat Efendi'den başta antropoloji olmak üzere çağdaş bilimlerin Osmanlı aydınları arasında tanınip yayılmasında önemli bir rol üstlenen Şemseddin Sâmî'ye; Darwinizm'e eleştirel bir gözle bakan Ali Sedat Bey'den döneminde büyük bir cesaret örneği göstererek insanın ortaya çıkışı, türlerin oluşumu gibi konuları ele alan Mustafa Satı Bey'e; evrim teorisinin inkârını eleştirerek gençlerin, doktorların, öğretmenlerin zihinlerinin Ortaçağ teorileriyle ezildiğini söyleyen Bahâ Tevfik'ten, Darwinizm kitabını yazarak evrimin ayrıntılı olarak tanınmasını sağlayan ve yaradılışla uğraşmanın yararsız

olduğunu söyleyen Subhl Edhem'e ve daha birçok Osmanlı aydınının görüşlerine yer veriyoruz.

Bunun yanında dosyamızın son makalesini Cumhuriyet döneminin büyük bilim insanı Muzaffer Süleyman Şenyürek'in 1944 yılında, Darwin'in doğumunun 135. yılı vesilesiyle kaleme aldığı yazıya ayırdık. Bu çarpıcı metinde yaradılışçılığa ve dine cepheden yöneltilen eleştiri son derece çarpıcı. Özellikle öneriyoruz.

Yazıları okuyunca son yılların moda tabiriyle *ecdâdımızın* evrim kuramı hakkındaki yaklaşımlarını öğrenmiş olacaksınız. Evrimin tarihinin Türkiye'de sanıldığından da eski olduğunu göreceksiniz ve birçok satırı okurken şaşıracaksınız.

Kapak dosyamızın editörlüğünü Ankara Üniversitesi DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. İnan Kalaycıoğulları yaptı. İnan Bey yoğun programında ciddi bir zaman ayırdı. Kendisine teşekkür borç biliyoruz.

Kapak dosyamızın ana yazısını yine aynı bölümden Prof. Dr. Remzi Demir kaleme aldı. Hocamızın kapsamlı yazısından çok şey öğreneceğinizden eminiz. Kendisine ufuk açıcı çalışması için ayrıca teşekkür ediyoruz.

Dosyamıza katkıda bulunan Arş. Gör. İsmail Dinçarslan, Çiğdem Özbay ve Elif Gözde Arslan'a da emekleri için teşekkür ederiz.

Türk Komünistleri,
Atatürk ve Kemalizm

Dr. Mehmet Perinçek 10 Kasım'ın yıl dönümü vesilesiyle üç önemli belgenin ışığında tarihsel/gerçek TKP'nin Atatürk ve Kemalizm değerlendirmelerini içeren, bugün açısından da büyük derslerle dolu bir makale kaleme aldı. Bu son derece öğretici yazıyı başta sosyalistler ve Atatürkçüler olmak üzere aydınlarımız mutlaka okumalı.

Dergimizde yine birçok konuda aydınlatıcı yazılar mevcut, iyi okumalar...

Yazılara Öneriler

Yazılarınızı Word veya Word uyumlu bir kelime işlem programıyla hazırlayın. Times New Roman yazı tipi kullanın. Başlık, 14 punto ve kalın harflı olmalı; başlıkta ilk sözcük ve özel isimler hariç ilk harfler daima küçük yazılmalıdır; başlık altında 12 punto ve kalın harflerle yazının (varsa) akademik unvanı ve adı soyadı yer almalı; bu satırın altında 12 punto ve kalın harflerle yazının (varsa) çalıştığı kurum belirtilmelidir. Metin 12 punto ve normal harflerle yazılmalıdır; metin içindeki ara başlıklarda 12 punto ve kalın harfler kullanılmamalı, ara başlıklarda ilk sözcük ve özel isimler hariç ilk harfler daima küçük yazılmalıdır. Sayfa kenar boşlukları "normal" verilmeli, satırlar iki yandan hizalanmalı, satır aralığı tek olmalıdır. Yazarların kaynaklar metninde uygun yerlerde üst karakter yerleşimli rakamlarla belirtilmeli, "son not" olarak yazıya eklenmelidir. Kaynak künyelerinin yazılma şeklini yazar seçer. Anlaşılması zor kısaltmalardan kaçınılmalıdır. Yazı içinde yer alması istenen görsel malzeme (varsa) en az 30KB hacminde aynı dosya(lar) halinde gönderilmelidir. Bu önerilere uyulduğu takdirde yazılar daha hızlı değerlendirilecek ve basılabilecektir.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com
Ahi Evran Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
aikanyaren@gmail.com
(0 537) 587 53 77
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr
(0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
İsmail Eray ÇELEBİ
ieraycelebi@hotmail.com
(0 534) 831 39 69
Ankara Üniversitesi (Cebecei Kampüsü)
Emre CAN
emre-akan-can@hotmail.com
(0 534) 816 71 20
Ankara Üniversitesi (DTCF)
Emincan CEYLAN
emincancyln@gmail.com
(0 533) 129 35 42
Bahçeşehir Üniversitesi
Arda İŞİKOĞLU
arda532@hotmail.com
(0 539) 612 17 18
Balıkesir Üniversitesi
Alican VARAN
alicanvaran@hotmail.com
(0 506) 919 28 98
Baskent Üniversitesi
Helin ÖZCELİK
hell_ein91@hotmail.com
(0 507) 919 83 13
Bilkent Üniversitesi
Defne DURU
defneduru96@gmail.com
(0 542) 766 70 31
Bilim Üniversitesi
Fırat UZUN
furatuz_n@hotmail.com
(0 555) 724 81 32
Boğaziçi Üniversitesi
Safak ERDEM
safakerdem12@gmail.com
(0 531) 627 05 07
Celal Bayar Üniversitesi
Erdem ÖZDEMİR
erdem_ozdemir@hotmail.com
(0 555) 518 43 07
Cumhuriyet Üniversitesi
Emrah ZORBA
emrahzorbatg@gmail.com
0541 285 92 83
Çanakkale On ekiz Mart Üniversitesi
Hüsnü SARI
husnasari@hotmail.com
(0 537) 386 63 40
Çukurova Üniversitesi
Sefa APAYDIN
sefa.apaydin@gmail.com
(0 546) 465 07 17
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com
(0 505) 296 90 70
Ege Üniversitesi
Oytun Ozan KORKMAZ
oytunoymaz@hotmail.com
(0 536) 346 59 50
Erciyes Üniversitesi
Aykut Alp AVŞAR
mahrem_utoxia@hotmail.com
(0 542) 462 07 12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Güney KARAGÖLLÜ
gunnykaragollu@gmail.com
(0 506) 057 24 17
İnönü Üniversitesi
Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 56
Gazi Üniversitesi (İİBF)
Berk BOGAZLIYANLI
berkbogazliyanli@hotmail.com
(0 555) 881 99 33
Gazi Üniversitesi (Marlıez Kampüsü)
Erdem ÖZBASAN
ozbasanerdem@hotmail.com
(0 543) 92 27 26
Hacettepe Üniversitesi
Elif İŞÇEN
elif-iscen@hotmail.com
(0 542) 531 42 15
İstanbul Aydın Üniversitesi
Çağdaş BABACAN
cagdasbabacan@hotmail.com
(0 537) 926 81 22
İstanbul Üniversitesi
Mert ÖZCELİK
rsmmert@gmail.com
(0 541) 798 06 53
İstanbul Teknik Üniversitesi
Ali Rıza EREŞE
teyzicari@gmail.com
(0 535) 351 99 41
Kadir Has Üniversitesi
Buket YAZICI
buketyzici@gmail.com
(0 531) 011 96 17
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Servet CEVİNİ
servetcevin@hotmail.com
(0 533) 399 52 48

Osmanlı'da Evrim

■	Çiviyazısı	1
■	Can Pınarından Prof. Dr. Ahmet İNAM Kavram yolculuğu üstüne	4
■	GÜNCEL BİLİM Gelecekteki hemşireniz robot olabilir Kanser hücreleri de Alzheimer hastalığına yakalanıyor	5
■	GÜNCEL KÜLTÜR CIA'nın kültürel silahı: Çağdaş sanat	6
■	GÜNCEL KÜLTÜR Vikingler'de aile ve cinayet	8
■	GÜNCEL BİLİM Erken yaşta esrar kullanımı düşük IQ'nun habercisi	9
■	Kapak Prof. Dr. Remzi DEMİR Evrim Kuramı'nın Türkiye'ye girişi ve etkileri	10
■	Kapak Elif Gözde ARSLAN Ahmed Midhat Efendi ve "İnsân: Dünyâda İnsânın Zuhûru"	20
■	Kapak Çiğdem ÖZBAY Şemseddin Sami ve İnsân	25
■	Kapak Çiğdem ÖZBAY Ali Sedat Bey ve Darwinizmin eleştirisi	28
■	Kapak Çiğdem ÖZBAY Mustafa Satı Bey ve Etnografya: İlim-i Akvam	30
■	Kapak Doç. Dr. İnan KALAYCIOĞULLARI Arş. Gör. İsmail DİNÇARSLAN Bahâ Tevfik ve İnsânın Menşei	33
■	Kapak Doç. Dr. İnan KALAYCIOĞULLARI Subhî Edhem ve Lamarckizm	35

TKP'nin Atatürk ve 10 Kasım değerlendirmesi

■	Kapak Doç. Dr. İnan KALAYCIOĞULLARI Arş. Gör. İsmail DİNÇARSLAN Muzaffer Süleyman Şenyürek ve "Charles Darwin: Hayatı ve Eserleri"	39
■	Dr. Mehmet PERİNÇEK TKP'nin Atatürk ve 10 Kasım değerlendirmesi "Altı Ok'u benimsiyoruz"	44
■	Prof. Dr. Sina AKŞİN Söyleşi: Hazal SARAL Lozan gerçeği ve gericiliğin martavalları	56
■	Yerden Göğe Doç. Dr. Sıtkı Çağdaş İNAM X-ışını Evreni	60
■	Kondor'un Güncesi Özgür UYANIK "Kolombiya Planı"	63
■	Doğa Tarihinden Notlar Prof. Dr. Nurdan İNAN Paskalya Adası'nın dev heykelleri	70
■	Matematiğin Sesi Prof. Dr. Süleyman Gökhan TANYER Dalga salınımları Sallanan düzenekler, göze konuşan güzellikler	74
■	Habip Hamza ERDEM Söyleşi: Gürler AKDORA Ermeni sorununa tarihsel bir göz atış "Fransız Basınında Genç-Türk Devrimi"	81
■	Selçuk KOSA Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail ülkelerinin harcaması ve patent başvurusu istatistiklerinin karşılaştırılması	87
■	Kitapkurdu	95
■	Klasik Batı Müziği Defteri Prof. Dr. Server ACİM Solo Pişano eserleri içinden ikinci örnek	96

Kırıkkale Üniversitesi
Can ALKAC
canalkac@gmail.com
(0 535) 784 62 68
Kırklareli Üniversitesi
Selçuk KILIÇ
selcuk.kic@gmail.com
(0 555) 366 62 63
Kocaeli Üniversitesi
Yegim ÇAKMAK
yegim_cakmak_kou@hotmail.com
(0 536) 601 02 74
Koç Üniversitesi
Uğur Gürkan TOSUN
utusun@ku.edu.tr
(0 536) 466 80 64
Marmara Üniversitesi
Hüseyin GÜL
salir1993@hotmail.com
(0 534) 359 96 42
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Ersay İRİŞİ
ersoy12@hotmail.com
(0 534) 332 35 61
Mersin Üniversitesi
Mehmet AK
mehmetak_33@hotmail.com
(0 537) 788 18 98
Mugla Üniversitesi
Gözen SORGUCU
gozen_sorguc@hotmail.com
(0 554) 370 84 19
Mustafa Kemal Üniversitesi
Mehmet RUM
mehmetrum@gmail.com
(0 541) 414 14 31
Namık Kemal Üniversitesi
Emre Avcıan YÜCEL
emrealcan_18@hotmail.com
(0 530) 292 50 75
Niğde Üniversitesi
Süleyman Açıkgöz
suleymanacikgoz51@hotmail.com
(0 532) 732 64 00
ODTÜ
Ermən DERE
e185456@metu.edu.tr
(0 534) 522 50 61
Pamukkale Üniversitesi
Fatma ÇAKMAK
fatmacakmak8@gmail.com
(0 536) 363 17 33
Sakarya Üniversitesi
Emre GÜMÜŞSÜ
emregumuscu@gmail.com
(0 537) 889 82 87
Selçuk Üniversitesi
Su ERK
suerk@hotmail.com.tr
(0 506) 958 83 36
Süleyman Demirel Üniversitesi
Serhat ÇİĞLA
serhat.1@hotmail.com
(0 506) 952 39 81
Trakya Üniversitesi
Gürol Bora ATEŞ
gurolbora@hotmail.com
(0 537) 986 63 46
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com
(0 505) 776 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Eda AKGÜL
edaakgul96@gmail.com
(0 539) 782 59 80
Yıldız Teknik Üniversitesi
Yigit Yazgılı
ygt.yazgili@gmail.com
(0 531) 693 80 60

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlgkryl@yahoo.com
ALMANYA (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)
ALMANYA (Kuzey Bölgesi)
Bielefeld Üniversitesi
Can Çakır (can.cakir@gmx.net)
Siegen Üniversitesi
Simel GÜLTEKİN
simel-94-62@hotmail.de Tel: 1788314852
Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
Guangdong Congliang Üniversitesi
Alihan GÖKDENİZ
alican@bilimulopya.com.tr
İNGİLTERE
Queen Mary, University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com
POLONYA
Varşova Üniversitesi
Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl
RUSYA FEDERASYONU
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
SURIYE
Sam Üniversitesi
Canan Fatma ÇAN
turkkan.turhan@gmail.com

Kavram yolculuğu üstüne

Kavramların bizim üzerimizdeki etkileri, bizim onları yorumlama gücümüzle yaşadıklarımızdır. Kavramlarla etkileşebiliyoruz, bir anlamda. Biz onları işleyerek değiştirebiliyoruz. Onlar da bizi işleyebiliyorlar. Kavramlarla işleşebiliyoruz.

Bugün, Latince kökenli dillerin, Türkçeye "kavram" olarak çevrilebilecek sözcüğü, Latince *concupio*'dan *conceptus*, diğer anlamlarının yanında, "içine almak, ele geçirmek, bulmak, yakasına yapışmak, doğurmak" gibi anlamlar taşıyor. *Concupere*, başlarda tohumu rahimin içine bırakmak, gebe kalmak anlamıyla şaşırtıcı bir ipucu veriyor bize: Kavram bir bereketi, doğurmayı işaret ediyor. Diğer yandan, "kavram", yakın bir anlam ağı içinde Almanca *Greifen* fiilinden *Begriff* sözcüğü ile karşılıyor: Tutmak, kavramak anlamında. Zihnimizin yakaladığı tuttuğu bir şeyi işaret ediyor olmalı. Biz "mefhum" sözcüğünü kullanmışız, "fehm olunan" anlamında. Daha yumuşak bir "kavram" yorumu olsa gerek.

Tutmak, içine almak, doğurmak: Kavramlar, tarih boyunca genellikle zihinle dünya arasında köprü olarak görülmüşler. "Düşünce alanının bir ögesidir, sözcüklerle dile getirilir, belli bir ontolojik yapısı vardır" diye düşünülmüş. Kavram yolcuları bu gibi yerleşik görüşlerle yolculuğa çıkamazlar. Kavram yolcularının kavramları *bir arada yaşamının* kavramlarıdır. Yaşam alanının kavramlarıdır. Onlarla yaşanacak, onlar olunacak ya da onlardan uzak kalınacak kavramlardır. Güzellik gibi örneğin, dostluk gibi, kötülük gibi.

Kavramlarla yaşarız. Günlük yaşamımızı kolaylaştıran yardımcıları vardır. Onlarla yaşam sorunlarımızı çözer, hayatı tanırız. Kavramlar yalnızca hayatta kalmaya, hayatın günlük sorunlarını çözmeye yaradığında, onlarla kavram yolculuğuna çıkılmaz. Yolculuk, *kavramlarla yaşamayı* göze alıp bunu başarabilenlere açıktır. Can vardır çünkü kavramların altında, kan vardır.

Kavram yolculuğu yaşantısı bulanık bir sezgiyle, *alma* ile başlar. Düşünceler, duyular, izlenimler, duygular yolcuya üşüşür. Yolcu onlara maruz kalır. Belli belirsiz bir dürtüsel karşılık verilir, bu alınan, üşüşen

etkilere. İnsan, biyo-nörolojik varlık olarak her aldığına karşı bir tepki verir. Her alış, bir alış-veriştir onda. *Alma* aşamasında, *anlama* henüz gerçekleşmemiştir. Bu aşamada taklit yoluyla yaşanır kavram. Dürtüsel, sezgisel olarak yaşanır.

Anlama aşamasında belirsiz sezgiler bir araya getirilir, bir *anlama çerçevesi* oluşturulur. Anlama, yolculuğun değişik dönemlerinde ortaya çıkar. Anlamanın yolculuğu sürdürecektir biçimde gerçekleşmesi durumunda *kavrama* aşamasına varılır. Bu aşama, soyutlamanın, genellemenin, kuramsal boyutun geliştiği bir aşamadır. Örneğin "güzel"e doğru bir kavram yolculuğuna çıktınız. Güznel nesneleri, varlıkları, insanları yaşaya yaşaya alma, anlama aşamalarından *kavrama* aşamasına ulaşır, bir güzellik kavramına varırsınız. Kavrama kavram yolcusunun son noktası değildir. Kavrama bizi yeni anlamalara götürerek, çerçeve değişiklikleri yaratabilir. Anlamadaki değişiklikler, yeni kavramları oluşturabilir. Kavrama, farklı kavrama biçimlerine, yollarına, içeriklerine kapalı kalırsa gelişemez. Yolculuk orada son bulur.

Kavrama sürecinin gelişip sürmesi, yolcuyu *bilme* aşamasına ulaştırır. Bir kavram yolcusu için bilme, neden bildiğini bilmedir. Kavramayı alışlagelen anlamıyla temellendirme ile ortaya çıkar. Kavradiğınızın başka türlü nasıl kavranabileceğini, bunun gerekçelerini kavrayabiliyorsanız, bilmeye başlıyorsunuz demektir.

Yolculuk, bilince bitmiyor. Unutmayalım, kavram; tutma, içine alma, doğurma demektir. Bilme, yeni almalar, anlamalar, kavramalar, bilmeler doğurur. Bilmeler, bilmeler doğurur. Kavram yolu bitimsizdir bu anlamda. Kavram yolcusu, Latince söylemeye çalışırsak *conceptus viator*, ölünceye ya da bunayınca kadar, yürüyecektir, kavram yolunda.

Kavram yolculuğu yalnızca bilme, bilgiye erişmek için yapılmaz. Asıl amaç, *olmadır*. Peki, nedir *olma*? Kavramlar, bir açıdan anlamlı, mânâ yüklü erkelerdir. Burada "erke" sözünü kavramdaki enerji karşılığında kullanıyorum. Kavramlar enerji kaynaklarıdır. Sözcüklerle dile getirildiklerinde anlamlı, değerlerle yüklü olduklarında mânâlı erkelerdir. Kavramların erkeleriyle ilişkiye geçebilmek, onlarda yüklü enerjiyi alabilmek ya da onlara enerji yüklemek sürecine *kavram işlemek* diyorum. Kavramları işlemek, onlar üzerinde düşünmek, içinde yer aldıkları bütünde anlamlarını, değerlerini irdeleyebilmekle gerçekleşir. Kavramlar arası bağları, kavram ağlarını fark edebilmek, bu ağların yapısını çözümlayebilmek de kavramları işleyen kavram işleyicisinin, kavram işçisinin çabalarının bir bölümünü oluşturur.

Olma, kavram işlemekten, onunla erke alışverişine girmekten fazla bir şeydir. Olabilmek için, kavramların da sizi işlemesi gerekir! Bu sav, ilk bakışta karanlık bir söz olarak görünüyor. Sanki kavram mistisizmi yapıp onlara, dilsel ifadelerinden, düşünsel yapılarından öte anlamlar yüklüyormuşum izlenimini verebiliyor. "Kavramlardaki enerji" ne demektir, örneğin? Nasıl oluyor da kavramların erkeleri oluyor? Onlar birer enerji taşıyan fiziksel varlıklar mıdır?

Burada kavram erkesi, fiziksel bir enerji değildir. Kavramların bizim üzerimizdeki etkileri, bizim onları yorumlama gücümüzle yaşadıklarımızdır. Kavramlarla etkileşebiliyoruz, bir anlamda. Biz onları işleyerek değiştirebiliyoruz. Onlar da bizi işleyebiliyorlar. Kavramlarla *işleşebiliyoruz*. İşte kavramlarla olma, bu işleşebilme sürecini anlatıyor, bir açıdan. Örneğin, "cesaret" kavramıyla işleşebiliyorsak, bu kavramın anlam ve mânâ ufkunu genişletiyor, onu etkiliyor ve ondan etkileniyorsunuz. Onunla *oluşuyorsunuz*. Onunla *oluyorsunuz*. Cesareti alıyor, anlıyor, kavıyor, biliyor, cesur oluyor, cesaret oluyorsunuz.

Gelecekteki hemşireniz robot olabilir!

Robotlar ameliyathanedeki insan davranışlarını başarılı bir şekilde taklit edebiliyor

Hastaneye yapacağınız bir sonraki ziyarette robot hemşireler ile karşılaşabilirsiniz. Yakın zamanda Dr. Elena De Momi ve çalışma arkadaşları tarafından *Frontiers in Robotics and AI* adlı bilim dergisinde yayımlanan bir araştırma, buna dair ipuçları sunuyor. Milan Politeknik Üniversitesi'nden (Politecnico di Milano) Dr. Elena De Momi, insan hareketlerini taklit edebilen robot teknolojisini üreten uluslararası ekibe başkanlık ediyor. De Momi'nin çalışması, ameliyat gibi önemli tıbbi müdahaleler esnasında insan ve robotların etkin bir işbirliği içinde olabileceklerine işaret ediyor.

Zamanla bu ilerlemenin yeni gelişmeler zemin hazırlayacağı düşünülebilir; çünkü insan meslektaşlarından oldukça farklı olan robotlar, yorulmak nedir bilmiyor ve titizlik gerektiren birçok müdahaleyi kolaylıkla tamamlayabiliyorlar. Amaçlanan şey, ameliyathanedeki insan uzmanlığını tamamen ortadan

kaldırmak değil, robotlara özgü yetenekler ile söz konusu uzmanlık geliştirilmek isteniyor.

"Robot teknolojisi ile ilgilenen bir bilim insanı olarak robot yardımcılarının, iş sahasını kesinlikle değiştireceğine ikna oldum, ancak robotlar iş imkânlarını elimizden tamamıyla alamayacak. Onlar bizleri gereksiz iş yükünden kurtaracak sadece ve tıp biliminden sanayi uygulamalarına kadar birçok farklı alandaki kimi süreçleri daha iyi bir performansla tamamlayacaklar." şeklinde açıklıyor De Momi.

De Momi'nin ekibi testi gerçekleştirebilmek için çeşitli devinimlere sahip -ve tabii, bir cerrahın ameliyat aletlerini kullanmasına benzer- hareketleri yapan bir insanı fotoğrafladı. Bu görüntüler, hareketleri kontrol etmede hayati öneme sahip robot kolun sinirsel ağına yüklendi. Daha sonra bir operatör, insan deneyin yaptığı hareketleri kopyalaması için robot kolu yönlendirdi.

Son olarak birkaç uzman robotun yaptığı hareketleri gözlemledi. Gözlemciler, hareket-

lerin insani bir ilham ile yapıp yapılmadığını belirlediler. Robot kolun etkin bir şekilde kopyalama yapmayı öğrendiği görüldü. Fikir birliğine varılan hareketlerin oranı %70 düzeyindeydi.

Sonuçları onaylamak ya da reddetmek için ilave araştırmalara ihtiyaç duyulsa da, De Momi'nin çalışması gelecek için umut verici. Eğer robot kollar kusursuz bir şekilde insan davranışlarını taklit edebiliyorsa, ameliyathane gibi yüksek stresin yaşandığı ortamlarda insan ve robotların bir arada çalışabilecekleri koşulların oluşturulması zorunlu hale gelebilir.

Gelecek düşündüğümüz kadar uzak olmayabilir. De Momi'nin çalışması, aldığımız sağlık hizmetlerini kısa süre içinde değiştirme potansiyeline sahip, büyüyen robot teknolojisinin sadece bir parçası.

Kaynak:

<https://www.sciencedaily.com/releases/2016/10/161005115053.htm>

Kanser hücreleri de Alzheimer hastalığına yakalanıyor!

Çeviri: Can Hakan SARIKAYA

Miami Üniversitesi Miller Tıp Fakültesi'ne bağlı Sylvester Kapsamlı Onkoloji Merkezi'nin yaptığı bir çalışmaya göre, kanser hücrelerinin ilerlemesi ve metastaz yapmasında rol oynayan belirli bir takım proteinlerin, amiloid cisimcikleri olarak uykulu halindeki kanser hücrelerinde depolandıkları ortaya çıktı. Bu cisimciklerin çözünmesiyle tekrar aktif hale geçebilen kanser hücreleri ile ilgili bulgular *Developmental Cell* dergisinde yayımlandı.

Parkinson ve Alzheimer gibi nörolojik bozukluklarda rol oynadıkları bilinen amiloid cisimcikleri, kanser gelişimi üzerindeki pozitif etkileriyle farklı bir açıdan bakışları üzerlerine çekiyor. Bunun sebebi ise, nörobilim ve tümör biyolojisinden elde ettiğimiz bilgilerin kullanılmasında ve çeşitli kanser türlerinin tedavisinde yeni ve bambaşka bir yolu önümüze sermeleri...

Miller Tıp Fakültesi'nde biyokimya ve moleküler biyoloji alanlarında profesör olan, Sylvester Onkoloji Merkezi Tümör Biyoloji Programı'nın yöneticisi ve ayrıca ilgili çalışmanın da yazarı Doktor Stephen Lee bu konu hakkında şunları söylüyor: "Protein or-

ganizasyonlarından biri olan amiloid hali, tipik olarak zayıflatıcı nöropatilerle ilişkilidir. Fizyolojik açıdan gözlenmesi ise bir o kadar nadir... Fakat yaptığımız çalışmalarda uykulu halindeki kanser hücrelerinin içerisine amiloid cisimcikleri olarak sığınan yüksek sayıda protein bulduk. Isı şoku şaperon yolu, ilgili cisimciklerde dağılmaya neden olacağı gibi inaktif kanser hücrelerinin de etkin ve ilerleyici hale dönüşmesine neden olabilir."

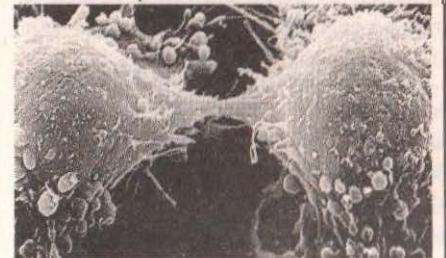
Konu ile ilgili araştırma ekibi, kodlama yapmayan interjenik rRNA'nın amiloid formasyonun düzenleyicisi olduğunu keşfetti. Başka bir deyişle, konuyu ilaç keşfi ve geliştirilmesi için hedef haline getirdi. "Şayet amiloid cisimciklerinin kanser hücreleri içerisinde dağılmasını önleyebilirsek, bunları süresiz olarak uykulu halinde tutabileceğimizi umut ediyoruz. Hatta, aktif kanser hücrelerinde amiloid cisimciklerinin depolanmasını teşvik ederek doğal olan süreç tersine çevirebilir ve kanser hücrelerini etkisiz hale getirebiliriz." diyor Doktor Lee.

Amiloidogenez, normal vücut hücrelerinin uzun zamanlı hücre dışı stresler boyunca işler halde kalmalarını da sağlıyor ve işlemin toksik

olmayan koruyucu doğasını daha da kuvvetlendiriyor.

Lee: "Bu yaklaşım sayesinde kanser hücrelerinden kurtulma zorunluluğumuz da ortadan kalkıyor. Onları etkisiz hale getiriyor, kontrol altında tutma imkânı buluyoruz. Kısaca, kapatma tuşlarına basıyor ve o şekilde kalmalarını sağlıyoruz da denebilir. Bu yöntemin kanser tedavisinin yeni yolu olması konusunda oldukça umutluyum. Zaten, hâlihazırda piyasada ve üzerlerinde çalışılmakta olan interjenik rRNA'yı ve ısı şoku proteinlerini (şaperonları) hedef alan ilaçlar bulmak mümkün."

Kaynak: <http://www.medicalnewstoday.com/releases/313353.php>

CIA'nın kültürel silahı: Çağdaş sanat

Soyut dışavurumcular, 1940'ların sonlarında ortaya çıktılar ve New York'u sanat dünyasının merkezi olarak kabul ettirdiler. Ancak kimileri onların, Soğuk Savaş Dönemi'nde Amerikan casuslarının piyonları olduklarını söylüyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, New York sanat dünyasında heyecan verici bir şey oldu. Tuhaf; ancak karşı konulamaz bir enerji bütün şehri sarmaya başladı. Yıllarca yoksulluk ve anlaşılmamışlıkla mücadele etmiş olan sanatçılar, birdenbire kendilerine güven duymaya, başarı peşinde koşmaya başladılar. Hep birlikte, o zamanlar *soyut dışavurumculuk* (*soyut ekspresyonizm*) olarak tanınacak olan hareketi oluşturdular. Bu hareket, şu anda Londra Kraliyet Sanat Akademisi'nde yer alan, 30 sanatçıdan 164 sanat eserini barındıran (aralarında Willem de Kooning, Jackson Pollock ve Mark Rothko'nun da bulunduğu) büyük bir serginin konusu.

Soyut dışavurumculukla ilgili göze en çok çarpan şeylerden biri de, uluslararası şöhreti yakalama hızıydı. Onunla ilişkilendirilmiş sanatçıların kendi tarzlarını bulmaları uzun zaman almış olsa da, hareket kesin şeklini aldıktan sonra, 1940'ların sonunda, ilk olarak kötü şöhret, sonrasında saygı kazandı. 1950'lerde, resimde ve heykelde en heyecan verici ilerlemelerin Paris'te değil de New York'ta kaydedildiği genel kabul görüyordu. 1957'de, Pollock'un bir araba kazasında hayatını kaybetmesinden bir yıl sonra, Metropolitan Sanat Müzesi, *Sonbahar Ritmi* adlı tablosunu 30.000 dolar ödeyerek satın aldı. O güne kadar, çağdaş bir sanatçının herhangi bir tablosuna böyle yüksek bir meblağ ödendiği görülmemiştir.

Sonraki sene, New York Modern Sanat Müzesi'nin düzenlediği "Yeni Amerikan Resmi" adlı etkili bir sergi, Basel, Berlin, Brüksel, Milan, Paris ve Londra'nın da içinde olduğu, bir yıl sürecek olan Avrupa şehirleri turuna başladı. Soyut dışavurumculuk zafer kazanmıştı artık.

New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi, Jackson Pollock'un Sonbahar Ritmi çalışması için o zamana kadar eşli benzeri görülmemiş bir meblağ ödedi.

Ne yaptıklarının farkında değiller miydi?

Yine de çok geçmeden olumsuz tepkiler gelmeye başladı. İlk olarak, 1960'ların başlarında ortaya çıkan Popüler Sanat (Pop Art), dikkatleri soyut dışavurumculuktan zorla kendine çekti. Ardından ayaklı gazeteler ortaya çıktı ve soyut dışavurumculuğun bu hızlı başarısının altında bir bit yeniği olduğunu fısıldadılar.

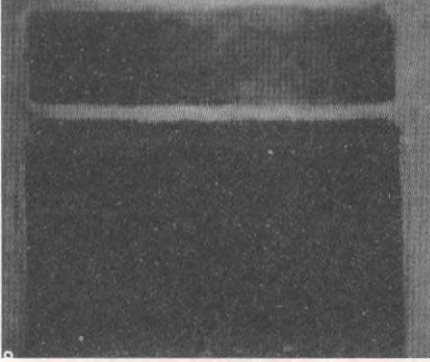
1973'te, Artforum Dergisi'ndeki bir makalede, sanat eleştirmeni Max Kozloff, savaş sonrası Amerikan resmini, Soğuk Savaş bağlamında inceledi. Soyut dışavurumculuğun tarihini anlatan ilk kitap olan Irving Sanders'ın *Amerikan Resmi'nin Zaferi* (*The Triumph of American Painting-1970*) gibi yeni yayınların "kendi kendini kutlayan" ruh haline isyan etti. Kozloff, soyut dışavurumculuğun,

Amerikan hükümetinin savaş sonrası politik ideolojisiyle uyumlu "bir tür iyicil propaganda" olduğunu savunuyordu.

Bu fikir birçok yönden çok aptalca görünüyordu. Sonuçta soyut dışavurumcuların çoğu, dengesiz, aykırı tiplerdi. Pollock, Los Angeles'taki lisesinde "Rusya'dan gelen kokmuş bir isyancı" olarak tanındığını söylüyordu örneğin. Londra Kraliyet Sanat Akademisi Sergi Müdürü David Anfam'a göre, "Rothko anarşist olduğunu saklamıyordu. Barnett Newman iyi tanınan bir anarşistti; Kropotkin'in anarşizm hakkındaki kitabına giriş yazmıştı. Yani Amerikan kültürüne tamamen yabancılaşmış sanatçıların ortak noktası ortadaydı. Soğuk Savaşçıların tam zıttıydılar."

Yine de bir şekilde, Kozloff'un fikirleri kök saldı. 1967'de New York Times

Rothko'nun, No: 15 Mavi Üstüne Koyu Yeşiller Ve Yeşil Şerit'i - 1957

gazetesi, liberal, antikomünist bir dergi olan Encounter'ın dolaylı yoldan CIA tarafından finanse edildiğini ortaya çıkardı. Sonuç olarak, insanlar şüphelenmeye başladılar. Soyut dışavurumculuğun dünya sahnesinde tanıtılmasında CIA'nın parmağı olabilir miydi? Acaba Pollock, bilerek ya da bilmeyerek, Amerikan hükümetinin propagandasını mı yapmıştı?

Yumuşak güç

Kozloff'un fikrini, birkaç deneme, makale ve kitap izledi. Hepsisi de CIA'nın soyut dışavurumculuğu bir şekilde manipüle ettiğini iddia etti. 1999'da, İngiliz gazeteci ve tarihçi Frances Stonor Saunders, CIA ve "kültürel Soğuk Savaş" hakkında bir kitap yayınladı. Saunders kitabında şunu öne sürüyordu: Soyut dışavurumculuk, bir Soğuk Savaş silahı olarak kullanılmıştı. İddiasının bir sentezi, 1995'te Independent gazetesi için kaleme aldığı bir makalede yer alıyor; makale internete mevcut. Saunders'a göre, "Tıpkı bir Rönesans prensi gibi; ancak hareketlerini gizleyerek, CIA, 20 yılı aşkın süre boyunca Amerikan soyut dışavurumcu resmi besledi ve tanıttı."

Meselenin aslı şuydu: CIA'nın, Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü propaganda savaşı kapsamında kültürel girişimle-

Pollock, münzevi bir hayat yaşamış bir alkolikti. Yaşamı, 44 yaşında geçirdiği bir araba kazası nedeniyle erkenden son buldu.

re parasal kaynak sağladığını biliyoruz. CIA bunu, "uzun tasma" diye bilinen adıyla, kurulmasına ve parasal kaynak bulmasına yardım ettiği, 35 ülkede faaliyet yürüten, antikomünist Kültürel Özgürlük Kongresi-KÖK (Congress for Cultural Freedom-CCF) gibi örgütler aracılığıyla yaptı. Örneğin, 1953'te Encounter Dergisi'nin piyasaya sürülmesine sponsor olan kuruluş KÖK'tü. Aynı zamanda Boston Senfoni Orkestrası'na, bir çağdaş müzik festivaline katılmak üzere Paris'e gidebilmesi için de para ödedi.

Saunders'e göre KÖK, 1950'lerde, 1958-1959 yılları arasında Avrupa'yı turlayan "Yeni Amerikan Resmi" de dâhil olmak üzere, kamuoyunda iyi bilinen çeşitli Soyut Dışavurumcu sergilere para sağladı. İddialara göre Tate Müzesi sergiyi Londra'ya getirecek maddi imkânlara sahip değilken, Amerikalı milyoner Julius Fleischmann devreye girdi ve serginin İngiltere'ye götürülebilmesi için para ödedi. Fleischmann, parası CIA tarafından sağlanan "Farfield Kuruluşu" adlı bir topluluğun başkanıydı. Bu nedenle, 1959'daki Tate Sergisi'nden derinden etkilenmiş olan John Hoyland gibi İngiliz soyut dışavurumcu sanatçıların, Amerikan istihbarat şefleri tarafından biçimlendirildiğini tartışmak mümkün.

Saunders, soyut dışavurumculuğu tanıtmakta etkili olan New York Modern Sanatlar Müzesi (MoMA) ve CIA arasındaki bağların da altını çiziyor: 1940'lar ve 1950'lerde MoMA'nın başkanlığını yapmış olan Nelson Rockefeller'in, ABD istihbarat teşkilatıyla yakın ilişkileri vardı. CIA'da kültürel etkinlikleri yöneten Thomas Braden de onun gibiydi; CIA'ya katılmadan önce, MoMA'nın yönetici sekreterliğini yapmıştı.

"Kurnaz ve alaycı"

Ama bugün bile, CIA ile soyut dışavurumculuk arasındaki ilişki üzerine tartışmalar sürüyor. Şu an 91 yaşında olan Irving Sandler'e göre bu tamamen asılsız. New York, Greenwich Village'deki evini aradım ve telefon görüşmemizde bana şunları söyledi: Kesinlikle hiçbir devlet kurumu bu işe karışmadı. Böyle gizli bir anlaşma olduğunu gösteren tek bir bulguyla bile karşılaşmadım. Şimdiye kadar herhangi bir şey ortaya çıkardı muhakkak. Ayrıca dönemin hükümetinin, soyut dışavurumculuğu Amerikan toplumunu yıkmak için planlanmış bir komü-

Nelson Rockefeller 1940'lar ve 1950'lerde MoMA'nın (New York Modern Sanat Müzesi) başkanıydı ve ABD istihbarat teşkilatıyla yakın ilişkileri vardı.

nist komplo olarak değerlendirmesi ilginç değil mi?

David Anfam ise daha tedbirli yaklaşıyor. CIA'nın, Rusya'yla olan propaganda savaşında soyut dışavurumculuğu yürüttüğünün "yazılı kanıtlara dayandığını" söylüyor. "Yeni Amerikan Resmi (Sergisi)'nin arkasında bile belli bir CIA fonlaması var." diyor. Anfam'a göre, CIA'nın neden soyut dışavurumculuğu tanıtmak istediğini anlamak kolay. "Bu çok kurnaz ve alaycı bir strateji" diye açıklıyor: "Çünkü bu, Amerika'da ne isterseniz yapabileceğinizi gösterdi. 1950'lerde soyut dışavurumculuk, kişisel özgürlük kavramıyla ilgiliydi: Onun tuvalleri, onu yapan sanatçıların öznel iç dünyalarının anlatımı olarak görülüyordu.

Sonuç olarak bu akım, Rusya'nın, temsili resmi destekleyen Sovyet Gerçekçiliği stilini engellemek için kullanışlı bir araçtı. Anfam, "Amerika özgürlerin ülkesiydi. Rusya ise kültürel anlamda hapishane gibiydi." diyerek CIA'nın Soğuk Savaş Dönemi'nde geliştirmek istediği algıyı tanımlıyor. Bu tabii ki, sanatçıların kendilerinin CIA'yla suç ortaklığı yaptıkları, hatta soyut dışavurumcu sergilerin CIA tarafından finanse edildiğinin farkında oldukları anlamına gelmiyor. Yine de, CIA'nın soyut dışavurumculukla olan finansal bağının gerçek boyutu ne olursa olsun, Anfam onun, "bugüne kadar finanse edilmiş en iyi alan" olduğuna inanıyor. Gülerek, "Sol görüşlü diktatörleri devirmek için para harcayacaklarına, soyut dışavurumculuğu fonlamalarını yeğlerim." diyor.

Kaynak:

<http://www.bbc.com/culture/story/20161004-was-modern-art-a-weapon-of-the-cia&source=gmail&ust=1477124909556000&usg=AFQjCNFVyTmsx0tgc1Bpjsa533zuR5FRQ>

Vikingler'de aile ve cinayet

Cinayet olgusu, İzlanda'nın eski yerleşimcileri olan Vikingler arasında bir aile meselesi olarak düşünülürdü. Ve aile ne denli büyürse, kan dökme eğilimi de o derece artardı.

Altı kuşağı kapsayan üç farklı aile öyküsünden elde edilen veriler, ailenin büyüklüğü açısından mevcut bulunan farklılıkların, küçük ölçekli topluluklarda kimin kimi öldürdüğü üzerinde uzun zamandan bu yana etkili olduğu fikrini desteklemektedir.

Bu epik öyküler ya da destanlar doğumlardan evliliklere ve anlaşmalardan kan davalarına kadar her olaya ilişkin kayıtlar içermektedir.

Oxford Üniversitesi'nden evrimsel psikolog Robin Dunbar'ın liderliğini yaptığı bir ekibin değerlendirmelerine göre, İzlanda'nın Viking katilleri, kurbanlarının yaklaşık üç misli biyolojik akrabaya ve evlilik yoluyla edinilmiş akrabaya sahipti. Bilim insanları, *Evrin ve İnsan Davranışı* dergisinin

(*Evolution and Human Behavior*) 20 Eylül tarihli elektronik basımında yayınladıkları çalışmada, beş ya da daha fazla sayıda cinayetten sorumlu "başarılı" katillerin, akraba sayısı açısından en büyük avantaja sahip Vikingler olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmalarda öne sürüldüğü üzere, özellikle başarılı katiller -sahip oldukları büyük ailelerin maktulün daha küçük ölçekli ailesi tarafından gerçekleştirilebilecek intikam saldırılarının önünde caydırıcı bir güç olduğu bilinciyle- kurbanlarını dikkatle seçmişlerdir. Yine araştırmacılara göre, bu cinayetlere yol açan etmen toprak mücadeleleri ve gaspıdır. Sadece bir defa cinayet işleyenlerin mensubu oldukları aileler, kurbanların ailelerinden çok büyük değildir; bu cinayetlere zemin hazırlayan durumlar muhtemelen hakaret veya tahriktir.

Çarpıcı bir diğer nokta da destanlarda bahsi geçen erkeklerin yaklaşık %18'inin öldürülmüş olmasıdır. Bazı modern avcı-toplayıcı ve köy-temelli topluluklarda da, daha ziyade intikam güden aileler arasında yaşanan intikam amaçlı cinayet döngülerinin yol açtığı benzer yüksek cinayet oranları bildirilmiştir. Rakip grupların ölümcül saldırıları 10.000 yıl öncesine ya da daha eski dönemlere tarihlenebilmektedir.

Dunbar, cinayet oranlarının, toplumsal düzeni sağlayan ve koruyan merkezi yetki makamlarının yokluğunda arttığını öne sürmektedir: "Asıl sorun İzlanda'nın Vikingleri arasında bu kadar fazla sayıda katilin bulunması değil; cinayetlerin, kişinin böyle bir riski almak için yeterli aile avantajına sahip olup olmadığına dair dikkatli bir değerlendirmenin ve hesaplamanın ardından işlenmesi idi.

Bu görüş, İngiliz mühendis Frederick Lanchester tarafından 1. Dünya Savaşı sırasında geliştirilen matematiksel savaş gücü formülleriyle ilişkilidir. Lanchester'ın savaş yasalarından birine göre, savaşın tarafları arasında nicel ve/veya nitel büyüklük açısından mevcut bulunan farklılıklar arttıkça daha büyük grubun daha küçük grup üzerindeki dövüş avantajı ters orantıyla

artmaktadır. Dunbar'ın çalışma grubunun vardığı sonuca göre, bu yasa, tıpkı İzlanda Vikingleri'nde olduğu gibi, küçük ölçekli topluluklarda aile büyüklüğü açısından mevcut bulunan farklılıklar için de geçerlidir.

Oxford Üniversitesi'nde evrimsel biyolog ve siyaset bilimci olarak görev yapan ve bu yeni çalışmada yer almayan Dominic Johnson'a göre, daha fazla sayıda akrabaya sahip olmanın sanayi öncesi gruplarda ölümcül saldırılar için cesaret verici olabileceği (tıpkı Viking örneğinde olduğu gibi) ihtimaline ilişkin değerlendirmeler/bulgular yetersizdir. Johnson, insanların, şempanzelerin ve kurtlar gibi sosyal avcılarının az olmayan sayıdaki düşmanlarına veya rakiplerine saldırmak amacıyla örgütlendiklerinde grubun büyüklüğünü izlemek ve saldırıyı başlatmak üzere evrimleştiklerini öne süren kanıtları yeniden incelemiştir.

Dunbar ve arkadaşları yaklaşık olarak 900 ila 1100 yılları arasında meydana gelmiş olayların anlatıldığı üç İzlanda aile destanını incelemiştir. İzlanda'nın ilk yer-

Aile savaşları! Araştırmacılar, Vikingler döneminde İzlanda'da meydana gelen cinayetlerin, büyük ölçüde, kurbanlarından daha geniş bir aileye sahip olan kişiler tarafından işlendiğini ortaya koyuyor. Ailelerin büyüklükleri arasındaki farklılıklar, uzun bir süre boyunca, küçük ölçekli toplumlarda kimin kim tarafından öldürüleceğini belirlemiş olabilir.

İzlanda'nın Vikinglerdöneminden kalan ve bir tanesi de çiftçi ve savaşçı Egil Skallagrimsson'a odaklanan, üç adet yazılı aile öyküsünün incelenmesi sonucunda, büyük ailelere mensup kişilerin, daha küçük klanların üyelerini öldürdüğü anlaşılmıştır.

leşimcileri bölgeye, 800'lerin sonunda İskandinavya ve Kuzey Avrupa'dan gelmiştir. Destanlarda, 1020 kişinin yer aldığı, düşmanlıklar ve cinayetler dahil çeşitli olaylar hakkında bilgiler yer almaktadır. Destanlarda bahsi geçen kişilerden her biri için araştırmacılar biyolojik ve evlilik yoluyla oluşan akrabalık ilişkilerine dair bir ağ tespit etmiştir.

Norveç yasalarına göre, kurbanın akrabaları, intikam cinayetine izin verilmesi ya da kan parası ödenmesi şeklinde katilden tazminat alabilmektedir. İzlanda destanları, ailenin büyüklüğünden bağımsız olarak, itibarın korunması ve başka saldırılara mani

olunması amacıyla, öldürülen akrabaların öcünün alınmasının öneminden bahsetmektedir.

Bu üç destanda, toplamda 66 kişi 153 ölüme yol açmış; bazı durumlarda saldırganlardan ikisi veya daha fazlası aynı cinayette rol almıştır. Katillerden hiçbiri kendi kurbanlarıyla biyolojik yönden akraba değildir (kuzen veya daha yakın akrabalar gibi) ancak kurbanlardan bir kadın, kendisini öldüren katilin baldızı konumundadır. Katillerin yaklaşık olarak üçte ikisi ya da daha fazlası, kurbanlarına kıyasla, ailelerinin her iki tarafından daha fazla sayıda biyolojik akrabaya ve evlilik yoluyla edinilmiş akra-

baya sahiptir. Tüm cinayetlerin %45'inden sorumlu altı erkeğin her biri, 5 ila 19 kişiyi öldürmüştür. Diğer 23 kişi 2 ila 4 kişiyi öldürürken, geri kalanlar tek cinayet işlemişlerdir. Sıklıkla cinayet işlemiş olanlar, kurbanlarına kıyasla, biyolojik veya evlilik yoluyla daha fazla toplumsal ilişkiye sahip kişiler olup bu durum, araştırmacılarca, söz konusu katillerin hassas ve kırılgan durumdaki ailelerin mensuplarını hedef aldıkları şeklinde açıklanmaktadır.

Kaynak: <https://www.sciencenews.org/article/big-viking-families-nurtured-murder?tg=nr>

Erken yaşta esrar kullanımı düşük IQ'nun habercisi

Çeviri: Can KÖROĞLU

Erken yaşta itibaren esrar kullanan katılımcılar beyinlerinin hafıza, öz-gönderimsel etkinlik, ödül fonksiyonu ve görsel-uzamsal işleyişi alanlarıyla ilgili anormal işlemlere maruz kalıyor. Çalışma aynı zamanda erken yaşta esrar kullanımının düşük IQ puanlarıyla alakalı olduğunu ortaya çıkardı.

Londra, Ontario'da yürütülen yeni bir çalışmada, bilim insanları erken yaşta esrar kullanımının anormal beyin fonksiyonlarına ve düşük IQ'ya neden olabileceğini keşfettiler.

Esrar, dünyada en yaygın kullanılan yasadışı madde. Önceki çalışmalar, özellikle erken yaşlarda başlayıp yoğun bir şekilde esrar kullananların bilişsel işlev bozukluğu, depresyon, bipolar bozukluk ve şizofreni dâhil olmak üzere psikiyatrik hastalıklara karşı yüksek bir risk içinde olduğunu ortaya koymuştur.

Lawson Sağlık Araştırmaları Enstitüsü'nden Dr. Elizabeth Osuch, hem ruh hâli ve kaygı bozukluklarını hem de esrar kullanımının etkilerini araştıran Kanadalı bir bilim insanı. Aynı zamanda Londra Sağlık Bilimleri Merkezi'nde Ruh ve Kaygı Programının (FEMAP) Medikal Direktörü olan Dr. Osuch, "Programımızda ağır esrar kullanıcıları birçok genç bulunuyor. Esrarın kendilerini bir an için daha iyi hissettirmesi nedeniyle psikiyatrik durumlarını iyileştirdiğine inanıyorlar. Bu nedenle, esrar kullanımı ve depresyonun psikiyatrik semptomları, beyin fonksiyonu ve bilişsel fonksiyon üzerindeki etkilerini incelemeye karar verdik." diyor.

Dr. Osuch ve ekibi gençleri dört gruba ayırdı: Depresyonda olup esrar kullananlar; depresyonda olup sık sık esrar kullananlar; depresyonda olmayıp sık sık esrar kullananlar; ve esrar kullanmayan sağlıklı bireyler. Bununla beraber, katılımcılar daha sonra 17 yaşından önce esrara başlayanlar, o yaşta sonra başlayanlar ve hiç başlamamış olanlar şeklinde üçe ayrıldı.

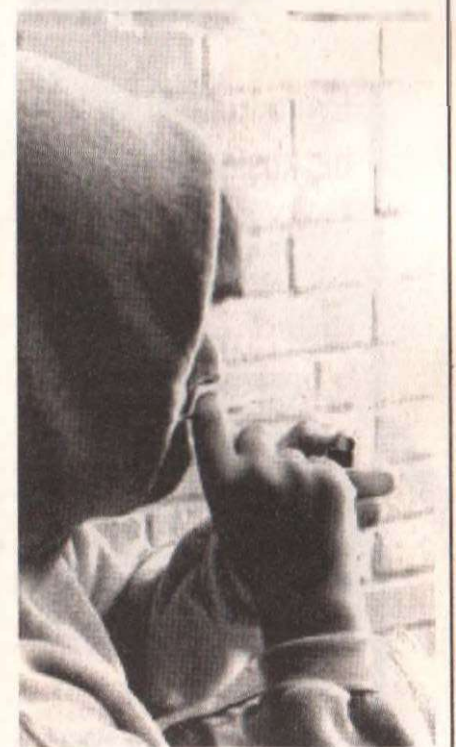
Bunlarla alakalı olarak, genç yaşta itibaren esrar kullanan katılımcıların beyinlerinin hafıza, öz-gönderimsel etkinlik, ödül fonksiyonu ve görsel-uzamsal işleyişi alanlarıyla ilgili yüksek derecede anormal fonksiyonlara sahip oldukları gözlemlendi. Çalışma aynı zamanda erken yaşta esrar kullanımının düşük IQ puanlarıyla alakalı olduğunu ortaya çıkardı.

Dr. Osuch, "Bu bulgular, esrar kullanımının beyin anormalliklerini ve depresyon belirtilerini düzeltmediğini ve erken yaşta kullanımının sadece beyin fonksiyonlarında değil aynı zamanda IQ üzerinde de anormal etkileri olabileceğini düşündürmektedir." diye sözlerine ekledi.

Esrar kullanımıyla depresyon arasında genetik bir ilişki olduğunu ileri süren geçmiş bir araştırma ile, Dr. Osuch ve Western Üniversitesi, Roberts Araştırma Enstitüsü'ndeki çalışma arkadaşları, katılımcıları genetik test uygulamasına tabi tuttular. Beyin Türevli Nörotropik Faktör (BDNF) üreten genin belli bir genetik varyasyonunun erken yaşta esrar kullanmaya başlayan gençlerin büyük bir bölümünde bulunduğunu keşfettiler. BDNF'nin görevi, beyin gelişimi ve hafızayla ilgilenmek.

Dr. Osuch, "Bu durum, bu genetik varyasyonun gençlerin erken yaşta esrar kullanımını yatkın hale getirilebileceğini gösteren yeni bir bulgu" diyor. Ancak, Dr. Osuch bu çalışmaya az sayıda kişinin katıldığını da sözlerine ekliyor. Bu sebeple, elde edilen genetik sonuçlar geçici olup daha fazla katılımcının iştirak ettiği bir çalışma ile doğrulanması gerekiyor.

Kaynak: <https://www.sciencedaily.com/releases/2016/10/161005160733.htm>

Evrım Kuramı'nın Türkiye'ye girişı ve etkileri

Subhi Edhem'e göre Darwin'in ölümsüz dehasından doğan Evrim Kuramı'nın bugün doğurduğu düşünsel ilerleme o kadar yüce ve o kadar yüksektir ki insanlığın düşünme gücü, bunun karşısında baş eğmektedir. Artık yoktan var edilmeyi ve vardan yok edilmeyi ve bitkisel ve hayvansal formların sabitliğini kabul etmek mümkün görünmemektedir. Yaradılış anlarıyla uğraşmak yararsızdır; yapılması gereken yalından karmaşığa doğru evrimi araştırmaktır.

Evrım Kuramı, hiç kuşku yoktur ki XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türk Düşüncesi'ni derinden etkilemiş ve başka bilimsel kuramların ve felsefî öğretilerin yapmadığı çapta bir değişimin gerçekleşmesine neden olmuştur.

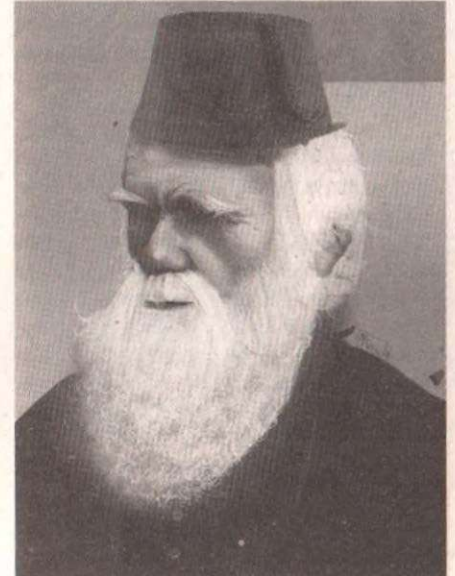
Evrım Kuramı, hiç kuşku yoktur ki XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türk Düşüncesi'ni derinden etkilemiş ve başka bilimsel kuramların ve felsefî öğretilerin yapmadığı çapta bir değişimin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu makalede bu etkinin boyutlarını ana çizgileriyle göstermek için jeoloji, biyoloji, antropoloji, tarih, psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarındaki gelişmelere kısaca ve karşılaştırmalı olarak göz atılacaktır.

Jeoloji

Önce

Yer'in yapısı, Aristoteles Öğretisi çerçevesinde ortaya konmuştu. Buna göre, Ay Feleği'nin altında Unsurlar Âlemi yer alır. Bu âlemin temeli, artık "Esir" değil, "Heyûlâ" denen "Madde"dir: maddenin içinde sürat gizli olarak mevcuttur ve sürat olmadan maddenin fiilen var olması imkânsızdır. Madde, bütün Ay-altı Cisimler'in cevherini teşkil eder; sürat ise her cismin ferdiyetini (bireyselliğini) sağlar.

Bunların ilk açılımı Dört Unsur'da (Anâsır-ı Erba'a) gerçekleşir: Ateş, Hava, Su ve Toprak. Esir'den oluşan Âlem (Ay-üstü Âlem) gibi, Unsurlar'dan oluşan Âlem de (Ay-altı Âlem), ortak merkezli ve küre şeklindeki dört katmandan teşekkül eder. Aslında Toprak Küresi, önceden tamamıyla Su Küresi tarafından kuşatıl-

Müslüman Düşünürler'e göre, bütün varlıklar Tanrı tarafından belirli bir anda belirli bir "suret'te yaratılmıştır; Evrimci Düşünürler'e göreyse, Doğa'da mevcut olan canlı varlıkların "suret"leri sabit değildir ve uzun bir süre içinde çevreye uyum veya doğal seçim yollarıyla değişmekte ve evrilmektedir.

miştir; ancak bir sebep dolayısıyla [Bu noktada farklı açıklamalar bulunmaktadır] su, Yeryüzü'nün düz olmayan yüksek kısımlarından çekilerek çukur bölgelere yerleşmiş ve böylece Dünya'nın yüzeyinden belirli bazı bölgeleri Hava Küresi'nin içbükey yüzeyiyle temas hâlinde bırakmıştır.

Basit Unsurlar'ın, "Oluş ve Bozuluş" (Kevn ü Fesâd) olarak adlandırılan dönüşüm süreci, Yedi Gezegen'in etkilerine bağlı olarak başlar ve Madenler, Bitkiler ve Hayvanlar'dan ibaret üç sınıf varlığın, yani Bileşik Unsurlar'ın oluşmasıyla sonuçlanır. Bundan dolayı Yedi Gezegen'e, çoğu kez "Yedi Baba" (Âbâ-i Seb'a), Dört Unsur'a "Dört Ana" (Ümmehât-ı Erba'a) ve üç sınıftan oluşan Bileşik Varlıklar'a da "Üç Çocuk" (Mevâlîd-i Selâse) denilmiştir. Hayvanlar sınıfı, gayesine, yani kemâle "İnsan"la erişmiştir.

Görüldüğü üzere bu tasvirde Yer'in yaşına ilişkin herhangi bir tahmin ileri sürülmemiş ve yersel varlıklar evrimsel bir çerçevede incelenmemiştir.

Sonra

Jeolojiyle ilgili ilk bilgiler dört kaynakla yer almıştır: Hoca İshak Efendi'nin

(1774-1834) *Mecmû'a-i 'Ulûm-ı Riyâziyye'si* (Matematiksel Bilimler Derlemesi, 4 Cilt, İstanbul 1831-1834) [ki Dördüncü Cild'inde jeolojiye yer verilmiştir], Rusçuklu Seyyid Ali Fethi Bey'in (ölümü 1858) *Küre-i Arz'ın Evvel ve Âhirinden ve Bi'l-Cümle Mevâdd-ı Dâhiliyye ve Hâriciyyesinden Bahs ü Beyân Eden 'İlm-i Tabakâtül-Arz'ı* (İstanbul 1853), Mustafa Behçet Efendi'nin (1774-1834) Buffon'un *Histoire naturelle'sinden* yaptığı muhtelif tercümeleri ve nihayet İbrahim Edhem Paşa'nın (1818-1893), 1 Haziran 1862'de ilk sayısı çıkan *Mecmû'a-i Fünûn'da* "Medhal-i 'İlm-i Jeoloji" adıyla neşrettiği hacimli makalesidir. Bunlar Evrim Düşüncesi'nin gelişimi açısından incelenmediği için şimdilik kesin bir malumat vermek mümkün görünmemektedir; ancak Mustafa Behçet Efendi'nin Buffon tercümeleri üzerinde biraz durulabilir. Bunlardan birisi, *Ma'rifet-i Arz* başlığını taşımaktadır. Esin Kâhya, *Ma'rifet-i Arz'ı* incelemiş ve bu tercümenin, *Histoire naturelle*'in Birinci Cild'inin İkinci Kısmı'na ait olduğunu belirlemiştir ki Yer'in oluşumunu konu edinmektedir ve bugüne kadar yazma olarak kalmıştır.

Yer'in yaşı ve oluşumu konusunda bilgi veren iki yazardan birisi Ahmed Vefik Paşa, diğeri ise Ahmed Midhat Efendi'dir.

Ahmed Vefik Paşa

Ahmed Vefik Paşa (1813-1891), *Hikmet-i Târih* (Tarih Felsefesi, İstanbul 1863) adlı ders notlarında, bilginlerin Yer'in yaşı konusunda farklı bir yol tuttuklarını ve Âdem'in yaratılış tarihi konusunda bile bir uzlaşma bulunmadığını söyler; meselâ Yahudiler, Yaratılış'tan İslâm'ın Doğuşu'na (veya Hicret'e) değin 4382, Katolikler -çoğunlukla- 4626, bazı Rumlar 6131 ve [Kâtib Çelebi'nin seçtiği görüş gereğince] diğer bazı Rumlar ise 6216 sene geçtiğini savunurlar; ancak Ahmed Vefik Paşa, sonraki araştırmalara dayanarak (!), bu iki önemli tarihî an arasında toplam 5585 şemsî senenin bulunduğunu belirtir; bu takvim, "Fıtrat'tan, yani Yaratılış'tan başlatıldığı için, "Târih-i Fıtrat" (Yaratılış Takvimi) olarak adlandırılmıştır.

Ahmed Midhat Efendi

Ahmed Midhat Efendi'nin (1844-1912), ekler yaparak Türkçeye aktardığı John William Draper'ın (1811-1882) *History of Conflict between Science and Religion* (New York 1875) adlı eserinin Yedinci Bölüm'ü, tamamen Dünya'nın yaşı üzerindeki görüşlere ve bulgulara tahsis edilmiştir.

"Arz'ın 'Ömrü Hakkındaki İhtilâfât" başlığını taşıyan bu bölümün alt-başlıkları bu konuda okuyucuya takdim edilen bilginin içeriği konusunda bir fikir verebilir: "Tevrât'ın Rivâyeti, Arz Yalnız Altı Bin Seneden Beri Mevcûd Olub, Altı Günde Halk Edildiği, Esnân-i Enbiyâ'dan Muktebes Hisâb-ı Şu'un, Tevrât'ın Rivâyât-ı Muhtelifesinden A'dâd-ı Sinince Zuhûra Gelen Müşkilât, Tufan Hikâyesi, Arz'ın Benî Beşer Tarafından Yeniden Meskûniyeti, Bâbil Kulesi, İhtilâf-ı El sine, Lisân-ı İbtidâ'î, Müşteri Sâbitesi Kutublarının Basıklığı Hakkında Cassini'nin Keşfi, Arz Kutublarının Basıklığı Hakkında Newton'un Keşfi, Bu İki Keşfiden Şu Basıklıkların Bir Sebeb-i Mihanikiden

Ahmed Vefik Paşa, bilginlerin Yer'in yaşı konusunda farklı bir yol tuttuklarını ve Âdem'in yaratılış tarihi konusunda bile bir uzlaşma bulunmadığını söyler.

Neş'et Eylediklerinin Anlaşılması, İlm-i Tabakâtü'l Arz'ın Suhûr-ı Munazzadeyi Keşf ile Newton ve Cassini'nin Hükümlerini Te'yîd Etmesi, Bu Halde Gâyet Medîd Edvâr-ı Jeolojikıve Kabûlüne Lüzûm Görünmesi, Hilkat Mesleği'nin Terkiyle Tekâmül Mesleği'nin Kabûlü, İnsânın Kıdemine Dâ'ir Keşfiyyât, Zamânın ve Fezânın Mikyâslarının 'Adem-i Tenâhîsi, 'Ömr-i Dünvâ'ya 'Â'id Olan Mübâhesenin Ne Kadar İ'tidâl ile Yürütüldüğü".

Biyoloji

Önce

Müslüman Düşünürler, Aristoteles'in ontolojik hiyerarşi fikrinden yararlanmışlardır; meselâ XVI. yüzyılın önde gelen Osmanlı Düşünürleri'nden Kınalızâde Ali Efendi'nin, *Ahlâk-ı 'Alâî*'sinde, bu Âlem'i oluşturan yaratıklar, gelişmişlik düzeylerine göre, madenler, bitkiler ve hayvanlar olmak üzere üç cinsten oluşur; ancak madenlerle bitkiler ve bitkilerle hayvanlar arasında öyle ara-türler bulunmaktadır ki birtakım özellikleri bakımından nispeten az gelişmiş cinsin ve diğer birtakım özellikleri bakımından nispeten çok gelişmiş cinsin türlerine benzedikleri için cinsler arasında bir bağlantı kurulmasını sağlamakta ve böylece müstakil suretlere sahip cinslerin birbirlerinden yalıtılmış varlık alanları biçiminde konumlanmalarının önüne geçmektedirler; kısacası madenlerden bitkilere ve bitkilerden hayvanlara ulaşan varlık silsilesinde, ara-türler, kalın halkaları birbirlerine bağlayan ince halkaları teşkil etmektedirler.

Ayrıca hayvanlar sınıfının, düşünen hayvanlar ve düşünmeyen hayvanlar olmak üzere iki altsınıfa ayrılması ve düşünmeyen hayvanların nispeten en çok gelişmiş türü olan maymunların, düşünen hayvanların [yani insanların] nispeten en az gelişmiş türü olan bazı kavimlere mensup insanlarla bağlantılı olduğunun belirtilmesi, düşünce tarihi açısından oldukça çarpıcıdır.

Yalnız burada şunu belirtmekte yarar vardır ki Aristotelesçi varlık hiyerarşisi ile XVIII. ve özellikle de XIX. yüzyıl Avrupası'nda Jean Baptiste Lamarck (1744-1829) ve Charles Darwin (1809-1882) gibi Batılı Bilginler tarafından savunulan

Darwin hakkında yazılan ilk Türkçe kitap olduğu tahmin edilen Darwinizm.

evrimci varlık hiyerarşisi arasında hayati bir farklılık vardır; Müslüman Düşünürler'e göre, bütün varlıklar Tanrı tarafından belirli bir anda belirli bir "suret'te yaratılmıştır; Evrimci Düşünürler'e göre, Doğ'a'da mevcut olan canlı varlıkların "suret"leri sabit değildir ve uzun bir süre içinde çevreye uyum veya doğal seçilim yollarıyla değişmekte ve evrimleşmektedir.

Sonra

Bilim tarihçilerimizden Adnan Adıvar'a göre, Türkiye'de, Evrim Kuramı'ndan ilk defa söz eden yazar Ahmed Midhat Efendi'dir; [ancak kanaatime göre bu konuda yapılacak yeni araştırmalar, bu tarihi geriye çekebilir].

Ahmed Midhat Efendi, 1872 yılında, *Dağarcık* dergisinin ikinci ve dördüncü sayılarında yayımlamış olduğu "Velâdet" ve "Duvardan Sadâ" adlı iki makalesinde, bu konuya değinmiş ve ayrıca "İnsân-Dünyâ'da İnsânın Çıkışı" adlı başka bir makalesinde ise, Darwin'in Evrim Kuramı'na değil, ama Lamarck'ın Dönüşüm Kuramı'na dayanarak, orangutan denilen maymunların iskeletiyle insanların iskeleti arasında bir fark bulunmadığını, fakat bunların dört ayak üzerinde,

insanların ise iki ayak üzerinde yürüdüklerini söyledikten sonra, insanın maymundan gelmediğini, aslında insanın bir cins maymun olduğunu ve bunun Kuran-ı Kerim'de betimlenen Yaratılış Kuramı ile bağdaşmayacak bir yönünün bulunmadığını savunmuştur.

Subhi Edhem

Darvinizm (Manastır 1911) ve *Lamarckizm* (İstanbul 1914) adlı yapıtlarıyla Evrim Kuramı'nın Türkiye'de ayrıntılı bir biçimde tanınmasını sağlayan Subhi Edhem'in hayat hikâyesi hakkında çok şey bilmiyoruz. Askerî Baytar Mektebi'nde botanik ve jeoloji muallimliği yapmış ve *Fen Adamları* (İstanbul 1917) ve *İlm-i Nebatât Târîhi* (İstanbul 1917) adlı çalışmalarıyla Türkiye'de bilim tarihi yazıcılığının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Darwin hakkında yazılan ilk Türkçe kitap olduğu tahmin edilen *Darvinizm*, Manastır Askerî İdadisi'nde doğa tarihi dersleri veren Subhi Edhem'in ders notlarından oluşmuştur ve evrim tarihi, tür, değişim yasaları, doğal seçilim ve hayat mücadelesi, kalıtım ve çaprazlama gibi Evrim Kuramı'nın temel konularını tanıtmıştır.

Doğrudan doğruya Lamarck, Darwin, Büchner ve Haeckel'in yapıtlarına dayandırılan bu çalışmanın en ilginç yönlerinden birisi, Sonuç bölümündeki değerlendirmelerdir. Buna göre, Darwin'in ölümsüz dehasından doğan Evrim Kuramı'nın bugün doğurduğu düşünsel ilerleme o kadar yüce ve o kadar yüksektir ki insanlığın düşünme gücü, bunun karşısında baş eğmektedir. "Madde ve kuvvet" fikriyle güçlendikten sonra etkisi daha da genişlemiş ve güçlenmiştir; artık yoktan var edilmeyi ve vardan yok edilmeyi ve bitkisel ve hayvansal formların sabitliğini kabul etmek mümkün görünmemektedir. Evrim Kuramı sayesinde doğadaki olayları bilimsel olarak anlamının ve açıklamanın yolu açılmıştır; bu nedenle "hilkat-i ibtidâiyye", yani yaratılış anlarıyla uğraşmak yararsızdır; yapılması gereken yalından karmaşığa doğru evrimi araştırmaktır.

Evrim Kuramı ve Ahmed Midhat

Tahmin edileceği üzere, hem Darwin'in Evrim Kuramı hem de bu kuramın Büchnerci ve Haeckelci yorumlarına karşı, Osmanlı Yazarları arasında iki ayrı tavır geliştirilmişti: Bir kısmı, özellikle de kuramın materyalist yorumunu İslâm'ın temel inançlarına aykırı bulmuştur, diğer bir kısmı ise evrimci yaklaşımla yaratılışçı yaklaşımın uzlaştırılabileceğini düşünmüştür.

Meselâ Ahmed Midhat, *Ben Neyim? Hikmet-i Maddiyyeye Müdafaa* (İstanbul 1890), İsmail Ferîd, *İbtâl-i Mezheb-i Maddiyyûn* (İstanbul 1897) ve Harputîzâde Mustafa Efendi ise *Redd ve İsbât* (İstanbul 1914) adlı eleştirel çalışmalarında, doğrudan doğruya Büchner'in *Madde ve Kuvve*'ni hedef almışlardır. Ayrıca Subhi Edhem'in *Darvinizm* adlı kitabının yayımlanmasından sonra *Elhan* dergisinde çıkan bir başyazıda, kitabın dağıtımının yasaklanması ve içeriğinin çürük olduğunun kanıtlanması yoluyla genç insanların sapkınlıktan korunması istenmiştir.

Materyalizmi eleştiren Ahmed Midhat Efendi, yukarıda adını andığımız XIX. yüzyılın meşhur bilim savunucularından John William Draper'in (1811-1882) *History of Conflict between Science and Religion* (New York 1875) başlıklı yapıtının Türkçe çevirisine yaptığı eklerden birinde ise, "evolüsyonizm" (evrimcilik) ile "determinizm" (nedensellik) akımlarının, dinî yönden herhangi bir mahzur yaratmasının mümkün olmadığını, Fahrreddin el-Râzî'nin tefsiri üzerine Musa

Kâzım Efendi'nin vermiş olduğu ders notlarından istifade ederek göstermeye çalışmıştır.

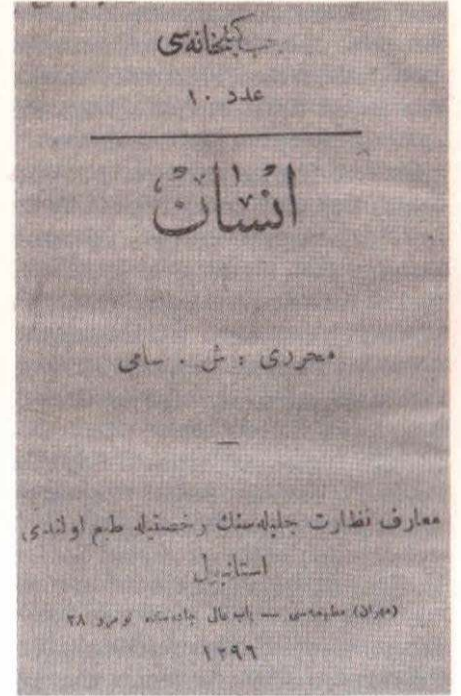
Kurân-ı Kerim'de geçen "Kün fe-yekün" sözündeki "fe-i ta'kibiyye"den (fe bağlacı) ötürü, bazı büyük din âlimleri sanmışlardır ki, Yaratılış, "Kün" ilâhi iradesini takiben hemen gerçekleşmiştir. Bu sanı hakkında, İslâm Âlimleri arasında ciddi bir tartışma meydana gelmiştir; bugün, [Draper'in da demiş olduğu üzere], bütün milletlerin bütün doğabilginleri nezdinde ittifakla kabul edilmiş ve doğabilimlerine temel alınmış olan "Tekâmül" (Evrim Kuralı), aslında İslâm Filozofları tarafından konulmuş bir kuraldır ve bu kural, hem [her şeyden önce] "Tekvin"de tedriciliği gerektirecek, hem de ilâhi yaratıklardan bazılarının diğer bazılarının yaratılmasına "sebe" olduklarını çıkarsamaya mecbur kılacaktır ki işte Draper'in, "İkincil Sebepler" dediği ve Kilise Erbabı'nın kabul ve tasdiğe yanaşmadığı şey de budur. İslâm Âlimleri'nden bir kısmı, bu "İkincil Sebepler" ile "Tedriciyyet-i Hilkat" [Yaratılış'ın Tedrici Oluşu] meselesini, "Kün fe-yekün" sözünün zâhiri anlamıyla uzlaştıramadıklarından, müfessirler arasında bir münazaranın açılmasına neden olmuşlardır.

Öyleyse Tekvin, Allah'ın sonradan yorulup Yedinci Gün'de istirahatı ihtiyaç duymasını gerektirecek biçimde fiilen çalışmasıyla varlığa gelmiş olmadığı gibi, yalnız bir "Kün" emriyle dahi varlığa gelmemiştir. Bu emirden maksûd, ancak Tekvin'in ilâhi irade ile oluşmuş olduğunu göstermektir; bu ise günümüzdeki materyalist filozofların "pür-hata" olan öğretilerini red için bizi irşâd eder; zira onlar, Tekvin'in bir "İrade Sahibi'nin İradesi"yle değil, "tesâdüfi" olarak meydana geldiği biçimindeki yanlış bir savı güderler.

Ahmed Midhat Efendi'nin bugün için de önemli görünen bu çıkışı, Evrim Kuramı'nın Müslüman Âlimler tarafından kabulünü kolaylaştırmış olabilir.

Antropoloji Önce

Muhtelif coğrafya kitaplarında insanların, renklerine ve maddî-manevî

İnsân adlı eserin kapağı.

kültürlerine göre tasnifi yapılmışsa da, bildiğim kadarıyla bu veriler antropoloji kapsamında değerlendirilmemiş ve bu yönde bir bilim kurgulanması yoluna gidilmemiştir.

Şemseddin Sâmî

Antropoloji başta olmak üzere, çağdaş bilimlerden -ve bilimsel kuramlardan- bazılarının Osmanlı aydınları arasında tanınmasında ve yayılmasında önemli bir rol oynadığı anlaşılan Şemseddin Sâmî (1850-1904), *İnsân* (İstanbul 1879) ve *Yine İnsân* (İstanbul 1886) adlı çalışmalarında özellikle fizikî antropolojinin uğraş konularını tanıtırken, Evrim Kuramı'na ayrıntılı olarak yer vermiştir.

İnsân'ın içeriği şöyledir: "İnsan Nedir?", "İnsan Ne Zamandan Beri Yeryüzünde Bulunur?", "İnsanın İlk Ortaya Çıkışını Nasıl Anlayabiliriz?", "Üçüncü Zaman İnsanları", "Dördüncü Zaman İnsanları", "İnsan Nereden Çıktı?", "İnsan İlk Olarak Nerede Ortaya Çıktı?", "İnsanın Önceki Durumları", "İnsandan, İnsana Yakın Bir Hayvan Bulunmuş Mudur?", "İnsan Tarihinin Devirlere Taksimi", "Dördüncü Zamanın Dört Devri, İlk Devri: Saint Acheuleen", "İkinci Devir: Mustiye İnsanları", "Üçüncü Devir: So-

Şemseddin Sâmî (1850-1904), *İnsân* (İstanbul 1879) ve *Yine İnsân* (İstanbul 1886) adlı çalışmalarında özellikle fizikî antropolojinin uğraş konularını tanıtırken, Evrim Kuramı'na ayrıntılı olarak yer vermiştir.

lutre İnsanları", "Dördüncü Devir: Madlen İnsanları", "Dördüncü Zaman İnsanın Cinslere Bölünmesi", "Dördüncü Zaman İnsanlarının Beden Güçleri", "Dördüncü Zaman İnsanlarının Durumu ve Ahlakı", "Dördüncü Zaman İnsanlarının Doğal Ömrü", "Dördüncü Zamanın İnsan Devirlerinin Uzunluğu ve Eskiliği", "Dördüncü Zamanın Sona Ermesi, Cilalı Taş Devri", "Kazıklı Barakalar ve Sakinleri", "Köyükin Mödinig", "Dolmenlerle, Ölü Mağaraları", "Cilalı Taş Devrinde İnsanların Cinsiyet, Din ve Mezhepleriyle, Diğer Durumları", "Tunç Devri", "Demir Devri", "Tarih Devirlerinin Başlangıcı", "İnsanın Bugünkü Durumu", "İnsanın Şimdiki Çeşitliliği", "Lisanların Ortaya Çıkışı ve Ayrılmaları".

İnsan denilen şu garip mahlûk ne zaman ortaya çıkmıştır? Seneler ve nispeten asırlar, yakın dönemlerdeki olayları belirlemede kullanıldığından, bu sorunun cevabını ararken işe yaramazlar; burada "edvâr-ı ceolocya"yı, yani jeolojik dönemleri kullanmak gerekir. Bu dönemlerle bile insanın ortaya çıktığı zaman belirlenememiştir; ancak jeolojinin gelişmesine bağlı olarak bir gün bunun belirlenebileceği umulmaktadır. Eskiden kalma bazı söylentilere [mitolojik ve dinî hikâyelere] bağlanmaktan kurtulup, toprağın içinde bulunan kalıntılara dikkatli bir biçimde baktığımızda görürüz ki insanın Yeryüzü'nde görünmesi, hem pek yeni ve hem de pek eskidir. Dünya'nın yaratılışına ve diğer hayvan türlerinin ortaya çıkışına göre, insanın görünmesi pek yeni olup, adetâ dün gerçekleşmiş bir şey gibidir; bununla beraber, genellikle sanıldığı gibi, insan yedi, sekiz, on veya on beş bin yıllık bir tür olmayıp, ilk görüldüğü andan beri belirlenmesi olanaksız olan yüz binlerce yıl geçmiştir. Yer'in ahvalini inceleyen jeoloji ('İlm-i Arz), XIX. yüzyılın buluşlarından olduğundan ve yeni yeni gelişmekte bulunduğundan, bu bilime ilişkin olan bilgiler ve bulgular çoğaldıkça ve geliştikçe, insan hakkındaki bilgimiz de artacak ve beşer türünün tarihi olgunlaşacaktır. Son senelerde, jeoloji çok daha fazla ilerlemiş, jeologlar toprağın içinde birçok fosil bulmuş ve sonuçta, insanın yeni bir tür olmadığı, Dördüncü Dönem olarak adlandırılan tabakada ve hatta ondan eski olan Pliyosen ve Miyosen arazisinde de izleri görüldüğünden, Üçüncü Dönem

Bilim tarihçilerimizden Adnan Adıvar'a göre, Türkiye'de, Evrim Kuramı'ndan ilk defa söz eden yazar Ahmed Midhat Efendi'dir.

olarak adlandırılan tabakada yaşamış olduğu yargısına varılmıştır.

Yer tabakaları araştırıldığında ve incelendiğinde açıkça görülür ki canlılar, bitkilerden hayvanlara ve hayvanlardan insanlara doğru evrimleşmektedir.

Yine İnsân'ın içeriği ise şöyledir: "Bahsimiz", "Bu Bahsin Yeniliği", "İnsan Türü", "İnsan Türünün Birliği", "İnsanın Nesli ve Soy", "İnsanların Ebeveyni", "İnsan Türünün Ortaya Çıkışı", "İnsan Türünün Karayoluyla Yayılma Şekli", "İnsan Türünün Deniz Yoluyla Yayılma Şekli", "Görünüşlerin Farklılığı", "Değişmenin Ortaya Çıkışı", "Rengin Değişmesiyle Şekil ve Görünüşün Farklanması", "İrkların Ayrılması", "Beş Irkın Yerleri", "Saç", "Kafa", "Çeneler ve Yüz", "Vücut Organları", "Ruhsal ve Fizyolojik Açından İrklar Arasındaki Fark", "Yaşayış Farklılıkları ve Medeniyet", "İnsan İrkları Arasındaki Yetenek Farklılıkları", "Aklın Gelişmesiyle Şeklin Mükemmelleşmesi", "Eski İrklar", "İrkların Kaynaşması", "Ahlak ve Adet ve Dinler", "Kafkas Irkı", "Moğol Irkı", "Zenci Irkı", "Amerika Irkı", "Malay Irkı".

Şemseddin Sâmî, yapıtının hemen başında, muhtemelen ilk defa antropoloji ('İlmü'l-beşer) terimini kullanmış ve bu ilmin yeniliğine dikkat çekmiştir. Burada bildirdiğine göre, *İnsân* başlıklı yapıtı, jeolojile, yani 'İlm-i Arz'la bağlantılıdır ve jeoloji ise XIX. yüzyılın buluşlarından birisi olduğu için, bu yeni bilime ilişkin Türkçede ve belki bütün Doğu Dilleri'nde

eskiden yazılmış yapıtların bulunmaması doğaldır. *Yine İnsân'ın* dayanağı olan antropoloji ise, "Târîh-i Tabî'î" olarak adlandırılan Doğa Tarihi'nin belki de en önemli dalı olduğu halde, eski bilginler, bu bilimle ilgilenmemişler ve bu konu hakkında yazılmış hiçbir kitap bırakmamışlardır. Gerçi insan türünün çeşitli kavimlere ve milletlere bölünmesi ve bunların Nuh'un çocuklarına nispetle üç takıma ayrılması, eskiden beri tarih kitaplarında geçmekteyse de, bu konuda hiçbir ayrıntıya tesadüf edilmediği ve bu ilkel taksimin esası, pozitif bilimler ve yeni buluşlar tarafından yıkıldığı için, doğru bilginin başka ölçütler üzerine kurulması gerektiği açığa çıkmıştır.

Şemseddin Sâmî'ye göre, jeoloji akıllara durgunluk verecek bir biçimde gelişmekte olup, günden güne Yer kabuğunun tabakaları içinden çıkarılmakta olan kalıntılar, insan türünü konu edinen tarih sayfalarını süslemekte, Yeryüzü'nün her tarafına uzanan bilimsel geziler, en uzaktaki kavimlere varıncaya kadar insan çeşitleri hakkında yeni bilgiler vermekte, muhtelif diller öğrenildikçe, bunlar arasındaki ilişkiler ve bağlantılar anlaşıl-makta ve ayrıca gerek bugün yaşayan ve gerekse yaşamayan insan topluluklarını oluşturan bireylerin kafa kemikleri ve diğer organları karşılaştırılmaktadır. Bu buluşlar, "İlmü'l-beşer" in, yani antropolojinin günden güne gelişmesini sağlamakta ve antropoloji, "İlmü'l-Arz" (Jeoloji) ve "İlmü'l-lisân" a (linguistik) dayanarak ve

coğrafyanın gelişmelerinden ve kalıntıların bulunuşundan yararlanarak insan türünün tarihini düzeltmekte ve yeniden düzenlemektedir. Antropoloji ile birlikte arkadaşları olan ve burada adları sayılan diğer bilimler, yarım asırda, başka bilimlerin yirmi otuz asırdan beri yapamadıkları kadar gelişmişlerdir ve seneden seneye hayret verecek yeni hakikatler meydana çıkarmaktadırlar. Ancak Osmanlı Literatüründe bunlardan söz eden küçük bir risâle bile bulunmaması ve belki adlarının bile meçhul kalması uygun görülecek şeylerden olmadığı için, o bu eserleri yazmaya mecbur kalmıştır.

İnsanların ortaya çıkışı sorununda, Monogenizm Kuramı'nı benimseyen Şemseddin Sami'ye göre, insanlar bir yerde oluşmuşlar ve daha sonra, yiyecek peşinde koşarken bütün Dünya'ya yayılmışlardır. Farklı ırkların [kendisi "ırk" yerine "cins" kelimesini kullanır] mevcut olması, bunların farklı atalardan türedikleri anlamına gelmez. İnsanlar aynı ana-babadan doğmuş ve gittikleri yerlerde iklimin ve diğer çevresel koşulların etkisiyle çeşitlenmişlerdir.

Bunun ardından Şemseddin Sâmî, insanı ırklara ayırmak için kullanılması gereken ölçütler konusunda antropologların anlaşmazlık içinde olduklarını belirtmiş ve fiziksel antropolojinin kurucusu olarak görülen Johann Blumenbach'ın (1752-1840) kafatası ölçümlerine ve Pierre Paul Broca'nın (1824-1880) ise kafatası biçimlerine göre yapmış oldukla-

rı beşli tasnifleri ayrıntılı bir biçimde tanıtmış ve tartışmıştır.

Tarih Önce

Osmanlılar Dönemi'nde tarih yazımı, Âdem'den başlar ve peygamberleri, Muhammed Dönemi'ni, Emevîler ve Abbâsî Dönemleri'ni takip ederek, son Osmanlı Sultanı'nda son bulurdu; başka milletlerin ve ümmetlerin tarihi ile ilgilenilmez ve bunlara bölüm ayrılmazdı. XIX. yüzyıla gelindiğinde, Batı Tarih Yazıcılığı'nın etkisi altında bu anlayışta da giderek bir değişim başladı ve Türk Tarih Yazıcılığı, bir yandan İslam öncesi Türk tarihine ve diğer yandan da diğer milletlerin tarihine yönelerek zamanda ve mekânda açılma başarısını gösterdi.

Öyle anlaşılmaktadır ki bu alandaki en önemli gelişmeler de pozitivizm ve evolüsyonizm öğretilerinden etkilenmiş yazarlar tarafından gerçekleştirildi; meselâ Ahmed Midhat Efendi, *Kâinat* (15 Cilt, İstanbul 1871-1881) adlı tarih ve coğrafya yapıtında ve Şemseddin Sâmî ise *Kâmûs-ı Âlâm* (6 Cilt, 1889-1898) adlı ansiklopedisinde yeryüzünü bütün yönleriyle tanıtmaya çalıştı.

Sonra Subhi Edhem

Fen Adamları ve 'İlm-i Nebâtât Târîhi gibi çalışmalarıyla Türk Tarihçiliğinin boyutlarını bilim tarihini de kuşatacak şe-

kilde genişleten Subhi Edhem Bey, 1911 yılında Manastır'da bitirdiği, ama tam altı sene sonra 1917 yılında İstanbul'da yayımladığı *Târîh ve Müverrihler* adlı küçük yapıtında, daha çok Durkheim'ın da hocalığını yapmış olan Fustel de Coulanges'in (1830-1889) görüşlerinden yararlanmıştır. Ona göre, tarih bir "fen"dir ve her fen gibi, "kanunlar"a tâbidir; Herbert Spencer'in da belirttiği üzere, "kanun" bütün hâdiseler arasında mevcut olan sabit münâsebetlerdir; ancak hâdiseleri, "tabîî", "içtimâî" ve "siyasî" gibi zümrelere ayıranlar varsa da bu türden bir tasnif, itibardır, ilmî değildir; çünkü "topluluk", fertlerin bir araya toplanmasıyla oluşur ve bu toplanışı sağlayan etmenleri araştırarak olursak hiç şüphe yoktur ki bunların da "tabîî" oldukları görülür; öyleyse "tabîî kanunlar", "toplumsal kanunlar", "siyasî kanunlar" ayrı ayrı şeyler değildir; bir taşın düşmesi de, bir toplumsal hâdisenin oluşması, doğa kanunlarına tâbidir.

Öyleyse tarih, toplumsal hâdiselerin kanunlarını araştırmalıdır; çünkü tarihçinin, sadece hâdiseleri müteselsilen aktarması ve anlatması, aslında bir "hikâyecilik"ten, bir "masalcılık"tan farklı bir şey değildir; hâdiselerin bağlı oldukları kanunları keşfeden mütebahhir bir kişi ise, muhâkemelerini daha "objektif" yapar ve "determinizm" in hayattaki cilvelerini daha iyi görür; bu nedenle de vereceği hükümlerde "şahsiyetten kurtulmuş olur; öyleyse bir kere daha tekrar edilecek olursa, tarih yazma"nın temel prensibi, toplumsal hâdiseler arasında mevcut olan "münâsebât-ı sâbite'yî, yani değişmez ilişkileri bulmak ve muhakemeyi, bu ilişkilerin derecesine göre yürütmektir:

"Ben Spencer ile birlikte târihin, cem'iyetin târih-i tabî'î'si olması i'tikâdındayım; çünkü bugün bize lâzım olan bir milletin inkişâf, tecessüs ve tekemmülünde mühim rol ifâ eden hâdiseleri tedkikdir."

Psikoloji

Önce

İnsanın bilişsel yetilerine ilişkin geleneksel çalışmalar da Aristoteles'ten büyük ölçüde etkilenmiştir. Buna göre, bütün canlılarda, hayatıyeti sağlayan şey,

Osmanlılar Dönemi'nde tarih yazımı, Âdem'den başlar
Osmanlı Sultanı'nda son bulurdu.

"nefs"dir ve nefsin, Nebâtî Nefs, Hayvânî Nefs ve İnsanî Nefs olmak üzere üç mertebesi vardır; insan, her üç nefse de sahiptir ve dolayısıyla bu nefslerin kuvvetlerinden veya yetilerinden yararlanır; ama onu diğer nefslerden ayıran İnsanî Nefs'tir ki bu nefs, "aklî kuvvet"e karşılık gelir ve işlevi düşünmek ve yapmaktır. Bu nefs, söz konusu işlevleri iki kuvvetle gerçekleştirir; bunlardan Bilme Kuvveti, Kuramsal Felsefe'nin ve Yapma Kuvveti ise Kılğısal Felsefe'nin aniaşılmasını ve yapılmasını sağlar.

Sonra

Bu dönemde Batı'daki psikoloji çalışmalarının etkisi altında telif ve tercüme şeklinde bazı çalışmalar yapılmıştır; meselâ telif eserler arasında, Ahmed Midhat'ın, *İlhâmât ve Tağlîlât. Psikoloji, yani Fenn-i Menâfi'ü'r-Rûha Dâir Bazı Mûlâhâzât* (İstanbul 1885), Hoca Tahsîn Efendi'nin, *Psikoloji yâhûd 'İlm-i Rûh* (İstanbul 1893), (Kilisli) Rif'at ibn Mehmed Emîn'in, *'İlm-i Ahvâl-i Rûh ve Usûl-i Tefekkûr* (İstanbul 1894) ve Mustafa Şekib'in *Rûhiyyât Dersleri* (İstanbul 1907) burada anılabilir.

Bunlardan hiç değilse bir kısmı, bu arada Hoca Tahsîn Efendi'ninki, Ludwig Büchner'in psikoloji çalışmalarıyla irtibatlı olabilir; ancak Türk Psikoloji Tarihi araştırmalarının yetersizliği nedeniyle bunların içeriğine ilişkin doğru hükümler vermek, bugün için olanaksız görünmektedir.

Diğer taraftan Abdullah Cevdet'in yapmış olduğu çeviri etkinliği, özellikle

Edhem Necdet'in Tekâmül ve Kanunları kitabını yazmaktaki asıl maksadı, "toplumların evrim kanunlarını inceleyerek, Osmanlı Toplumu'na yararlı olacak fikirleri bulup göstermekti."

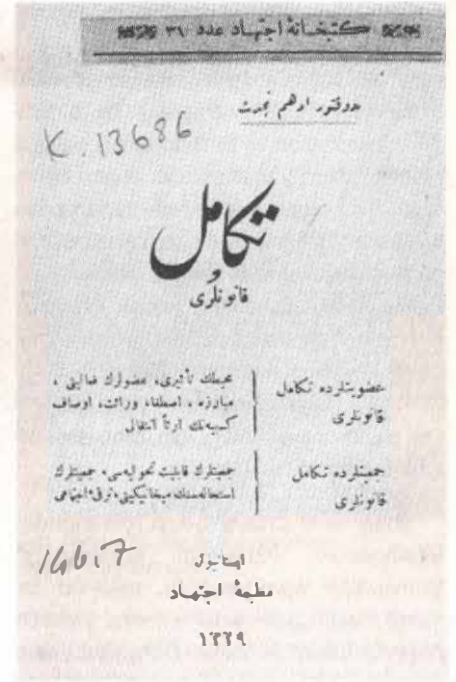
de Gustave Le Bon'un sosyal darwinizm çerçevesindeki sosyal psikoloji çalışmalarının tanınmasında ve yayılmasında etkili olmuş görünmektedir. Bu çevirilerin isimleri şunlardır:

Asrımızın Nusûs-ı Felsefiyyesi (İstanbul 1913; *Rûhü'l-Akvâm* (İstanbul 1913), *Avrupa Harbinden Alınan Psikolojiâi Dersler* (İstanbul 1918) *Dûn ve Yarın, Nusûs-ı Rûhiyye ve İctimâiyye* (İstanbul 1921), *'İlm-i Rûh-ı İctimâî* (İstanbul 1924).

Çevirilerinden de anlaşılacağı üzere, Le Bon'dan büyük ölçüde etkilenecek ırkları dört sınıfa taksim eden Abdullah Cevdet'e göre, bunlar arasında en evrimleşmiş ırk, Hint-Avrupa ırkı'dır ve bugünkü medeniyet onların eseridir. Üstün ırklar, hem zekâları, hem de seciyeleri itibarıyla geri ırklardan ayrılırlar. Seciye, psikologların hissiyat (sentiment) adını verdikleri unsurların farklı oranlarda bir araya gelmesiyle oluşur ki bunların en önemlileri sebat, azim, enerji, nefsi kontrol etme gücü ve iradede türemiş bazı melekelere.

Ahlâk zekânın değil, seciyenin eviadi olduğu için verasetle bir sonraki nesle aktarılmaktadır ve bilinçaltına yerleşmedikçe süreklilik kazanmamaktadır, dolayısıyla ahlak her topluma göre değişmektedir. Eğitim yoluyla zekâ geliştirilebilmekte ama seciye değiştirilememektedir: bu nedenle zekânın bulguları müşterek ama seciyenin sıfatları müstakildir.

Buna karşın bir kavmin tarihte evrimini tayin ve miktarını tanzim eden zekâsı değil, seciyesidir ve seciyenin değişimi ise, denizin dalgalarının kıyılardaki taşları çok uzun bir sürede aşındırması gibi çok uzun bir süreye muhtaçtır. Eğitimle Avrupalı milletlerin bilgilerine sahip olunabilir, ama seciyelerine sahip olunamaz; dolayısıyla meselâ Japonlar'a on sene içerisinde bir İngiliz'in talim ve terbiyesi kolayca verilebilir; ancak onlardan gerçek bir İngiliz yapmak, yani kendilerini çevreden değişik hayat şartlarında bir İngiliz gibi davranmalarını sağlamak için bin sene bile zor yeter. Bu türden bir değişikliği meydana getirmek için kavmin ruhunu değiştirmek gerekir.

Tekâmül ve Kanunları'nın kapağı.

Sosyoloji

Önce

İbn Haldûn'un *Mukaddime*'si, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı düşünürlerinin ilgisini çekmiş ve nihayet XVIII. ve XIX. yüzyılda Türkçeye tercümeleri yapılmıştır. Burada bireysel yaşam ile toplumsal yaşam arasında bir analojinin kurulması ve toplumların da bireyler gibi duraklama ve çökme aşamalarından geçtiğinin belirlenmesi sosyolojik bakışın güçlenmesinde esaslı bir rol oynamıştır; ancak İbn Haldûn'daki toplumsal ilerleyişin döngüsel olması veya başka bir tabirle döngüsel bir tarih anlayışına yaslanması, genel ilerleme fikrinin gelişmesini engellemiştir.

Pozitivist ve Darwinist sosyoloji çalışmalarıyla birlikte, bunun yolu açılmış ve toplumsal değişme, bu defa toplumsal evrim perspektifi altında yeniden incelenmeye başlanmıştır.

Sonra

Edhem Necdet

Hayat hikâyesi hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmediğimiz Edhem Necdet, *Tekâmül ve Kanunları* (İstanbul

1913/1914) adlı çalışmasını iki kısma ayırmış ve birinci kısımda "uzviyetlerdeki evrim kanunlarını ve ikinci kısımda ise "cemiyetlerdeki evrim kanunlarını anlatmıştır; fakat kitabı yazmaktaki asıl maksadı, "toplumların evrim kanunlarını inceleyerek, Osmanlı Toplumu'na yararlı olacak fikirleri bulup göstermekti"; çünkü Avrupa'da diğer toplumlar, yeni çevresel koşullara uyum göstermek için dönüştükleri ve evrimleştikleri halde, "biz bu yeni muhite, yeni hayata tevâfuk edemedik, istihaleyi, bu en umumî, en 'âlemşumûl düstûr-ı hilkati idrâk" edemedik; ancak Edhem Necdet, ümit ettiği işi yapamamış ve sorunlardan çıkış yolunu gösterememişti. Bununla birlikte, mevcut sosyolojik kuramlara gayet eleştirel bir gözle bakmayı başarmış ve bu dönemde yürürlükte olan Comtçu sosyoloji ile sosyal darwinci ve Spencerci sosyolojinin yanlış yönlerine vurguda bulunabilmişti.

Edhem Necdet'in, kitabının "Cemiyetlerde Tekâmül Kanunları" başlığını taşıyan bölümde belirttiğine göre, Comte, toplumları fikirlerin yönettiğine inanır; fikir o derece hâkimdir ki fikrin tarihi, toplumun bütün tarihini kaplar; bir toplum, adeta bir dimağ yığını, bir fert ise adeta bir dimağdır; yani kısaca söylemek gerekirse, fikrin tarihi, bütün toplumun tarihi olarak gösterilebilir; [Comte, bu düşünceye bilim tarihi incelemeleri esnasında ulaşmıştır]; halbuki insanı, dimağdan ziyade soğancık, fikirlerden ziyade hisler, iradî olmayan etmenler idare eder. Comte'un "üç hal kanunu", toplumların tarihini değil, hakikatte yalnız fikirlerinin tarihini gösterir.

Sosyal darwinizme ve Spencer öğretisine ilişkin görüşlerini sıralarken de Edhem Necdet'in, aynı eleştirel tavrı koruduğu gözlenmektedir. Ona göre, Darwin'in "evrim"i ile "doğal seçim"i sonraki dönemlerde ayrı ayrı etkide bulunmuştur; eğer Darwin'in evrim anlayışı, beşer düşüncesini ebedî esaretinden kurtarmışsa, buna karşılık doğal seçim anlayışı, toplumların hayatında bedbaht etkiler yapmıştır.

Darwin bayrağı altında toplanan Darwinciler, doğal seçilimi toplumlara tatbik ederek bir sosyoloji okulu kurdu-

Edhem Necdet'e göre, insan süreç içinde bütün aklî melekeleriyle incelmıştır ve hayvanî hayatından uzaklaşmıştır; "O halde hayvanların hayatını kendi insanî hayatımız için model intihâb etmek kadar garip bir şey olamaz".

lar ve mübârezeyi, yani hayat mücadelesini hayvanlar arasındaki ham şekliyle insanların hissî ve ahlakî hayatına kadar yaydılar; oysa Edhem Necdet'e göre, insan süreç içinde bütün aklî melekeleriyle incelmıştır ve hayvanî hayatından uzaklaşmıştır; "O halde hayvanların hayatını kendi insanî hayatımız için model intihâb etmek kadar garip bir şey olamaz". Her şeyi, bütün evrimi şahsî rekabetin dar düsturu içine sokmak ve her şeyde bir egoizm eseri görmek, yirminci asrın insaniyet fikriyle uzlaştırılabilecek bir şey değildir.

Spencer diyor ki her şeyin esası egoizmdir. Güçsüzün yenilgisi güçlünün evrilmesini sağlar; bu nedenle savaş teşvik edilecek bir şeydir; zürriyetin daha güçlü, daha düzgün olması için güçsüzlerin ölmesi zarurîdir; ölüm türün bekası için lâzımdır. Huxley ise, ahlakın, mübarezeyi, hayat mücadelesini ortadan kaldıracığını söylüyor; ancak Edhem Necdet'e göre bu doğru değildir. Mücadeleyi hayatın dışına çıkarmak olgulara karşı yürümek demektir; mücadele ortadan kalkmaz, yalnız savaşta keyfî şeyleri, tesadüfî kuvvetleri yok etmek gerekir; bu ise insaniyet fikrinin galbesi demektir.

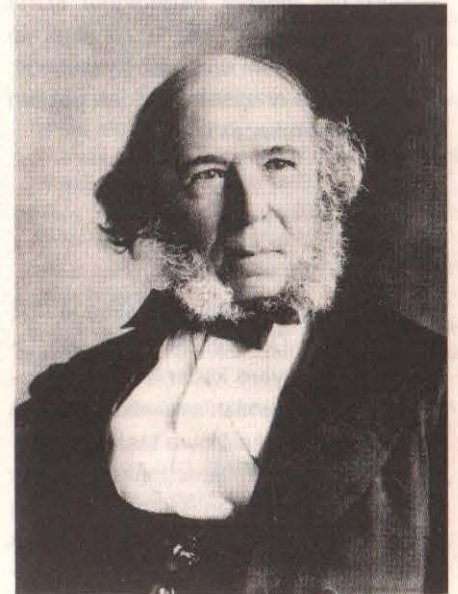
Bugün hayat mücadelesi, medeniyyetin benimsenmiş kuralları dâhilinde, hak, adalet, eşitlik gibi şartlar altında devam ediyor; böyle bir savaşın neticesi, meşru bir doğal seçim, bir uyuşma ve ilerlemedir; doğal olarak söylemeye hacet yoktur ki hayvanî mücadelenin hiçbir kayıt ve

şartı yoktur; öyleyse insanî ve hayvanî doğal seçimler aynı şeyler değildir.

Rıza Tevfik

Sosyolojik çalışmalarında Spencer'dan büyük ölçüde etkilenmiş olan Rıza Tevfik'e göreyse, "fünûn-ı ictimâ'iyeye", yani toplumbilimleri o günkü bilimsel düzeyine ulaşmadan önce, siyaset felsefesi hakkındaki fikirlerimiz, eğri doğru, derme çatma bazı yüzeysel bilgilerden ibaretti. Toplumda meydana gelen olaylar hakkında bazı eski filozofların ve özellikle de Aristoteles'in fikirlerine bağlı kalınmış ve "deneysel yöntem dönemi"nden önce, fuzulî olarak kabul edilmiş bulunan bazı kuramsal yaklaşımlar veya soyut bakışlara dayanarak hüküm verilmişti.

İşte Herbert Spencer, muhtelif kavimlerin ve milletlerin yönetim biçimlerini, hükümetlerini, kurumlarını karşılaştırmalı olarak incelemiş ve bu birikime dayanarak toplumbilimlerinin bir ilim olmasına herkesten çok himmet eylemişti. Aristoteles'e karşı çıkan Spencer, "Hükümetler özlere gereği aynıdır; türleri olmaz" diyen büyük bir çoğunluğun görüşüne karşın, "evrim olgusu"na dayanarak zaman ve mekâna nispetle hükümetin özünün ve biçiminin değişken olduğunu savlamış ve bu türden yanlış fikirlerin beşerî toplumları karşılaştırmalı olarak incelemekten kaynaklandığını belirtmişti; ancak

Rıza Tevfik sosyolojik çalışmalarında Spencer'dan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Hoca Tahsîn Efendiye göre yalnız, bireyler değil, türler ve cinsler bile değişmekte ve yenilenmektedir.

ona göre hükümetin kaynağı "adalet" değil, "tagallüb", yani zorbalıktı. Bir kabile, reisinin kaba gücünden doğmuş ve sonra da sürekli çatışma sonucunda güçlenmişti. İstila ve fetihlerde başarılı oldukça hükûmet, saltanat şeklini almış ve işbölümünün doğması neticesinde kendisine özgü kurumlarıyla evrimleşmiş ve olgunlaşmıştı.

Burada "adalet"ın yerine "tagallüb"ün alınması, Osmanlı siyaset felsefesinin temellerinde önemli bir değişimin gerçekleşmekte olduğuna ve "ütöpi" siyaset anlayışının yerini "realist siyaset anlayışı"nın almaya başladığına işaret ediyordu; böylece Osmanlı Yönetimi'nin hem dahili ve hem de harici siyasetinde, amaçlarını ve araçlarını yeniden gözden geçirmesi gerekecekti.

Felsefe

Önce

Şurası açıkça vurgulanmalıdır ki XIX. yüzyıl öncesi Osmanlı Felsefesi, Aristoteles'in ve bir yere kadar Yeni Platoncu Aristoteles Yorumları'nın etkisi altında biçimlenmişti ve kelâm ve tasavvuf alanlarındaki rakip öğretilerle tenkit ve tahdit edilmisti. Tanzimat'tan sonraysa, Avrupa bilimlerinin ve felsefelerinin yayılmasına koşut olarak süratle bir değişime ve dönüşüme uğratılmıştı. Söz konusu felsefi öğretiler arasında özellikle muhtelif Ev-

rim Kuramları'yla harmanlanmış ve güçlendirilmiş olan Alman Materyalizmi çok büyük yankılar uyandırmış ve hatta yerleşik bütün inanç önermelerinin yeniden sorgulanmasını sürecini başlatmıştı.

Sonra

XIX. yüzyılın İkinci Yarısı'nda kaleme alınmış en önemli felsefi eserlerden birisi, kanaatimce Hoca Tahsîn Efendi'nin (1811-1881) *Târih-i Tekvîn yâhûd Hilkat* (Tekvîn yahut Hilkat Tarihi, İstanbul 1892-93) adlı küçük risalesidir. Burada Hoca Tahsîn Efendi, Büchnerci ve özellikle de Haeckelci Evrim Anlayışından yararlanarak bütün varoluşu açıklamaya çalışmaktadır.

Evren'i oluşturan varlıkların kökenine ulaşmak ve insanın bu Evren'deki konumunu belirlemek isteyen tarihsel bir araştırma için, sadece siyasî olayları aktaran tarih ilminin yeterli olamayacağı açıktır; çünkü tarih, sonuçta, bizleri birkaç bin yıl kadar önceki olaylardan haberdâr eder. İnsanın ve genelde bütün varlıklar âleminin oluştuğu dönemlere inebilmek için başka bir ilimden yararlanmak gerekir ki bu ilim, Hoca Tahsîn Efendi'ye göre, bünyesinde, sırasıyla karşılaştırmalı dil çalışmaları (filoloji), mitoloji, fizyoloji, zooloji, botanik, jeoloji, meteoroloji, astronomi, astrofizik, kimya ve mekanik ilimlerini içeren "Târih-i Tekvîn"dir. "Târih-i Tekvîn", bu ilimlerden yardım alarak, aşama

aşama geçmişe doğru ilerler ve sonuçta bütün varlıkları oluşturan cevhere, yani madde ve kuvvet ile nitelenmiş temel ögeye ulaşır.

"Târih-i Tekvîn" şunu ortaya koyar ki "Cevher", Genel Evrim Yasası'na ve Genel Nedensellik Yasasına bağlı olarak Yedi Ana Dönem'de, Yedi Ana Açılım gerçekleştirir ve her açılım sırasında bütün Evren'i kaplayan yeni varlıklar meydana getirir.

Bu, Yedi Ana Dönem ile bu dönemlerdeki gelişimleri bildiren bilimler şunlardır:

(1) Hâlis Cevher Dönemi:

Mekanik ile bilinir.

(2) Atomların Birleşme ve Kaynaşma Dönemi:

Kimya ile bilinir.

(3) Göksel Cisimler ile Gökadalarının Oluşma Dönemi:

Astrofizik ile bilinir.

(4) Yıldızlardan Gezegenlerin ve Bu Arada Dünya'nın Halkalar Biçiminde Ayrılmaya Başlaması Dönemi:

Astronomi ile bilinir.

(5) Dünya'nın Oluşması ve Dünya Üzerinde Hayatın Başlaması Dönemi:

Meteoroloji, jeoloji, botanik. Zooloji ve fizyoloji ile bilinir.

(6) Beşeriyetin Çocukluk ve Bilgisizlik Dönemi:

Karşılaştırmalı dil çalışmaları (filoloji) ve mitoloji ile bilinir.

(7) Tarihsel Olaylar Dönemi:

Tarih ile bilinir.

Hoca Tahsîn Efendi, çoğu doğa bilginlerinin, yalnızca gözleri önünde bulunan biçimlere baktıklarını ve bu nedenle, hayvanların ve bitkilerin cinslerinin ve türlerinin kalıcılığına inandıklarını ve çağların akışına bağlı olarak cinslerin ve türlerin bir değişim ve dönüşüm geçirdiklerini sandıklarını söyler. Böyle düşünenlere göre, nebatî ve hayvanî sûretler, bir kerede yaratılmış ve sonsuzdan gelip sonsuza giden süreç içerisinde hiç değişmemişlerdir ve hiç değişmeyeceklerdir. Ancak bu sanı, akla ve bilime aykırıdır. Yalnız, bireyler değil, türler ve cinsler bile değişmekte ve yenilenmektedir.

Büchner ve Haeckel gibi Alman materyalistlerinin katkılarıyla genişletilmiş olan Evrim Kuramı Türkiye'de etkili olmuştur. (Fotoğraftaki kişi: Ernst Haeckel)

Doğa'da değişmeyen bir şey var mıdır? Bütün türler ve cinsler, sürekli olarak dönüşmekte ve evrimleşmektedir; ancak, asırları kaplayan uzun bir süreç boyunca gözlem yapma olanağı bulunmadığından, yavaş yavaş oluşan bu evrimin kavranması çok güçtür. Bu derin sorunun çözülmesi için, Yer'in tabakaları içinde bulunan bitki ve hayvan fosillerine bakılabilir. Eğer bu yapılacak olursa görülür ki eski dönemlerin tufanlarından Yer altında kalmış olan eski bitki ve hayvan türlerinin biçimleri ve yaşam yolları, bugün yaşamakta olan yeni bitki ve hayvan türlerinin biçimlerinden ve yaşam yollarından farklıdır.

Öyleyse eski durumdan, yeni duruma nasıl geçilmiş veya eski durumlar, yeni durumlara nasıl dönüşmüşlerdir? Artık Evren'in çeşitli dönemlerini birbirine bağlayan zincirin halkalarını yakından görmenin vakti gelmiştir. Kurulma ve bozulmanın dönüşümleri, uzağı göremeyen bazı kişilerin düşündükleri gibi, maddî sebepler ve aklî vasıtaların etkisi ve aracılığı olmaksızın, yalnızca Evren'in dışında bulunan olağanüstü bir irâdenin aç-

lımıyla oluşur demek, doğru değildir ve hem tanrısal geleneğe karşı ve hem de doğasal yasalara uzaktır. Sonuç olarak söylemek gerekirse, günümüzün olayları, geçmişteki olayların bir sonucu olduğu gibi, geleceğin olayları da günümüzün olaylarının bireş sonucu olacaktır.

Sonuç

Bu dönemde birçok bilimsel kuram ve felsefî öğreti, muhtelif kanallardan Türkiye'ye girdi ve düşüncenin yeniden biçimlenmesini sağladı; ancak öyle anlaşılmaktadır ki bunlar arasında en etkili, özellikle Büchner ve Haeckel gibi Alman materyalistlerinin katkılarıyla genişletilmiş olan Evrim Kuramı veya daha genel bir biçimde söylemek gerekirse, "ilerleme ve evrilme fikri" oldu.

Bu fikirlerin yayılışının önünde durulmayışının muhtemelen iki önemli nedeni vardı:

Bunlardan birincisi, XIX. yüzyılın başında ortaya çıkmaya ve güçlenmeye başlayan yeni Osmanlı Aydınları'nın nezdinde Batı Bilim ve Felsefesi'nin kazandığı büyük itibardır. Bunlar arasında çağdaş kuramları ve öğretileri sorgulayanlar ve geleneksel kuram ve öğretilerle terkip ederek yerel bir havaya kavuşturmak isteyenler olmuştur; ancak bunların gayretleri sınırlı kalmış ve öyle anlaşılmaktadır ki aydınlar arasında genel bir eğilim olarak yerleşmemiştir.

Türkiye'de kalam ve tasavvuf, XII. yüzyılın büyük mütekellimlerinin ve mutasavvıflarının belirlediği anlayış biçimleri ve sorun yumakları çerçevesinde donmuş ve aradan geçen yedi asır süresince ciddî bir hamle yapamamıştır.

İkincisi ise, söz konusu çağdaş bilimsel kuramların ve felsefî öğretilerin, dinî bakış açısından muhatabı olan Âlimler'in ve Mutasavvıfların bunları eleştirecek ve İslâmî ilkeler açısından uyarlayacak ilmi ve felsefî birikimden yoksun bulunmalarıdır. Türkiye'de kalam ve tasavvuf, XII. yüzyılın büyük mütekellimlerinin ve mutasavvıflarının belirlediği anlayış biçimleri ve sorun yumakları çerçevesinde donmuş ve aradan geçen yedi asır süresince ciddî bir hamle yapamamıştır; bunun en önemli nedeni, XVI. yüzyıldan sonra Batı'da yükselişe geçen bilim ve felsefeyle yeterli bir bağlantı kurulmayışı ve Aristoteles bilim ve felsefesinden çok farklı olan çağdaş bilim ve felsefelerle karşı dinî bir tepki geliştirilmeyişidir. Kısacası, "Evrim Kuramı", Osmanlı Âlimleri'ni ve Mutasavvıfları'nı hazırlıksız yakalamıştır.

Kaynakça

- A. Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, Üçüncü Basım, İstanbul 1980.
- İbrahim Hakkı Akyol, "Tanzimat Devri'nde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat*, Cilt 2, İstanbul 1999.
- Ahmed Vefik Paşa, *Hikmet-i Târih*, İstanbul 1863.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 3, İstanbul 1342.
- Edhem Necdet, *Tekâmül ve Kanunları*, İstanbul 1913/1914.
- Hoca Tahsin Efendi, *Târîh-i Tekvîn yâhüd Hilkat*, İstanbul 1310.
- Henry Corbin, *İbn Rüşd'den Günümüze İslâm Felsefe Tarihi*, Çeviren: Abdullah Haksöz, İstanbul 1997.
- John William Draper, *History of Conflict between Science and Religion*, New York 1875.
- John William Draper, *Nizâ-ı 'İlm u Dîn (İslâm ve Ulûm)*, Çeviren ve Yorumlayan: Ahmed Midhat, 4 Cilt, İstanbul 1895-1900.
- Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çeviren: Kasım Turhan, İstanbul 1992.
- Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1989.
- Remzi Demir, *Türk Aydınlanması ve Voltaire: Geleneksel Düşünce'den Kopuş*, Ankara 1999.
- Remzi Demir, *Osmanlılar'da Bilimsel Düşüncenin Yapısı*, Ankara 2001.
- Remzi Demir ve Bilal Yurtoğlu, "Ahmed Vefik Paşa'nın Hikmet-i Târih Adlı Eseri", *Kutadgubilig*, Sayı 7, İstanbul 2005.
- Rıza Tevfik, *Mufasssal Kâmûs-ı Felsefe*, 2 Cilt, İstanbul 1330.
- Subhî Edhem, *Lamarckizm*, İstanbul 1914.
- Subhî Edhem, *Darwinizm*, İstanbul 1911.
- Subhî Edhem, *Fen Adamları*, İstanbul 1917.
- Subhî Edhem, *Târîh ve Müverrihi*, İstanbul 1917.
- Şemseddin Sâmî, *İnsân*, İstanbul 1296.
- Şemseddin Sâmî, *Yine İnsân*, İstanbul 1303.

Ahmed Midhat Efendi ve "İnsân: Dünyâda İnsânın Zuhûru"*

Ahmed Midhat Efendi Lamarck'ın Dönüşüm Kuramı'na dayanarak, orangutan denilen maymunların iskeletiyle insanların iskeleti arasında bir fark bulunmadığını, fakat bunların dört ayak üzerinde, insanların ise iki ayak üzerinde yürüdüklerini söyledikten sonra, insanın maymundan gelmediğini, aslında insanın bir cins maymun olduğunu ve bunun Kur'ân-ı Kerîm'de betimlenen Yaratılış Kuramı ile bağdaşmayacak bir yönünün bulunmadığını savunmuştur.

Dünya üzerinde insanların üremesi, gerek din ve gerek bilimler nazarında oldukça önemli bir konum elde etmiş olduğundan, bu konuda hem din âlimleri ve hem doğa bilimciler pek çok rivayette bulunmuşlardır.

Bilim tarihçisi Adnan Adıvar'a göre, Türkiye'de Evrim Kuramı'dan ilk defa söz eden yazar Ahmed Midhat Efendi (1844-1912)'dir. Ahmed Midhat Efendi, 1872-1873 yılında *Dağarcık* dergisinin ikinci ve dördüncü sayılarında yayımlanmış olduğu "Velâdet" ve "Duvar-dan Sadâ" adlı iki makalesinde, bu konuya değinmiştir. Aşağıda sadeleştirdiğimiz metnini verdiğimiz ve yine *Dağarcık*'ta yayımlanan "İnsân: Dünyâda İnsânın Zuhûru" başlıklı makalesinde ise, Lamarck'ın Dönüşüm Kuramı'na dayanarak, orangutan denilen maymunların iskeletiyle insanların iskeleti arasında bir fark bulunmadığını, fakat bunların dört ayak üzerinde, insanların ise iki ayak üzerinde yürüdüklerini söyledikten sonra, insanın maymundan gelmediğini, aslında insanın bir cins maymun olduğunu ve bunun *Kur'ân-ı Kerîm*'de betimlenen Yaratılış Kuramı ile bağdaşmayacak bir yönünün bulunmadığını savunmuştur.

İnsan: Dünya'da İnsanın Çıkışı

Dağarcık'ımızın ikinci sayısında "İnsan" başlığı altında yer alan bir makale, insanların sürekli dile getirilen ve tarif edilemez acziyet hali ve tembelliği ile

Ahmed Midhat Efendi

beraber dünya üzerinde bırakmış olduğu bunca başarı ve yetenek nişaneleri hakkında saygıdeğer okuyuculara özel bir fikir vermişti.

Aslında bu kadar hayret verici, bu kadar tuhaf olan bir hayvan bizim mensup olduğumuz sınıf olmayıp başka bir tür olmuş olsa da, o hayvan hakkında mükemmel bir yolda bilgi edinme merakımızın bizi bu yola sürükleyeceği açıktır. Nasıl ki hallerinde bir dereceye kadar gariplik görmekte olduğumuz karıncaların, güvercinlerin, arıların ve buna benzer hayvanların bile tuhaf halleri bizi bu konuda mükemmel bir şekilde bilgi edinmeye sürüklüyorsa, insan ise yine bizlerden ibaret bir tür hayvan olduğundan, bu türün dünya üzerinde nasıl türemiş olduğunu elbette merak ederiz.

Dünya üzerinde insanların üremesi, gerek din ve gerek bilimler nazarında oldukça önemli bir konum elde etmiş olduğundan, bu konuda hem din âlimleri ve hem doğa bilimciler pek çok rivayette bulunmuşlardır.

Kâinat başlığıyla yazmakta olduğumuz tarih dizisinin giriş kısmı olarak yayınladığımız küçük bir ciltte, gerek âlemin yaratılışı ve gerek insanoğlunun ortaya çıkışı hakkında din âlimleri ve doğa bilimcilerin birbirlerinin yanlışlıklarını ortaya koyan ifadelerini karşılaştırarak, gerçekte ikisinin de benzer görüş ve fikirde bulunmakta olduklarını gösterdiğimizden, burada bahsi geçen iki grubun temsil ettiği fikirleri tekrar ederek kıyaslamaya mecbur değiliz. Burada insanların dünya üzerinde meydana çıkışına dair

akla yatkın yani bilimsel olarak verilen malumatı pürüzünden ayıklayarak daha güzel hale getirebiliyorsak kendimizi başarılı addederiz.

En küçük ayrıntıları dahi etraflıca inceleyen bilim adamları, insan vücudunun rengine veya saçlarının haline veyahut yüz ve görünüşlerine bakarak, bazıları insanları ikiye, bazıları ona, bazıları on ikiye, kimisi on beşe ve birtakımı da yirmi üç sınıfa ayırmış ise de bunlar yaptıkları sınıflandırmayı birçok itirazdan kurtarmamışlardır.

Çünkü bunlardan sınıflandırmayı en küçük ve en detaylı haliyle icra edenler elbette diğerlerinden, yani daha büyük ve daha farklı icra edenlerden çok daha dikkatli ve daha etraflı tetkiklerde bulunmuş olduklarından, bunlar diğerlerinin hatalarını ortaya koymak için "Memleketlerin havasının, insan vücudunun rengine meydana gelen değişimler hususunda büyük bir etkisi vardır. Mesela Avrupa'dan Hindistan'a giden bir adamın Hindistan'da ikamet ettiği süreye göre cildine bir kalınlık ve rengine bir siyahlık geldiği görülmektedir. İnsanların ise başlangıçta pek çok kere göç ettiği tarih nazarında kesin delillerle tespit edilmiş olduğundan zaten bir aileye mensup olan insanların, iklim değiştirdikçe biçim ve şekillerinin de değişmiş olacağı kabul edilir. Bu kez, şu günlerde bazı araştırmacıların yirmi üç sınıfa kadar ayırmakta oldukları insanların evvelden beri gerçekten yirmi üç aileye bölünmüş bulunduklarını kabul etmek ve gerçek olduğunu söylemek âdetlere göre zordur." derler.

Gerek Asya ve gerek Afrika'nın bazı mahallelerinde "orangutan" yani nesnâs denilen bir tür hayvanlar görünüyor ki bu canlının anatomi bilimine göre insana eksiksiz bir benzerliği vardır.

Yukarıda anılan bilim adamlarının, insanlar için tayin etmekte oldukları işbu sınıflar hakkında söylenecek sözlerimiz olsa bile şimdi söylemeye lüzum görmeyiz. Çünkü o halde olaya, meselenin başlangıcından değil de sonucundan başlamış oluruz. Bir kere insanların meydana çıkışını görüp de ondan sonra sınıflarını arayacak isek aramalıyız. Şimdiki halde bilim adamlarının insanları ikiden yirmi üç sınıfa kadar ayırmış olduklarını görmemiz ise dünya üzerinde bulunan her ferdi başlı başına bir fert zannetmeyerek bunun asıl ve esas kabul edilen bir ırka mensup olduğunu öğrenmek maksadına dayanır. Çünkü bu şekilde verilecek olan malumat, insanın meydana çıkışı ve yayılması hususunu iyi kavramayı kolaylaştıracaktır.

Yalnız bugün değil uzun zamandan beri insanın, hayvan olma durumu hususunda, diğer hayvanlardan hiçbir farkı olmadığı üzerinde uzlaşmış olup, şimdiki ilerleme hali hiçbir vecihle onları hayvan olma durumundan kurtaramamaktadır. Ancak insanların olası bir hayvan olduklarına ve ilerlemenin ise en azdan ve hatta hiç yoktan başlayacağına dayanarak bunların ilerlemelerini belli bir ölçüde azalta azalta bir zamana kadar gidersek insanların ilerlemeden büsbütün mahrum ve adeta dört ayaklı hayvandan sayıldıkları bir zamana kadar varabilmek imkân dâhilindedir.

Ancak şurasını belirtelim ki insanlar için tasavvur ettiğimiz, bu zamanda geriye gidişin son noktası en geride, en dipte hatta öyle ki hiçe kadar varmaktadır. Bu son nokta, insanların içinde bulunduğumuz tarihte görülen güzelleme olmadığı ve hatta bir zamanlar dağlarda ve ormanlarda ailelerden ibaret topluluklar halinde yaşadıkları zamanki halleri ile de alakası olmayan, ondan daha pek çok evvelki halleridir. Hatta o kadar evvelki halleri ki yazıldığına göre, ormanlarda ve mağaralarda yaşayan ve insan denilen hayvanlar bizim tasavvur ettiğimiz hayvanlara göre adeta daha medeni insan olarak anılıyor. Bizim, insanları dört ayaklı hayvan olarak addettiğimiz zaman, o zamandır ki insanlar gerçekten dört ayaklı hayvandan sayılıyordu.

Şimdi buna paralel olarak bugünkü halde gerek Asya ve gerek Afrika'nın

Nesnâstan insan yapmak için doğasının zıttını kabul ettirmeye tabiatı niçin mecbur edelim?

bazı mahallelerinde "orangutan" yani nesnâs denilen bir tür hayvanlar görülüyor ki bu canlının anatomi bilimine göre insana eksiksiz bir benzeyişi vardır. Hatta yalnız keskin yüz hatları olması yani daha kapalı bulunmasıyla alt ve üst çenelerin daha uzun ve çekik, ellerin daha uzun ve ayak gibi, ayakların ise el gibi kullanma kabiliyeti olmasından başka insandan hiçbir farkı yoktur. Vücut yapısını teşkil eden kemiklerin şekil ve sayıları insaninkine tamamen benzer ve eşit olduğundan anatomi bilimi ile uzun uzadıya uğraşmayanlar, nesnâs iskeletini görmüş olsalar adeta insan iskeleti olduğuna hüküm verirler.

Şimdi nesnâsın yapı itibarıyla insana benzeyişi ve biçimiyle pek çok işleme olan kabiliyeti üzerine bilim adamları derhal hemfikir bir şekilde insanın aslının nesnâs olduğuna hükmetmişlerdir ki bilimlerin keşifleri üzerine pek çok şeyler kaleme alan De Baye adlı yazar, esas meseleyi doğa bilimcilerinden meşhur Lamarck'ın fikirleri üzerine inşa ederek bu konuda fikirlerini aşağıdaki gibi tasvir etmiştir:

"İnsan ile nesnâs arasında apaçık göze görünen en büyük fark, nesnâsın elleri uzun olduğundan ayak gibi kullanarak dört ayak üstünde yürümesi ve ayaklarının parmakları da el parmaklarına benzer olduğundan bunları da el gibi kullanmaya müsait olmasıdır."

"Fakat nesnâslar bazı hayvani gereksinimlerinin zoruyla iki ayak üzerinde yürümeye ve kendilerini ağaç dallarına ayaklarıyla ve baş aşağı asmak gibi halteri bırakarak alma ve tutma işini yalnız elleriyle ve yürüme işini de ayaklarıyla görmeye başlamış olsalar, gitgide bunlar ayaklarını artık el makamında kullanmayı unutarak ayağı ayak ve eli de el gibi kullanırlar idi ki bu halde, ayakları da yavaş yavaş adeta tanıdığımız ayak şeklini alırdı. Zira şunu bilmeli ki hayvanların bir harekete ilişmeleri, vücutlarının şekli gereği olmayıp belki bilakis vücutlarının bir şekle girmesi bir tür hareketlerinden ileri gelir."

"Bundan sonra nesnâs çenelerini ve dişlerini kendini koruma ve saldırı aleti makamında kullanmayıp da adeta çiğnemek yolunda kullanmış olsa, o halde çene kemikleri daha yumuşak açıla açıla çeneleriyle alnı insan çenesine ve alnına dönüşmeye yüz tutar ve dişleri de daha dikeylik kazanır."

"Şimdi nesnâslar bu suretle bir kere iki ayak üzerinde yürümeye ve insanca çiğnemeye başlayıp da insanlığa daha yakınlaştıktan ve adeta insanlaştıktan sonra, bunlar aile ve cemiyet kuracak hayvani ihtiyaçlarını bir diğeri ötekine yardım edecek ve korumayla beraber hareket edecek olsalar, adeta şimdiki insanların medeni cemiyetine yakın bir cemiyet teşkil edebilirlerdi. Hatta bir kere bu dereceyi bulunca eski işaretleri, ilginç ve garip sesleri birbirlerine dertlerini ifade etmeye yeterli olamayarak, bunlar o garip sesleri düzeltme ve boğazlarını ve dillerini değiştirerek ufak tefek lakırdılar dahi söyleyebilir ve nihayet evvelce dört ayak üzerine yürüyen ve vahşi sanılan nesnâslar adeta insan olup giderlerdi."

İnsanların meydana çıkışı için De Baye'nin dediği ve bütün bilim adamlarının hükmettiği gibi nesnâsları başlangıçta tasarlayamayıp da insanın nesnâs halinden önce ne halde bulunduğunu da merak ederek bu konuda bilimlerden malumat talep edebiliyoruz. Ancak o zaman konu bir aralık jeolojiye intikal ederek dünyanın yaratılışı hususunda ta yer kürenin içine kadar gitmek lazım gelir. Eğer buralar ister istemez merak ediliyor ise Kâinat'ın girişine müracaat imkânı da mevcuttur. Ancak biz insanın meydana

çıkışının başlangıcı olmak üzere nesnâsları ele alsak ve dünyanın yine işbu dördüncü tabakasından başlasak dahi yeter. Bundan dolayı insanın nesnâstan gelme bir şey olduğu hakkındaki rivayetleri Mösyö De Baye hâkim Lamarck'ın fikirleri üzerine yazıldığı üzere pek güzel kısaltma ve özet yapmış olduğundan biz de incelememizi onun üzerine inşa edelim.

Mösyö De Baye hâkim Lamarck'ın fikrini yazıldığı gibi betimleyip kaleme aldıktan sonra, okuyanlardan pek çoğunun bu fikri kabulde tereddüt göstereceğini anlayarak demiştir ki:

"Her ne kadar bazıları şu fikri kabulde tereddüt gösterirler. Ancak bu hal sırf ahmaklık ve cehaletten ileri gelir. Lamarck bunu pek büyük felsefi incelemeler üzerinden neticelendirmiştir. Bu kez insanlığa güvenip aldananlar –Lamarck bizim birinci babalarımız olarak bize yine birtakım insanlar göstermeyip de maymunlara müracaata neden mecbur olmuşlardır demesinler."

Hayır! Demezler. Çünkü bu gibi araştırmaya rağbet edecek olanlar, insan ile nesnâs arasında fena görülen eksiksiz benzeyişi bilecek olmaları sebebiyle itiraz etmezler. Özellikle Asya ve Afrika çöllerinde ve Avustralya ve Amerika'da yine bizim insan türümüzden birtakım adamların hâlâ nesnâslar âleminde daha hallice bir âlemde olmadıklarını görüp durduğumuzdan birinci babalarımızın nesnâs denilen dört ayaklı hayvan olması kimsenin namusuna dokunmaz. Fakat nesnâsı insana dönüştürmek için gerek Lamarck'ın ve gerek hem düşüncelerinin biçimini tamamiyle kabul etmeye de mecbur değiliz.

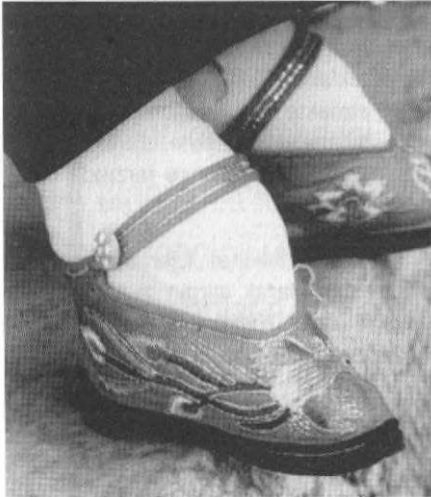
Hele ben kendi kendime düşünüyorum düşünüyorum da bu mecburiyete asla mahal bulamıyorum.

Nesnâstan insan yapmak için doğasının zıttını kabul ettirmeye tabiatı niçin mecbur edelim? Yani nesnâsı, ayaklarını el gibi kullanmaktan engellemekle, ayaklarını yalnız ayak ve çenelerini de vahşi hayvan çenesi gibi kullanmaktan engellemekle bunu da doğrulama ve iyileştirme gibi bir zahmeti ne sebebe dayanarak seçelim?

Hatta doğanın zanaatları hakkında benim kendimce ileride olan tecrübeleme göre Lamarck'ın meydana koyduğu fikrin vücut bulması mümkün olamaz ve imkânsızdır. Çünkü bir vücudun talim ve terbiye edilerek alıştıldığı yapay hareketten evladının da hissedar olması lazım gelmiyor. Bir nesnâsı iki ayak üzerinde yürümeye alıştıran dört ayak üstünde yürümeyi öğrettiğimiz halde yavrularının tıpkı bu şekil ve sureti ve bu kabiliyeti kazanması lazım gelir. Kuyruğunu, kulağını kesip bir başka kılığa soktuğumuz köpeğe ayak üzerinde durmayı istemeyi, baston taşımayı talim ettirdiğimiz halde yavrusu da bu terbiyeyi huy olarak ediniyor mu?

Ne hacet Çinliler ayaklarının küçük olması için ayaklarını tempur papuçlar içinde büyütüyorlar. Bunca seneden beri bu işlem peşinde oldukları halde ayaklarının küçük olması kendileri için neden kalıcı olmuyor?

Ama zannolunmasın ki bu sözümle Lamarck'ın hayvanların bir harekete alışmaları, vücutlarının şeklinin gereğinden olmayıp belki bilakis vücutlarının bir şekle girmesi, bir tür harekete alışmalarından ileri gelir diye koyduğu kaideye itiraz ediyorum. Hayır. O kadar da dar görüşlü olmaya kendim için izin veremiyorum. Bazı hareketler vücudun zaten sahip olmadığı kabiliyetleri beraberinde getirmekte ve hâsıl etmekte olduklarına dair ben de birtakım örnekler gördüm. Hayvanlar bir yana kısaca birtakım insanlar

Çinliler ayaklarının küçük olması için ayaklarını tempur papuçlar içinde büyütüyorlar. Bunca seneden beri bu işlem peşinde oldukları halde ayaklarının küçük olması kendileri için neden kalıcı olmuyor?

yalnız sağ tarafına yatmaktan burnu sol tarafa doğru eğilmiş veya yüzükoyun yatmaya müptela olduğundan burnu yassılaştırmış ve asıl şeklini büsbütün kaybetmiş olduğu ve bundan başka insanlar bacıklarını başından aşmaya yetkin değillerken jimnastikçilerin buna dahi muvaffak oldukları görülmüştür.

Fakat benim iddiam şu ki hayvanın yapay ve eğitim sayesinde kazandığı kabiliyet yavrularına miras kalmaz. Çünkü doğuştan başka bir kanuna tabidir ki değişim şekil ve suretinin o kanuna hiçbir katkısı yoktur.

Herkesin kendince bir tecrübesi ve tecrübesine göre bir düşüncesi vardır ya? Ben kendi tecrübelerime ve kendi fikirlerime göre bu konuda şunu demek istiyorum ki:

İnsanları nesnâstan getirmek için tabiatın zihnini bulandırmaya gerek yoktur. Şimdi en yüksek mükemmellik derecesinde gördüğümüz insanları ayrıca ve başka bir tür nesnâs olmak üzere kabul etsek ne mahsuru vardır? Zaten nesnâs bir sınıftan mı ibaret? Bunların farklı sınıfları vardır. Hatta mösyö De Baye'nin dahi dikkatinden kaçamamış olan kuyruklu insanlar(1) da nesnâsın insana veya insanın nesnâsa daha yakını demek değil midir?

Bundan dolayı insanı bugünkü gördüğümüz haliyle bir tür nesnâs olarak kabul edebiliriz.

Şimdi şu arz ettiğim suret kabul edilecek olur ise nesnâsın ayaklarını ve bunun gibi diğer uzuvlarını güç ve terbiye ile düzenleme gibi tabiata aykırı zorluklara uğramaya da hiçbir ihtiyacımız kalmaz. Hatta biz insanı daha insan olmadığı vakitler bir tür nesnâs olarak kabul ettiğimiz halde kendisine (şimdiki halde birinci derecede ayrıcalıklı olmasına sebep olan) konuşma yetisi dahi vermek mecburiyetinde bulunmayız. Farz ediniz ki şimdiki insan çırpıplak söz bilmez, sohbet bilmez yani iki ayağı üzerinde gezer ve ellerini ayak ve ayaklarını el makamında kullanamaz bir tür maymun imiş. Şu düşüncemde, fikirlerime anlayış gösterip iyi niyetle kabul etme konusunda zor görülecek bir nokta var ise o da insanın konuşamayan bir halden konuşabilir hale gelmesidir.

Ancak bu sureti kabul etmek ve onay vermek de olanaksız değildir. Biraz üzerinde fikir derinliğinde bulunulacak olsa bunun da kabule yakın değil adeta kabulu lazım bir nitelik olduğu apaçık görülür.

İnsan konuşmayı nasıl öğreniyor? Anasından doğduğu zaman konuşan bir varlık mıdır? Ama denilecek ki "insan yürümeyi dahi anasından doğduğu zaman öğrenmiyor. Bunun sebebi ise çocuğun henüz sinirlerine gerektiği kadar kuvvet gelmemiş olmasıdır. Bir çocuk iki yaşına kadar sinirleri gerektiği kadar kuvvet kazanacağından, o halde hem yürür hem de konuşur."

Evet. Bu görüşü söyleyebilirsiniz. Ancak çocuk konuşmayı aynen yürümeye gibi mi öğrenir? Ben görüyorum ki bir çocuk emeklemeye başladığından bir aya kadar saldır saldır yürüyor. Fakat "baba" "beva" dediğinden altı ay ve bir seneye kadar hâlâ konuşamamakta. Hem de en ziyade şuna dikkat ediyorum ki çocuk konuşacağı zaman en önce "be" "de" gibi telaffuzları pek kolay olan sesleri öğrenip "re" "şe" gibi sesleri daha geç ve daha güç öğreniyor. Bu hale göre, yürümek çocuk için ne kadar kolay ise konuşmak o kadar çetin ve o kadar güçtür.

Bundan sonra en ziyade dikkat edilecek fikirlerden birisi de çocuk yürümeyi kendi kendisine öğrenirken söylemeyi diğerinden talim etmesidir. Bir çocuğu kendi haline bırakmış olsak başlı başına yürür. Fakat Arapçayı veya Türkçeyi biz öğretmeliyiz ki öğrensin. Hangisini öğretirsek onu öğrenir. Hatta hiçbir şey öğretmemiş ve mesela çocuğu lakırdı işitmeksizin büyümüş olsak hiçbir lisan öğrenemeyeceği ve ilginç ve garip sesler çıkarmaya başlayacağı da tecrübe edilmiştir.

Kısacası insanın tabiatı itibarıyla konuşan bir varlık olmayıp öğrenerek konuşkan olduğu herhalde kabule layık bir durum olup böyle olduktan sonra insanların maymun cinsinden bir tür dört ayaklı hayvan oldukları pek kolaylıkla kabul edilir. Yani şimdi görmekte olduğumuz nesnâsın ayaklarını, kollarını, çenesini falan ıslah etmekten zaten gördüğümüz halde bulunan bir tür nesnâsa lisan öğretmek elbette daha kolaydır.

Şimdi dünya üzerinde insanların yayılması yine kendisinden ibaret bir tür nesnâstan değişime uğrama suretiyle vuku bulduğu kabul edildikten sonra bunun ilerlemesi hususuna dair sözleri nakledince şu fikirlerin idaresi olunur ki:

Dağarcık'ımızın ikinci sayısında insanların âlemde akıllara durgunluk veren başarı nişaneleri yalnız kendisinde "rekabet" denilen bir huy olmasından ileri geldiği ayrıntılı ve gerekli bir açıklamayla ortaya konulmuştur.

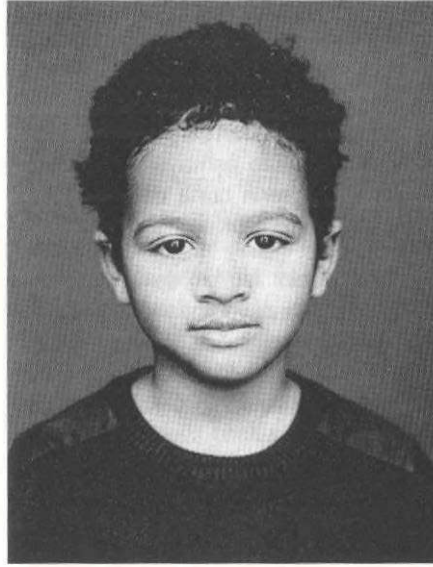
Bugün maymun sınıflarını dikkate alacak olsak taklit ve muamelenin tatbiki kabiliyetini bütünüyle görürüz. Bu kabiliyet ise yalnız doğuştan gelen bir vasıftır ve tabiatında rekabet kabiliyeti olmasından başka hiçbir şeyden ileri gelmeyen, ancak bu kabiliyetin, tamamından ziyade insan denilen maymundaki bulunduğu malumdur ki diğer maymunlar, maymun oldukları halde devam edegelmekte iken insan maymunluktan çıkıp eşref-i mahlûkat rütbesine erişmiştir.

Bu ilerleme kademelerinin sebep ve niteliğini öğrenmeyi gerçekten herkes merak eder. Ancak bir kere insanların hiçbir şey bilmez bir halden ilerlemeye başlayışları göz önüne getirilecek olursa herkes niteliği nazarında canlandırabilir.

Zira bu hal öyle bir zamanın halidir ki tarih o zamanı kapsamadığından istediğimiz malumatı tarihten alamayız. Meselenin bu yönüyle bilimlere bir bağılılığı olmadığı fikriyle bilimsel olarak da bir bilgiye ulaşamayız. Hatta insanların geçmişleri hakkında yargıda bulunabildiğimiz yalnız birtakım bilimlerin kıyaslarından ibaret olup yoksa o asrın bu zamandan (velev ki tahminen olsun) kaç asır önce olması lazım geleceğini dahi kestiremeyiz.

İnsanların meydana çıkması için burada etrafıca düşünülecek bir şey kalmış ise o da insan sınıflarının mensup olduğu familyalardır.

Makalemizin başında da gösterilmiş olduğu yönüyle bazı araştırmacılar beyaz, siyah, zeytuni, kırmızı ve benzeri renkli insanlar ile düz saçlı ve kabarık saçlı insanları ve güzel ve düzgün burunlu ve güzel insanlar ile yassı burunlu veya çakma güzeli adamları hep birer

Beyaz bir kadın siyah bir adamla olsa veya siyah kadın beyaz erkekle evlense hâsıl olan çocuk ne babası gibi simsiyah ne de anası gibi bembeyaz olup ikisinin arası bir renkte doğuyor.

birer incelemeden geçirip insan sınıfları için yirmi üç familyaya kadar ayırmışlardır.

Ancak biz bugün görüyoruz ki beyaz bir kadın siyah bir adamla olsa veya siyah kadın beyaz erkekle evlense hâsıl olan çocuk ne babası gibi simsiyah ne de anası gibi bembeyaz olup ikisinin arası bir renkte doğuyor.

Şimdi şu suret bize apaçık gösterir ki renk hususunda familyaları ayırabilecek beyazla siyahtan başka hiçbir renk yoktur. Zira diğer renkler bir diğeriyle bir araya gelerek meydana gelebiliyor. Öyleyse en evvel insanlar için iki familya itibar ederiz ki birisi beyaz ve diğeri siyahtır.

Bundan sonra Çin'in çekik gözlü insanlarıyla Tataristan'ın yassı burunlu ve yassı suratlı insanları ve Kafkasya ve Avrupa'nın boy posları birbiriyle orantılı olan adamları ve bunlara mukabil bir de Afrika ve Amerika ve Avustralya'nın kaba dudaklı adamları arasında büyük bir fark gördüğümüzden bunları da ayrı ayrı birer familya olmak üzere kabul etmiş oluruz.

Ancak bu suretle kabul ettiğimiz familyalar altıya ulaşamaz. Zira yukarıda saydığımız dört familyanın içine zenciler de dâhildir. Bu kez, en asıl ve en sade olmak üzere ya beyaz ya siyahtan ibaret iki familyayı veya ikinci dört familyayı asıl ve esas kabul ederiz.

Bundan sonra işbu familyalardan her birinin diğeriyle evliliğinin bize ayrıca birer familya teşkil edebilmesi işbu mesleğimiz haricinde olmadığından familyaları değil, yalnız bazı araştırmacıların bulunduğu gibi yirmi üçe ulaştırsak hatta yirmi üç milyona vardırırsak bile kimsenin itiraza hakkı olmaz.

Sonuç olarak:

Benim inancıma göre insanların meydana çıkması esnasında şimdi görmekte olduğumuz nesnâslar gibi dört ayak üzerinde yürüyen bir tür mahlûk değildi. Yine iki ayak üzerinde yürüyen bir tür nesnâs idi. Her hayvanda olduğu gibi bunların da siyahı ve beyazı veya simaca çeşitleri vardı. Bunlar yaratılış ve mizaçlarında araştırmaya olan fevkalade kabiliyetleriyle beraber rekabet de tabiatlarında saklı olduğundan, uzun uzadıya araştıranlar ve birçok deneyimler üzerine adım adım ilerleyerek dört ayaklı hayvanlar âlemini bırakarak kim bilir kaç bin senede şimdi tarihin bize "birinci adamlar" diye haber verdiği ve dağlarda, ormanlarda ve mağaralarda dağınık ve parça parça bir şekilde yaşadıklarını anlattığı adamlar derecesini bulabilmışlerdir.

Yukarıda demiştik ki insanların hiçbir şey bilmez bir halden ilerlemelere başlayışları göz önüne getirilecek olursa herkes meseleyi nazarında canlandırabilir.

Şimdi insanların dünya yüzünde nasıl türediğine dair işbu makalemizde verdiğimiz malumattan bir tarihin "birinci" adamlar dediği zamana kadar nasıl geçmiş olduklarını, kendi nazarımızda nasıl tasvir etmekte bulunduğumuza dair de ilerde bir makale kaleme alarak fikir ve karşılaştırmamızı eğlence tarzında ortaya koyacağız.

* Ahmet Midhat Efendi'nin yazısı için kaynak olarak alınan metin: Recep Alpyağılı (der.), *Evrîm ve Tasarım*, İstanbul 2013, s. 379-386.

Dipnot

1) Afrika bedevilerinden bazı kuyruklu insanlar da görülmüştür ki buna dair ilen'de *Dağarcık*'ımız bazı şaşırtıcı bilgiler verecektir.

Kaynakça

Recep Alpyağılı (der.), *Evrîm ve Tasarım*, İstanbul 2013.

Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica*, Cilt III, Ankara 2007.

Şemseddin Sami ve İnsân

Canlı türlerinin oluşumu gibi insanın oluşumunu da evrimle açıklayan Şemseddin Sami'nin görüşlerini hangi bilgene dayandığı tam olarak anlaşılamasa da bilimsel kanıtlara dayanıyor olması önemlidir.

Türk edebiyatının ilk telif romanını yazan, Türk dili ve kültürü alanında önemli çalışmalara imza atan Şemseddin Sami (1850-1904), edebiyatta yenilik taraftarı olmuş ve bu yaklaşımını diğer bilim dallarına da yansıtmıştır. Dönemin aydınları tarafından pek bilinmeyen medeniyet tarihi, mitoloji, antropoloji ve jeoloji gibi alanlarla ilgili eserleri arasında yer alan *İnsân* (1879), Türk antropoloji tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu eserinde insanın ne olduğunu, nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını, dünyaya nasıl yayılmış olabileceğini

dönemin yeni bilimlerinden olan jeoloji ile bağlantılar kurarak tartışmaktadır.

Ona göre, insanın ne zaman ortaya çıktığını söyleyebilmek için sene ve asır kavramları yetersiz kalır, bu yüzden jeolojik zamanları kullanmak gerekir. Mitoloji ve dini hikâyelerden uzak durularak, jeolojinin ve paleoantropolojinin bulguları doğrultusunda, topraktaki kalıntılara dikkatle bakıldığında görülecektir ki, insanın yeryüzünde belirişi Dünya'nın yaratılışına ve diğer canlıların ortaya çıkışına oranla dündür gibidir.

Dönemin aydınları tarafından pek bilinmeyen medeniyet tarihi, mitoloji, antropoloji ve jeoloji gibi alanlarla ilgili eserleri arasında yer alan *İnsân* (1879), Türk antropoloji tarihi açısından önem arz etmektedir.

Dördüncü zaman insanları

Orangutan

Şemseddin Sami, çoğu bilginin, gerek insan gerek zamanımızda bulunan hayvan türlerinin bir sümüklü böcekten, bir bitkiden evrimleşerek -her devrin arazi ve iklim koşullarına göre şekil ve durum değiştirerek- bugünkü hallerine geldiklerini söylediklerini belirtmiştir. İnsanın zamandan zamana değişen hayvan türlerinden geldiğini söylemek ile kutsal kitaplarda belirtildiği üzere insanın topraktan yaratıldığını söylemek arasında bir çelişki varmış gibi görünse de ona göre bu söz konusu değildir. Çünkü insanların, hayvanların ve bitkilerin hepsi topraktan ve her bir insanın bedeni incelenecek olursa toprağın unsurlarından meydana geldiği görülür.

Böylece bütün canlı türlerinin oluşumu gibi insanın oluşumunu da evrimle açıklayan Şemseddin Sami'nin görüşlerini hangi bilgine dayandığı tam olarak anlaşılamasa da bilimsel kanıtlara dayanıyor olması önemlidir.

Sadeleştirdiğimiz "İnsan Nedir?" ve "İnsandan Önce İnsana Yakın Bir Hayvan Bulunmuş Mudur?" başlıklı bölümlerde Şemseddin Sami'nin hem jeolojik bulgulara ne derece hâkim olduğunu hem de insan hakkındaki düşüncelerini görmemiz mümkün olacaktır. Sadeleştirme yapılırken eserde geçen cins, tür, çeşit gibi bazı kavramların günümüz terminolojisine uygunluğu sağlanmaya çalışılmıştır:

İnsan Nedir?

Bundan önce yazdığım iki risalede gökten ve yerden bahsetmiştim. Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı bu büyük eserlerinden bahsettikten sonra, pek küçük bir mahlûk hakkında da birkaç söz söylemek gerekti ki o mahlûk da insan olduğundan, "Gök" ve "Yer" risalelerini tamamlamak üzere "İnsan" adıyla bu risalenin yazılması uygun görüldü.

Gök, yeryüzünün milyonlarla emsalini çevrelediği halde, yer meskenimiz olduğundan, durumunun bilinmesi bizce daha gerekli olduğu gibi, insan da, meskeni olan bu yeryüzüne nispeten ufaklık olduğu halde, kendi türümüz olması yönüyle her şeyden önce onun durumunu bilmek ihtiyaç ve mecburiyetindeyiz.

Bu risalenin insandan bahsedeceği ve insan bahsinin önemi anlaşıldı, ancak risalenin konusu olan insan dediğimiz şey nedir?

İnsan, bir görüşe göre, yeryüzünde yaşayan binlerce hayvan türünden biridir ki konuşma ve idrak ile diğer türlerden üstündür, denilebilir. Ancak diğer bir görüşe göre, kendisini diğer hayvanlardan farklı kılan ve ayıran özellikler o kadar büyük, o kadar üstün görünür ki hayvandan sayılmasına pek kolay razı olunamaz.

Bu ikinci görüşü savunanlar der ki: İnsan bu yeryüzüne manevi bir âlemden

gelmiş bir kutsal ruhtur ki burada beş on gün misafir olup tekrar o manevi âleme geri dönecektir. Ve bundan dolayı akıl ve idrak gibi üstün özelliklere sahip olan insan, aşağı hayvanlardan sayılamayıp cisminin küçüklüğüyle beraber, önemi yerden, gökten ve bütün yaratılmışlardan daha fazladır ve yaratılışın amacı ve sonucunu da odur.

Biz bu risalede ne materyalistlerin fikrine bağlanacağız, insanı adeta hayvan türünden bir tür veya -kökleri kalbinde bulunur- bir bitki kabul edeceğiz ne de tasavvufçuların inançlarını tamamiyle kabul edip insana o kadar büyük bir önem vereceğiz. Şiir ve hayallerle uğraşmayıp pozitif ve kanıtlanmış bilgiler vermek yolunda olduğumuzdan konumuz olan insana hakkını vermeğe çalışacağız. İnsanı çok büyötmek isteyenlere onun küçüklüğünü ve kusurlarını ve bu mahlûkun kıymetini büsbütün düşürmek isteyenlere de olgunluğunu göstereceğiz.

Yukarıda belirttiğimiz iki fikir ve inancı bir noktada toplamak ve birleştirmek için, âlimlerin fikirleri ile dini itikatları bir araya getirmek üzere, deriz ki: İnsan hem topraktan yaratılmış, hayvan türlerinden sayılan hakir bir hayvandır, hem bir kutsal âleme mensup bir manevi ruhtur. Çünkü bir beden ve bir ruhun karışmasından oluşmuştur, bedenine oranla akli birincil, ruhuna oranla da akli ikincil önem kazanır.

Goril

Hakikaten insanın cismi en güzel şekilde yaratılıp bütün hayvanlardan mükemmel ise de, yine de hayvan türlerinden pek farklı olmayıp, gerek cismini meydana getiren maddenin doğası ve biçimi ve gerek cismin beslenmesiyle iç ve dış organlarının işleyiş tarzı ve fonksiyonları insan ile diğer hayvanlar arasında ortakır. Bazı hislerin ve ruh durumlarının bile diğer hayvanlarla ortaklığı söz konusudur. Ancak akıl ve idrak insana mahsus olduğundan bu manevi nur kendisini hayvanlardan ayırmaya ve üstün kılmaya yeterlidir.

Kuran-ı Kerim'de "İnsanı topraktan yarattık, sonra içine kendi ruhumuzdan üfledik." anlamındaki ayet insanın, cismi itibarıyla, diğer hayvanlar gibi, bu toprağın doğasının ürünü olduğunu ve ruhu itibarıyla, ne kadar üstün bir ölçüsü olduğunu gösteriyor.

İnsandan Önce İnsana Yakın Bir Hayvan Bulunmuş Mudur?

Yeryüzü tabakalarına göz gezdirdiğimizde hayvanların devirden devire türlerinin değişmiş olduğu gibi, cinslerinin dahi değişip, mesela bir devir filleriyle diğer bir devir filleri, ve bir devir geyikleriyle diğer bir devir geyikleri arasında fark bulunduğunu görürüz.

Aynı şekilde eski devirlerin insanlarıyla şimdiki devrin insanları arasında fark bulunması doğal olup dördüncü zaman tabakalarında bulunan iskeletlerde gördüğümüz farkın bundan ortaya çıkmış olması gerekirse de, bu bilimle uğraşan uzmanlardan bazıları insanın ortaya çıkışından evvel -insana benzeyen fakat insan olarak adlandırılmaya uygun olmayan- bir tür hayvan bulunmuş olduğu sanısına kapılmışlardır. Bunlar üçüncü zaman tabakalarında görülen bazı sanat eserlerini bu hayvanın yaratılarından kabul ettikleri gibi dördüncü zaman tabakalarında bulunan kemikleri de o hayvanın kemikleri kabul etmişlerdir.

Başka şekilde söylemek gerekirse, uzmanların bu buluşu dördüncü devir insanları dediğimiz mahlûkları insan türünden kabul etmeyip bunların insan türünün ortaya çıkışına bir başlangıç niteli-

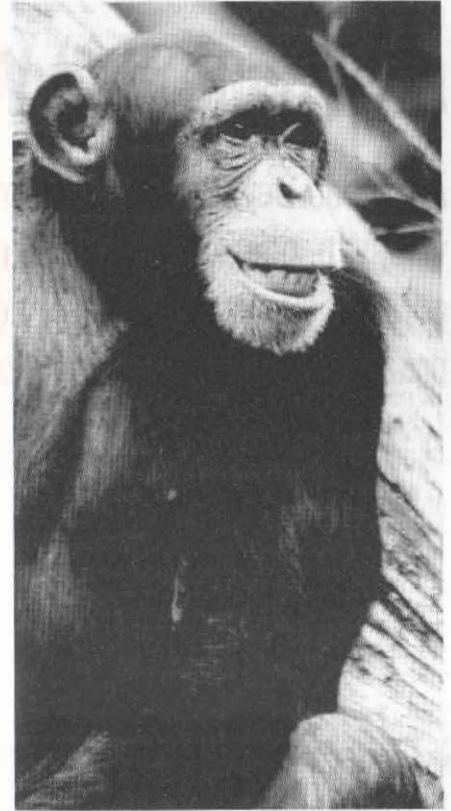
ğinde olan diğer bir tür hayvan olduğunu kabul etmişlerdir.

Bu son zamanlarda Afrika'nın -Ceza-yir'in kıyı kesiminde- gerek boy ve cüsse gerek biçim ve görünüşçe insana gayet yakın olmak üzere- dört cins maymun keşfedilmiştir ki bunlar orangutan, goril, şempanze ve jibon cinsleridir. Bunlar, sağken derilerinin renginden ve tüylerinden insandan pek kolay ayırt edilebilirse de kemiklerinin insan kemiklerinden farkı pek azdır. Bundan dolayı bu maymun cinslerinin keşfinde -dördüncü zaman tabakalarındaki kemiklerin insan kemiği olduğunu kabul etmeyen- uzmanlar o kemiklerin bu cins hayvanların kemikleri olduğu sanısına kapılmış ise de söz konusu kemikler bu hayvanların kemiklerine olan benzerlikleriyle beraber, yine insan türüne mensup oldukları birçok gösterge-den anlaşıldığından, dördüncü zaman insanları dediğimiz hayvanların orangutan, goril, şempanze ve jibon maymunlarından ibaret olduğu söylenemez.

Söz konusu kemiklerin sahiplerini insan olarak adlandırmak veya kendilerine başka bir isim vermek elimizdedir. Ancak kendilerinin az çok idrake ve konuşmaya sahip oldukları anlaşıldığından başka bir isim koymaya gerek olmadığı sanısına kapılırız.

Dördüncü zaman tabakalarında eserleri bulunan insanlardan önce başka bir hayvan tasavvur etmenin de boşuna olduğunu zannederiz. Çünkü söz konusu zamanın insanların şimdiki insanlardan ne kadar farkı varsa maymunların o maymunlardan da o kadar farkı olduğunu, bunlardan önce diğer bir tür hayvan tasavvur etmektense maymun denilen türlerin o zaman hayatta olduğunu kabul etmek daha kolaydır.

Bugünkü yeryüzünün bazı taraflarında dördüncü zaman insanlarına pek yakın insanlar bulunduğu gibi -ondan önce yaşayıp insanın dünyaya gelmesine rehberlik etmiş olan- maymun türünden orangutan ve benzeri cinslerin yeryüzü üzerinde hayatta oldukları görülüyor. Çünkü yeni bir tür hayvanın belirmesi eski türün yok oluşunu gerektirmeyip eski tür de- dayanıklılığına göre -istek ve mekân bulunca- kendi halinde kalabilir.

Şempanze

Herhalde insan türünün ilk belirişinden şimdiye kadar tek şekil ve durumda kalmayıp tamamen değişmiş olduğuna şüphe yoktur. Çünkü insan türünün ilk belirişinde yeryüzünün-kuzeyinden güneyine ve güneyinden kuzeyine doğru olan hareket yönünden dolayı- Kuzey yönündekiler buzlar altında olup, sonradan dünyanın dönmesiyle buzlar eriyerek, dünyanın kuzey yönü büyük bir tufan altında kalmış ve çok zaman sonra tekrar kuzey tarafı canlanmaya başlamıştır.

Böyle büyük tufanlar ve karışıklıklar sırasında hayvanların tümü şekil ve görünüş değiştirmiş, dünyanın bu yeni durumuna daha uygun yeni hayvanlar ortaya çıktığı ve eskilerden çoğunun mahvolduğu arazi tabakaları içindeki eserlerden anlaşıldığından, insan türünün bu genel kaideden etkilenmeyip öyle büyük bir değişikliğe rağmen aynı halde kalmış olmasına inanılmaz.

Kaynakça

Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica*, Cilt III, Ankara 2007.

Şemseddin Sami, *İnsân*, Maharet Matbaası, İstanbul, 1396 (hicri).

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c38/c380319.pdf> (16.10.2016 tarihinde erişilmiştir.)

Ali Sedad Bey ve Darwinizmin Eleştirisi

Ali Sedad Bey, Darwin'in Evrim Kuramı'nın temel varsayımlarını ortaya koyduktan sonra varsayım olarak nitelediği bu kurama yapılan itirazlardan önemli gördüklerini kendi görüşleriyle harmanlayarak açıklamaya girişmiştir. Biz de kurama eleştirel bir gözle bakabilmiş Ali Sedad Bey'in görüşlerini sadeleştirerek sizlere sunuyoruz.

XIX. yüzyılın önemli devlet ve bilim adamlarından Ahmet Cevdet Paşa'nın oğlu ve ilk Türk kadın romancı olan Fatma Aliye Hanım'ın kardeşi olan Ali Sedad Bey (1857-1900), kırk üç yıllık ömründe Türk fikir hayatına önemli katkılarda bulunmuştur.

Galatasaray Sultânisi ve Hukuk Mektebi gibi önemli okullarda mantık hocalığı yapan ve mantık alanında Batı'daki gelişmelerden haberdar olan Ali Sedad Bey'in fikirlerinin gelişiminde de çağının bilgisini takip etmenin izlerini bulmak mümkündür. Mantık alanındaki önemli eseri *Mizânü'l-ukûl fi'l-mantık ve'l-usûl'dür*. Bu eserinde klasik mantığın yanı sıra metodolojiye ve o dönemde Batı'da bile yeni sayılabilecek cebirsel mantığa yer vermiştir. Ali Sedad Bey, edindiği bilgiyi sadece aktarmakla kalmayıp onu eleştirecek cesareti de göstermesine rağmen, Aristoteles mantığının her zaman savunucusu olmuştur.

Ali Sedad Bey'in, 1883 yılında basılan *Kavâidü't-tahavvülât fi harekâti'z-zerrât* adlı eseri ise termodinamikle ilgilidir. Alanında ilk Türkçe eser olma özelliğini taşıyan bu çalışmasını ilginç kılan bir diğer yönü ise "Darwin Mesleğinin Muhakemesi" başlığı altında Evrim Kuramı'na getirilen eleştirileri tartışmış olmasıdır.

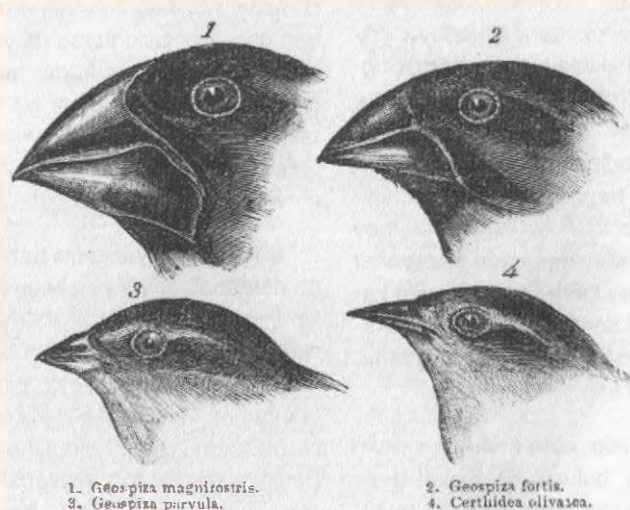
Ona göre, Darwin'in hem türlerin oluşumunun çok yavaş gerçekleştiğini hem de geçiş biçimlerinin hızla yok olduğunu söylemesi çelişkilidir. Ayrıca Darwin'in insanın maymundan geldiğini söylemediğini ve insanlarla maymunlar arasında benzerlik değil farklılık bulunduğunu savunmuştur.

Zamanının doğa bilginlerinin, her türün ayrı ayrı meydana geldiği görüşünden ziyade, Darwin'in görüşlerini benimsemiş olduğunu belirten Ali Sedad Bey, Darwin'in tür ile neyi kastettiğini ortaya koymaya çalışır. Darwin'e göre türler cismen bir diğerine benzer veya çok az farklılığı olan özelliklerin bütünüdür. Tür tamamen düşünsel olup mutlak değildir, değişkendir. Ve çeşitli türlerin aslı, bir ya da birkaç türden değişim ve dönüşüm yoluyla meydana gelmiştir.

Ali Sedad Bey'in, Darwin'in ortaya koyduğu delillerden önemli buldukları şunlardır: Öncelikle, bütün varlıklar değişime meyillidir. Değişim az ise sınıf ortaya çıkar ve süreklilik kazanırsa bir tür ortaya çıkmış olur. Bu durumda tür sabit bir sınıf olup, sınıf henüz oluşmaya

başlamış bir türdür. İkinci olarak, bütün varlıklar çoğalmaya meyillidirler. Hadsiz çoğalmanın önündeki engel ise geçim sıkıntısıdır. Bunun için her türün ferdi, nafakasını edinebilmek için bir mücadele verir. Kuvvetli olanlar zayıflara göre daha başarılı olurlar. Üçüncü olarak ise, değişimle edinilen özellikler başarılı olmakta işe yaramıyorsa, kuvvetli olan sınıf daha çok çoğalır, diğeri yok olmaya yüz tutar. Dördüncü olarak, sınıfın tür olabilmesi için fertlerin uğradığı değişim sürekli ve kalıcı olmalıdır.

Ali Sedad Bey, Darwin'in Evrim Kuramı'nın temel varsayımlarını böylece ortaya koyduktan sonra varsayım olarak nitelediği bu kurama yapılan itirazlardan önemli gördüklerini kendi görüşleriyle harmanlayarak açıklamaya girişmiştir.

1. *Geospiza magnirostris*.
3. *Geospiza parvula*.

2. *Geospiza fortis*.
4. *Certhidea olivacea*.

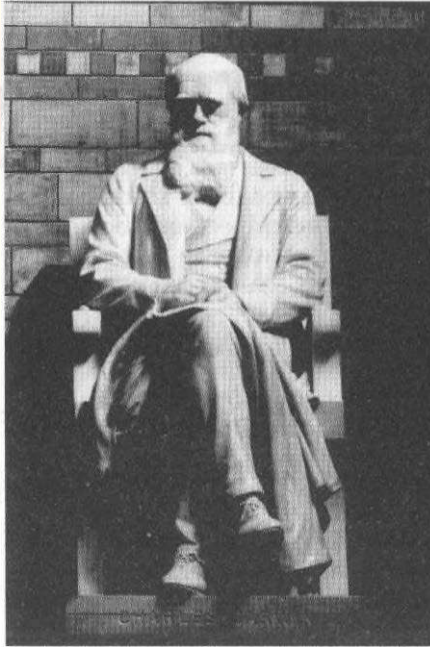
'Darwin'in hem türlerin oluşumunun çok yavaş gerçekleştiğini hem de geçiş biçimlerinin hızla yok olduğunu söylemesi çelişkilidir.'

Biz de Evrim Kuramı'nın yeni yeni Türk aydınlarının gündeminde yer almaya başladığı bu dönemde, kurama eleştirel bir gözle bakabilmiş Ali Sedad Bey'in görüşlerini sadeleştirerek sizlere sunuyoruz:

Darwinizmin eleştirisi

Darwin'in varsayımlarına çok itiraz edilmiş ise de bunlardan en mühimi ikisidir: Yeniden bir türün oluşması asla görülmemiştir. Eğer bütün üstün cisimler bir asıdan geliyor ise şimdiki türlerin arasında ara türler bulunması lazım gelir: Bahsi geçen varsayımlara taraftar olanlar, türlerin oluşumu gayet yavaş olup belirli bir zamanda hissedilmez derler ve iki türün birleşmesiyle bir ara türün ortaya çıktığını göstermek isterlerse de böylece ortaya çıkan sınıfın zincirleme üremeye yeteneksiz ve bunların bazı sınıfları nadiren zincirleme ürese bile sonradan zincirin kesintiye uğraması yahut asılları olan iki türden birine çıkarak diğerinin özelliklerini tamamen kaybetmesi tecrübeyle sabit olduğundan(1) kesinlikle bir türün oluşamayacağı aşikârdır. Hâlbuki türün iki sınıfının birleşmesiyle ortaya çıkan ara sınıf zincirleme devam eder. Şu halde bu nitelikler, sınıfın oluşması mümkün ise de türün oluşmasının mümkün olmadığını açıklar.

İkinci itiraz da "Ara tür bulunuyor ve bu alandaki araştırmalar ilerledikçe söz konusu türler de fazlalaşıyor. Bununla birlikte natüralistler arasındaki, türlerin ayrımında ve sınıflandırılmasındaki anlaşmazlık bu konuda en iyi delillerdendir. Bitkiler ile hayvanlar arasında birtakım türler vardır ki hangi kısımda kabul edilmeleri gerekeceğini belirlemek mümkün değildir. Ve hâlihazırda mevcut olan iki türün birini diğerinden gelmiş kabul etmemeli, ikisini de evvelce gelip geçmiş olan meçhul bir türden gelmiş saymalıdır. Ve ara tür daha az zamanda tükenmiş olup son türlerin kalıcı olduğunu dikkate almalıdır. Yer tabakalarında bilimsel araştırmalar daha ileri derecelerde olmadığından ileride ara türün bulunması umulmakla henüz jeolojinin bu halinde Darwin'in ekolüne itiraz edilemez." diye cevap verirler. Bunu "Jeolojinin bugünkü halinde Darwin'in ekolü kabul olunur şeylerden değildir." diye ifade etmek daha uygundur. Bir taraftan ara türlerin çabucak karışması ve diğer taraftan başkalaşmanın gayet yavaş olması gibi çe-

Darwin'in görüşlerini benimsediğini belirten Ali Sedad Bey, Darwin'in tür ile neyi kastettiğini ortaya koymaya çalışır.

lişkiler böyle sırf düşünsel bir ekole göre çok mudur? Değişen tabakaların oturması, türlerin değişiminin buna olan şiddetli bağlantısı Darwince dahi inkâr edilemez iken ara türlerin yok oluş hızının kabul edilmesinin itirazdan kurtulmak için olduğunda şüphe yoktur. Türlerin ayrımında ve sınıflandırılmasında natüralistlerin anlaşmazlığı, bunların dediği gibi türlerin bir atadan gelmesinden değil, ayırt etmeye vesile olacak özelliklerin ve hallerin bilinmemesindendir. Bununla birlikte çeşitli türlerin bir diğerine benzerliği ve bu benzerlik yönüyle hepsinin bir silsile meydana getirmesi hiçbir zaman Darwin'in varsayımını kanıtlar şeylerden değildir. (2) Gerçekte Darwin, doğa tarihinde pek çok araştırma ve inceleme yapmış ve doğada geçerli olan çoğu önemli kanunları açıklamaya hizmet etmiş ise de gözlemine yakıştırarak uydurmuş olduğu ekolü, gerçekleşmesi olanaksız olmasa bile, mevzu bahis kanunların bir neticesi olmadığından kabul edilebilir de değildir. Şimdilik deneyimler, türlerin değişimi bir yere kadar geçerli olup çeşitli sınıflar ortaya çıkar ise de türlerin değişim sınırlarını geçemediğini yani şeylerin hakikatinin sabit olduğunu göstermiştir.

Darwin'in iddiası ise sırf hayali olup esasen hiçbir deney ve gözleme dayanmış değildir. Bu alanda mevcut olan ekollerin en başarılısı yine Darwin'in ekolü olduğundan diğerlerine tercih olunmalıdır diyenler de var. Ama hakikat öyle de-

ğildir: Doğadaki değişimler özel türlerde ve bir sınır çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ve değişim belirtidir, net değildir. Mesela herhangi bir cismin en küçük parçası parçalanamaz unsur olduğu gibi, diğer bir cismin bir parçasını oluşturan da homojen unsurlardır. Ve bunların hareketlerinin ne kadar değişime maruz kaldıkları ve ayrışma ve birleşme gibi nice büyük değişimlere uğramış oldukları halde gerçekliklerini ve önemlerini korudukları malumdur. Mesela atomlardan birtakımı azotu meydana getirdikleri gibi onlara benzer diğer birtakım unsurlar civayı oluşturmuştur. Ama bunlar ne şekilde meydana gelmiş ve bunların değişmezliği nasıl bir kanun hükmü ileldir? Burası meçhuldür! İşte bunlar gibi, üstün cisimler de, asla değişmeyen bir bütündür ve bunların ne sebeple var olduğu malum değildir. Şimdi denilebilir ki meçhul bir sonuç verecek olduktan sonra ne faydası var?! Ya o sınırı aşan kimdir? Darwin dalgın bir vesveseci olup da insanlığın bilgisinin sınırını tayin edemeyerek ileri gitmek istediği halde yine o neticeye varmadı mı?

Dipnot

(1) Katır ve bir ve iki hörgüçlü develerden ortaya çıkan bir tür aşırı gelişmiş deve bu meseleye iyi bir örnektir. Bitkilerde dahi böyledir. İki farklı cinsten ortaya çıkan aşırı gelişmiş olanlar ya ürün vermez yahut söz konusu cinslerden birine geri döner.

(2) Bazı natüralistler bu benzerliğe dikkatle insanlarla maymunların farkını arayarak insanın büyük maymunlardan (Goril, orangutan, şempanze gibi) melezleşerek olduğunu sanmışlardır. Ve bu alanda Lamarck diğerlerine öncü olmuştur. Sonra da Darwin, insanın maymundan gelme olmayıp gerek insan gerek maymun ikisinin de diğer bir türden gelmiş olduklarını açıklamıştır. Böylece insanlarla maymunların yakınlıklarını ispat için bu iki mahlûkun birbirine dışsal ve anatomik benzerliklerini belirlemeye çalışmışlardır. Buna dayanarak yapılan ayırmadan umulan gerekli benzerlikler bulunamadığı gibi bazı uyumsuzluklar bulunduğu görülmüştür. Tutarım ki bu iki mahlûk cismen diğerinin aynı olsun bundan yine Lamarck ve Darwin'in gayretli gütmek isteyenlerin ellerine bir şey geçmez. İnsanı öne çıkaran konuşma özelliği hayvanlarda asla örneği görülmemiş şeydir.

Kaynakça

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=020442&idno2=020434> (12.10.2016 tarihinde bu siteye erişilmiştir.)

Ali Sedad Bey, *Kavâidü't-tahavvülât fi harekâtiz-zerrât*, Matbaa-i Osmanlı, 1300 (Hicrî).

Levent Çankaya, "Ali Sedad'ın Kavâidü't-tahavvülât fi harekâtiz-zerrât Adlı Eseri, İçeriği ve Termodinamik ile İlgili Bölümlerinin Genel Bir Değerlendirmesi", Dört Öge, Sayı 8, 2015, ss. 75-87.

Mustafa Satı Bey ve Etnografya: İlm-i Akvam

Güncel akademik bilgiyi içeren Mustafa Satı Bey'in eseri, evrim bahsini de es geçmemiştir. Döneminde ele alınması cesaret isteyen insanın ortaya çıkışı, türlerin oluşumu, insanın primat olup olmadığı gibi bahisleri kapsamlı bir şekilde tartışmıştır. Batı antropolojisindeki başlıca eserlere hâkim olduğunu yaptığı alıntılarla ve kaynakça sunarak belli etmiştir.

Satı Bey, kitabın başlangıç kısmında antropoloji, etnoloji ve etnografya bilimlerinin kapsam ve amaçları üzerinde durmuş; giriş kısmında ise insanın başlangıcından, doğadaki yerinden, ırkların ve türlerin ortaya çıkışından bahsederek okuyucuyu sonraki bölümlere hazırlamıştır.

İlme Meşrutiyet Dönemi'nin seçkin simalarından olan Mustafa Satı Bey'in (1880-1968) Türk düşünce tarihinde önemli bir yeri vardır. Türkiye'de daha çok eğitim alanında çalışmalarıyla tanınan Satı Bey, Arap Dünyası'nda da milliyetçilik akımına yaptığı önemli kuramsal katkılarla yer edinmiş önemli isimlerdendir. 1900 yılında Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra hemen öğretmenliğe başlamıştır. Bu dönemde çeşitli kademelerde okutulmak üzere doğa tarihi, ziraat, fizik, kimya, botanik alanlarında ders kitapları kaleme almıştır. 1905 yılında Kosova'ya bağlı Radoviç'e, 1907'de Manastır'a bağlı Florina'ya kaymakam olarak tayin edilmiştir.

1909'da Darülmuallimin Müdürlüğü görevine başlamasıyla Satı Bey'in ilgisi pedagoji ve sosyoloji üzerine yoğunlaşmıştır. Müdürlüğü döneminde iki cilt olarak yayımladığı *Fenn-i Terbiye* adlı eseri Türkiye'nin ilk çağdaş pedagoji kitabı olarak kabul edilmektedir. Eserin giriş kısmında Platon, Cicero, Kant, Fichte, Locke, S. Mill, H. Spencer gibi düşünürlerin eğitim tanımlarına yer vermesi ve Avusturya, Amerika, İsveç, Fransa, İngiltere ve Prusya'nın eğitim ve öğretim

modellerinden örnekler sunması, eğitim konusunda yüzünün Batı'ya dönük olduğunun da bir göstergesidir. Türk Antropoloji tarihinde önemli bir yer edinmiş eseri ise *Etnografya: İlm-i Akvam* adını taşımaktadır. Eser, Satı Bey'in 1908-1909 eğitim-öğretim döneminde Mülkiye Mektebi'nde verdiği derslerin notlarından derlenmiştir. Bu durum, Mülkiye Mektebi'nin ders programı hakkında da bir fikir vermektedir. Dönemin koşulları düşünüldüğünde öğrenilmesi gerekli görülen hukuk, iktisat, tarih, maliye, siyaset gibi derslerin yanı sıra etnografya dersinin de verilmesi bu bilimin öneminin farkına varıldığına işaret etmektedir. Öte yandan bu tarihten önce de antropolojiye dair, genel bilgi veren eserler yok değildi. Ah-

Fildişi üzerinde mamut tasviri

Şekil 10. Züme'ül tārīxü'l-mesne'atın : çömlekler

met Vefik Paşa, Şemsettin Sami, Ebuz-ziya Tevfik gibi isimler de bu bilim dalını daha çok jeolojik bulgular kapsamında ele alıp yorumlamışlardır. Satı Bey'in eseri işte bu noktada ön plana çıkmaktadır. Güncel akademik bilgiyi içeren bu eser, evrim bahsini de es geçmemiştir. Döneminde ele alınması cesaret isteyen insanın ortaya çıkışı, türlerin oluşumu, insanın primat olup olmadığı gibi bahisleri kapsamlı bir şekilde tartışmıştır. Batı antropolojisindeki başlıca eserlere hâkim olduğunu yaptığı alıntılarla ve kaynakça sunarak belli etmiştir.

Etnografya: İlm-i Akvam, giriş ve iki kısımdan oluşmaktadır. Satı Bey, kitabın başlangıç kısmında antropoloji, etnoloji ve etnografya bilimlerinin kapsam ve amaçları üzerinde durmuş; giriş kısmında ise insanın başlangıcından, doğadaki yerinden, ırkların ve türlerin ortaya çıkışından bahsederek okuyucuyu sonraki bölümlere hazırlamıştır. Artık ırk, tür, kavim ayrımını yapabilen ve bu bilgilerin hangi bilim dalının çalışmaları sonucu ortaya konulduğunu bilen okuyucu, kavimlerin hayatını nasıl sürdürdüklerini, geleneklerini, alışkanlıklarını, nasıl giyinip nerede yaşadıklarını öğrenmeye hazırdır. Akıcı bir üslupla kaleme alınmış bu eser dünya üzerindeki o güne kadar bilinen kavimlere ve onların hayat tarzlarına dair bilgiyi bünyesinde toplamayı başarabilmiştir.

Aşağıda sadeleştirdiğimiz kısımda ise Satı Bey'in paleoantropolojik ve jeolojik bulgulara da dayanarak insanın başlangıcı hakkındaki düşüncelerini nasıl temellendirdiğini göreceğiz.

İnsanoğlunun Başlangıcı

Yarım asır öncesine kadar öyle zan ve iddia ediliyordu ki insanın ortaya çıkışından şimdiye kadar ancak altı bin sene geçmiştir. Fakat şimdi artık kesinlikle bilinmektedir ki bu iddia pek yanlıştır. Çünkü öncelikle Mısır abidelerinin bazılarındaki kazılar yedi bin sene öncesine aittir. İkinci olarak Mısır söylenceleri otuz bin, Çin söylenceleri yüz yirmi bin senelik olguları içermektedir.

Bu söylence ne kadar şüpheli ve abartılı olursa olsun yine de insanın altı bin senelikten çok daha eski olduğuna delildir.

Bundan başka yer tabakaları arasında, bazı hayvan fosilleri yanında, insan eseri olduğuna şüphe edilemeyecek bazı aletler ve hatta insan kemikleri bulunmaktadır. Bunlar insanın yeryüzünde o hayvan fosilinin yaşadığı, o tabakaların oluştuğu zamanlarda bile mevcut olduğuna delildir.

Bu hakikat anlaşılınca kadar âlimler arasında pek çok diyalog ve tartışma yaşanmıştır. Öncelikle tabakalar arasında görülen taş aletlerin insan ürünü ol-

madığı iddia edilmişti. Fakat vahşi kavimlerin de onlara benzer taş aletler imal ettiği ve kullandığı ve hatta eski tarihçilerin eserlerinde insanların taş aletler kullandığı bir devirden bahsedildiği anlaşılınca bunların insan eseri olduğu genellikle teslim edildi.

Ancak bunların bulundukları tabakalar ile eş-oluşum oldukları, tabakaların oluşumundan sonra değişimler sonucunda oraya geçmiş bulundukları iddia edilmeye başlandı. Tabakalarda yapılan araştırmalar birçok konuda bu iddiaların yersiz olduğunu ispat ettiği gibi keşfedilen bazı tasvirler bu husustaki şüphelerin hepsini bertaraf etti: Bazı mağaraların duvarlarında, bazı kemiklerin üzerlerinde resimler görülüyor. Ve bunlar arasında mamut gibi nesli çoktan tükenmiş birtakım hayvan fosilleri tasvirleri de bulunuyor. Bunlar hiç şüphe bırakmıyor ki insan dördüncü zamana ait fosil hayvanlar ile aynı çağda yaşamıştır.

İlk insan eserlerine üçüncü zaman oluşumları arasında tesadüf ediliyor: Üzerleri çizikli birtakım kemiklerle sivri ve keskin köşeli kimi uzun kimi yuvarlak birtakım çakmak taşları görülüyor. Kemiklerdeki çizik ve çentiklerin insan eseri

Java Adamı

Tarih öncesi çağlardan taş aletler

olduğu kesinlikle iddia olunamazsa da çakmak taşlarının – şekillerine, kenarlarının çokluğuna ve dördüncü zaman ve bazı medeni kavimlerin taş aletleriyle olan benzerliklerine nazaran – tesadüf ürünü olmadığına her halde kasten üretilmediğine de şüphe edilemez. Şu hale göre ilk insanların üçüncü zamanın ortalarına ve hiç olmazsa sonlarına doğru yaşamış olduklarına hüküm vermek gerekir; üçüncü zamanda memeli hayvanların bütün örneklerinin ortaya çıkmış olması da bu hükmün isabetine delil gösterilebilir.

Ancak bazı âlimler bu konuda tereddüt ediyorlar. Diyorlar ki: Üçüncü zamanda yaşayan memeli hayvan türlerinin hiçbirisi zamanımıza kadar gelememiştir. Yer in ve iklimin sürekli değişimi sonucunda ya tükenmiş ya da başka türlere dönüşmüştür. Şimdi o zamanki memeli hayvanların ancak cinslerinden hayvanlar bulabiliyor, fakat türlerinden örnekler göremiyoruz. Şu halde insan türünün buna bir istisna teşkil etmesi gerekir. Özellikle insan organizmasının mükemmel ve güçlü olduğu -ve genellikle organizmaların değişim yetenekleri güçleri oranında olduğu- için, çevredeki değişimin bütün hayvanlardan ziyade insanlara etki etmesi, bütün hayvanlardan ziyade insanlarda değişime sebep olması gerekirdi. Bundan dolayı üçüncü zaman oluşumu sırasında "insan" denilebilecek mahlûk yaşıyorduyorsa onun şimdiye kadar pek değişime uğramış ve bu değişimin türün değişim derecesini bile geçmiş bulunması -ve sonuç olarak o üçüncü zaman mahlûku ile şimdiki insanlar arasında çok fark olması- gerekir.

Gerçi bazı âlimler insanın akıl ve zekâsı sayesinde çevredeki değişimin etkisine karşı koymuş olacağını iddia ediyorlarsa da akıl ve zekânın toplumsal yaşamın ilkel durumlarında öyle karşı koyarak engellenemeyeceğine göre bu iddiaya etkili olabilir gözüyle bakılamaz.

Gabriel de Mortillet (1821-1898), üçüncü zaman oluşumu sırasında yaşamış olması gereken insanın atasına -şimdiki insanlardan farklı olması görüşüne dayanarak- "insanın müjdeleyicisi (précurseur de l'homme)" ismini vermişti.

1895'te Java'da üçüncü zamana ait olduğu zannedilen volkan tüfleri arasında keşfedilen bir ilkel kafatası bu görüşe kuvvetli bir dayanak olarak görüldü. Bu kafatasında büyük bir ilkelik -maymunlariğine çok kuvvetli benzerlik- görülüyor. Fakat hacminin (kapasitesinin) şimdiki insanlarınkinden epey düşük olmakla beraber maymunlarınkinden çok yüksek olmasına göre bunun daha ziyade insana yakın bir mahlûka ait olduğuna şüphe edilmiyordu. Hatta bunun için kafatasının sahibine -maymun insan manasında- *Pithecanthropus erectus* adı veriliyordu. Ancak bu kafatasının bulunduğu tabakanın üçüncü zamana aidiyeti kesin görülüyor. Mesele yine muallak duruyor. Kısaca üçüncü zaman oluşumları arasında kasta delalet eden taş aletler görülmesine ve dördüncü zamanın ta başlangıcından itibaren bunlardan daha çok mükemmel pek çok alete tesadüf edilmesine göre üçüncü zaman sonlarına doğru olsun insan atalarının yaşamış bulunduğuna şüphe etmemek gerekir.

O zamandan şimdiye kadar geçen zamanı hesaplamak zorsa da dördüncü zamanın mekânına ve ikliminin durumuna göre tahmin etmek mümkündür. Bu yolda yapılan hesaplar ve tahminler gösteriyor ki bu sürenin iki bin asırdan aşağı olmadığı iddia edilse abartılmış olmaz.

Tarih öncesi çağların insanları hakkındaki keşifler ve araştırmalar gösteriyor ki: İlkel insanlar taştan birtakım aletler yapıp kullanarak yaşamını temin etmiş, madeni aletler yapıp kullanmakta daha sonra başarılı olmuştur. İlk taş aletler kırma, köşeli ve cilasız idi. İnsan taşları cilalı hale getirme yöntemini sonradan keşfetmiştir. İlk madeni aletler tunçtandı, insan demiri ondan sonra kullanmaya başlamıştır. Onun için tarih öncesi çağlar taş ve maden devri adıyla iki devre, taş

devri yontma taş ve cilalı taş adıyla, maden devri de tunç ve demir devri adlarıyla ikiye ayrılmıştır. Bütün kavimler bu devirleri geçirmemiştir. Bazı kavimler henüz demir devrine gelememiş, bazıları taş devrini bile geçememiş hatta bazıları yontma taş devrinde kalmıştır. Fakat bu devirler hep bu sırayı takip etmiş, her yerde demir devrini tunç devri, tunç devrini cilalı taş devri, bu devri de yontma taş devri öncelemiştir.

Arazi tabakaları arasında keşfedilen eserler ve belgeler tarih öncesi çağ insanların durumunu belirsizlikten kurtarmış ve bu hususta epey müspet bilgilerin oluşmasına sebep olmuştur. Ancak bu keşifler ve belgeler daha çok Batı Avrupa'ya ait gibidir. Bu kıtanın dışında, Amerika'da, Japonya'da, Suriye'de ve daha çoğu yerde tarih öncesi eserler keşfedilmişse de bunlar henüz az ve tek tük olduğundan oralarda tarih öncesinin evrimini göstermeye ve açıklamaya hâlî-hazırda yeterli değildir.

İnsanın ortaya çıkış tarihi gibi ortaya çıktığı yer de araştırılıp keşfedilmeye çalışılmıştır. Fakat başarılı olunamamıştır. Gerçi bu konuda bazı kuramlar ileri sürülmüştür. Mesela Asya merkezi yaylaları bölgesinde insanın en esaslı bedensel örneğine ve dillerinin hepsine birden rastlanmakta olduğundan insanlığın beşiğinin orası olacağını çıkarsayanlar olmuştur. Fakat bu kuramı tarih öncesi kavimlerin göçleri hakkındaki bilgiler ile alakasız bularak reddedenler, insanın Asya'nın kuzeyinde Sibiry'a'da ve Spetch-Berg dolaylarında ortaya çıktığının kabulünü daha başarılı bulanlar dahi olmuştur. Her halde bu bölümdeki fikirler, sırf varsayımdan ibarettir. İnsanlığın beşiği meselesi henüz halledilememiştir.

Kaynakça

<http://mulkiye.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/MulkiyeUzerine-Sat%C4%B1al-Husri.pdf> (11.10.2016 tarihinde erişilmiştir.)

Çiğdem Özbay, "Mustafa Satı el-Husri'nin Etnografya Tarihimizdeki Yeri", Ankara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Mustafa, Gündüz, "Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Eğitimci: Satı Bey ve Fenn-i Terbiye Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, Volume 5/3, Summer 2010. Mustafa Satı el-Husri, *Etnografya: İlim-i Akvâm*, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1327.

Niyazi Berkes, *Arap Dûnyası'nda İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul, Köprü Yayınları, 1969.

Bahâ Tevfîk ve İnsânın Menşei

Asıl meselenin ruhu hükmünde olan evrim teorisi inkâr olunmakta ve zavallı gençlerimizin zihinleri birtakım zıt ve uyumsuz fikirlerin perişanlığı altında mahvedilmektedir. İşte Orta Çağa ait teorilerle hatta doktorlarımızın zihinleri ezilirken ve yüksek mektep öğretmenlerimiz ki onlar bile okuttukları derslerin tutarlılığından habersiz bulunurlarken Osmanlı milletinin tabii bilimler âleminde bir varlık gösterebilmesinden bahsetmek bir tür hafiflik veya sersemlik sayılır.

Okuyucularımızın hatırlayacağı üzere dergimizin 267. sayısında Ahmed Nebî'nin *İnsânın Menşei* adlı eserini tanıtmıştık. Ahmed Nebî yakın dostu Bahâ Tevfîk ile birlikte XIX. yüzyılın önde gelen Alman materyalistleri Ludwig Büchner (1824-1899) ve Ernst Haeckel'den (1834-1919) yaptıkları çevirilerle, onların temel eserlerini ve düşüncelerini Osmanlılara aktarmış ve yerleşik paradigmanın evren-dünya-insan anlayışlarına kuvvetli bir alternatif olabilecek yeni bir paradigmanın altyapısını oluşturmaya çalışmışlardır. Ahmed Nebî'nin insanın kökeni konusunda Haeckel'den yaptığı çevirinin başına Bahâ Tevfîk de bir önsöz kaleme almış ve "Bizde Tabii Bilimler ve Terimler" başlığını taşıyan yazısında okuyucularımızın ilgisini çekeceğini düşündüğümüz -aşağıda sadeleştirerek verdiğimiz- fikirlerini paylaşmıştır:

Bir Önsöz

Bizde Tabii Bilimler ve Terimler

"İnsanlık için en yüksek bir mesele varsa, o da insanın tabiatındaki yerinin diğer eşya ile münasebetinin tayinidir. Bu mesele bizle ilgili olan bütün diğer meselelerin esasını teşkil eder: Biz nereden çıktık? Tabiata karşı ne derecede muktediriz? Tabiatın bizim üzerimizdeki iktidarı ne derecededir? İşte bu sorular, zihni hayata doğan herkesi ke-sintisiz surette işgal eder ki bunların uyan-dıracağı merakı başka hiçbir mesele mey-dana getiremez!..."

Thomas Huxley(1)

Kardeşim Ahmed Nebî tarafından ter-cüme olunan bu kitaba bir önsöz yazmaya mecbur kaldığım dakikada ne kadar büyük bir sıkıntıya düştüğümü tarif edemem. Çün-kü bir kitaba önsöz yazmak demek az çok o kitabı eleştirmek demektir. Eleştirinin ise anlamı malumdur. Eleştirmen bir eser hak-kında eleştirisini yazarken şahsını da orta yere koyar ve bu mesele hakkında benim fikrim budur, ben böyle düşünüyorum, bu kitabı ben yazmış olsaydım, falan nokta hakkında şu yolda görüş beyan ederdim, tarzında akıl yürütür, hâlbuki ben ne yaza-cağım, insanın kökeni gibi gayet önemli ol-makla beraber son derece de özel bir nitelik taşıyan bir meselede ne gibi bir görüş orta-ya koyabilirim. Hangi belgeme, hangi ince-lememe, hangi müzeme, hangi mükemmel laboratuvarıma güvenebilirim?

Fakat zannetmeyiniz ki beni rahatsız eden nokta budur. Hayır, bu cehalet; şah-sıma mahsus olsa idi, rahatsız değil, hatta memnun olacaktım. Fakat bu düşünce beni daha başka soru silsilelerine doğru sürüklü-yor ve yine soruyorum:

Hangi âlimimiz, hangi fen adamımız bu hususta ağzını açabilir? Dudaklarını kımıl-databilir?...

Hiç değil mi, evet teessüf olunur ki hiç! Buna delil isterseniz henüz Osmanlıcada bu gibi bilimlere, fenlere dair hiçbir terimin, hiçbir tabirin var olmadığını gösterebilirim. Bugün tabii bilimlerin önemini inkâr edecek hiçbir fert düşünmüyorum. Huxley'in yuka-rıda naklettiğim sözleri bu konuda bize bir fikir verebilir. İnsan için en önce öğrenilmesi lâzım olan şey kendisinin ne olduğudur ki bu da şüphesiz tabiata ait bilgilerinin artma-sıyla mümkündür.

Bu sözlerime karşı bazı kimseler okul-larda okunan tabii bilimler derslerini ve özellikle Darülfünunun Tabii Bilimler şube-sini göstererek memleketimizde tabii bilim-lere pek büyük bir önem verildiğini söyle-yeceklerdir. Fakat bu söz, görünüşteki bir iddiadan başka bir şey teşkil edemez. Okul-larda okunan tabii bilimler o kadar yüzeysel ve o kadar havadan sudandır ki öğrenci ondan tabiatın mühim mimarlarını öğren-mek şöyle dursun aksine sürekli ezbercili-ğin yükümlülüklerine boyun eğerek zihnini alt üst eder. Özellikle Darülfünunumuzun Tabii Bilimler Şubesiyle, Tıp Fakültesinde Zooloji dersinin öğretilme biçimindeki tu-haflığa sonradan vakıf olduğum zaman çok hüznüldim.

Bu okullarda profesörlük eden zatların, okuttukları kitapları inceledim. Bu kitaplar tamamıyla Lamarck ve Darwin gibi son as-rın (19.) hakiki dehalari tarafından meyda-na getirilen evrim teorisi esası üzerine dü-zenlenmiş oldukları ve özellikle botanik ve

Bahâ Tevfîk

"İnsan için en önce öğrenilmesi lâzım olan şey kendisinin ne olduğudur ki bu da şüphesiz tabiata ait bilgilerinin artmasıyla mümkündür."

"Osmanlı kavmini de taassup ve cehaletten kurtararak bilim sahibi, âlim bir kavim yapmak hususunda bütün gençler el ele vererek çalışmalıdır."

zooloji tasnifleri Linne gibi, Cuvier, Antoine Laurent Jussieu gibi kişilerin yine evrim kaidesi üzerine kurarak meydana getirdikleri bir tarzda okutulduğu hâlde asıl meselenin ruhu hükmünde olan evrim teorisi inkâr olunmakta ve zavallı gençlerimizin zihinleri birtakım zıt ve uyumsuz fikirlerin perişanlığı altında mahvedilmektedir. İşte Orta Çağa ait teorilerle hatta doktorlarımızın zihinleri ezilirken ve yüksek mektep öğretmenlerimiz ki -ben bunların üstünde âlimlerimiz bulunmayacağına kaideten yöneltmiştim- onlar bile okuttukları derslerin tutarlılığından habersiz bulunurlarken Osmanlı milletinin tabii bilimler âleminde bir varlık gösterebilmesinden bahsetmek bir tür hafiflik veya sersemlik sayılır.

İşte Bilimsel ve Felsefi Yenilenme Kütüphanesi hakiki felsefenin söz üzerine değil, aksine bilim ve teknik üzerine dayanarak deney ve gözlem ile ilerleyeceğini ve yükseleceğini bildiği ve hakiki devrimin siyasetten ziyade sosyolojiye ve genel topluluğun tavrından ziyade ferdin tavrına önem verilerek meydana geleceğine inandığı için daima bilimsel ve felsefi kitaplarında bu esası gözetmekte, özellikle diğer bilimlere göre bir esas olan tabii bilimlere pek büyük bir önem atfetmektedir.

Bununla beraber şimdiye kadar memleketimizde bu hususta çalışan kimselerin azlığı ve dilimizde bu gibi bilgileri ifade edebilecek kelime ve terimlerin hemen tamamıyla denilebilecek bir derecede yoklukları bizim için pek büyük bir güçlük hükmünü alıyor, çünkü aynı zamanda mütercimlik değil belki tercüme ettiğimiz bilimlere mahsus bir de dil kurmak mecburiyetinde bulunuyoruz.

Şüphe yoktur ki bu kadar güçlükler ortasında bazı hatalara düşmemiz ve fikirlerimizde hatta yanlışlarımız mümkündür. Artık bu yanlışların tashihi haleflerimize ve pek sayılı olan bazı uzmanlara düşer zannederiz.

Bu uzmanlar arasından özellikle muhterem Hekîm Abdullah Cevdet Bey Efendiyle Kadri Râşid, Cevâd Tahsîn Beyler gibi profesörleri ve Sâtî, Subhî Edhem, Alî Cânib Beyler gibi yazarları ve diğer genç mütefiklerimizi büyük bir hürmetle buracıkta zikretmeyi لازم görürüm.

Kardeşim Nebil Bey tarafından tercüme olunan bu kitaba gelince, Jena Üniversitesi Tabii Bilimler Profesörü Ernest Haeckel'in bu önemli eseri bir konferanstır ki Cambridge Üniversitesinin dördüncü toplantısında İngilizce olarak okunmuş ve orada bulunan pek çok bilim adamı, profesör ve filozof tarafından çok ciddi dinlenmiş ve onaylanmıştır.

Yazar bu eserinde insanın kökeni münasebetiyle primat denilen insansı maymunlardan, düşünme organımız olan beynin evriminden, madde ve kuvvetin öncesiz ve sonsuzluğundan, insan ile maymun arasındaki güzerghâtan, Java'daki meşhur keşiften ve yeryüzü tabakalarının devirlerine alt bazı meselelerden bahsediyor ki esas itibarıyla Darwînzizm denilen teorinin mükemmel bir açıklamasından başka bir şey değildir. Zaten şimdiki çağın bütün ilerlemeleri, bütün gösteriş ve ihtişamları üç önemli esas üzerine dayanır. O esaslar şunlardır:

1. Evrim Kanunu

2. Madde ve kuvvetin öncesiz ve sonsuzluğu, yani yoktan var edilemeyeceği, varken yok edilemeyeceği

3. Hücre Teorisi

Bütün bu esaslar da 19. asrın son kısmında tamamıyla ortaya çıkmaya ve açıklığa kavuşmaya başlayan tabii bilimleri sayesinde meydana gelerek derece derece insanlığın mutluluğunu sağlamakta ve insanları cidden tabiata hâkim olabilecek bir dereceye getirmektedir.

Bu önsöz bitirmeden evvel biraz da kitabın yazılma tarzından bahsetmek isterim. Bilimsel ve Felsefi Yenilenme Kütüphanesi tamamıyla yeni dili kabul etmiş ve gerektiği kadar çıkardığı kitapların önsözlerinde bu dilden bahsetmişti. Bugünlerde ikinci defa basılmakta olan *Hassâsiyyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, bir hayli çoğaltıldığı gibi, girişine bir

de yeni dil bahsi ilave olunarak bu husustaki fikirlerimiz açıklanmıştır. Artık burada uzun uzadıya yeni dilden bahsetmek istemem. Şu kadar ki birtakım terimleri ve özellikle teknik ve bilim isimlerini tercüme ederken karşılaştığımız güçlüklerle karşı şöyle bir tedbir düşündük:

Fransızcada bilim ve fen ismi teşkil etmek için lazım gelen kelimenin sonuna bir logie kelimesi ilave olunuyor. Bizde de buna benzeyen (yât) kelimesi var ki genellikle bu hususta kullanılabilmektedir: Mesela politika, sosyoloji, etik diyoruz, işte biz bunu genelleştirerek bizde var olmayan birçok isimler teşkil ettik.

Bunlardan bazılarını sayalım:

Antropologie	İnsâniyyât
Anthropogénie	Tekâmüliyyât
Morphologie	Şekiliyyât
Onthogénie	Teşkilîyyât
Philogénie	Nesliyyât
Ethnographie	Kavmiyyât
Ethnologie	Akvâmiyyât
Zoologie	Hayvâniyyât
Botanique	Nebâtiyyât
Géologie	Arziyyât
Physiologie	Garîziyyât
Psychologie	Rûhiyyât
Sociologie	İctimâiyyât
Politique	Siyâsiyyât
Economie	İktisâdiyyât
Statistique	İhsâiyyât
Biologie	Hayâtîyyât
Metaphysique	Mâ-fevk-üt-tabîiyyât
Morale	Ahlâkiyyât
Pathologie	Maraziyyât vb.

Gerek bu kelimelerin gerekse kitabın içinde geçecek diğer bazı kelime ve terimlerin açıklaması bir cetvel şeklinde kitabın sonuna eklenmiş olduğundan burada daha uzun uzadıya bahse lüzum görmüyorum. Şu kadar ki bu gibi terimlerin belirlenmesinin bütün bu hususta çalışanlar için pek kesin bir mecburiyet olduğu unutulmamalı ve Osmanlı kavmini de taassup ve cehaletten kurtararak bilim sahibi, âlim bir kavim yapmak hususunda bütün gençler el ele vererek çalışmalıdır.

Bu vazife ancak gençlerden bekleniyor ki onların da dayanacakları şey önerme ve kıyastan ziyade öncelikle deney, gözlem yani bilim ve sonra felsefedir.

8 Ekim 1911 Baha Tevfik

Dipnot

(1) T. Huxley'in insanın tabiatındaki yeri ve önemi *Evidence as to man's place in nature* isimli kitabın an iltibas olunmuştur. Kitabın yazılma tarihi 1863'tür.

Kaynakça

Ernst Haeckel, *İnsânın Menşei*, Tercüme: Ahmed Nebî, Sadeleştirenler ve Yayına Hazırlayanlar: İnan Kataycıoğlu, İsmail Dinçarslan, Konya 2015.

Subhî Edhem ve Lamarckizm

Subhî Edhem 1911 yılında Felsefe Mecmuası'nda "Lamarck ve Lamarckizm" başlığı ile kaleme aldığı yazı dizisini, bazı bölümlerini ve dipnotlarını çıkararak ve bazı yerlere eklemeler yaparak, üstelik ilk yayınladığı sırayı da değiştirerek Lamarckizm adıyla 1914 yılında yayımlamıştır. Eserin başlığının hemen altında Montaigne'nin "Muhakeme değil, hikâye ediyorum." sözüne yer veren Subhî Edhem'in eserde sadece "hikâye etmediği" ve yeri geldikçe kendi düşüncelerini de söylemekten kaçınmadığı görülmektedir.

Doğumu ve gençlik yıllarına dair pek bir bilgimizin olmadığı Subhî Edhem, 1908 yılında Askerî Baytar Mektebi'ni bitirdikten sonra, çeşitli askerî birliklerde görevler almış ve parazitoloji muallimi İsmail Hakkı Bey'in muavinliğine getirildiği yıllarda botanik dersleri vermiştir. 1919 yılında Almanya'ya gitmiş ve burada felsefe ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Üç yıl sonra, 1922 yılında genç denebilecek bir yaşta hayatını kaybetmiştir.

Seçkin felsefe tarihçilerimizden Hilmi Ziya Ülken'in ilk Osmanlı Sosyalistleri arasında saydığı Subhî Edhem, yazın hayatında çok üretken olmuş ve diğer çalışmalarının yanı sıra bilim ve felsefeyle ilgili olarak sırasıyla şu eserleri yayımlamıştır: *Darwinizm* (Manastır 1911), *Sosyoloji* (Manastır 1911), *Târîh ve Müverrihler* (Selanik 1912), *Hayât ve Mevt* (İstanbul 1913), *Lamarckizm* (İstanbul 1914), *'İlm-i Hayvânât-ı Umûmiyyeye Medhal* (İstanbul 1917), *'İlm-i Hayvânât Dersleri*, *Fen Adamları* (İstanbul 1917), *'İlm-i Nebâtât Târîhi* (İstanbul 1917), *Tıbbî ve Zîrâ'î 'İlm-i Nebâtât Dersleri* (İstanbul 1917), *Nevsâl-i Baytarî* (İstanbul 1918) ve *Bergson ve Felsefesi* (İstanbul 1919).

Subhî Edhem 1911 yılında *Felsefe*

Mecmuası'nda "Lamarck ve Lamarckizm" başlığı ile kaleme aldığı yazı dizisini, bazı bölümlerini ve dipnotlarını çıkararak ve bazı yerlere eklemeler yaparak, üstelik ilk yayınladığı sırayı da değiştirerek *Lamarckizm* adıyla 1914 yılında yayımlamıştır. Eserin başlığının hemen altında Montaigne'nin "Muhakeme değil, hikâye ediyorum." sözüne yer veren Subhî Edhem'in eserde sadece "hikâye etmediği"

SUBHÎ EDHEM

LAMARCKİZM

İnan Kalaycıoğulları tarafından sadeleştirilen ve yayına hazırlanan, Subhî Edhem'in *Lamarckizm* adlı eseri...

Hilmi Ziya Ülken'in ilk Osmanlı Sosyalistleri arasında saydığı Subhî Edhem, yazın hayatında çok üretken olmuş ve diğer çalışmalarının yanı sıra bilim ve felsefeyle ilgili olarak eserler yayımlamıştır.

ve yeri geldikçe kendi düşüncelerini de söylemekten kaçınmadığı görülmektedir. Kitabın okuyucularımızın ilgisini çekeceğini düşündüğümüz bir bölümünü, aşağıda sadeleştirerek veriyoruz:

Teoriyi açıklamadan önce bir özet yapalım:

Lamarck'a göre, başlangıçta canlılar bugünkü biçimleriyle yaratılmadı. Başta hayat kendiliğinden ortaya çıktı. Hayattan önce tabiatla madde cansız idi. Madde aynı zamanda kuvvete bağlı idi. Canlılık bu kuvvet sayesinde meydana gelmiştir. Özde kuvvetlerin hareketi sürrekliydi. Canlılık bu tarihten itibaren teşkil etmiştir. İlk önce yeryüzünde bulunan canlılık maddesinin şekli bir kütlede ibaretti. Yapısı ise protoplazmadan başka bir şey değildi. Canlılıktan doğan ihtiyaç, organları meydana getirdi. Yine ihtiyaçla bağlı olarak davranışlar gelişti. Davranışların çoğalmasıyla organlar tamamlandı, şekilleri mükemmelleşti. Organlar bu mükemmel halini şu dört kanun etkisiyle kazandı:

Birinci Kanun: Hayat, kendi gücüyle, kuvvetinde bulunan cisimlerin hacmini artırmaya sürekli yatkın olup, yöneldiği amaca ulaşmaya kadar çare sınırlarını genişletir.

İkinci Kanun: Bir hayvanın vücudunda, yeni bir organın üremesi, gelişimini sürekli devam ettiren yeni bir ihtiyacı gerektirir. Bu ihtiyaç yeni bir hareketten doğar ve korunur.

Üçüncü Kanun: Organların çoğalması ve etkilerinin gücü onların sürekli kullanılmasına bağlıdır.

Dördüncü Kanun: Şahısların hayatları boyunca organizmalarında kazanılmış, değişmiş ve hatta hareketi tasarlanmış olan şeyler, üreme vasıtasıyla korunur ve bu dönüşümlerden etkilenecek üreyen yeni fertlere geçer.

Birinci kanuna göre, bütün canlılar çoğalmalarını destekleyecek bir neden olmadığında, sürekli bir biçimde gelişecek ve bu gelişme bizzat hayata dair bir amacı doğuracaktır. Bu neden, hayat faaliyetleri yardımıyla, organlarda meydana gelmiş değişiklikten başka bir şey değildir. Bir kişi ölmeden önce, ilk olarak gelişim yetisini, sonra da yaşadığı süre

Tabii bilimlerin Auguste Comte'u olan Lamarck.

boyunca sahip olduğu herhangi bir değişikliği evladına aktaracaktır. Fakat ilk organizmada, bu oluşum mekanik bir nedendir. Hassas hayvanlardaki(1) yeni ihtiyaçlar, onların, toprağın, iklimin, gıdanın, ışık ve ısının değişmesi gibi çeşitli durumlar arasında bulunmalarıyla açıklanabilir. Lamarck'ın diğer iki kanunu, kalıtım yoluyla evrimi yöneten ve yönlendiren, zaman geçtikçe yeniden organları oluşturan ve yeni türleri var eden sebepleri göstermiştir. Bu hususlar da aşağıdaki açıklamalardan açık olabilir.

Ayrıntıdan kaçınıyorum. "Uyum" meselesinin tamamıyla anlaşılması için Lamarck'ın *Biyoloji Felsefesi*'ni bilmek lazımdır. Başlangıçta bu hususta biraz açıklama yapmak isterim.

Tabii silsile bize gösteriyor ki, türler basit ve aynı derecede bir takım değildir. Onların arasında bir de "hiyerarşi" mevcuttur. Türlerin tabiat kadar eski oldukları iddia edilemez. Her tür aynı zamanda çoğalmamıştır. Aksine, biri diğerinin ardından oluşmuştur. Bu böyle olduktan sonra bir şekilde ve aynı halde kalmaları görelî, dönüşümleri de geçicidir.

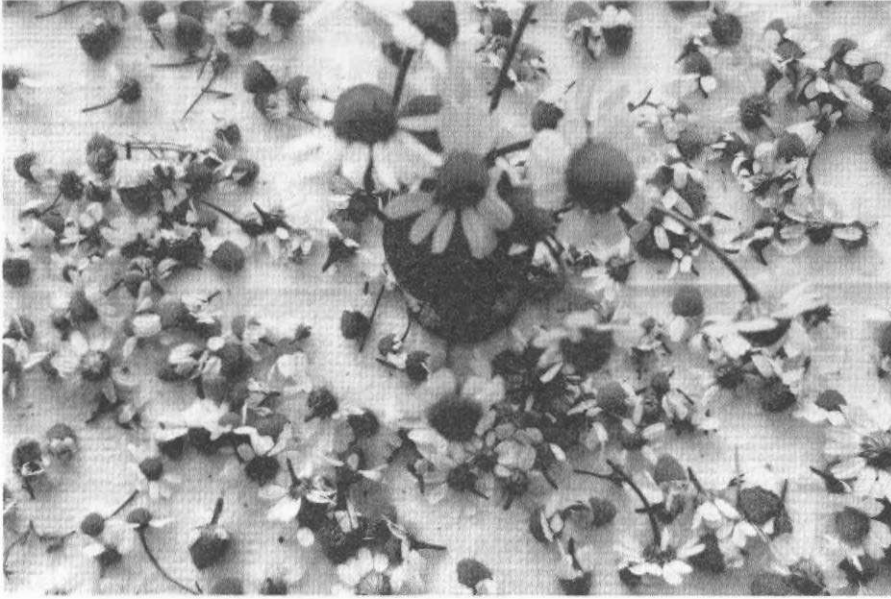
Örneklerin korunmasının, dış şartlardan türediği, iç şartlara aracılık ettiği zannedilmektedir. Bunun da açıklaması üreme vasıtasıyla yapısal ve işlevsel ka-

rakterlerin kalıtımı, cinsel hissin şiddetle harekete gelmesi, ihtiyaç gibi hususlarda mümkündür. Lamarck ve taraftarlarına göre dış çevrenin tesiri altında türlerin dönüşümü oldukça barizdir. Yeni devam etmekte olan varlıkların durumu, örnekleri tanınmayacak bir raddeye kadar değiştirilmiştir. Gerek nesli tükenmiş ve gerek bugün yaşamakta olan türler, kendi aralarında tam ve uygun bir yakınlığın basit olmayan ilişkilerini gizlemektedir. Bitkisel ve hayvansal örneklerin çoğunluğu ilkel değildir. Fakat bunlar art arda gelen başkalaşım aracılarıyla yaşayan veya fosil hâlinde bulunan diğer eski şekillerden türemişlerdir.

... İşte, tabii bilimlerin Auguste Comte'u olan Lamarck, bu hususları dikkate alarak tabii sınıflamasını, hayat sahibi olanların çevreye uymaları niteliğini araştırma ve bu uyumu açıklama gibi iki düşünce yardımıyla yorumlamada başarılı olmuştur. Birinci düşüncenin sonucunda ise:

"Bitkisel ve hayvansal her tür; hava veya su, karanlık veya aydınlık, sıcak veya soğuk olan kendi çevresine uygun bir yapıya sahip olur." kaidesini meydana çıkarmıştır.(2) Buna dair örnekler çoktur. Birkaçını zikredeyim:

Botanikte düğünçiçeğigiller familyasından suda çimlenen bir tür "düğün çiçeği" vardır. Bunun Latince ve bilimsel ismi "Ranunculus aquatilis"dir. Bu çuhaçiçeğigillerin suya batmış yaprakları saç teli gibi gayet ince bir surette dağınık ve kesilmiş bulunur. Hâlbuki suyun dışında kalan yaprakları ise yay gibi yuvarlaktır. Bataklıklarda veya göl kıyılarında büyüyen sazlar(3) çok derin olmayan sularda yarı kalmış bir saçak halindedir. Akar bir suda bu saçakların bir buçuk metre kadar uzadığı görülür. Bayağı ve kara kurbağaların, tatar yani yavru halinde iken solungaçları vardır. Lâkin sonradan kuyrukları düşünce ayaklara ve ciğerlere sahip olurlar. Balıkların bazıları hem karada hem de suda yaşadıkları için "Dipnoïque"(4) ismini almışlardır. Çevreye uyum niteliği bunların karada yaşamaları niyetiyle ciğerlerinin, suda yaşamaları isteğiyle solungaçlarının oluşmasını gerektirmiştir. Kurbağagillerden semendere benzeyen "triton" isimindeki hayvanda -eğer sudan çıkarılmazsa- metamorfoz oluşmaz.(5) Bundan dolayı, hayvan so-

Lamarck demek istiyor ki, gölgede ışıksızlıktan bir bitkinin solması, sapının ve dallarının ışığın geldiği tarafa yönelmesi organizmanın bir reaksiyonudur.

lungaç ile bir müddet daha yaşar ve bu müddet zarfında ciğerlere sahip olamaz. Suyun yüzeyinde yüzerek gıdasını edinmeye çalışan kuşlardan bazıları mesela, uzunbacaklılar sınıfından "Echassier"(6) ve "perdeayaklılar"(7) gibilerin yapısal incelemeleri dikkatle gözden geçirilse karada yaşayan kuşlardan pek az noktalarda ayrıldıkları görülür. Mesela, "Albatros" ismi verilen Okyanus kuşlarından biri ile kutan ve karabatak daima kartal ve akbabaya benzedikleri gibi, küçük martı, deniz ördeği de doğan ve çaylağa, su kırlangıcı bayağı kırlangıca, balıkçıl ve Mısır'a su veren Nil nehrinin telli turnası da deve kuşuna benzerlik gösterirler. Memeli hayvanlardan da bu gibi birçok örnek bulunabilir. Bu arada, kuzey tarafında kümes hayvanlarına ilişkin "musteline" zümresine mensup küçük et yiyicilerden "zerdeva"(8) kürek elli ve kayık küreği tarzında kuyruklu su samuruna, foklar köpeğe, deniz ayısı su aygırına benzer. Bununla beraber, ayakları çengelli kuşlardan birçok memelideki bol hava hayatı ve toprak altında yaşayan köstebek, yer faresi gibilerdeki karanlık hayatı, iklimin sıcak soğuk veya tropikal olması hareketi, hisse, saldırmaya ve korumaya yarayan organlarda birçok değişikliğe sebep olduğu gibi iç organın üzerine de çevrelerin büyük bir tesirinin olduğu meydandadır.

İşte, Lamarck bu hususları inceleyerek sonuçta şunu bulmuştur ki, ister

bitkisel, isterse hayvansal olsun herhangisi bir organizma yaşadığı yere, yaşayış biçimine bağlı kalarak değişmektedir. Ve bu dönüşümün üzerine "çevre şartları"na uyum tarzlarının da etkisi vardır. Türlerin çevreye uyması iki suretle açıklanmıştır: Bunlardan biri yapay, diğeri tabiidir. Birinci usulü takip eden zatların mensup oldukları meslek "sur doctrine naturaliste" ismini alır. Bunlar, çevreye uyum niteliğini önceden ispat edilmiş bir ahenge atfederler ve bu ahenk doğrudan doğruya, tanrısaldir, kutsaldır. Yani mugalâta ile beraber hepsi "metafizik"i teşkil eder. Lâkin Lamarck, bunun aksi olarak, kuvvette, maddede ve hayat kanunlarında uyumun derecesini kısmen araştırabilmiştir. Her vakit daima dış, iç şartlarla mevcut sebepleri dikkate almayı unutmamıştır. Aynı zamanda işlevi, iç ve dış terimlerin ortaklığındaki tepkiyi, organizmayı, çevreyi ve bunların arasındaki sebep ve mekanizmayı keşfederek ve düzeni sağlayanın varlığını da araştırarak "naturalizm" öğretisini desteklemiştir. Lamarck, fazla olarak, uyumun tabii bir usul ile açıklanmasına yardımcı olabilecek yedi esaslı belirtme ve kabulde ısrar etmiştir ki, bu yedi esaslı özetleyerek yazıyorum:

1- Dış çevrenin etkisi: Lamarck bu hususu açıklarken demek istiyor ki, gölgede ışıksızlıktan bir bitkinin solması, sapının ve dallarının ışığın geldiği tarafa yönelmesi organizmanın bir reaksiyonudur. Karada ve denizde yaşayan bitkilerin

bulundukları yerlerde, bazı tesadüfiere dayanarak, yapılarını yenilemeleri de bu reaksiyon çerçevesindedir. Bireysel güçlerine ve iç kuvvetlerine dayanan hareketleri ise çevrenin, mekânın ve yok edici değişikliklerine uymak maksadıyla ortaya koydukları gayretten başka bir şey değildir.

Dış çevre daima iç çevreyi gayrete, faaliyete sevk eder. Lamarck, çevrenin olumlu etkileri karşısındaki dönüşüm vesilelerinin daima bu vesilelerden kendisine bir fayda ayırdığını ve içerdeki gerekçelerin temel ve esas bir "rol"ü olduğunu kabul etmiştir.

Lamarck, bir taraftan bu meseleleri çözmeye uğraşırken diğer taraftan önüne bir mesele daha çıkmış ve "Acaba", demiştir, "kendi haliyle, şartıyla devam eden bir çevre bir süre sonra değiştiği vakit o çevrede önceden beri yaşamakta olan fertler tekrar kendisiyle yaşayabilecek bir yeteneği kazanmak için ne gibi bir muameleye maruz kalır?" Bu soru akabinde cevap vermeye çalışmışsa da belirsizdir. Her ferdin kendisine mahsus sabit işlevsel ve yapısal bir özelliği vardır. İşte, bu değişen ikinci çevreye uymak için kendi oluşumunda bir sınır ve kolaylık kurabilir. Herhangi isim ile yâd edilirse edilsin acz, yatkınlık, ihtiyaç gibi bir türde zata mahsus olan başkalaşım durumlarının gerçekleşeceği yönü belirlemek için içsel bir surette dışarıya ile, pratik veya fiziksel çevre etkisinin değişimi ile çatışmaya girer.

2- Alışkanlık, işlev, tabii ve tekrar eden alışkanlık: Lamarck, bu husus ile uyumu açıklarken özetle der ki: "Bir organ, kendi faaliyetine göre hazırlanır ve gelişir." (9)

Kuşlardaki görme gücü, uçucu balıklardaki göğüs yüzgecinin yapısı; "kaba kuyruklu sincap"taki "uçma derisi"nin varlığı; çeşitli memeliler ile yüzen kuşların parmakları arasındaki perdeler; yarasanın kolları, parmakları ve kuyruğu arasında meydana gelmiş olan "kanat perde"leri hep bu kaide ile halledilebilirler. Alışkanlık duyarlılığı kaldırır, faaliyeti azaltır ve bunların yerine bir ihtiyaç meydana getirir. Bundan başka Lamarck ihtiyaca sebep olan hususa bir de fizyolojik tesirin ilavesini uygun görmüştür. Tesirin yayılmış etkinliğini, organizmanın genel

işlevler üzerindeki rolünü kabul ettiği gibi vücudun parçaları üzerinde -ihtiyacı doğurmaya yetenekli- lokal ve seçici bir tesirin var olabileceğini de ileri sürmüştür.

3- İşlevin kaybolması ve alışkanlığın giderek tükenmesi: Nesillerden beri karanlıkta yaşayan her türün gözleri körelmektedir. Balina, karınca aslanı gibi hayvanlar beslenme tarzlarına bağlı olarak bu halde kalmışlardır. Yani Lamarck'a göre bir organın kullanımındaki eksiklik bedende bazı parçaların yavaş yavaş yok olmasını sağlar.

De Candolle, 1813 tarihinde *Botanik'in Temel Teorisi* adıyla yayınladığı bir eserde bu fikre dayanarak bitkilerin tamamlanmamış organları üzerindeki incelemelerini göstermiştir. İşte, okyanus adalarında dolaşan bir tür tepeli devekuşu "Apteriks" ve daha birçok kuşucu kuşlardaki kanatlar bu sebepten ilkel bir halde kalmışlardır.

4- Kalıtım: Canlı bir hayvan veya bir bitkinin yapısal ve işlevsel kazanılmış karakteri kendi evladına geçer. Ebeveynine irsen bağlı olan bu türde, hayat şartlarına göre, bu karakterler azalır, değişir veya kalıcı olur. Fakat çevreye uyum, faaliyetin eksikliği veya fazlalığı ile bu türde bir yenilik görülse de babasından intikal eden yine bir kısım kalır ki, tabii sınıflandırmada en fazla bu aranılır. Sürüngenler, kuşlar, haşereler, memeliler gibi türlerden uzun süre ışısız bir mahalde yaşayanların yavruları da kör olarak doğmaktadır. Apteriks'in yavrusu daha yumurtadayken kanatları kurumaya başlamaktadır. Zehirli kör yılan dünyaya geldiği zaman "göğüs kemiği"nin kolları ile bağlantısı yoktur. Bu yılanın omurgasında kalmış hafif bir leğen kemiği vardır. Hâlbuki bugünkü yılanlarda ne "kürek kemiği" ne de "oturğa kemiği"nden eser görülür. Kalıtım, geçmişlerine tamamiyle bağlı olan bazı nesillerde eskilerin özelliklerini de korur. Bunun için, kalıtım bir tür çeşitlendirmeye ve dallandırmaya hizmet eden "değişim sebepleri"ne karşılık olarak bir koruyuculuk kudretine de sahiptir.

5- Çaprazlama: Bir nesil vücuda getirmeye müsait iki bağımsız ferden birleşmesi, türün oluşumuna aracılık eder. Bu inanca sahip olan Lamarck, *Zoojî Felsefesi*'nde diyor ki: "... Daha sonra bir ırk halini kazanacak olan türlerin, ki zamanla

Lamarck ve Darwin

biz ona tür namını veriyoruz, yavaş yavaş oluşumu için çaprazlama yegâne vasıtasıdır." Bununla beraber, gerek zooteknide ve gerek özel tecrübelerde Lamarck'ın bu iddiasını takviye edecek esaslı bir gözleme rastlanmamıştır. Beygirin, eşiğin, koyun, keçi ve tavşan gibi memeli hayvanların melezleri genellikle kısırdir. Bu suretle meydana gelen ikinci bir türün oluşabilmesi muhtemel değildir. Yavru ya anasına veya babasına benzer. Lamarck, ayaklarının şekli babasına, yüzünün şekli anasına benzeyen iki numunenin bir ferte kaynaşmasını bir tür gibi kabul ediyor ki, buna o kadar "kesindir" denemez. Hâlbuki ayrı ayrı olmayıp da bir türe mensup olan çeşitli takımlar arasında bu çaprazlama meydana gelirse tabii sonuç bir dereceye kadar Lamarck'ın anlatmak istediği meseleyi aydınlatmaya yeterli olur.

6- Bir türün çok zararlı bir çevre tarafından yok edilmesi: Çevre bazı türlerin dönüşümüne ve canlanmasına, bazılarının da tükenmesine ve yok olmasına çalışır. Bugün elde mevcut koleksiyonlar bize eski türler hakkında bazı bulgular sunuyor ve biz şekilleri yok olmuş hayvansal ve bitkisel türlerden henüz tek tük sağ olanlarda da bu hususlara tesadüf etmekteyiz. Buna rağmen uzun incelemeler gösteriyor ki, zooloji ve botanik arasında önemli bir bütün teşkil eden bir sürü takımdan bugün bir tek nesil kalmamıştır. Türlerin çevre ile yok edilmesi çok basittir. Bir organın körelmesi o organın korunmasına uygun olmayan bir işlev, uygun olmayan bir çevre ile mümkün olmuştur. Bir organ faaliyetsiz kalır, çevresine uymaz, eyleminde zorlama ve arzu görmezse küçülür. O halde, belirli bir organa uygulanan bir kaide niçin bir

bedenin toplamına, dolayısıyla bir ırka kapsayıcı olmasın?

7- Rakip türler vasıtasıyla bir diğer türün yok olması: Lamarck'ın beyan ettiği bu büyük gözlem Darwin tarafından daha açık ve daha kesin bir surette açıklanmıştır. Hâlbuki Huxley, Lamarck'ın "yaşam kavgası" hakkında basit bir fikre bile sahip olmadığını söylüyor ki, bu iftiradır. Çünkü Lamarck, 1792 tarihinde kaleme aldığı bir eserinde diyor ki:

"İnsan daima hemcinsi ile sürekli bir savaş halindedir ve her vesile ile onu mahvetmeye uğraşır." Darwin yaşam kavgasına fazla önem vermiştir. "Kavga ölümü getirirse bile hayat arasındaki düzeni, kuvveti sağlar." olduğunu Darwin kabul ettiği halde Lamarck da bu hususu tabii ürünlerde ilerleme ve olgunlaşma unsuru bilmiştir.

Dipnotlar

- 1) Lamarck'ın 1815 tarihinde vücuda getirdiği sınıflandırmaya göre hassas hayvanlar yumuşakçalar ile başsızlardır. Bu sınıflandırmada başsızlarda örümcekler bulunur.
- 2) Buradaki çevreden maksat iyi anlaşılmalıdır. Çevre, biyolojide, bir şeyin etrafı anlamına gelmez. Çevre, canlıların arasında yaşadığı cisimler ve eşyanın toplamıdır.
- 3) Scripus Lacustris.
- 4) Dipnoïque iki türü teneffüs anlamındadır. Bu balıkların iskeletleri kemikli ve kıkırdaklıdır. Kurbağaya benzerler. "Sırt İpi" ismi verilen sırtın orta çizgisinin üzerinde ve hazım borusunun üstünde sinir merkezini içeren bir kısma sahiptirler. Bu ip dipnoïquelere daimidir. Bağırsaklarında helezon şeklinde kapakçık vardır. Deverânları birliktedir. Kalpleri iki kulakçıktan ibaret ve mükemmel olmayan biçimde birbirinden ayrılmıştır. Avusturalya ve Afrika denizlerinde yaşarlar.
- 5) Metamorföz, kurbağa, balık, yumuşakçalar ve böcekler gibi hayvanların yumurtadan çıkıp embriyo halinin ardından olgun haline gelinceye kadar geçirmekte olduğu muhtelif safhalardır. Adı geçen hayvanlar yetişip büyümeleri esnasında uğradıkları bu dönüşümlerde şekil, organ oluşumu ve ahlak cihetiyle de kendini gösterir. Türkçede "başkalaşım" kelimesinin bunun karşılığında bulunduğuyorum. Metamorföz Rumca dönüşüm manasına gelen "μετα" şekli demek olan "μορφή" kelimelerinden oluşmuştur. Transformasyon bunun eşanlamıdır.
- 6) Ayakları ve gagaları uzun kuşlar.
- 7) Ayakları perdeli ve gevrek hizmetini gören kuşlar.
- 8) Evvelce bu hayvanı, Yunanlar fare ve yılan avlamak maksadıyla bahçelerinde kedi gibi beslerlerdi. Kedinin insanlara ahablığı, bu hayvandan sonradır.
- 9) Hakikatte bu kanunu 1880'de Profesör Bichat *Hayat ve Ölümlerine Fizyolojik İncelemeler* adındaki eserinin beşinci kısmında açıklamıştır. Bugün birçokları onun raddesine ait olduğunu iddia ederler. Herhalde kesinlikle açıklayan Lamarck'tır.

Kaynakça

Hilmi Ziya Ütken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1999.

Subhî Edhem, *Lamarckizm*, Sadeleştirilen ve Yayına Hazırlayan: İnan Kalaycıoğulları, Çizgi Kitabevi, Konya 2016.

Muzaffer Süleyman Şenyürek ve "Charles Darwin: Hayatı ve Eserleri"

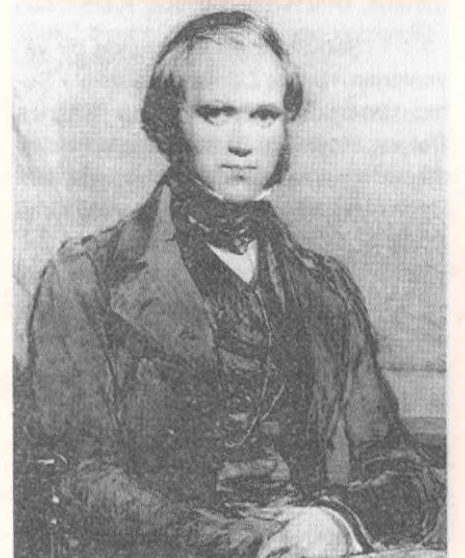
Darwin'in eserinin din ve bilim sahalarındaki tesiri çok büyük olmuştur. Darwin insanın ve hayvanların çamurdan bugünkü şekillerinde yaratılmayıp evrim yolu ile meydana geldiklerini göstermek suretiyle bir evren anlayışını değiştirmiş ve batıl inançları yıkarak bilimin ilerlemesi için yolu açmıştır. Darwin otobiyografisinde hakikati öğrendikçe dinden soğuduğunu itiraf etmektedir.

1950'de profesör ve 1958'de ise ordinaryüs profesör olan Şenyürek, Antropoloji Bölümü'ne bağlı Paleoantropoloji Kürsüsü'nde verdiği dersler ve yaptığı araştırmalar yoluyla, bu alanın ülkemizde gelişmesine büyük katkılarda bulundu.

Jeolojinin en çok ihtiyaç duyduğu evrimsel paleontolojinin Türkiye'deki öncüsü Muzaffer Şenyürek, İzmir'de doğdu ve 1933 yılında İzmir Atatürk Lisesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Ancak aynı yıl içinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavı kazandığı için antropoloji tahsili yapmak üzere ABD'ye gönderildi. 1934'te Harvard Üniversitesi Antropoloji Bölümü'ne girdi ve 1939'da insan dişinin evrimini niceliksel açıdan incelediği *A Metric Approach to the Study of the Evolution of Human Dentition* adlı çalışmasıyla doktora derecesini aldı. Bu esnada Carl S. Coon tarafından Kuzey Afrika'da Tanca civarında bulunmuş olan bir fosil üst çene kemiği ile azı dişini inceledi ve bunun Neandertal çocuğuna ait olduğunu belirleyerek "Fossil Man in Tangier" adlı tanınmış makalesinde yayımladı.

Sonra Türkiye'ye döndü ve 1940 yılı Ocak ayında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Enstitüsü'ne asistan olarak atandı. Aynı yıl içinde doçent unvanını aldı ve 1941'de dört yıl sürecek askerlik görevine başladı. Askerlik görevini

bitirdikten sonra araştırmalarını yoğunlaştırdı. Elmadağ, Ayaş, Kızılcahamam, Ürgüp ve Samandağ'da kazılar yaptı ve buluntulara ilişkin sonuçları, başta Türk Tarih Kurumu'nun yayın organı *Belleten* ile *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* olmak üzere bir-

Şenyürek, on beş günde bir yayımlanan *Yurt ve Dünya* dergisinin 1 Şubat 1944 tarihli 39. sayısında "Charles Darwin: Hayatı ve Eserleri" başlıklı çalışmasını yayımlamıştır.

çok yerli ve özellikle de yabancı dergilerde yayımladı.

1946 yılında ABD'ye gitti ve yaklaşık bir buçuk yıl boyunca Washington'daki Smithsonian Institute'de, New York'taki American Museum of Natural History'de ve Cambridge'deki Peabody Museum'da fosil primatlar üzerinde araştırmalar yaptı.

Pennsylvania Üniversitesi'nden Rodney Young'ın başkanlığında yapılan Gordion kazısı esnasında, büyük bir tümülüs içinde bulunan ve Kral Gordios'a ait olduğu sanılan bir iskelet de Şenyürek tarafından incelendi ve bu kalıntının, altmış yaşını biraz geçmiş 159 santimetre boyunda bir erkeğe ait olduğu açığa çıktı. Yine Kılıç Kökten tarafından Antalya'da Karain Mağarası'nda bulunan iki fosil diş üzerinde çalıştı ve bunların Neandertal Adamı'na ait olduğunu belirledi. Bu buluş, Anadolu'nun eski sakinleri konusundaki bilgilerimizin artmasını sağladı.

1950'de profesör ve 1958'de ise ordinaryüs profesör olan Şenyürek, Antropoloji Bölümü'ne bağlı Paleoantropoloji Kürsüsü'nde verdiği dersler ve yaptığı araştırmalar yoluyla, bu alanın ülkemizde gelişmesine büyük katkılarda bulundu. 1959-1961 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı ve 1954-1961 yılları arasında ise UNESCO Türkiye Milli Komisyonu üyesi yaptı.

* * *Şenyürek, on beş günde bir yayımlanan *Yurt ve Dünya* dergisinin 1 Şubat 1944 tarihli 39. sayısında "Charles Darwin: Hayatı ve Eserleri" başlıklı çalışmasını yayımlamıştır. Dergi bu sayısını Darwin'in doğumunun 135. yıldönümü münasebetiyle onun yaşamını, eserlerini ve bilim ve düşün dünyasına etkilerini inceleyen makalelere ayırmış, Şenyürek de aşağıda sadeleştirerek verdiğimiz metnini okuyucuların ilgisine sunmuştur.

Charles Darwin: Hayatı ve Eserleri

Bütün hayvan ve bitki türlerinin daha eskiden yaşamış olan canlı varlıkların değişmesiyle şimdiki hallerine geldikleri, bugün artık bilim tarafından kabul edilen bir gerçektir. Canlı varlıkların değişerek

Lamarck ortaya evrimin sebeplerini açıklayan, çevreye ve sonradan kazanılmış vasıfların geçişine dayanan bir kuram atmış, fakat evrim olayının kendisini ispat edememişti.

yeni yeni şekillere ve türlere geçmesine evrim diyoruz. Bu gerçeği ilk defa ispat ederek biyoloji âlemine kabul ettiren bilgin, bu yazımızda hayatını ve eserlerini gözden geçireceğimiz büyük İngiliz doğa bilimci Charles Darwin'dir.

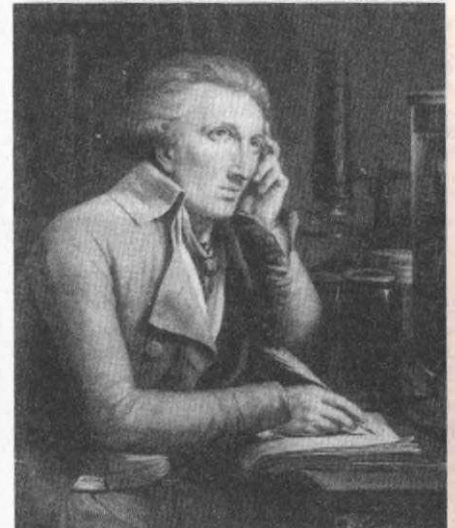
Evrim doktrininin bugün bütün biyologlar tarafından kabul edilmiş ve benimsenmiş olması, bunun çok eskiden beri kabul edilegelmekte olduğu zannını uyandırmaktadır. Fakat hakikat bunun tamamıyla aksi olduğudur. Bilakis evrim doktrininin kabulü nispeten çok yeni bir şeydir. Bu doktrin ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Darwin'in zamanında ve Darwin'in çalışmaları ile her yerde kabul edilmeye başlanmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar halk ve birçok doğa bilimci hayvan ve bitki türlerinin bugün bildiğimiz şekillerinde, ilâhi bir mucize sonucunda ayrı ayrı yaratıldıklarına, yaratıldıkları günden beri hiç değişmemiş olduklarına ve ileride de değişmeyecek bugünkü şekillerinde kalacaklarına dinî bir taassupla inanıyorlardı. Fakat bundan, bu devirlerde hayvanların değişebildiklerine inanan ileri fikirli hiçbir bilginin çıkmadığı sonucuna varılmamalıdır. Doğâ bilimlerinin on sekizinci yüzyılda kazandığı gelişmeye paralel olarak bazı doğâ bilimciler de hayvanların değişebilecekleri fikrini ileri sürmüşlerdi.

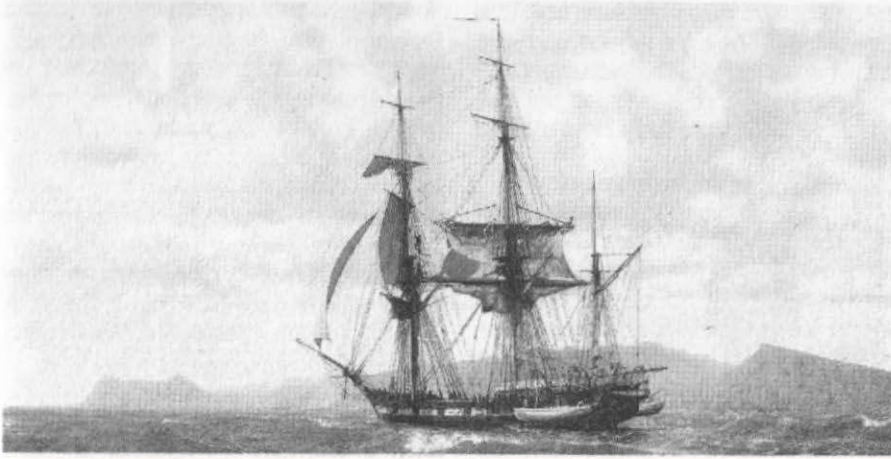
Bu ileri fikirli aydınlar arasında Buffon (1707-1788), Darwin'in büyük babası Erasmus Darwin (1731-1802) ve meş-

hur Lamarck'ın (1744-1829) isimlerini sayabiliriz. Fakat bu ilk evrimcilerden de hiçbir evrimi müspet delillerle ispat ve çağdaşlarını ikna etmede başarılı olamamıştı. Bu saydığımız ileri fikirli aydınlar arasında Lamarck şüphesiz en önde bir yer tutmaktadır. Lamarck ortaya evrimin sebeplerini açıklayan, çevreye ve sonradan kazanılmış vasıfların geçişine dayanan bir kuram atmış, fakat evrim olayının kendisini ispat edememişti. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Fransız Bilimler Akademisinde yaşanmış bir olayı, Lamarck'ın ve diğer ilk evrimcilerin durumlarını gösterdiği için burada kaydetmeyi faydalı buluyoruz.

Meşhur Fransız paleontologu Georges Cuvier (1769-1832) evrim fikrini reddediyor ve dinî bir taassupla türlerin değişmezliğine inanıyordu. 1832 yılında Fransız Bilimler Akademisi'nde Cuvier ile on dokuzuncu yüzyılın tanınmış karşılaştırmalı anatomist ve evrimcilerinden olan Geoffroy Saint-Hillaire (1772-1844) arasında evrim konusu üzerine bir tartışma yaşandı. Lamarck'ın arkadaşı ve fikirlerinin en kuvvetli savunucusu olan Geoffroy Saint-Hillaire bu tartışmayı kaybetti. Bu olay bize Darwin'den önceki evrimcilerin durumlarının ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Cuvier'nin bu haksız zaferinin sonucu çok vahim olmuştur, zira Cuvier nüfuzu sayesinde evrim fikrinin geçici bir zaman için unutulmasına ve türlerin değişmezliği inancının bir süre daha devamına sebep olmuştur. Cuvier'nin nüfuzu o kadar kuvvetli idi ki,

Cuvier'nin fikirleri Fransa'da uzun bir zaman devam etmiş ve evrim doktrini bu memlekete diğer ileri memleketlerden çok daha sonra girebilmiştir.

Beagle seyahati olmasa idi, belki Darwin bizim bugün bildiğimiz Darwin olmazdı diyebiliriz.

Darwin evrimi birçok yerlere kabul ettirdiği halde, Cuvier'nin fikirleri Fransa'da uzun bir zaman devam etmiş ve evrim doktrini bu memlekete diğer ileri memleketlerden çok daha sonra girebilmiştir.

Bu adlarını saydığımız ilk evrimcilere karşılık Darwin topladığı müspet delillerle evrimi ispat etmede ve bilim dünyasına kabul ettirmede başarılı olmuştur. İşte Darwin'in ölmez bir isim kazanmış olmasının sebebi budur.

12 Şubat 1809'da İngiltere'nin Shrewsbury kasabasında doğmuş olan Charles Darwin ilk tahsilini bu kasabada yaptıktan sonra, 1825 senesinde Edinburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne yazıldı. Burada bir müddet okuduktan sonra babası Darwin'i Edinburgh'dan alarak, Cambridge Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi'ne verdi. Darwin bu fakülteden 1831 senesinde mezun olmuştur.

Darwin küçüklüğünden beri doğa bilimleri alanına karşı büyük bir ilgi duyuyordu. Bu alandaki ilk bilimsel bildirisini de 1826 senesinde Edinburgh Üniversitesi'nde bulunduğu sırada yapmıştı. Darwin'in doğa bilimlerine karşı olan ilgisi Cambridge'de bulunduğu sırada da devam ediyor ve Darwin boş zamanlarını hayvanları incelemekle geçiriyordu. Darwin bu sırada tanıştığı doğa bilimci Henslow ve jeolog Sedwick'in bilgilerinden çok faydalanmıştır. Nihayet, 1831'de Darwin'in yolunu kökünden değiştiren fırsat çıktı. Genç Darwin, Henslow'nun aracılığı ile bir dünya araştırma seyahatine çıkmakta olan Beagle gemisine doğa bilimci olarak atandı ve Aralık 1831'de İngiltere'den ayrıldı. Bu seyahat Darwin'in hayatının yönünü değiştiren bir etken olmuştur. Hatta daha ileriye giderek, eğer

bu seyahat olmasa idi, belki Darwin bizim bugün bildiğimiz Darwin olmazdı diyebiliriz.

Beş yıl süren bu dünya seyahatinin büyük bir kısmı Güney Amerika sahillerinde geçti. Bu seyahat esnasında kıta civarındaki adaların (bilhassa Galapagos adalarının) faunaları arasındaki farkları ve bugünkü hayvanlarla aynı bölgede yer tabakaları içinde bulunan ve bugünküelerin akrabası olmakla beraber değişiklikler gösteren fosil kalıntıları arasındaki münasebeti ve kıta içinde kuzeyden güneye doğru giderken aralarında yakın akrabalık bulunan hayvanların birbirinin yerine geçmesini gözlemleyen Darwin türlerin değişebileceklerini düşünmeye başladı.

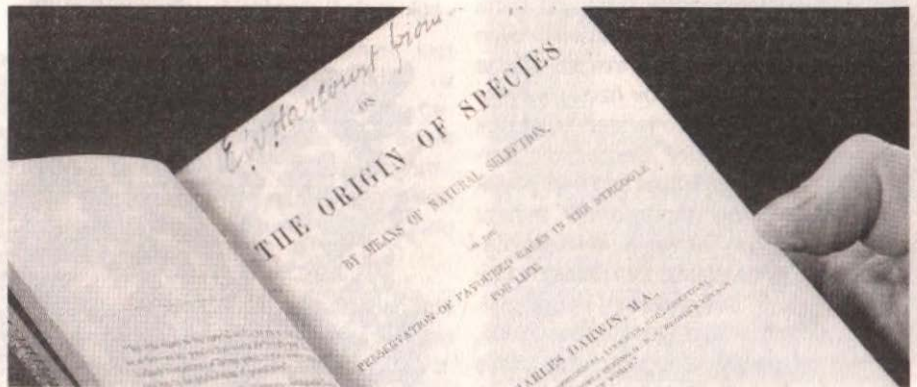
Darwin İngiltere'ye döndükten sonra, 1837'den itibaren türlerin değişmesini ilgilendiren bilgileri toplamaya başladı ve özellikle evcil hayvanların ıslahı ile uğraşanlarla temasa geçti. Kısa bir zaman içinde Darwin, insanın başarısının sırrının doğal seçim olduğunu görmekte gecikmedi. Bunun doğada yaşayan türlere nasıl uygulanacağını düşündüğü bir

anda 1838'de, Malthus'un (1766-1834) *Essay on Population* (Nüfus Üzerine Deneme) adlı kitabını okudu. Malthus bu kitabında nüfus yoğunluğunun hayat mücadelesine yol açtığı fikrini ileri sürüyordu. Darwin'in kendi ifadesine göre, bu kitabın doğal seçim (natural selection) kuramının tasarlanmasında tesiri olmuştur.

Bu esnada Darwin, meşhur *Jeoloji Prensipleri*'ni yazan Charles Lyell ile tanıştı. Eski jeolojide olayları bugün gördüğümüz olaylarla açıklamak suretiyle jeolojide yeni bir çığır açmış olan Lyell'in Darwin'in görüşleri üzerinde derin bir tesiri olmuştur.

1837'de evrim kanunu üzerinde not toplamaya başladığını gördüğümüz Darwin, kendi ifadesine göre, bu mesele üzerinde uzun bir zaman düşünmeden ve delillerinden tamamen emin olmadan bu konuya dair hiçbir şey yayımlamaya karar vermişti. Burada Darwin'in sorumluluğunun bilincinde, hakikî bir bilim adamı olduğunun bir delilini görüyoruz. Bu konu üzerinde 1842 ve 1844'te iki taslak hazırlamış olan Darwin, eserinden yalnız Sir Charles Lyell ile meşhur botanikçi Sir Joseph Hooker'i haberdar etmişti. 1856'da Lyell'in ısrarı ile büyük bir eser hazırlamaya başlayan Darwin, eserini 1859'a kadar yayımlamadı. 1836'den 1859'a kadar yaptığı işleri anlatan Darwin, *Türlerin Kökeni*'nin başında bunu gayet mütevazı bir dille şöyle anlatıyor: "Bu şahsî ayrıntıya daldığımdan dolayı affedileceğimi ümit ederim, çünkü bunları kararımı acele vermediğimi göstermek için söylüyorum".

Eğer garip bir tesadüf çıkmasaydı Darwin eserini belki 1859'da da yayımlamayacaktı. Güney doğu Rusya'da bir

1836'den 1859'a kadar yaptığı işleri anlatan Darwin, Türlerin Kökeni'nin başında bunu gayet mütevazı bir dille şöyle anlatıyor: "Bu şahsî ayrıntıya daldığımdan dolayı affedileceğimi ümit ederim, çünkü bunları kararımı acele vermediğimi göstermek için söylüyorum".

1860'ta Huxley ile Oxford'dan Piskopos Wilberforce arasında yaşanan tartışma bugün tarih sayfalarına geçmiştir. Bu mücadelelerden evrim doktrini başarıyla çıkmıştır.

tektik seyahatinde bulunan Alfred Russel Wallace (1823-1913), fikrini almak için Darwin'e bir makale gönderiyor ve uygun bulduğu takdirde bunu yayınlaması için Sir Charles Lyell'e göndermesini rica ediyordu. Bu yazıyı okuyan Darwin bunun içinde kendi doğal seçim kuramının basit bir özetini görmekle hayret etti, fakat hiç vakit kaybetmeden yazıyı Lyell'e göndermekte tereddüt etmedi. Burada da Darwin'in büyüklüğünün güzel bir delilini görüyoruz.

Wallace, kendi ifadesine göre bir gün Ternate'de hasta yatarken eskiden okuduğu Malthus'un kitabı üzerinde düşünmeye başlamış ve böyle düşünürken aklına "doğal seçim" kuramının ana hatları gelmişti. Wallace, yine kendi ifadesine göre, makalesini çok kısa bir zamanda yazmıştır. Wallace, Darwin ile doğuya hareket etmeden önce yalnız bir defa görüşmüş olduğundan, bu iki bilginin doğal seçim kuramını birbirinden ayrı olarak bulduklarına şüphe edilemez.

Wallace kuramını destekleyecek yeterli delil göstermiyordu. Darwin'in daha dikkatli ve daha etraflı incelemesini bilen Lyell ve Hooker, Wallace'inki ile birlikte kendi incelemesinin de bir özetini yayınlaması için Darwin'i zorladılar. Müşterek makale 1858'de Linne Derneği'nin dergisinde yayınlandı. Fakat tarih en büyük şerefi, incelemesi daha etraflı olduğu için, haklı olarak Darwin'e vermiştir. Zaten, ileride göreceğimiz gibi Darwin'in bilime yaptığı en büyük hizmet doğal seçim kuramını formüle etmiş olması değil, evrimin bir gerçek olduğunu ispat etmiş olmasıdır. Burada Darwin ile Wallace'in hayatlarının sonuna kadar iyi arkadaş olarak kaldıklarını kaydetmeden geç-

meyiz. Bu, Darwin ile Wallace'in büyük-lüklerinin diğer bir delilidir.

Bundan sonra Lyell ile Hooker büyük eserini yayınlaması için Darwin'i zorladılar. Darwin'in eseri *The Origin of Species* (Türlerin Kökeni) adıyla 1859'da çıktı. *Türlerin Kökeni* iki kısma ayrılır, ilk on bölüm evcilleşme ve doğada türleşmeden, hayat mücadelesinden, doğal seçim kuramından ve bu kuram ile ilgili meselelerden bahseder.

Darwin'in evrimin sebeplerini açıklamak için ortaya koyduğu doğal seçim kuramının esası şöyledir:

Hayvanlar arasında türleşme vardır ve bunlar irsidir. Faydalı türleşebilen hayvanlar hayat rekabetinde daha çok yaşamaya ve daha çok döl bırakmada başarılı olurlar. Bu olayın nesilden nesle devam etmesiyle türleşmeler birikir ve sonuçta yeni bir tür meydana gelir. Böylece Darwin üç faktör kabul ediyor: Türleşme, kalıtım ve hayat mücadelesi.

Bu kuram esas itibarıyla bugün de çok makul olmakla beraber, bunun bazı

kısımları, özellikle türleşme ve kalıtım bahisleri, yeni araştırmalarla tadile uğramıştır. Fakat kuramın temeli sağlam durmaktadır. Darwin'in doğal seçim kuramını kitabının başına koymuş olmasının sebebi evrimi kabul ettirebilmek için bunun sebeplerini makul bir tarzda anlatılabilmek ihtiyacını duymuş olmasıdır. Bu kuram evrim olayının sebebinin ilâhi müdahale olmayıp, görebildiğimiz, gözlem ve tecrübe ile deneyebildiğimiz doğal sebepler olduğunu göstermek bakımından da bilime yapılmış büyük bir hizmettir.

Kitabın, genel özet ve sonuçtan önce gelen, son dört bölüm evrimin mevcut delillerinden bahseder. Darwin bu bölümlerde organik varlıkların tabakalar serisindeki arka arkaya gelişini, coğrafi yayılımı, morfolojik, embriyolojik ve körelmiş organların verdikleri delilleri inceleyen ve bunlardan canlı varlıkların değişerek bugünkü hallerine geldikleri yani evrim geçirdikleri sonucunu çıkarıyor. Bu dört bölüm şüphesiz kitabın en önemli kısmıdır. Eğer kitap yalnız bu dört bölümden ibaret bile olsaydı, gene fikir hayatımızda büyük bir devrim yapacak ve müellifine ölmez bir isim kazandırmaya yeterli olacaktı.

Darwin bu bölümlerde bugünkü şekillerin evrim yolu ile daha basit atalardan doğduklarını ikna edici delillerle ispat ediyor ve hayvan sınıflarını birleştiren ara bağların, henüz daha bulunmamışlarsa, bir gün bulunacaklarını yazıyordu. 1859'dan beri hız verilmiş olan paleontolojik araştırmalar hayvan sınıflarını birbirine bağlayan sayısız aracı şekilleri bulmak suretiyle Darwin'i tamamen teyit etmiştir. Bugün artık balıktan insana kadar kademe kademe yükselen evrim yolunun fosiller tarafından temsil edilen başlıca kademelerine sahip bulunuyoruz. Paleontoloji, karşılaştırmalı anatomi, kar-

Darwin'in bilime yaptığı en büyük hizmet doğal seçim kuramını formüle etmiş olması değil, evrimin bir gerçek olduğunu ispat etmiş olmasıdır.

Bir hakikat olan evrim ile bunun sebeplerini açıklamak için ortaya atılmış olan kuramları birbirine karıştırmamak gerekir.

şılaştırmalı fizyoloji, embriyoloji, genetik ve hayvanların coğrafik yapılarılarının incelenmesinin verdiği deliller evrimin şüphe götürmeyen bir gerçek olduğunu göstermişlerdir. Şimdiye kadar evrime uymayan bir tek delil bile bulunamamıştır. Aksine, binlerce yeni delil bulunmuştur.

Fakat evrim doktrinini kabul ettirmek o kadar kolay olmamıştır, zira evvela kilisenin direncini kırmak gerekmişti. Bu safhada meşhur doğa bilimci Thomas Huxley (1825-1895), verdiği konferanslarla evrim doktrininin zafer kazanmasına yardım etmiştir. 1860'ta Huxley ile Oxford'dan Piskopos Wilberforce arasında yaşanan tartışma bugün tarih sayfalarına geçmiştir. Bu mücadelelerden evrim doktrinini başarıyla çıkarmıştır.

Sağlık durumunun elvermemesine rağmen, çalışmaya devam eden Darwin 1871'de ikinci önemli kitabını *The Descent of Man*'i (İnsanın Türeyişi) yayımladı. Bu kitap *Türlerin Kökeni*'nde "insanın kökeni ve tarihi aydınlatılacaktır" diyerek yaptığı bir vaadi yerine getirmektedir. Burada Darwin evrim prensibini insana uyguluyor ve ikna edici delillerle insanın eski bir maymun atadan doğduğunu, bugünkü maymunların amcazadesi olduğunu gösteriyor. Paleontoloji alanında Pithecanthropus, Sinanthropus, Africanthropus ve Neanderthal adamı gibi birçok maymun karakterleri taşıyan ilkel insan fosillerinin keşfi, karşılaştırmalı anatomi, embriyoloji, karşılaştırmalı fizyoloji ve karşılaştırmalı psikoloji sahalarında yapılan keşifler Darwin'in bu neticesinde tamamen doğru olduğunu göstermişlerdir. İnsanın bugünkü anthropoid maymunlar-

la birlikte ortak bir maymun atadan geldiğine bugün artık hiç şüphe kalmamıştır. Son zamanlarda Güney Afrika'da yapılan yeni keşifler bunun bir gerçek olduğunu bir defa daha ispat etmişti.

Biyolog olmayan birçok yazarla, bazı felsefeciler evrimi henüz daha bir kuram olarak ele almaktadırlar. Bunlara göre evrimcilik Lamarck'ın, Darwin'in (doğal seçim), De Vries vesairenin evrimin sebeplerini açıklamak için ileri sürdükleri kuramları tartışmaktan başka bir şey değildir. Bu hata evrim olayı ile evrimin sebeplerini açıklamak için ileri sürülmüş olan kuramların karıştırılmasından ileri gelmektedir. Evrim yani canlı varlıkların değişerek yeni türler vücuda getirmeleri bugün artık ispat edilmiş bir şeydir. Lamarck kuramı, doğal seçim vesaire ise bu hakikatin sebeplerini açıklamak için ortaya konmuş kuramlardır. Bir hakikat olan evrim ile bunun sebeplerini açıklamak için ortaya atılmış olan kuramları birbirine karıştırmamak gerekir.

Darwin'in eserinin din ve bilim sahalarındaki tesiri çok büyük olmuştur. Darwin insanın ve hayvanların çamurdan bugünkü şekillerinde yaratılmayıp evrim yolu ile meydana geldiklerini göstermek suretiyle bir evren anlayışını değiştirmiş ve batıl inançları yıkarak bilimin ilerlemesi için yolu açmıştır.

Darwin'in başarısının sırrının ne olduğu sorulabilir. Bu başarının sırrını Darwin'in otobiyografisinden aldığımız şu cümlede aramak gerekir: "Ne kadar benimsemiş olursam olayım bir hipotezi (ve her mesele hakkında bir tane kurmaktan kendimi alamıyorum) olgularla çatıştığı sabit olduğu zaman terk etmekte hiç tereddüt etmedim." İşte onun başarısının sırrı bu bilimsel tarafsızlığı ve bilim namuskârlığıdır.

Darwin 1839'da amcasının kızı Emma Wedgwood ile evlenmiş ve 1842'den sonra hayatını Down'da geçirmiştir. Darwin ikisi kız ve beşi erkek olmak üzere yedi çocuk babası idi. İnançına gelince, Darwin otobiyografisinde hakikati öğrendikçe dinden soğuduğunu itiraf etmektedir.

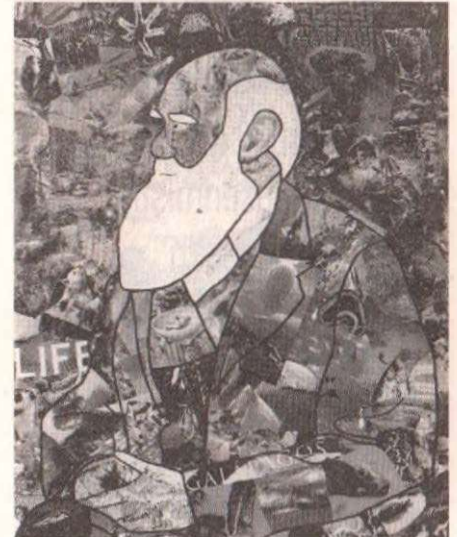
Bilime bu kadar, büyük hizmetlerde bulunmuş olan bu büyük bilgin 19 Nisan 1882'de gözlerini hayata yummuştur. Fakat Darwin'in eseri hâlâ yaşıyor. Çünkü modern biyoloji onun eseri üzerine bina edilmiştir. Bu büyük bilginin otobiyografi-

sini okumalarını bütün gençlerimize tavsiye ederiz.

Darwin'in diğer eserlerinden önemli olanları şunlardır:

On the Various Contrivances by which British and Foreign Orchids are Fertilised by Insects and on the Good Effects of Intercrossing (Britanya Orkideleri ve Yabancı Orkidelerin Böceklerce Döllendiği Çeşitli Düzenekler ve Melezlemenin Olumlu Etkileri Üzerine) (1862); *The Movements and Habits of Climbing Plants* (Tırmanıcı Bitkilerin Devinim ve Alışkanlıkları) (1865); *The Variation of Animals and Plants under Domestication* (Evcilleştirilen Bitki ve Hayvanlarda Değişim) (1868); *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (İnsan ve Hayvanlarda Duyguların Dışavurumu) (1872); *Insectivorous Plants* (Böcekçil Bitkiler) (1875); *The Effects of Cross and Self Fertilisation in the Vegetable Kingdom* (Bitkiler Dünyasında Çapraz ve Kendi Kendine Döllenenin Etkileri) (1876); *Volcanic Islands* (Volkanik Dağlar) (1876); *The Different Forms of Flowers on Plants of the Same Species* (Aynı Tür Bitkilerdeki Çiçeklerin Farklı Biçimleri) (1877); *The Power of Movement in Plants* (Bitkilerde Devinim Yetisi) (1880); *The Formation of Vegetable Mould, Through the Action of Worms* (Solucanların Etkinliğiyle Verimli Bitki Toprağının Oluşumu) (1881).

Not: Muzaffer Süleyman Şenyürek'i tanıttığımız yazı, Remzi Demir ve Doğan Atılgan tarafından kaleme alınan *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye'de Beşerî Bilimlerin Yeniden İnşası, Elli Portre* (Ankara 2008) başlıklı eserden alınmıştır.

Darwin'in eseri hâlâ yaşıyor. Çünkü modern biyoloji onun eseri üzerine bina edilmiştir.

TKP'nin Atatürk ve 10 Kasım değerlendirmesi

"Altı Ok'u benimsiyoruz"

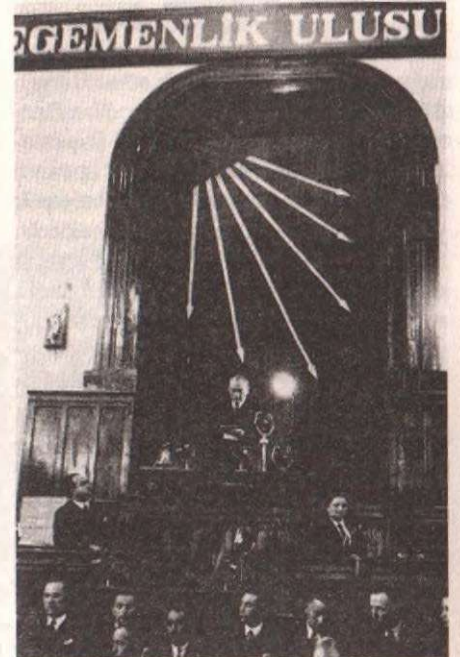
"Türk ordusunun kahraman fedakâr askerlerinin o kadar kan döktüğü Türkiye'nin bağımsızlığını koruma mücadelesi, halkın kutsal bir borcudur. Biz, komünistler, Türkiye'nin bağımsızlığının tehlikeye düşmesi durumunda bağımsızlığın ordusunun ilk neferleri olacağımızı ilan ediyoruz. Cevap veriyoruz: Türk halkı köle olmayacak, bağımsızlığın kaybedilmesine tahammül etmeyecek. Bunun içinse milli düşünen bütün unsurları, işçi sınıfı ve köylülükle hemen birleştirmek ve halkı bağımsızlığı korumaya yönelik tek bir iradede bir araya getirmek."

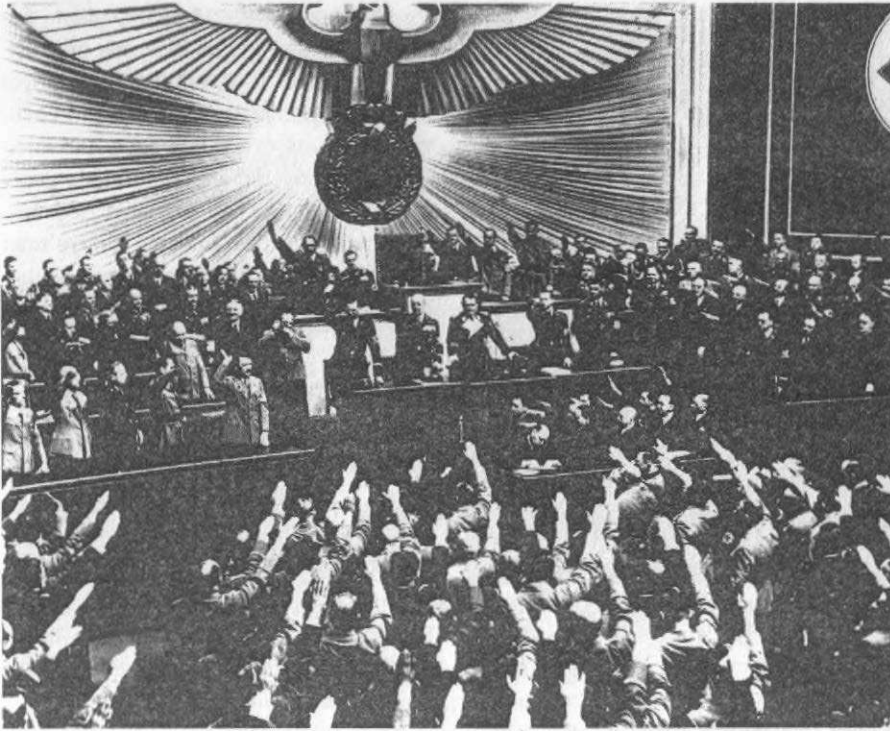
Komintern'in 1935 yılındaki VII. Kongresi'nde alınan kararla her ülkede Anti-Faşist Halk Cepheleeri kurma siyaseti benimsenmiştir. Bu siyasetin Türkiye koşullarına uyarlanması özellikle Ankara hükümetinin Sovyet dostu olması dikkate alınmıştır.

Türk sosyalist hareketinin Atatürk'e bakışı bugüne kadar hep tartışılmalıdır. Biz de Mustafa Kemal Atatürk'ün 78. ölüm yıldönümü vesilesiyle bu konuya dair üç önemli belgeyi sizlerle paylaşmak istedik. Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) en üst düzey yetkilileri tarafından Atatürk'ün vefatının hemen arifesinde ve hemen sonrasında kaleme alınan bu belgeler, Türk komünistlerinin Atatürk ve Kemalizme bakışını yansıtırken, dönemin Türkiye'si hakkındaki değerlendirmeleri de içeriyor.

Bunlardan kutu içinde tam metnini sunduğumuz ikincisi, İ. Erdem imzasıyla(1) Komünist Enternasyonal'in (Komintern) yayın organı *Rundschau*'da (No. 57) 24 Kasım 1938 tarihinde Almanca olarak yayımlanmış. Atatürk'ün vefatı dolayısıyla yazılan "Türk Halkı Cumhuriyetin Bağımsızlığının Bekçisidir" başlığını taşıyan yazı, daha önce bu dergiden Türkçeye çevrilmiş(2) olmakla birlikte biz, Komintern arşivinde yazının Rusça aslının daktilo metnine ulaştık. İki metni

karşılaştırdığımızda Almanca metinde bazı eksiklikler ve yanlışlar tespit ettik. Dolayısıyla metni Rusçadan yeniden çevirip yayımlamayı uygun gördük.(3) Belge, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin

Belgeler, Alman faşizminin yükseldiği, İkinci Dünya Savaşı'nın kendini hissettirdiği koşullarda kaleme alınmıştır.

(SBKP) ve Komintern'in arşivini bünyesinde bulunduran Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPI) fond 495, liste 11, dosya 393, yaprak 99-102 numaralarıyla kayıt altındadır.

Hemen aşağıda sunduğumuz ilk belge ise imzasızdır. Ancak üslup, fikir, ele aldığı konular ve diğer yazıyla neredeyse birebir örtüşen bazı cümlelerden yazının İ. Erdem'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda bahsi geçen yazıyla aynı dosyada peşi sıra bulunmaları da bu kanımızı güçlendirmektedir. "Türk Halkını Birleştirmek" başlığını taşıyan 2 Kasım 1938 tarihli Rusça yazı, Komintern yayın organlarında çıkmamıştır. Yazar, 13 sayfalık yazının birinci sayfasının sol üst köşesine el yazısıyla Rusça olarak "yayımlanmadı" notunu(4) düşmüştür. Yazının Komintern'in dergisi için hazırlandığı, ancak bilinmeyen bir sebeple yayımlanmadığı, ancak kısa bir süre sonra Atatürk'ün ölümüyle benzer fikirlerin daha özet şekilde basıldığı görülmektedir. Atatürk'ün ölümünden hemen önce kaleme alınmış ve ilk defa gün ışığına çıkartılan bu yazı, arşivde (RGASPI) fond 495, liste 11, dosya 393, yaprak 79-91 numaralarıyla saklanmaktadır.

Sayfalarımızda yer alan kutuda ilgili bölümlerini aktardığımız üçüncü belge de TKP'nin Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü'nün "Ferdî" imzasıyla Komintern'e gönderdiği 16 Kasım 1938 tarihli mektubudur. Bu belge de ilk defa yayımlanmaktadır.

Alman Faşizminin yükselişi ve desantralizasyon

Bu üç belge/yazı, Alman faşizminin yükseldiği, İkinci Dünya Savaşı'nın kendini hissettirdiği koşullarda kaleme alınmıştır. Komintern'in 1935 yılındaki VII. Kongresi'nde alınan kararla her ülkede Anti-Faşist Halk Cepheleeri kurma siyaseti benimsenmiştir. Bu siyasetin Türkiye koşullarına uyarlanmasında özellikle Ankara hükümetinin Sovyet dostu olması dikkate alınmıştır. Buna bağlı olarak TKP yönetiminden partinin Komintern'le doğrudan bağlı siyasi faaliyetlerini sonlandırması istenir. "Desantralizasyon" dönemi (1937-1943) olarak adlandırılan bu süreçte partililer, yasal mücadele yolunu seçecek ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) gibi siyasi partilerde örgütlenecektir. Bu siyaset gereği Kemalist iktidarın milli bağımsızlığa, toplumsal gelişmeye hizmet eden, memleketin ve halkın yara-

rına olan bütün icraatları faal olarak desteklenmelidir. Dünyada faşizmin yükseldiği koşullarda işçi hakları gibi konularla hükümeti zorlamak geri plana bırakılmıştır.(5)

Diğer taraftan Türkiye'nin öznel durumuna bakıldığında da Atatürk'ün hastalığı ve ardından ölümüyle birlikte CHP içinde ayrışmanın yaşanması ve karşıdevrimci güçlerin görece güç kazanması dikkat çekmektedir.

"Yüce komutan Atatürk"

TKP'nin Kemalizm ve 10 Kasım 1938 değerlendirmelerine Atatürk'ün ölümünün hemen arifesinde yazılan "Türk Halkını Birleştirmek" yazısıyla başlanabilir. Çok yüksek ihtimalle TKP yetkilisi İ. Erdem olan yazar, Alman faşizmine karşı mücadelenin gereklerini ele alırken Atatürk ve dönemi üzerine şu satırları yazmıştır:

"Kahraman halkımız, 1921-1922 yıllarında İnönü, Sakarya ve Dumlupınar savaş meydanlarında ülkemizi boyunduruk altına almak isteyen emperyalist planları darmaduman etmişti. Türk halkı, yüce komutan Atatürk'ün yönetiminde unutulmaz ezici darbeler vurmuş ve emperyalist işgalcilerin ordularını dağıtmıştı. Haymana bataklıklarında, Afyon'un kayalık dağlarında, İzmir vadisinde Türk halkı bağımsızlık ve barış için fedakâr kahramanlığıyla savaştı.

Komünist Enternasyonal dergisi. (1920)

“Geçmişte yanlış ve sekte bir tavır aldık”

Türkiye Komünist Partisi'nin bazı yanlışlar yaptığı ve geçmişte, farklı süreçlerde yanlış ve sekte bir tavır aldığı doğrudur. Parti, bunu samimiyetle ve açıkça kabul ediyor. 1936'dan itibaren Komünist Partisi, samimi Kemalistlerle işbirliği yapmaya hazır olduğunun altını birçok kez çizmiştir ve temel görevini Cumhuriyet'in bağımsızlığıyla gelişmesinin korunması için Türk halk kitlelerini birleştirmek olarak görmektedir.

Komünist Partisi, samimi Kemalistlere, Halk Partisi'nin üyelerine elini uzatıyor ve vatanımızın özgürlüğü adına, 17 milyon Türk vatandaşının, kadınının ve çocuğunun kurtarılması adına Türkiye'nin iki siyasi partisinin güçlü işbirliğinin temelini atılmasını öneriyor. Bu iki partiyi vatanın ilerlemesine ve barışçıl gelişimine yönelik iradeler birleştiriyor.

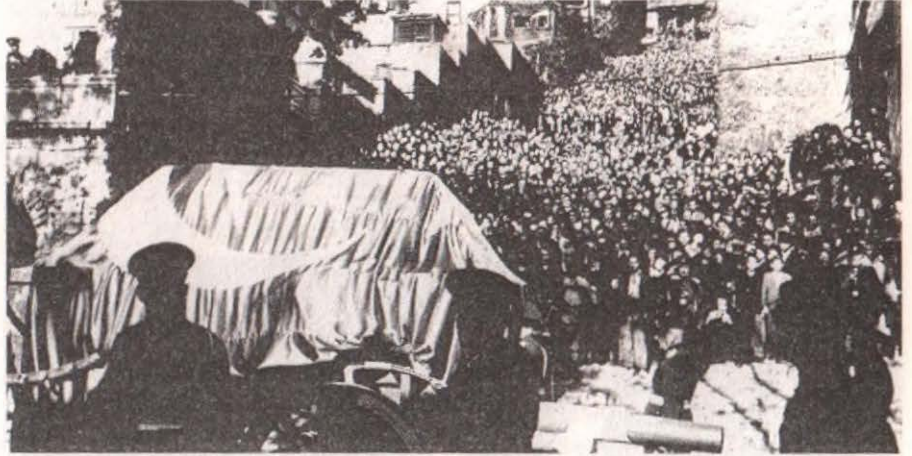
“Bağımsızlık tehlikeye düşerse ordunun ilk neferleri olacağız”

Türk ordusunun kahraman fedakâr askerlerinin o kadar kan döktüğü Türkiye'nin bağımsızlığını koruma mücadelesi, halkın kutsal bir borcudur. Biz, komünistler, Türkiye'nin bağımsızlığının tehlikeye düşmesi durumunda bağımsızlığın ordusunun ilk neferleri olacağımızı ilan ediyoruz.

Mücadelenin ortak bayrağı olarak Halk Partisi'nin ve Cumhuriyet'in anayasasının Altı Ok'unu kabul etmeye hazırız: Devrimcilik, Halkçılık, Devletçilik, Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik ve Laiklik. Ve ilan ediyoruz ki, hepsi birlikte ve her biri tek tek bizim tarafımızdan mücadelemizin ve davamızın ilkeleri olarak kabul edilmekte ve benimsenmektedir.

Uluslararası durumun gerginleşmesi ve ülke içinde gericielerin faaliyetleri, her onurlu Türkiye vatandaşını doğrudan şu soruyla yüz yüze bırakmıştır: Savaşmak ve özgür olmak mı, köleleştirilmek mi?

Cevap veriyoruz: Türk halkı köle olmayacak, bağımsızlığın kaybedilmesine tahammül etmeyecek. Bunun içinse mil-

Atatürk'ün naaşı İstanbul'da götürülürken.

li düşünen bütün unsurları, işçi sınıfı ve köylülükle hemen birleştirmek ve halkı bağımsızlığı korumaya yönelik tek bir iradede bir araya getirmek.”

Değerlendirme

Yukarıda ve yazımıza ek kutularda aktarılan belgeler incelendiğinde TKP'nin Atatürk'e, Kemalizm'e, Atatürk sonrası CHP'ye, Alman faşizmine ve iç gericiliğe karşı yürütülmesi gereken politikalarla bakışı net bir şekilde görülmektedir.

TKP, o dönemde Komintern'in belirlediği politikaya uygun olarak uluslararası planda Alman faşizmine karşı mücadeleyi esas almaktadır. Komintern'deki TKP temsilcisi tarafından Alman tehdidinin ikinci bir Kurtuluş Savaşı'nın verilmesine yol açabileceği görülmektedir. Bu koşullarda halkı birleştirmek ve tek bir cephe kurmak temel görev olarak benimsenmiştir. Bu hareketin öncü unsurları da CHP ve TKP'dir. Diğer taraftan Türkiye'nin güçlü ve bilinçli bir orduya ihtiyacı vardır. Ordu, Cumhuriyet'in ve bağımsızlığın teminatı olarak değerlendirilmektedir.

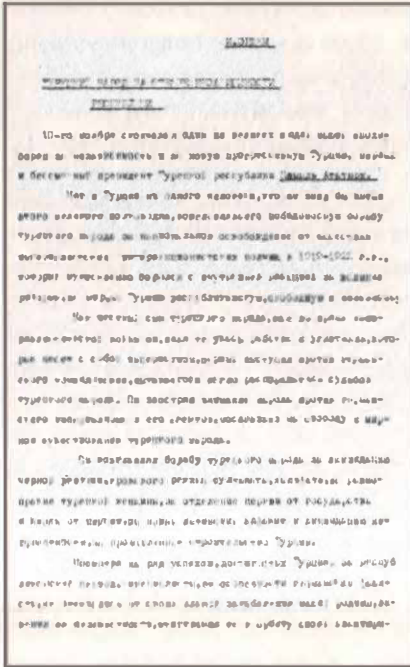
Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü'nün önderlik ettiği İstiklâl Savaşı tecrübesi örnek alınmalıdır. Atatürk ve Kemalizm sadece İstiklâl Savaşı pratiğiyle değil, Cumhuriyet devrimleri ve kazanımları ile bağımsızlığın sağlanmasını süreciyle de yol göstermektedir. Komintern'deki TKP temsilcisine göre birleşik cephenin programı da “daha ileriye taşımak üzere” Altı Ok olarak kabul edilebilir. Bu anlamda TKP, “desantralizasyon” süreci ve kararıyla birlikte kapalı toplantılarda, gizli raporlarda ve kamuoyuna

yuna açık beyannamelerde birçok defa dile getirdiği gibi, temsilcisi aracılığıyla bir kez daha geçmiş siyasetleri açısından açık bir özeleştiri de yapmaktadır.

Ancak mücadele, sadece dış cephe değil, iç cephede de devam etmektedir. TKP liderleri, CHP içinde gerici unsurların güç kazandıklarını ve devrimlerden geri dönüş tehlikesini tespit etmektedir. Bu gerici unsurlar, özellikle Atatürk'ün hastalığını fırsat bilmişlerdir, hatta onu iktidardan uzaklaştırmak istemektedir. Gericilerin hedefinde Altı Ok vardır. Aynı kesimler, diğer yandan işçi sınıfının haklarını almasını da engellemektedir. Feodalizmle uzlaşma eğilimleri de devrimleri tehdit etmektedir. TKP'nin aynı dönemde Dersim İsyanı'nı gerici olarak değerlendirmesi ve isyanın bastırılmasını açık bir şekilde savunması(6) bu tabloyu tamamlamaktadır. TKP, CHP'den feodal unsurlara karşı daha tutarlı bir tavır beklemektedir. Ayrıca işçi sınıfının ve köylülüğün ekonomik durumu da mutlaka düzeltilmeli ve demokratik hakları tanınmalıdır. CHP'nin bu temeldeki adımları, içindeki gerici unsurlar tarafından durdurulmaya çalışılmaktadır.

TKP önderliği, gerek Atatürk'ün hastalığı gerekse de ölümünden sonra CHP'de yaşanan ayrışmada İsmet İnönü'yü ilerici ve demokratik güçlerin temsilcisi olarak görmektedir. TKP'nin bu çerçevede yaptığı tahliller, ilerleyen süreçte doğrulanacak, karşıdevrimci unsurlar olarak görülen grup Demokrat Parti'yi kuracaktır.

Türk halkı Cumhuriyet'in bağımsızlığının bekçisidir

"Türk Halkını Birleştirmek"
başlıklı yazının birinci sayfası.

Tam metnini sunduğumuz bu yazı, Rusçadan Hüseyin Erman Sülük tarafından çevrilmiştir. Dipnot ve arabaşlıklar bize aittir:

10 Kasım günü çağımızın en büyük insanlarından, bağımsız ve ilerici yeni bir Türkiye için savaşan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve ebedi Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk vefat etti.

Türkiye'de onun ismini bilmeyen tek bir insan yoktur. O, 1919-1922 yılları arasında emperyalist işgalci orduların akınlarına karşı Türk milletinin milli kurtuluşu için muzaffer savaş yöneten ve büyük reformlar, barış ve cumhuriyetçi, özgür ve bağımsız Türkiye için içerideki gericilerle kahramanca mücadele eden yüce komutandır.

Türk halkının onurlu evladı olarak, daha emperyalist savaş esnasında emperyalizmin getirdiği köleliğin ve sömürünün korkunçluğunu görerek Türk halkının kaderini küstahça belirlemeye yeltenen Alman komutasına ilk o karşı çıkmıştır. Türk halkının özgürlüğüne ve

huzurlu yaşamına el uzatan Alman emperyalizmine ve ajanlarına karşı halkın duyarlılığını keskinleştirmiştir.

Atatürk Devrimlerine bakış

O, Türk halkının kara yobazlığın, kanlı saltanat ve hilafet rejiminin tasfiyesi, Türk kadınının eşitliği, dinin devletten, eğitimin dinden ayrılması, yeni Latin alfabesi ve okuryazar oranının yükseltilmesi ve Türkiye sanayisinin inşası için verdiği mücadeleye önderlik etmiştir.

Cumhuriyet döneminde elde edilen bir dizi başarıya rağmen emperyalistler, özellikle de Alman faşistleri, vatanımızı esaret altına alma, bağımsızlığına son verme, maceracı savaş siyasetlerinin yörüngesine çekme ve ülke içerisindeki belirgin konumlarını koruma planlarından vazgeçmediler. Onlar, ülkemizdeki kara yobaz vatan hainleri olan eski feodallerin, yabancı sermayeye bağlı büyük kapitalistlerin ve bir araya gelmiş toplumun döküntülerinin arasında kendilerine dayanak buldular. Alman faşizminin ve ajanlarının entrikaları, daha şimdiden ülkemizin üstüne kara bulutlar getirdi. Bu bulutlar, Türk halkının bağımsızlığını, özgürlüğünü ve huzurunu, şanlı Atatürk'ün ve yakın silah arkadaşı İsmet İnönü'nün önderliğinde büyük kahramanlıklarla ve fedakârlıklarla elde edilen her şeyi halkın elinden almakla tehdit etmektedir.

CHP eleştirisi

Ama gericiler nasıl bu kadar güçlenip Türk halkının kazanımlarına tehdit olabilir?

Gerçekten halkçı bir politika, gericiliğin başını kaldırmaya asla izin vermez ve vatanımızın çıkarlarının, bağımsızlığının ve Cumhuriyet düzeninin korunması için kitleleri ve halkın her kesimini birleştirdi. Ancak pratikte Atatürk, halkın gücünü zayıflatacak ve gericiliğin konumunu güçlendirecek bir siyasetin yürütülmesine müsamaha gösterdi. Bu siyaset,

Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun 1920-1936 yılları arasında Moskova'da kullandığı bina. (V. İ. Pyatnitskiy, *Osip Pyatnitskiy i Komintern Na Vesah İstorii*, Harvest, Minsk, 2004)

gericilerin işçi ve köylülere, demokratik unsurlara karşı çıkmasını kolaylaştırdı. Halkın demokratik hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması, işçi örgütlerinin yasaklanması, işçi hareketi ve Komünist Partisi üyelerinin takibati, demokratik basının takibati, bütün bunlar, ülkenin ilerici güçlerini, yani vatanımızın bağımsızlığı için savaşanların gücünün zayıflamasına yol açtı ve düşman gericileri kuvvetlendirdi.

Burada Atatürk'ün Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesindeki tutarsızlığı ve olumsuz yönü görülmektedir.

Atatürk döneminde yürütülen bütün bu siyasete bağımsızlık davasına düşman güçler neden oldu. Bu durumu gericiler, Türk halkını bölerek ve demokratik, özgür halk hareketini bastırarak Türk halkının elde ettiği bütün kazanımları kanlı, emperyalist saldırganlara satmanın zeminini hazırlamak için her şekilde kullanmaya kalktılar.

"CHP'yle gericiliğe ve emperyalizme karşı ön saftayız"

Biz, Türk komünistleri, Türk halkının onurlu ve sadık evlatları olarak bu tehlikelerin kesin olarak farkındayız. Bizim yerimiz, tüm milletle ve milli kurtuluş mücadelesinin kazanımlarını savunmaya ve geliştirmeye hazır olan Halk Parti-

si'nin üyeleriyle omuz omuza gericilikle ve emperyalizmin ajanlarıyla yürütülen savaşın en ön saflarıdır.

Kemal Atatürk, daha 1927(7) yılında Türk gençliğine Türkiye'nin bağımsızlık ve bütünlük mücadelesinin bayrağını sebatla taşıması öğüdünü verdi ve vatanımızın bağımsızlığını ona dayanarak elde ettiği ve güçlendirdiği SSCB'nin uzattığı dost eline sıkıca sarılmak gerektiğini sıkça hatırlattı.

"Altı Ok'u daha yükseğe ve ileriye taşıyacağız"

Bu öğüt, her onurlu Türkü fedakârca ve kararlılıkla bağımsızlık, refah, barış ve Türk halkının özgürlüğü için mücadele etmekle vazifelendiriyor. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi'ni kurdu ve

onun amblemine vatanımızın gelişme yolunu gösteren Altı Ok'u koydu: Devrimcilik, Halkçılık, Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik. Türk komünistleri, Halk Partisi'nin bu Altı Ok'unu ve Cumhuriyet'in anayasasının temellerini daha yükseğe ve daha ileriye taşımak üzere kabul etmeye hazırdır.

Türk halkı, yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den nasıl bir politika beklemeye hakkına sahiptir? Kendi çıkarlarına uygun, iç gericiğin ve faşist saldırganların sinsi planlarına son veren, aynı zamanda işçilere, köylülere ve aydınlara, tüm halka, vatanımızın bağımsızlığını korumak, Cumhuriyet rejimini güçlendirmek ve geliştirmek için demokratik özgürlükler veren bir politika beklemek onun hakkıdır.

Türk komünistleri, bütün halkla beraber tüm enerjisiyle hükümetin gerici-

lere karşı, faşist saldırganların entrikalarına karşı vatanımızın bağımsızlığını koruma, ekonomik ve kültürel gelişimi, demokrasinin ve özgürlüklerin ilerlemesi, büyük Sovyetler Birliği'yle ve barış, kültür, gelişim için savaşan tüm halklarla dost ilişkilerin kurulması yönündeki bütün eylemlerini destekleyecektir.

Türk komünistleri, vatanımızı seven ve vahşi emperyalistlerin kölesi olmak istemeyen Türklerin bütün gücünü birleştirmesi, Alman faşizminin ajanlarının, gericilerin, vatan hainlerinin ve teslimiyetçilerin entrikalarına kökten son vermek, kanlı vahşi yaratıkların vatanımıza karşı yaptıkları alçak planları bozmak ve Türk halkının özgürlüğüyle bağımsızlığını korumak için mücadele edecektir.

Dr. Şefik Hüsnü'nün mektubu

Atatürk'ün son ayları ve ölümü sonrası gelişmelerle ilgili Komintern arşivinde yer alan başka bir belge de TKP'nin Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü'nün "Ferdi" imzasıyla kaleme aldığı 16 Kasım 1938 tarihli mektubudur. Mektup, 25 Kasım günü TKP'nin Moskova'da bulunan Komintern'deki temsilcisi İsmail Bilen'e ulaşmıştır.

İsmail Bilen de "Marat" imzasıyla mektup hakkında Komintern'e bir rapor sunmuştur. 27 Kasım 1938 tarihli, "Gizli" ibareli rapor, "TÜRKİYE HAKKINDA BİLGİ (Ferdi Yoldaş'ın 16.XI-1938 tarihli mektubu)" başlığını taşımaktadır. İsmail Bilen, daktiloyla Rusça yazdığı raporun sağ üst köşesine el yazısıyla Türkçe "Bir nüshası Dimitrof Yoldaş'a verilmiştir. Diğer nüsha Marat'ta. 28/XI/1938" notunu düşmüştür. Bilen, raporunda Şefik Hüsnü'nün mektubunun genelini dolaylı, az bir kısmını ise doğrudan aktarmıştır. Bilen, Şefik Hüsnü'nün mektubunu Türkçe olarak Ezop diliyle(8) yazdığını da raporunda söylemektedir. Belge, arşivde (RGASPI) fond 495, liste 11, dosya 392, yaprak 24-28 numaralarıyla kayıt altındadır.

CHP'deki ayrışma

İsmail Bilen, o sıralar Paris'te Türkiye'ye dönmek için izin bekleyen Dr. Şefik Hüsnü'nün farklı kaynaklardan elde ettiği bilgiler temelinde mektubu kaleme aldığını belirtir. Mektubun geniş bölümü Atatürk'ün ölümü sonrası gelişmeler ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine ayrıl-

mıştır. Mektuba göre daha Atatürk'ün hastalığının ağırlaşmasıyla birlikte Halk Partisi'nde, özellikle de yönetici çevrelerinde cumhurbaşkanlığı yarışı hızlanmıştır. Atatürk'ün vefatının 5 ay öncesinden bu yarış bağlamında partide üç grup meydana gelmiştir.

Dr. Şefik Hüsnü Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Cephesi'nde.

İsmail Bilen'in Dr. Şefik Hüsnü'nün mektubu ile ilgili raporunun birinci sayfası.

Atatürk, İnönü ve Bayar Ertuğrul yatında. (8 Temmuz 1936)

Mektupta başını Celal Bayar'ın çektiği birinci grupta bütün sağ unsurların toplandığına işaret edilmektedir. Bu grubun cumhurbaşkanı adayı, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar'dır. Okyar, mektupta koyu bir İngilizperver olarak tanımlanmaktadır. Okyar'ın eskiden beri İsmet İnönü'ye muhalif olduğu belirtilirken, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimine de değinilmiştir. Dr. Şefik Hüsnü, Fethi Okyar'ın adaylığının en büyük destekçileri olarak da eski İç ve Dışişleri Bakanları Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras'ı göstermektedir. Bu yüzden her ikisi de yeni kurulan kabinenin dışında tutulmuştur.

İkinci grupta ise muhafazakâr unsurlar bulunmaktadır. Onların adayı da Fevzi Çakmak'tır. Ancak bu grubun büyük gücü yoktur.

“İnönü, ilerici ve demokratik kesimlerin temsilcisi”

Üçüncü grubun adayı İsmet İnönü'dür. TKP'nin lideri, Halk Partisi'nden ilerici ve demokratik eğilimli kesimlerin, özellikle de ordudaki sol eğilimli subayların İnönü'nün adaylığını desteklediğini ifade eder. Bu grubun faaliyetleri yoğunlaşmış olamadığından bütün girişimleri, daha seçim arifesinde tüm iktidar aygıtını elinde tutan birinci grup tarafından bastırılmıştır.

Şefik Hüsnü, Atatürk'ün vefatının arifesindeki koşullarda tek gerçekçi adayın Fethi Okyar olduğunu yazmıştır. O sıralarda İsmet İnönü'nün neredeyse şansı yok gibidir. Hatta İnönü, o dönemde polis gözetimi altında bulunmaktadır. Şefik Hüsnü, bununla ilgili bir örnek de verir. Bir buçuk ay önce İnönü, Ankara'dan İstanbul'a gitmek istemiş, İçişleri Bakanlığı bu yolculuğu yasaklamıştır. İnönü, gitmeye kalktığında tren den indirilmiştir. Şefik Hüsnü, eskiden beri İnönü'yle Aras ve Kaya arasında bir sürtüşme olduğuna dikkat çeker.

“İnönü'nün İstanbul'a gidişi engelledi”

TKP'nin lideri, İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinde Atatürk'ün bıraktığı vasiyetin de rol oynadığının altını çizmiştir. Atatürk, hayattayken sözlü ve yazılı olarak ölümünden sonra yerine İnönü'nün geçmesini istediğini belirtmiştir. Bu vasiyetin ortaya çıkmasıyla Bayar, birinci gruptan uzaklaşmaya başlamış, bunun sonucunda da bu grupta bölünme yaşanmıştır. Böylece üçüncü grubun konumu hemen sağlamlaşmıştır. Şefik Hüsnü'ye göre İnönü'nün oybirliğiyle seçilmesi, güçler dengesindeki değişimin ve aynı zamanda Halk Partisi içindeki bölünmenin dışarıya gösterilmek istenmemesinin bir sonucudur. Ancak yine de Kaya ve Aras son ana kadar Atatürk'ün vasiyetinin dikkate alınmaması ve Okyar'ın seçilmesi konusunda ısrarcı olmuşlardır. Şefik Hüsnü, bütün bunların Halk Partisi içindeki büyük bir ayrışmaya işaret ettiğini belirtir. Atatürk'ün ölümünden sonra sular durulmamıştır, tam tersine görünen o ki daha da derinleşecektir.

İsmail Bilen, raporunda Şefik Hüsnü'nün İnönü'yle ilgili şu satırlarını doğrudan aktarmıştır:

“İsmet hakkındaki bütün bilgi ve duyular, onun daha önceden savunduğu görüşlerini değiştirmedikleri yönünde. O, hâlâ Sovyet-Türk dostluğuyla Türkiye'nin bağımsızlığının temel garantisi ve temel dayanağı olan SSCB'yle ittifakın kesin gerekliliğine inanıyor.”

İsmet İnönü, Tevfik Rüştü Aras, V. M. Molotov ve M. M. Litvinov Moskova'da Kiev Tren Garı'ndan çıkarken. (1932) . (Rusya Film Fotoğraf Belgeleri Devlet Arşivi (RGAKFD) B-3448)

Bilen, İnönü'nün konumuyla ilgili bu bilgi ve duyumların ne kadar doğru olduğunu yakın gelecekteki gelişmelerin ve İnönü'nün tavrının göstereceğini ifade etmiştir. Şefik Hüsnü, mektubunun devamında gelecek cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bir buçuk yıl sonra yapılacağını ve gerici çevrelerin seçim hazırlıklarına başladığına dair söylentilerin olduğunu da eklemiştir. Bu çevreler, entrikalarla kaybettikleri konumlarını geri kazanmaya çabalayacaktır. Şüphesiz İnönü'ye karşı bütün sağ, gerici ve faşist yanlısı unsurlar birleşecektir. ya ve geliştirmeye hazır olan Halk Partisi'nin üyeleriyle omuz omuza gericilikle ve emperyalizmin ajanlarıyla yürütülen savaşın en ön saflarıdır.

Kemal Atatürk, daha 1927(7) yılında Türk gençliğine Türkiye'nin bağımsızlık ve bütünlük mücadelesinin bayrağını sebatla taşıması öğüdünü verdi ve vatanımızın bağımsızlığını ona dayanarak elde ettiği ve güçlendirdiği SSCB'nin uzattığı dost eline sıkıca sarılmak ge-

rektiğini sıkça hatırlattı.

"Altı Ok'u daha yükseğe ve ileriye taşıyacağız"

Bu öğüt, her onurlu Türkü fedakârca ve kararlılıkla bağımsızlık, refah, barış ve Türk halkının özgürlüğü için mücadele etmekle vazifelendiriyor. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi'ni kurdu ve onun amblemine vatanımızın gelişme yolunu gösteren Altı Ok'u koydu: Devrimcilik, Halkçılık, Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik. Türk komünistleri, Halk Partisi'nin bu Altı Ok'unu ve Cumhuriyet'in anayasasının temellerini daha yükseğe ve daha ileriye taşımak üzere kabul etmeye hazırdır.

Türk halkı, yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den nasıl bir politika bekleme hakkına sahiptir? Kendi çıkarlarına uygun, iç gericiğin ve faşist saldırganların sinsi planlarına son veren, aynı zamanda işçilere, köylülere ve aydınlara, tüm halka, vatanımızın bağımsızlığını korumak, Cumhuriyet rejimini güçlendirmek ve

geliştirmek için demokratik özgürlükler veren bir politika beklemek onun hakkıdır.

Türk komünistleri, bütün halkla beraber tüm enerjisiyle hükümetin gericiilere karşı, faşist saldırganların entrikalarına karşı vatanımızın bağımsızlığını koruma, ekonomik ve kültürel gelişimi, demokrasinin ve özgürlüklerin ilerlemesi, büyük Sovyetler Birliği'yle ve barış, kültür, gelişim için savaşan tüm halklarla dost ilişkilerin kurulması yönündeki bütün eylemlerini destekleyecektir.

Türk komünistleri, vatanımızı seven ve vahşi emperyalistlerin kölesi olmak istemeyen Türklerin bütün gücünü birleştirmesi, Alman faşizminin ajanlarının, gericilerin, vatan hainlerinin ve teslimiyetçilerin entrikalarına kökten son vermek, kanlı vahşi yaratıkların vatanımıza karşı yaptıkları alçak planları bozmak ve Türk halkının özgürlüğüyle bağımsızlığını korumak için mücadele edecektir.

TKP'nin özeleştirisi

Yukarda sunulan ilk belgede TKP yetkilisi, partinin Kemalizme bakışında özeleştiride bulunduğunu ifade etmektedir. Bu özeleştirisi, parti tarafından kapalı toplantılarda, gizli raporlarda veya kamuoyuna yönelik bildirilerde birçok kez dile getirilmiştir. Erden Akbulut'un buna dair hazırladığı belgelerden bazı örnekler, aşağıda dikkatinize sunulmaktadır:

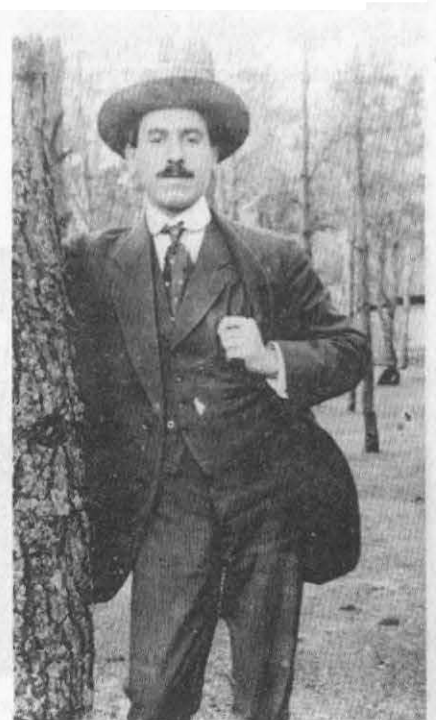
"Hükümeti hep eleştirmek bizi kitlelerden kopardı"

Moskova'da G. Dimitrov'un odasında, P. Togliatti'nin başkanlığında, Dr. Şefik Hüsnü'nün (Ferdî) raportörlüğünde "Türk Sorunu" gündemiyle toplanan Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun 5 Kasım 1936 tarihli oturumunda TKP Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü'nün yaptığı konuşmadan:

"Partinin görevi: Partimiz, durum ve amaç saptamada, sektörlükten çok zarar gördü. Parti, ülkenin iç durumuyla ilgili tahlillerde her zaman yalnızca olumsuz yanlarını söyledi ve hükümetle ilgili olarak da hep kötüleyici davrandı. Bu durum Partiyi sektör görüş ve isteklere götürdü.

Örneğin, biz Türkiye'de burjuva demokratik devrimi sloganını savunuyoruz. Bu sorun, daha henüz Kemalist hükümet tarafından çözülmedi. Bizim parti doğru sloganlar ileri süreceği ve eylemlerinde onlara dayanacağı yerde, her vakit Kemalist hükümetin kesin olarak görevini yapamaz duruma gelmesini bekledi. Bu tutumuyla parti, kitlelere giden kendi yolunu kesiyordu.

Belirtmek gerekir ki, ülkedeki yoldaşlar, gerek Komintern ile, gerekse partinin yurtdışı komitesiyle yeterince iyi bağlanamadılar. Onlar VII. Kongre'nin ruhunu

Şefik Hüsnü.

VII. Kongre tarafından seçilen Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Sekreteryası'nın üyeleri: Soldan sağa P. Togliatti, D. Manuilskiy, K. Gottwald, G. Dimitrov, O. Kuusinen ve W. Pieck. (Diğer üyelerin (A. Marty, W. Florin, M. Trilisser, ve Van Min) fotoğraflarının olduğu bölüm dönemin gizlilik koşulları gereği kesilmiştir.) (V. I. Pyatnitskiy, *age*)

anlayamadılar ve sekte tutumlardan kurtulamadılar. Mesela İş Kanunu'yla ilgili kampanya sırasında bizim yoldaşlar, hükümetin kanun taslağını inceleyip öğrenecekler ve onun eksikliklerini gösterecekleri yerde, büsbütün başka projeyle ortaya çıktılar ve onu biricik taslak olarak işçi sınıfı arasına dağıttılar.”(9)

“Sekte politikamız yüzünden yanlış slogan atıyorduk”

Aynı toplantıda Reşat Fuat Baran'ın (Sıtkı) yaptığı konuşmadan:

“Ferdî yoldaş, bizim Kemalist hükûmete ilişkin olumsuz tutumumuzu anlattı. Ferdî yoldaş dedi ki, Kemalist hükümet burjuva demokratik devrim sorunun çözmedi. Şüphe yok, bu çok önemli, fakat bu geçek durumla ilgili olarak söyleceklerin tümü değil. [Mustafa] Kemal, büyük önemi olan pek çok reform yaptı. Kemalist hükümet, Sultanın hükümetini devirmekten başlayarak devlet aygıtını kurmağa kadar bir sıra reform yaptı, ki biz bunları yanlış değerlendirdik. Biz, Kemalist önlemlerin karşısında tümüyle inkârcı bir tutum takındık. Biz olumlu yanları ağıza almaktan korkuyorduk, olumsuzları ise hızla yayıyorduk (işçilere ulaştırıyorduk). Sekte politikamız yüzünden biz ortaya bir dizi yanlış slogan atıyorduk. Ben, bu konuda şunu da

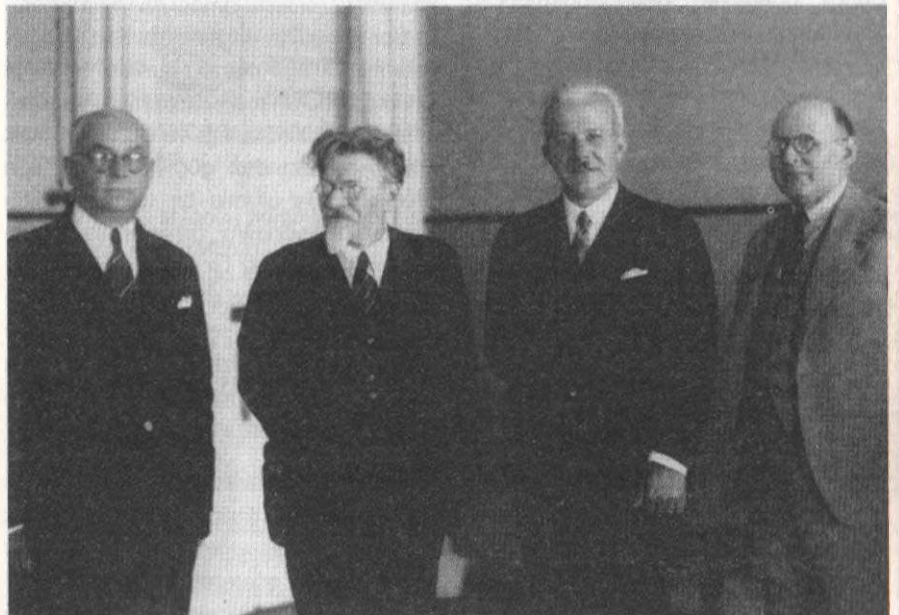
eklemek zorundayım: Biz yalnızca politik sorunlarda değil, ekonomik sorunlarda da irreal (gerçeğe uymayan) sloganlar ileri sürüyorduk, bu nedenle kitleler onları anlayamıyorlardı. Biz ise uzun yıllar var oluşumuza karşın, politik etken olmadık.”(10)

“Kemalizmin ileri unsurlarıyla anlaşma olanağını kaybettik”

“Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi (Komünist Enternasyonal Seksiyonu)” imzalı, Ocak 1937 tarihli, “Giz-

li” ibareli “Türkiye Komünist Partisi'nin Çalışması ve Taktiği Üzerine Karar”-dan:

“Parti yönetiminin yanlışlarının baş nedeni, Kemalistlerin ülkede tek başına egemenliklerini kurdukları zamandan beri, Partinin Kemalizme karşı sistemli olumsuz tutumudur. Parti yönetiminin bütün eylemlerindeki sekteleşmenin kökü de bundadır. Parti, Kemalistlerin İngiltere ve Fransa'yla bağladıkları sözleşmelerle ulusal çıkarlara zarar verdiklerini, Musul ve Osmanlı borçları gibi yaşamsal önemdeki sorunlarda boyun eğmelerini örnek göstererek, iktidar partisinin artık ulusal bağımsızlığı etkin biçimde savunacak ve bundan sonra toplumsal ve siyasal reformlar yapacak durumda olmadığı sanısında idi. Buradan hareketle şu sonuca varılmıştı: Kemalist hareket, burjuva demokratik devriminin hiçbir sorununu çözemez, bu nedenle Kemalist diktatörlük alaşağı edilmeli ve doğrudan doğruya ‘işçi ve köylü demokratik diktatörlüğü’yle değiştirilmelidir. Parti, Halk Partisi'nde çok sayıda ilerinin varlığını ve ilerde bunların pekala ileri rol oynayabileceğini gözden kaçırmıştır. Oysa bu, Halk Partisi'ne karşı genel olarak savaş değil, ona baskı yapma taktik hattını telkin etmeliydi.

Celal Bayar, Moskova'da M. İ. Kalinin'le. (RGASPI fond 422, liste 1, dosya 209, yaprak 1)

Dr. Şefik Hüsnü'nün (B. H. Ferdi) Eylül 1935 tarihinde verilen Komünist Enternasyonal Uluslararası Denetleme Komisyonu üyeliği kartı. (RGASPI fond 495, liste 266, dosya 38)

Kemalistlerin rolünü böyle yanlış değerlendirme, parti yönetimini, demokratik gelişmeyi elbirliğiyle ilerletmek için Kemalist hareketteki ileri unsurlarla anlaşma yapma olanağından yoksun bıraktı. Bu yanlış değerlendirme, ülkenin demokratik gelişme çizgisi konusunda partinin doğru istemler ileri sürmesine, bu uğurda halk yığınlarının kazanılmasına ve bu istemleri gerçekleştirilmesi için hükümetin sıkıştırılmasına da engel oluşturdu.

Ülkemizdeki durumun bu yanlış değerlendirilmesi, esas olarak parti yönetiminin yaptığı tüm hataları anlatmaktadır.

Barışı ve Türkiye'nin bağımsızlığını korumak için yığınları kazanma mücadelesinde yaptığı hatalar şundan ibaretir: Parti yönetimi, Kemalistlere ilişkin doğru olamayan değerlendirmesinin sonucunda, ülke içinde ve dışındaki savaş kışkırtıcılarıyla mücadele için Kemalist çevrelerde müttefik aramada ve bunların yardımıyla savaşa karşı mücadelede ve ülkemizin bağımsızlığını sağlamada tutacağı yolu bulamadı. (...)

"Ulusal Devrim'in kazanımlarını ve devrimci geleneklerini yeterince anlamadık"

Halk yığınlarını harekete geçirip barışı güçlendirme işinde olduğu gibi, Türkiye ile SSCB arasındaki dostluk ve ittifak ilişkilerini güçlendirme işinde de, Partiye, yine onun Kemalist hükümetle ilgili doğru olmayan tutumu engel oldu. Parti yönetimi, aynı şekilde, bu konuda da Kemalist hükümetin politikasını yalnızca eleştiriyor ve yığınları Türk hükü-

metinin bu ittifakla ilgili tutumunda dürüst olmadığını, onun kendini büyük ölçüde emperyalist devletlere bağlı hissettiğini göstermeye çalışıyordu.

Parti yönetimi, Ulusal Devrim'in kazanımlarının ve devrimci geleneklerinin önemini yeterince anlamadı. Parti, yığınları ulusal devrimin önemli yanlarını açıklayıp Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin en doğru savunucusu olarak hareket edeceği yerde, o, kendi davranışlarıyla yığınlardan soyutlandı ve böylece Kemalist Halk Partisi'nin, ulusal bağımsızlığın ve ulusal onurun biricik savunucusu olarak görünme uğraşlarını kolaylaştırdı.

Parti yönetiminin Kemalist hükümet ile Halk Partisi'ne ilişkin alanlardaki hatalı değerlendirmeleri de örgütün yığınlardan kopmasına yardım etti ve partinin, devrimci reformları geliştirmesi için Kemalistleri zorlama amacıyla yığınları seferber etmesine engel oldu. Söz konusu reformlarla ilgili olarak, bunları ilerletme talebinde bulunacağı, hükümete vaatlerini sürekli hatırlatacağı ve bu yolda Halk Partisi sıralarından güç kazanmak için eleştirilerinde olumlu bir tutum alacağı yerde, Parti yönetimi, bu reformlara karşı tamamen olumsuz bir tutum yolunu tuttu ve yığınları reformların sürdürülmesiyle ilgilendirmede. Bu ise, izleyen şu hatayı doğurdu: İşletmelerde, köylerde, varolan yığın örgütlerinde yığınlar içinde çalışmanın belirleyici öneminin küçümsenmesi.

Parti yönetiminin yanlış tespiti, aynı şekilde komünistlerin Halk Partisi'ne ve onun etkisindeki yığın örgütlerine ilişkin tutumunda da gösterdi. Halk Partisi'ndeki gerici yönelişleri eleştireceği, onlarla mücadele edeceği ve böylece onun sı-

ralarındaki ilerici öğeleri destekleyeceği yerde, Parti, Halk Partisi'nin bütün politikasını hiçbir ayırım yapmaksızın toptan mahkûm etmeye ve Halk Partisi'nin gericilikle uzlaşmaya gittiğini, kapitalizme teslim olduğunu sürekli vurgulayarak, ona karşı topyekûn bir savaşa kalktı. Yığınlar bu hedefi anlamadı; bu yöneliş komünist partisini yığınlardan uzaklaştırdı ve Halk Partisi'nin yığınları etkilemedeki tekeli korumaya uğraşlarını kolaylaştırdı. Böylece Parti, Halk Partisi içindeki gerici unsurlara karşı, ondaki ilerici güçlerle birlikte mücadele etme olanağından kendini yoksun etmiş oldu. (...)

"Sosyalist değil, burjuva demokratik devrimin arifesindeyiz"

Komünistler anlamadılar ki, ülkemizde burjuvazi siyasal görüşlerinde ve istemlerinde hiç de fikir birliği içinde değildir. Burjuvazi kampında hükümetin ekonomi politikasıyla ilgili sorunlarda, dış politikasında ve toplumsal önlemlerinde çok ciddi anlaşmazlıklar vardır. Bu nedenle komünistlerin görevi, politikalarında, söz konusu anlaşmazlıkları

Reşat Fuat Baraner. (1940'ların ilk yarısı)

göz önünde bulundurarak burjuvazinin ilerici güçleriyle birlikte, burjuva kam-pındaki gerici kesimlere karşı etkinliklerde bulunmaktadır.

Komünistlerin bu tür tutumları, onların komünist programlarından vazgeçtikleri anlamına gelmez. Fakat biz şimdi daha sosyalist devrimin arifesinde değiliz, biz halen burjuva demokratik devrimin sorunlarını çözmenin arifesindeyiz. O nedenle komünistlerin görevi, politikalarını belirlerken, sloganlarını ve istemlerini formüle ederken azami esneklik göstermektir, ki bunlar her anın somut durumuna düşsün ve yığınları azami ölçüde harekete geçirsün.”(11)

“Bu hataları düzeltmeyi kararlaştırdık”

15 Şubat 1937’de kabul edilen “Türkiye Komünist Partisi Çağrısı (Türk Halkına!)” başlıklı beyannameden:

“Biz, Türk komünistleri, bütün Türk halkı önünde açıkça ve dürüstçe söylüyoruz ki, önceki politikamızda bizler bir hayli hata yaptık, bu, halk yığınlarıyla ilişki kurmamızı güçleştirdi. Bu çağrının bütün içeriği gösteriyor ki, bizler, bu hataları düzeltmeyi ve politikamızı değiştirmeyi kararlaştırdık. Bu karar, bizim bütün gücümüzü, tüm onurlu Türklerin ortak davasının zaferi için koşulsuz verme yolundaki sarsılmaz irademizin bir ürünüdür.”(12)

“Yeni vaziyete aykırı, klişeler içinde kapanmış bir haldeyiz”

Bu çağrıdan altı ay önce kaleme alınmış “Türkiye Komünist Partisi’nin yeni taktikasına dair merkez komitesinin beyanata” başlıklı, 15 Ağustos 1936 tarihli taslak metinden:

“Partimiz uzun müddet, ve bilhassa son seneler zarfında, gündelik meseleleri işlemekte ve hükümet siyasetinin tezahürlerini tenkitte, dar görüşlü bir tekkeci (sekte) alışkanlığa saplanıp kalmıştır. Bu yüzden kütellerle temasımız, ve başlıca vazifemiz bu kütellerin

Atatürk ve İnönü.

iktisadi ve siyasi hareketlerini idare etmemiz çok güçleşmiştir.

Memleketimizin mukadderatını ellerinde tutan milli burjuvazi ve onun hükümeti hakkındaki görüşlerimizde, senelerdir, geçmiş bir devrenin şartlarını andıran, faşist harp provokasyonlarının hakim bulunduğu yeni vaziyete aykırı, klişelerle formüller içinde kapanmış bir haldeyiz. Umumiyet üzere halk fırkası diktatörlüğünü -halk kütellerinin hareket ve teşkilatlanma serbestilerini boğan alalade askeri bir diktatörlük gibi üstün-körü mahkum etmekle iktifa ettik. Onun cumhuriyete irtica kuvvetlerinin saldırısına ve suikastlerine karşı koruyuculuk vasfı ve islahatçılığı üzerinde durmağa lüzum görmedik. (...)

Bu yanlış siyaset, hükümet faaliyetlerinin müspet taraflarını görmemezlikten gelemeye; henüz ınkılap kuvvetlerini teşkilatlandırmak ve kat’i mücadeleler için hazırlamak yoluna girmeği becermemiş olduğumuza bakmayarak uluorta ‘amale ve köylü hükümeti’ şiarını ileri sürmeye; ve faaliyetlerimizi bu şiar etrafında temerküz ettirmeye bizi sürükledi.

İnkılabın menfaatlerine bu derece zararlı bir tekkeci (sekte) yola sapmanın mesuliyeti en başta partimizin idare edici organına merkez komitesine aittir.

Biz bu mesuliyetin bütün ağırlığını idrak ediyoruz ve onu tamamiyle üzerimize alıyoruz. Bunu yaparken aynı zamanda, devamı bir intihardan başka demek bir şey olmıyan bu gidişi hemen nihayet vermeğe, büyük bir azm ile karar vermiş bulunuyoruz. Lenin-Stalin taktikasını azami derecede benimsemeye çalışan, kadrolarımız, bundan sonra basmakalıp düsturlar içinde kapanıp kalmaktan titizlikle sakınacaklar; yeni hadiseler karşısında süratle vaziyet alacaklar, ve amele sınıfına ve bütün emekçi halk kütellerine faydalı hareketlere ön ayak olacaklardır.”(13)

Dipnotlar:

- (1) İ. Erdem’in, “desantralizasyon” kararının alınmasının ardından Dr. Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat Baraner’in ayrılmasından sonra Moskova’da kalan o dönem Komintern’deki TKP temsilcisi İsmail Bilen olması muhtemeldir. Bilen, o dönemde Komintern’in iç yazışmalarında “Marat” adını kullanırken, Komintern yayın organlarında da “Rasim Davaz” imzasıyla yazılar yazmıştır. Ancak Bilen’in 1942 yılından itibaren Moskova Radyosu’nda “Erdem” adıyla yayın yaptığı bilinmektedir. Bu yazıda kullanılan “İ.” kısaltmasının da “İsmail” olması ihtimali göz önünde bulundurulabilir. Ayrıca TKP adına bu kadar kesin bir dille politika belirten bir yazının mutlaka üst düzey bir yetkili tarafından kaleme alınmış olması gerekir. Nitekim “desantralizasyon” politikasından dolayı o sıralarda Türkiye’deki TKP Merkez Komitesi (MK) ile Komintern’in irtibatı da sıkı değildir, Moskova’da bulunan TKP temsilcisi İsmail Bilen, parti adına Komintern nezdinde bu kadar net fikir beyan edebilecek yegâne kişidir. Kendisine danıştığımız konunun uzmanlarından Erden Akbulut da İsmail Bilen’in “İ. Erdem” takma adını kullanmış olmasını muhtemel görmektedir.
- (2) Bkz. Komintern Belgelerinde Türkiye-2: Kemalist Cumhuriyet, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.78-80.
- (3) Şu noktaya da işaret etmek yararlı olacaktır: Yazının aslı, büyük olasılıkla Türkçedir ve önce Rusçaya çevrilerek gözden geçirilmiş ardından Almancaya çevrilmiştir.
- (4) İsmail Bilen de Bulgaristan’daki evinde sakladığı ve halen TUSTAV arşivinde bulunan bazı yazılarının üstüne “yayınlanmadı” veya “Düzeltilmeler Dimitrov’un” şeklinde not düşmüştür. Bu da “İ. Erdem”in İsmail Bilen olduğu kanısını güçlendirmektedir.
- (5) Bkz. Mete Tunçay, Türkiye’de Sol Akımlar (1925-1936), c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.163-164, 652-673.
- (6) Dersim İsyanı’na dair TKP ve Komintern raporları için bkz. Mehmet Perinçek, Sovyet Devlet Kaynaklarında Kürt İyanları, 5. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2014, s.165-176, 461-470.
- (7) Belgede daktiloyla “1928” yazılmış olup, daha sonra elle düzeltilmiştir. Almanca metinde “1928” olarak kalmıştır. Atatürk’ün Nutuk’undaki “Türk Gençliğine Hitabe” kastedilmektedir.
- (8) Ezop dili, siyasi baskı dönemlerinde sansüre uğramamak ya da gizli yazışmaların başkaları tarafından anlaşılmasını engellemek için fikirlerini üstü kapalı biçimde anlatmaya yarayan bir çeşit yöntemdir. Şefik Hüsnü’nün mektubunda bazı kişi, yer adlarının ve terimlerin daha önceden kararlaştırılmış başka sözcüklerle ifade edildiği anlaşılmaktadır.
- (9) Mete Tunçay, a.g.e, s.654.
- (10) A.g.e, s.655.
- (11) A.g.e, s.660-662.
- (12) A.g.e, s.666-667.
- (13) A.g.e, s.667-668.

Lozan gerçeği ve gericiliğin martavalları

"Cumhuriyet'in tapusu" Lozan Barış Antlaşması bugünlerde yine saldırı altında. Lozan zafer mi hezimet mi? Lozan'ın gizli maddeleri var mı? Bilim ve Ütopya olarak, tarihçi Prof. Dr. Sina Akşin'le gerçekleştirdiğimiz röportajda gerici kesimlerin Lozan'a yönelik suçlama ve hurafelerini ele aldık.

Bilim ve Ütopya: Lozan son süreçte siyasi bir hamle olarak gündeme geldi; kamuoyu Musul konusunda hazırlandı. Ancak ideolojik olarak sık sık tartışmaya açılan bir konu Lozan. Lozan'a ilişkin uydurulan efsanelerin arkasındaki niyet ne? Lozan neden gericilerin hedefinde?

Sina Akşin: Doğal bir şey onların saldırması. Atatürk devrimlerine karşı oldukları için görevleri zaten karşı çık-mak, beğenmemek, hatta yerin dibine batırmak. İşte Kadir Mısıroğlu örneğin hezimet olarak değerlendiriyor. Bir sürü de kitabı var; Lozan zafer mi hezimet mi diye. Kadir Mısıroğlu hakikaten pek tu-haftır; fes giyiyor falan.

Lozan'a saldıranların Sevr'in bir he-zimet olmadığı konusunda hemfikir ol-duklarını görüyoruz. Neden Lozan'a düş-manlık ederken Sevr'e sahip çıkıyorlar?

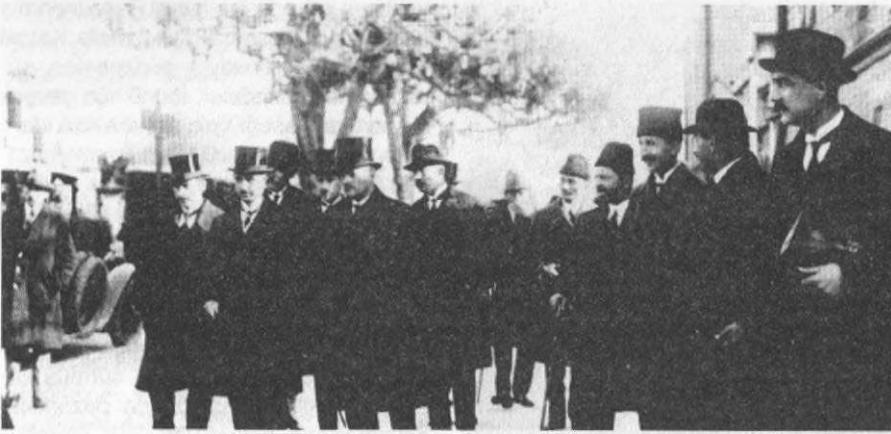
Akıl dışı bir inat. Sevr'in berbat bir şey olduğu, iki kere iki dört eder gibi bir gerçek. Sevr korkunç bir şey. Benim bir makalem var; Haluk Ülman'a Armağan Kitabında çıktı. O yazımda ufak bir araş-tırma yaptım; yazarlar, bilim adamları Sevr'i nasıl değerlendiriyor. Hepsi bunun çok ağır bir antlaşma olduğunu kabul edi-yor.

1. Dünya Savaşı'na son veren bir-takım antlaşmalar yapılıyor. Almanya,

Sevr ağır değil, yok edici. İdam fermanı sözü boşuna söylenmemiş. Sevr uygulansaydı Anadolu'da Türklük herhalde kalmayacaktı; çünkü topraklara el koymakla kalmıyorlar, karikatür gibi bir devlet çıkıyor ortaya.

Lozan'da Türkiye'yi temsil eden heyet: Ortada İsmet İnönü, sağında Rıza Nur, solunda Hasan (Saka), danışmanlar.

Türk heyeti Lozan'da.

Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'la çeşitli barış antlaşmaları imzalanıyor. Ağır antlaşmalar bunlar; bilhassa Almanya'yla yapılan Versailles Antlaşması'nın ağırlığı yüzünden 2. Dünya Savaşı'nın çıktığı da genel kabul gören görüşlerden biridir. Sevr ise ağır değil, yok edici. İdam fermanı sözü boşuna söylenmemiş. Sevr uygulansaydı Anadolu'da Türklük herhalde kalmayacaktı; çünkü topraklara el koymakla kalmıyorlar, karikatür gibi bir devlet çıkıyor ortaya. Maliyesi tamamen dış kontrole bağlı. Maliye Komisyonu diye bir komisyon var; bir İngiliz, bir Fransız, bir de İtalyan üyeden oluşuyor. Bütçeyi onlar yapıyor, vergi kanunlarını onlar yapıyor, uygulamalara onlar nezaret ediyor. Osmanlı maliyesi yok yani.

Duyun-u Umumiye'de oluşturulmak istenen altyapının çok daha fazlası diyebilir miyiz?

Duyun-u Umumiye bir kısım vergi gelirinin borç ödemeye özgülmesi olayı sadece. Tabii, büyük bir müdahale. Bir ülkenin iç işlerine büyük bir müdahale ama Sevr'de maliye kalmıyor ortada. Maliye tamamen yabancıların eline geçiyor. "Küçük bir Osmanlı devleti ama iyi bir maliye politikasıyla kendini toparlardı falan" deseniz, öyle bir umut da yok. Ordusu yok ayrıca. 50.700 kişilik bir silahlı kuvvet kalıyor. Jandarma yani. Oradaki "700", saray muhafızı. Her şeyi hesap etmişler yani. Jandarma düzeyinde bir kuvvet bırakmışlar. Deniz kuvveti sahil güvenlikten ibaret. Öte yandan subayların belli bir kısmı, yabancı subay olacak. Hatta Harp Okulu'nu da kapatıyorlar sanırım. Şimdikilerin yaptığı gibi.

Yani Sevr ve Lozan; bu iki anlaşma tarihsel olarak birbirinin karşısında mı konumlanmıştır?

Tabii ki. Akla kara gibi. Geceyle gündüz gibi.

Medeni Hukuk'u Lozan'da verilen tavizlere bağlamalarının nedeni laikliğe yönelik hınçları mı? Neden Lozan'ı Batı'nın bize kurduğu komplonun parçası olarak görüyorlar? Batı, Lozan'la bizi özümüzden koparmak mı istedi?

Medeni Kanun'u kabul etmemiz büyük bir hamledir. Olumlu bir hamledir. Medeni Kanun'un kabulüyle birlikte, 1926'da, Şeriat yürürlükten kalkıyor. Bu da İslamiyet'i Ortaçağ kamburundan kurtarıyor. Şeriat, Ortaçağ ürünü bir hukuk sistemi; içinde kölelik var, dayak var, el kesme var, taşlayarak öldürme var. Tipik Ortaçağ işi. Ayrıca Hz. Muhammed'in zamanında da çıkmış falan değil, 200 yıl sonra çıkıyor Şeriat. İslamiyet'in çıkışı ve yayılması 7. Yüzyıl; Şeriat'ın oluşması 9. Yüzyıl. Yani, ilk doğuşundaki orijinal İslamiyet falan değil. Sonradan sistemleştirilmiş. Kadının yarım insan sayılması var Şeriat'ta. Miras'ta yarım insan sayılıyor örneğin ya da mahkemede iki kadının tanıklığı bir erkeğin tanıklığına denk düşüyor. Kadının adeta matematiksel değerini ortaya koyuyor. Öte yandan dört kadınla evlenme var; %25'e düşüyor kadının durumu. Ortaçağ düşüncesinde kadınların ahirete gidip gitmeyeceği, kadınların ruhu olup olmadığı bile tartışmalı.

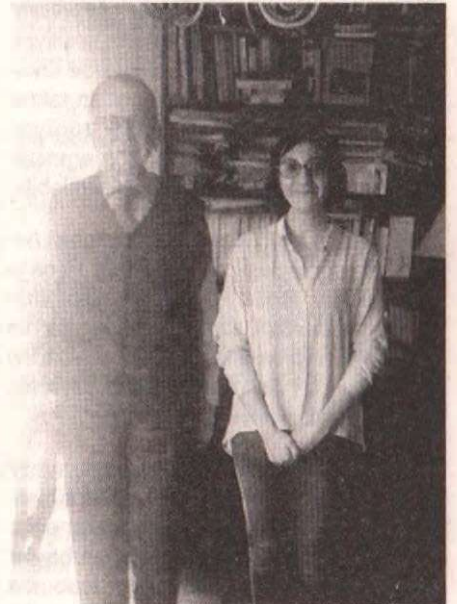
Medeni Kanun çıkınca ise Şeriat bir anda yürürlükten kalkıyor. Şeriat'ın yürürlükten kalkması demek, İslamiyet'in Ortaçağ kamburundan kurtulması demek. Yani modern insanların da benimseyebileceği bir din haline geliyor İslam. İslamiyet'e yapılmış bir hizmettir bu.

Gericilerin sık sık baş vurduğu iddialardan biri de şu: Lozan Antlaşması 24

Temmuz'da imzalandı; ancak Batılı devletlerin parlamentoları antlaşmayı onamak için uzun bir süre beklediler. Türkiye 3 Mart 1924'te hilafeti kaldırdı, İngiltere 6 Mart'ta Lordlar Kamarası'nda onay sürecini başlattı. Buna bakarak, İngiltere'nin Lozan Antlaşması'nı hilafetin kaldırılması şartıyla onayladığı, hatta Ankara'nın hilafeti kaldırmayı Lozan'da gizlice taahhüt ettiği iddia edenler var. Bu yorumları doğrulayan bir bilgi, belge mevcut mu?

Laik bir hukuk herkese; Hristiyanlara, Yahudilere uygulanabilir. Ancak İslam dini, Şeriat yalnız Müslümanlar içindir. Hristiyanların, Yahudilerin, herkesin kendi dini var, kendine uyguluyor. İşte Ortaçağ sistemi bu; herkesin hukuku kendine. Herkesin kendi mahkemesi var. Örneğin Osmanlı'da miras meseleleri, evlilik, vs. dine göre, yabancı yargıçlar tarafından görülüyor. Bunun ortadan kaldırılabilmesi için laik bir hukuka ihtiyaç duyuluyor. Lozan'da "Biz laik bir hukuk uygulayacağız. Her milletin ayrı mahkemesi olmaz, bundan sonra tek mahkeme olacak" denmiştir muhakkak. "Biz laik bir sistem getireceğiz" dediği zaman başka mahkemelere de izin verilmeyeceği anlaşılır. Yani, hukuk sisteminin bağımsızlığı, Türk hukukunun Müslümana, Hristiyan, Yahudiye, herkese uygulanacağı anlaşılır.

Ancak gizli bir antlaşma falan yoktur, olduysa açıktan konuşulmuştur bu. Yazılı bir antlaşma falan olduğunu zannetmiyoruz; olsa duyardık. Türk heyeti laik bir hukukun güvencesini vermiştir ve bunun

Prof. Dr. Sina Akşin ve Bilim ve Ütopya editörlerinden Hazal Saral.

hiçbir sakıncası yoktur. Laik, ulusal hukuk sistemi bir ilerlemedir. Herkesin kendi hukukunu uyguladığı sistem Ortaçağ, belki de İlkçağ'dan kalma bir usuldür.

Bunlar, böyle abuk subuk uyduruyorlar. Nasıl olsa gericiliğin müşterisi çok, Ortaçağ insanı çok. Ben onlara "homo ahretikus" diyorum. "Homo ahretikus" kendi adamı ne söylerse inanıyor. Yok efendim, Neil Armstrong aya ayak bastığında ezan sesi duymuş. Buna bile ciddi ciddi inanıyor. Örneğin Konya İsyanı sırasında, bizim "homo ahretikus"a "Yunan ordusu Halife'nin ordusudur" diyorlar, buna inanıyor. Böylece Kuvayı Milliyecileri, Türk askerini öldürmekle bir hizmet gördüğünü zannediyor. Tıpkı 15 Temmuz'daki Fethullahçılar gibi. Onlar da kendinden olmayanı öldürmeye, Müslüman saymamaya hazır. İlla kendinden olacak, öteki türlü kâfir.

Lozan'a bir saldırı da "aceleci davranmış" iddiasıyla geliyor. O dönemde Mustafa Kemal'in iç sorunları çözmek ve devrimlere hız vermek istediği biliniyor. Bu yüzden de barış antlaşmasının bir an önce imzalanmasını istiyor. Örneğin Şevket Süreyya Aydemir "ihtiraslı sabırsızlık" olarak tanımlıyor bunu. Doğru mu hocam, biz Lozan'ı aceleye mi getirdik?

Neresi acele? 8 ay sürmüş! Bu bir rekor. 25 ay tartışıyorlar, "Ee, yeter artık" diyor İngilizler. Lord Curzon, "Bu fazla uzadı" diyor ve bir paket hazırlayıp İsmet Paşa'ya veriyor. İsmet Paşa kabul etmeyince Lord Curzon, "Ben falanca gün, falanca saatte trenime binip gidiyorum" diyor. Ve gidiyor da. Konferans kesiliyor. Ondan sonra 2.5 ay boyunca perde arkasından kulisler yapılıyor. Ardından tekrar oturuyorlar, bu sefer de üç ay sürüyor. Neresi acele bunun! Bu tür konferanslar için uzunluk bakımından rekor denilebilir.

Muhafazakâr kesim "Lozan'daki hazine"nin sorumlusu olarak İsmet Paşa'yı hedef alıyor. İsmet Paşa toydu, diplomaside tecrübesizdi, karşısında Avrupa'nın deneyimli diplomatları vardı; o yüzden Lozan'da çok fazla taviz verdik diyorlar. Nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu doğru değil. İsmet İnönü subay tabii; ancak bu meselelerde tecrübeli. Bulgarlarla görüşmeler yapıyor örneğin. Komutanlık düzeyine gelmiş subaylar siyaset de yapmak zorundadır. İcabında bir ateşkes yapmak için gidip pazarlık edecek, antlaşmaya varacak, vs. Ka-

Mustafa Kemal yakın dostu İsmet İnönü'ye Lozan görüşmeleri boyunca hep destek oldu.

binelerde de bakanların o işin uzmanı olma şartı hiç yok. Adam mimar örneğin; eğitim bakanı oluyor. Ya da ressam, ulaştırma bakanı oluyor. O düzeyde uzmanlık diye bir şey yok. İlla diplomat olacak diye bir şey yok.

Lozan'a Osmanlı'nın deneyimli diplomatların götürülmemesi de eleştiriliyor. Osmanlı'nın diplomat kadrosunda yetenekli, başarılı diplomatlar vardı; bunların tecrübelerinden faydalanabilir ve daha az taviz verebilirdik deniliyor. Bu diplomatların Lozan'da Ankara hükümetini temsilen bulunması mümkün müydü? Bunu iddia etmek gerçekçi mi?

Bir kere, diplomatın pazarlık ederken davasına inanmış olması lazım. Bâb-ı Âli'nin diplomatları Misak-ı Milli'ye, Büyük Millet Meclisi'ne inanmış olmadığı için iyi bir pazarlık yapamazlardı. Dedik

ya, bu iş pazarlık işi. İsmet Paşa inanmış bir adam. Arkasında da Mustafa Kemal var; zaten o yönetiyor görüşmeleri, sürekli temas halinde. İnönü'nün gevşek davranma olanağı yok, Ankara'dan idare ediliyor.

Lozan'da Kıbrıs, Musul, Halep ve adaların kaybedildiği ya da bu yerlere ilişkin aleyhimize olan uygulamaların kabul edildiği söyleniyor. Doğru mu?

Bu tür konferanslar aslında pazarlıktır. Kesintilerle birlikte 8 ay sürmüş Lozan; kesintiler sırasında da pazarlıklar devam etmiş. Aslında ev veya otomobil satmaktan çok da farklı değil. Otomobilinizi satacaksınız, gazeteye ilan veriyorsunuz, 10 bin lira istiyorsunuz. Satın alacak kişi geliyor, 8 bin lira teklif ediyor. En sonunda, al takke ver külâh, 9 bine razı oluyorsunuz. Bu bir antlaşma nihayetinde. Fakat her zaman bunun dedikodusu olur. Örneğin adam kahveye gider, arabayı satıp satmadığı, kaçta sattığı sorulur. 9 bine sattığı söylenince "Falanca 11 bine sattı, falanca 12 bine sattı" gibi tepkiler alır. Hep "ucuza gitti" iddiası olur. Balıkçılıkta da "kaçan balık büyük olur" derler. Kaçmıştır ama nihayetinde!

Kaçan balıklardan en büyüğü de Musul sanırım. O günlerde meclisteki muhalefet, Musul meselesinin ileride bir Kürt sorunu yaratacağını söylüyor. "Musul'u verdiğiniz gün hudut Erzurum'dur" deniliyor. Musul konusunda daha ısrarcı davranamaz mıydık?

Musul konusunda antlaşma olmadı Lozan'da. Mesele, Milletler Cemiyeti'ne bırakıldı halledilmek üzere. Misak-ı Milli önemli; ancak sadece bizim için bağlayıcı. Karşı taraf sana Musul'u vermiyorsa vermiyor. Misak-ı Milli onu ilgilendirmez. Pazarlığı ona göre yaparsınız.

İsmet İnönü ve Rıza Nur Lozan'da yabancı bir delegé ile görüşüyor.

12 Ada da geçtiğimiz günlerde gündeme gelen konulardan. Biz Lozan'da mı verdik adaları hocam?

12 Ada bizim değildi ki Lozan'da. Lozan Antlaşması 1. Dünya Savaşı'nı sona erdiren bir barış antlaşmasıdır. 1914'te savaş başladığında Adalar elimizde değildi. 12 Ada'yı o zamanki Osmanlı hükümeti İtalya'ya vermişti. Balkan Savaşı sonunda da diğer adaları kaybettik. Fakat Lozan'da üç ada geri alındı. Gericiler bunu hiç söylemezler örneğin. Kafaları çalışmıyor çünkü. Bakın mesela FE-TÖ'cülere; koca general, Yargıtay yargıcı falan üç paralık adamdan emir alıyor. Bu emir doğru mudur, yanlış mıdır, hiç tartışmıyor. Onun için bu, onların kuvvetli tarafı. Ne söylerlerse söylesinler; nasıl olsa müşterileri, "homo ahretikus"lar hemen inanıyor ve yaymaya çalışıyor sağda solda.

O günün koşullarını göz önüne almadan, bugünün bakış açısıyla yöneltilen bu bilim dışı iddialar nereye oturuyor?

Olguları çarpıtıyorlar. Tıpkı Neil Armstrong'un aya çıktığında ezan sesi duyduğunu iddia etmeleri gibi. Zaten bu martavalları söyleyenler "Bizim müşteriler nasıl olsa inanır" diyerek sallayabildikleri kadar sallıyorlar.

Lozan hakkında tüm bu hurafeler, bilim dışı iddialar bize tarih yazımı hakkında ne söylüyor hocam? Siz bir tarihçi olarak tarih yazımının nasıl olması gerektiğini düşünüyorsunuz? İdeoloji tarihciliğin neresinde?

Her tarihçinin ideolojisi vardır. "Benim ideolojim yok" diyen adam yalan söylüyordur. İdeolojisi olmadığını söylemek de bir ideolojidir. Meşhur İngiliz tarihçisi E.H. Carr'ın *Tarih Nedir? (What is History?)* diye bir kitabı var. Başkaları da buna işaret etmiştir; ancak o, tarihçinin ideolojik bir yaratık olduğunu kabul ediyor. Ama yine de bilimsel tarih diye bir şey var. Nedir bilimsel tarih? Belgelerle yazılan tarih. Faşist bir tarihçiyi ele alalım; faşist görüşleri savunuyor. Bu kişi, işine gelmeyen belgelerle, faşizme aykırı, onu zayıf düşüren belgelerle de hesaplaşmak durumundadır. Tabii, onları genellikle kabul etmez, o belgelerin gösterdiği şeyleri sulandırmaya çalışır. Bilimsel tarihçinin, işine gelmeyen belgeleri ve olguları da hesaba katması gerekir.

Lozan'a saldırılarda şöyle bir yaklaşım var: Olayları dönemsel şartlardan izole ediyorlar. Sanki Osmanlı'dan çok güçlü bir diplomasi geleneği geliyormuş, sanki Osmanlı son dönemlerinde o devletlerin karşısına çıkarken Batı'ya kafa tutuyormuş gibi Lozan'da o "dik duruş"u göremiyorlar ve eleştirileri de genellikle bundan kaynaklanıyor. Ne dersiniz?

Osmanlı yarı sömürge bir ülke; İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin yarı sömürge konumunda. Ancak Osmanlı'nın şöyle bir şansı var; bu altı büyük devlet aynı zamanda birbirleriyle tepişiyorlar. İşte o tepişmelerden yararlanarak bazı ufak tefek kazançlar elde edilebiliyor. Ancak bu devletler söz birliği ettikleri

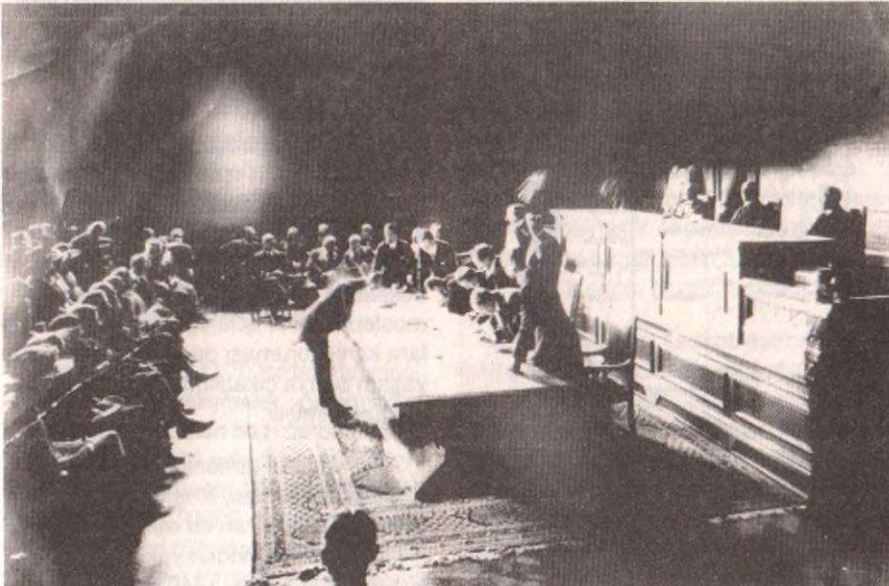
Lozan Barış Konferansı'na katılan devletlerin ve temsilcilerinin bir karikatürü.

zaman, Osmanlı, ne deniyorsa yapmak durumunda, Allah'ın emri gibi. Zavallı Osmanlı. 1838 Balta Limanı antlaşmasından itibaren yarı sömürge durumunda. Daha önce ne kadar bağımsızdı, tartışılır tabii. Napolyon Savaşları'ndan sonra Viyana Kongresi toplanıyor ve Avrupa'nın birliği sağlanıyor. *Concert of Europe (Avrupa uyumu)* olduktan sonra hele, Osmanlı mahkûmdu. Hasta adam ilan edilmişti. Çar Nikola İngiliz elçisine diyor ki, "Elimizde bir hasta adam var, onunla ne yapacağımızı kararlaştırmamız lazım." Aralarında müthiş bir çelişme var bu devletlerin. Örneğin Kudüs'te, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yere büyük bir kilise yapılmış. O kilisenin çeşitli koridorları, farklı mezhepler tarafından paylaşılmış. Bir koridor Rum Ortodoksların papazı tarafından temizleniyor örneğin. Ya da Hz. İsa'nın göğe yükseldiği noktada bir yıldız var, bu yıldız kim parlatacak? Başkası bu işi yapmaya kalkışınca savaş çıkıyor. Kırım Savaşı'nın derin anlaşmazlık konuları var tabii; ancak Kudüs'teki bu kilise meselesi savaşa vesile oluyor.

Son olarak, Türkiye Lozan'a yönelik bu saldırılarla nasıl mücadele etmeli? Sizin bir tarihçi olarak Türk Milleti'ne sunduğunuz çözüm ne?

Bunun çözümü Türkiye'nin aydınlanmasıdır. "Homo ahretikus"un her martavali benimsemesi canımızı sıkıyor. İnsanlar birey olmalıdır, kendi kafasıyla düşünmelidir. Emir almamalı, köle olmalıdır. Mahmut Esat Bozkurt'un meşhur bir lafı var; "Kimsenin köle olma özgürlüğü yoktur" diyor. "Ben köleliği seçtim", "ben türbanı seçtim"; yoktur böyle bir özgürlük. Bunlar hep köleliğin sonucudur zaten. Aydınlanma çok önemli.

Bu keyifli söyleşi için çok teşekkür ederiz Hocam.

İsmet Paşa Lozan Barış Antlaşmasını imzalarken (24 Temmuz 1923)

X-ışını Evreni

1600'lerin başında Galileo Galilei'nin teleskopunu gökyüzünü doğrultması evren anlayışımızda büyük bir değişime yol açmıştı. Benzer değişim 19. Yüzyılın sonunda elektromanyetik tayfı kavramamızın ardından optik dışındaki dalgalarda evreni gözlemeye başlamamızla yaşanıyor. X-ışınlarında evreni gözleyebilmek içinse roket ve uydu teknolojilerinin gelişmesini beklemek zorundaydık. Günümüzde -gelişen detektör ve uydu teknolojileri sayesinde- X-ışını penceresini, evrendeki enerjik süreçleri ve bu süreçlerle ilgili gök cisimlerini anlamak için bize rehberlik etmeye devam ediyor.

1 9. Yüzyıl sonlarında tanıştığımız X-ışınları, günümüzde bize evrendeki enerjik süreçlerden haberler getirmekte.

Elektromanyetik tayfın (bkz. Şekil 1) Gama-ışınlarının ardından en enerjik bölgesinde yer alan X-ışınları, kabaca 0,01 nm ile 10 nm aralığında dalga boylarına, başka bir deyişle 100 eV ile 100 keV aralığında foton enerjilerine sahiptir. Gama-ışınlarından daha az enerjik, morötesi ışıktan daha çok enerjik olan X-ışınları, aynı zamanda kâşıflı olan Wilhelm Röntgen'in adıyla da anılır. X-ışınları görünür ışıktan yaklaşık

50 ile 50 bin kat daha kısa dalga boyuna sahiptir, dolayısıyla da görünür ışıktan yaklaşık 50 ile 50 bin kat daha enerjik fotonlardan oluşur.

X-ışınları, tıptan malzeme bilimine kadar pek çok alandaki uygulamalarda kullanılmaktadır. Bizse bu yazımızda X-ışınlarının evreni anlama çabamızdaki yerini konu ediyoruz.

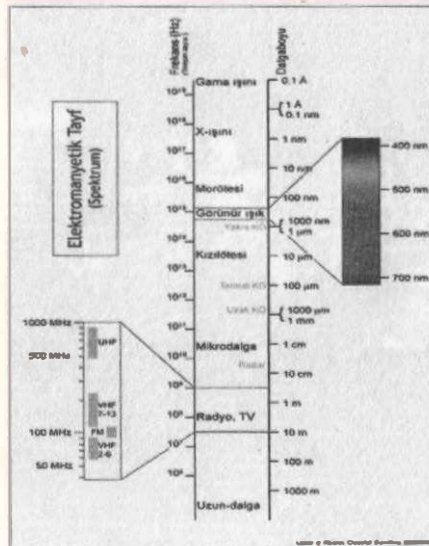
X-ışını Evreniyle tanışmamız

X-ışınları tıp alanında yaygın kullanıma sahip olsa da iyonize bir ışıma türü olan X-ışınlarına uzun süreli ve yüksek dozda maruziyetin canlılar için zararlı olduğu tartışılmazdır.

Dünyamıza, başta Güneş olmak üzere, pek çok X-ışını kaynağından sürekli olarak X-ışınları gelmektedir. Neyse ki atmosferimiz başta X-ışınları olmak üzere elektromanyetik tayfın pek çok bölgesine karşı doğal bir kalkandır. Atmosferin bizi X-ışını ve diğer zararlı ışınlara karşı koruması sayesinde Dünya'da yaşam ortaya çıkabilmiş ve varlığını sürdürebilmiştir.

Öte yandan atmosferimizin bir X-ışını kalkanı olması, X-ışını astronomisi yapmayı zorlaştıran bir etmendir. Ancak X-ışınlarının keşfinden yaklaşık yarım yüzyıl kadar sonra, 1940'ların sonlarında, roketlerle üst atmosfere fırlatılan

Dünyamıza, başta Güneş olmak üzere, pek çok X-ışını kaynağından sürekli olarak X-ışınları gelmektedir. Neyse ki atmosferimiz başta X-ışınları olmak üzere elektromanyetik tayfın pek çok bölgesine karşı doğal bir kalkandır.

Şekil 1: Elektromanyetik tayf [1].

X-ışını detektörleriyle Güneş'ten gelen X-ışınları gözlenmeye başlanabilmiştir [2].

X-ışını Evrenini gözlemek

X-ışını astronomisi, özellikle 1960'lar başlarında, giderek artan sayıda balon ve roketlerle üst atmosfere taşınan detektörlerin bulgularıyla gelişmeye başlamıştır. 1962 yılında keşfedilen, gökyüzünün Akrep takımyıldızı bölgesinde yer alan Sco X-1, Güneş haricinde gözlenmiş ilk X-ışını kaynağıdır [3].

Roket ve balonlarla yukarı gönderilen detektörler hem yapay uydular gibi yörüngeye girmedikleri için kısa ömürlü olmuş hem de ne kadar yukarıya gönderilseler de atmosferin üst katmanlarındaki X-ışını soğurması sebebiyle ancak nispeten sert (enerjik) X-ışınlarını (kabaca 20-35 keV enerjinin üstü fotonları) tespit edebilmişlerdir. Bu dezavantajları sebebiyle çok daha masraflı olmalarına rağmen X-ışını gözlem uyduları, roket ve balon deneylerinin yerini alarak, X-ışını astronomisinin birincil gözlem aletleri haline gelmiştir.

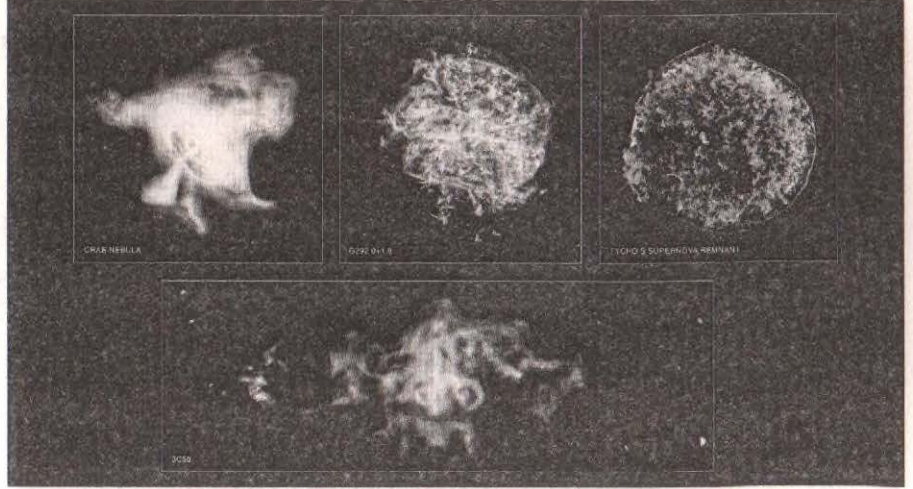
X-ışını astronomisi amaçlı ilk uydu 1970'in Aralık ayında NASA tarafından fırlatılan Uhuru uydusudur [4]. Bu uydu iki yıldan uzun bir süre görevini sürdürmüş ve pek çok yeni X-ışını kaynağının keşfini mümkün kılmıştır. Uhuru'yla başlayan yeni dönem X-ışını atarcılarından, kuasarlara; Jüpiter'in X-ışınlarında gözlenmesinden, karanlık maddeyle etkileşen gökadalara kadar maddenin X-ışınlarında tespit edilmesine kadar pek çok önemli bilimsel keşfin kapılarını açmıştır.

NASA (ABD), ESA (Avrupa), JAXA (Japonya) gibi önde gelen uzay ajansları ile Rusya'dan Hindistan'a kadar gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke, X-ışını uydu ve teleskop teknolojilerine 1970'lerden bu yana önemli yatırımlar yapmışlardır. Bu çalışmalar günümüzde de aynı hızla sürdürülmektedir.

X-ışını uyduları 1970'lerden bu yana büyük teknolojik gelişmeler göstermiştir. Bu uydularda yer alan bazı detektörlerin zaman çözünürlüğü mikrosaniyeler mertebelerindedir (örneğin 1995-2012 yılları arasında çalışan RXTE uydusundaki PCA detektörleri [5]). Bazı detektörlerin tayf çözünürlükleri (örneğin 1999 yılından beri çalışan Chandra uydusundaki

HETG detektörü [6]) ve uzam çözünürlükleri (bkz. Şekil 2) de neredeyse optik teleskoplarla kıyaslanacak seviyelerdedir.

bu alandaki teknolojik gelişmeler tıptan malzeme bilimine kadar pek çok alanda yarar sağlayabilecek bir bilgi birikiminin oluşmasına yardımcı olmuştur.

Şekil 2: (sol üst) Yengeç Nebulası, (orta üst) G292.0+1.8, (sağ üst) Tycho Süpernova Kalıntısı ve (alt) 3C59 kaynaklarının Chandra tarafından elde edilen X-ışını görüntüleri [7].

X-ışını uydularından elde edilen veriler aynı anda uydunun üzerindeki birden çok detektörden elde edilebildiği gibi bir detektörün yıllar boyunca kalıcı X-ışını kaynaklarını gözlediği takip gözlemleri de söz konusu olabilir. Hatta parlamalar gösteren geçici bir X-ışını kaynağının parlama sonrasındaki takibi için de X-ışını, optik, radyo vb. teleskoplarının koordineli kullanımlarının söz konusu olduğu durumlar ortaya çıkmaktadır.

X-ışını uydu verileri, hem diğer X-ışını uyduları hem de radyodan gama-ışınlarına kadar elektromanyetik tayfin diğer bölgelerinde gözlem yapan teleskopların verileriyle bir araya getirilerek, yani çoklu dalga boyu ve/veya çoklu gözlem aleti kullanılarak, pek çok bilimsel çalışma da yapılmaktadır. Astronomi ve astrofizik, daha önce hiç olmadığı kadar grup çalışmalarına ve gruplar arası etkileşimlere açık hale gelmiştir. Hiç kuşkusuz X-ışını gözlemlerinin analizi bu çalışmaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

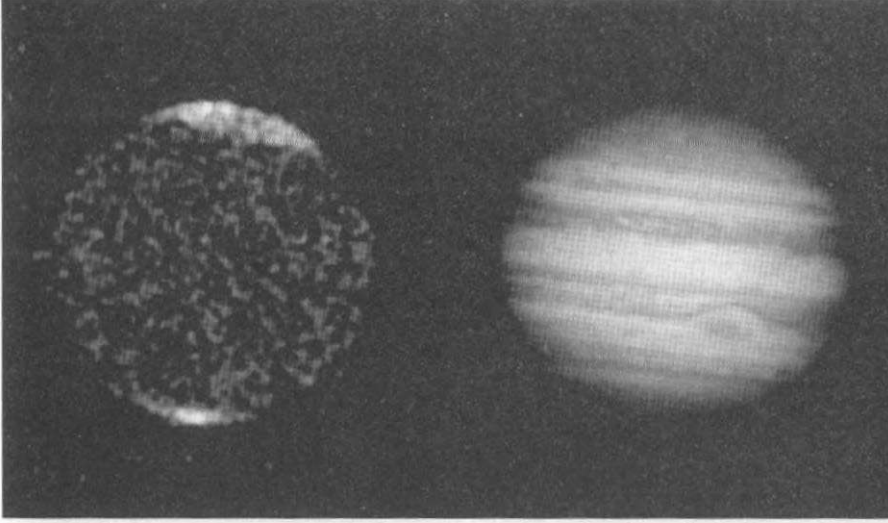
X-ışını uyduları sadece astronomideki gelişmelere olanak sağlamakta kalmamıştır: Bu uyduların geliştirilmesi genel olarak uydu teknolojilerinin gelişmesine olanak vermiş; aynı zamanda X-ışınlarının daha yüksek zamanlama, tayf ve uzam çözünürlüğüyle tespit edilme ihtiyacı, daha gelişmiş X-ışını detektörlerinin ve X-ışını aynalarının geliştirilmesine yol açmıştır. Şüphesizdir ki

Evrendeki X-ışını kaynakları

Evrene X-ışınlarında bakmaya başladığımızdan bu yana çok sayıda X-ışını kaynağı keşfettik. İlk keşfimiz Güneş'ti. Güneş, bize yakın olduğu için gökyüzündeki en parlak X-ışını kaynağı olarak dikkatleri çekmişti. Aslında X-ışını kaynaklarının hepsini standart bir uzaklığa taşıyabilseydik, Güneş aralarında en sönük olanlardan biri olurdu.

Güneş ve benzeri anakol yıldızların taç bölgelerindeki (koronalarındaki) yüksek sıcaklığa sahip seyrek plazma, X-ışınlarında parlak olsa da bu tür yıldızlar evrenin en sönük X-ışını kaynaklarıdır.

Yine evrendeki diğer X-ışını kaynaklarıyla kıyaslanamayacak kadar sönük olsalar bile bize yakın olmaları sebebiyle Güneş Sistemi'ndeki uydu ve gezegenlerin yüzeyleri ve çevrelerinden de X-ışınları tespit edebiliriz. Söz gelimi Ay, Güneş'ten yansıyan X-ışınlarını yansıttığı için X-ışınlarında parlak bir cisim olarak karşımıza çıkar. Güneş Sistemi'mizin en büyük gezegeni olan Jüpiter'in manyetosferinin Güneş rüzgârıyla etkileşimi sebebiyle Jüpiter de hatırı sayılır bir X-ışını kaynağıdır (bkz. Şekil 8). Hatta yakınarda, Plüto'nun bile beklenmeyecek kadar X-ışınlarında parlak olduğu bulunmuştur [9].

Şekil 2: Nötron yıldızlarının içyapısı adeta genel görelilik, nükleer fizik ve yüksek enerji fiziği laboratuvarıdır. Dış ve iç kabuk ağırlıklı olarak dejenere olmayan maddeden oluşmuşken yıldızın içindeki çok daha büyük kısmı süper akışkan nötron ve protonlar içermekte ve daha da içeride "kuark-gluon" plazması gibi egzotik yapıda bir bölgenin olabileceği düşünülmektedir.

X-ışını evreninin en heyecan verici kaynaklarıysa Güneş gibi anakol yıldızlarından ziyade çevrelerinde çok enerjik süreçler barındıran kaynaklardır. Öyle ki bu süreçlerde çok yüksek (milyonlarca Kelvin) sıcaklıklardaki plazma başrol oyuncusudur.

Bu kaynakların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

• **X-ışını çiftleri:** X-ışını çiftleri bileşenlerinden biri nötron yıldızı ya da karadelik olan çift yıldız sistemleridir [10]. Normal ("dejenere" olmayan) bileşenden yoğun (tıknaz) bileşene doğru kütle aktarımı sürecinde yoğun yıldızın yüzeyine (nötron yıldızları için) ya da olay ufku (karadelikler için) yaklaştıkça kütleçekim kinetik enerjisi artan ve böylece birbiriyle etkileştikçe ısınan plazma X-ışınlarının temel kaynağıdır. Kütle aktarımı yapan X-ışını atarcaları ve mikrouasarlar X-ışını çiftleri türlerine bazı örneklerdir. Beyaz cüce içeren kimi çift yıldız sistemlerinde kayda değer X-ışını ışınlamalarının gerçekleşmesinin ardında yatan mekanizmalar da benzerdir.

• **İzole (tek) Yoğun Cisimler:** Çift yıldız sistemleri dışında da yoğun cisimlerin çevrelerindeki nebulalardan etkileşimleri ya da manyetik alanlarının zayıflamasından kaynaklanan süreçlerden ötürü X-ışınında önemli kaynaklar olarak gözlenirler. Çok yüksek manyetik alanlara sahip magnetarların, anormal X-ışını atarçası ve yumuşak X-ışını tedarikçisi olarak güçlü X-ışını kaynak-

ları olarak gözlenmesi [11] buna örnek olarak gösterilebilir.

• **Süpernova Patlamaları:** Süpernova patlamalarının farklı çeşitleri vardır [12]. Kütle aktarımı yapan bir beyaz cücenin artan kütlesi sonucu kararlılığının bozulması (Tip Ia) ve yüksek kütleli bir yıldızın ömrünün sonunda patlayarak ardında bir nötron yıldızı ya da karadelik bırakması sürecindeki patlama (Tip II), bu patlamaların başlıcalarındandır. Bu patlamalarda elektromanyetik ışık formunda (X-ışınları da dâhil olmak üzere) açığa çıkan toplam enerjinin 10^{51} - 10^{53} erg civarlarında olduğu bilinmektedir. Bu enerjiler Güneş'in bütün ömrü boyunca yaydığı toplam ışıma enerjisinden fazladır! **Etkin Gökada Çekirdekleri:** Bizim gökadamız Samanyolu da dâhil olmak üzere pek çok gökadanın merkezinde yüksek kütleli karadelikler yer alsa da bazı gökadalarda merkezlerindeki bu karadeliklerin "daha etkin" olduğu bilinmektedir [13].

• **Etkin gökada çekirdekleri** olarak adlandırılan bu kaynakların enerjisi, çevrelerindeki yığılma (kütle aktarım) disklerindeki plazmanın karadelik olay ufku yaklaştıkça ısınmasından kaynaklanır.

• **Gama-ışını Patlamaları:** Evrendeki en enerjik olaylardır [14]. Bizden çok uzakta (pek çoğu milyarlarca ışık yılı mesafede) meydana gelen bu muazzam patlamaların süreleri milisaniyelerle saatler arasında değişir. Kaynaklar, gama-ışınlarında görülen bu muazzam

patlamalarının ardından X-ışını, morötesi, optik, kızılötesi, mikrodalga ve radyo bantlarında uzun süre gözlenebilecek kadar parlak kalabilirler. (1)

• Arka plan Yayılmış X-ışını Işıması:

Daha Sco X-1'in keşfedildiği 1960'lar da gökyüzünün her bölgesinden arka plan X-ışını ışımasının geldiği ortaya konulmuştu. Bu ışımanın kaynağının yıldızlararası ve gökadalara ortamdaki enerjik parçacıkların birbirleriyle etkileşimiyle ilişkili olabileceği düşünülebilir de bu yaygın X-ışını hakkında bilinmeyenler çoktur [15].

1600'lerin başında Galileo Galilei'nin teleskopunu gökyüzünü doğrultması evren anlayışımızda büyük bir değişime yol açmıştı. Benzer değişim 19. Yüzyılın sonunda elektromanyetik tayfı kavramımızın ardından optik dışındaki dalgalı boyullarında evreni gözlemeye başlamamızla yaşanıyor. Radyo astronomisi, optik astronomi dışında ilk göz ağırmızdı. X-ışınlarında evreni gözlemeye bilmek içinse roket ve uydu teknolojilerinin gelişmesini beklemek zorundaydık. Günümüzde -gelişen detektör ve uydu teknolojileri sayesinde- X-ışını pence-remiz, evrendeki enerjik süreçleri ve bu süreçlerle ilgili gök cisimlerini anlamak için bize rehberlik etmeye devam ediyor.

Dipnot

(1) Gama-ışını patlamaları sonraki yazılardan birinde ayrıntılı ele alınacaktır.

Kaynakça

- [1] http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Elektromanyetik_Tayf_TR.jpg
- [2] Guedel, M., 2004. "X-ray astronomy of stellar coronae (Review)", arXiv: 0406661 (<https://arxiv.org/abs/astro-ph/0406661>)
- [3] Giacconi, R. vd. 1962. "Evidence for X-Rays from Sources Outside the Solar System", Phys. Rev. Lett., 9, 439
- [4] <http://heasarc.gsfc.nasa.gov/docs/uhuru/uhuru.html>
- [5] Jahoda, K. vd. 1996. "In-orbit performance and calibration of the Rossi X-ray Timing Explorer (RXTE) Proportional Counter Array (PCA)", Proc. SPIE 2808. EUV, X-Ray, and Gamma-Ray Instrumentation for Astronomy VII, 59
- [6] Canizares, C.R. vd. 2005. "The Chandra High-Energy Transmission Grating: Design, Fabrication, Ground Calibration, and 5 Years in Flight", PASP, 117, 1144
- [7] <http://chandra.harvard.edu/photo/2014/15year/>
- [8] <https://epod.nasa.gov/apod/ap020301.html>
- [9] <http://www.nasa.gov/mision/pages/chandra/x-ray-detection-sheds-new-light-on-pluto.html>
- [10] Lewin, W.H.G., van der Klis (editörler), 2010. "Compact Stellar X-ray Sources", Cambridge Astrophysics (Book 39), Cambridge University Press
- [11] Mereghetti, S. 2008. "The strongest cosmic magnets: soft gamma-ray repeaters and anomalous X-ray pulsars", A&ARv, 15, 225
- [12] <https://en.wikipedia.org/wiki/Supernova>
- [13] <http://indico.ihp.ac.cn/event/1870/material/8/0.pdf>
- [14] <http://earthsky.org/space/gamma-ray-bursts-are-the-most-powerful-explosions-in-the-universe>
- [15] <http://www.slac.stanford.edu/gen/meeting/ssl/2003/kahn/kahn1.pdf>

"Kolombiya Planı"

Barış Sürecinin ABD açısından desteklenebilir yanı olan uyuşturucunun denetim altına alınması ve doğal zenginliklere ulaşmanın dışında "arka bahçe"deki yangının söndürülmesidir. ABD, Orta Doğu'da savaş yükselirken ve Pasifikte güçlerini yoğunlaştırırken kendi bölgesinde çatışmayı politik istikrarsızlıklara yol açmayacak düzeyde tutmak istiyor.

Dünya medya araçlarınca bir gösteriye dönüştürüldüyse de Kolombiya'da bu tür bir anlaşmanın reel bir temeli vardı. Tüm olumsuz özelliklerine rağmen FARC bu ülkede yarım asırdır varlığını sürdüren ana muhalif siyasal örgütlenmeydi.

Geçtiğimiz 26 Eylül'de Kolombiya'nın Cartagena kentinde belki de tarihin en ilginç "Barış Anlaşması" imzalandı. Kolombiya Devlet Başkanı Manuel Santos dört yıl süren görüşmelerin ardından Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri-Halk Ordusu (FARC-EP) Genel Komutanı Rodrigo Londoño ile el sıkıştı. Anlaşma, özet olarak FARC'ın tamamen silahlarını bırakarak parlamenter siyasete katılmasını amaçlıyordu.

Tarihi İspanyol koloni limanına kurulu Cartagena Toplantı Merkezindeki 2500 davetli, beyaz gömlekleriyle hazır buluyorlardı. Sahnede Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ve Latin Amerika'nın en sağcı-solcu başkanları vardı. Aşağıda davetliler arasında büyük banka ve şirket temsilcileri de hazırды. Ne de olsa anlaşmada pastanın büyük kısmı onlara kalacaktı. Herkes Barış Anlaşmasının, Kolombiya'nın zengin topraklarını ulus ötesi şirketlerin yağmasına açacağını biliyordu. Oyuna katılmanın ilk kuralı bunu kabul etmektir. Zaten bu amaçla Kolom-

Küba başkenti Havana'da dört yıldır Santos hükümetiyle FARC sekreteryası arasında yürütülen görüşmeler "mucize" bir anlaşmayla sonuçlandı (Solda Kolombiya Başkanı J. M. Santos, sağda FARC lideri R. Londoño, ortada ise görüşmelere ev sahipliği yapan Raul Castro).

biya topraklarında köylü kökenli silahlı örgütlenme etkisizleştirmek isteniyordu.

Dünya medya araçlarının bir gösteriye dönüştürüldüyse de Kolombiya'da bu tür bir anlaşmanın reel bir temeli vardı. Tüm olumsuz özelliklerine rağmen FARC bu ülkede yarım asırdır varlığını sürdüren ana muhalif siyasal örgütlenmeydi. Anlaşma karşılığında silahlarını tamamen bırakarak parlamenter siyasete yasal bir parti olarak katılacaktı. Zira Kolombiya'daki rejim, hiçbir muhalif unsurun parlamenter siyasete katılmasına müsaade etmiyordu. Üstelik FARC tamamen ulusalcı bir örgüttü. Seksen dilin konuşulduğu Kolombiya'da FARC hiçbir etnik unsur üzerinden politika geliştirmemişti. Barış Sürecinde de FARC daima ulusal değerlere ve Kolombiya tarihine sahip çıktı. Etkin ve yaygın bir silahlı örgütlenmeye sahip olmasına karşın çevre ülkelerin hiçbirinde FARC'ın askeri karargâh ya da özerk bir yönetim oluşturma hedefi yoktu. Bölge ülkeleri de Kolombiya yönetimine karşı FARC'ı desteklemediiler. ABD bu örgüte karşı Kolombiya yönetimine her türlü askeri desteği sağlıyordu. En önemli liderleri bu sayede öldürüldüler. Kolombiya'da iç savaş, geçen asrın başından beri sürüyordu. Köylülerin; elitler, feodaller ve yerel şeflerin emrinde savaşması kuşaklardır süren bir çatışma kültürü oluşturmuş durumdaydı. Savaş kadar, geçici barış ya da ateşkes anlaşmaları yapmak da bu kültürün bir parçasıydı. Ayrıca Latin Amerika bu tarz Barış Anlaşmaları konusunda önemli tecrübelerle sahipti. Gerillayla barış, Kolombiya'da geleneksel siyasetin bir parçasıydı.

Küba başkenti Havana'da dört yıldır Santos hükümetiyle FARC sekreteryası arasında yürütülen görüşmeler "mucize" bir anlaşmayla sonuçlandı. Fakat bu mucizeden çıkan tek somut sonuç bir referandum oldu. Hiçbir yasal gerekliliğe dayanmadığı halde anlaşma halkoyuna sunuldu. %37 katılımı ile gerçekleşen oylama sonucu anlaşma 54 bin oy farkla reddedildi.

Bir devletin silahlı bir örgütle bir "Barış Anlaşması"na beraber imza atması daha büyük bir planın varlığına işaret eder. Kuşkusuz referandum sonucunun

Orta Amerika ülkelerinden farklı olarak Kolombiya'da çarpışmalar Soğuk Savaş sonrası da şiddetini artırarak sürdü. Bunun ana nedeni, uyuşturucu terörünün ülkedeki farklı politik aktör ve çıkar gruplarınınca sürdürülmesidir. (Görselde uyuşturucu baronu Pablo Escobar)

olumsuz çıkması da aynı planın bir parçasıdır. Rejim daha büyük kapsamlı değişimlere gitmek üzere siyasetin gelecekselleşmiş araçlarını değiştirmektedir. Daha büyük güçlerle yapılan anlaşmaları gölgelemek üzere yapılan bu "barış anlaşması", daha büyük bir savaşın da başlangıcı olacaktır.

Çatışmanın tarihsel arka planı

19. yüzyılın ilk yarısında, Bolivarçı Büyük Kolombiya projesinin batışıyla, federalistler ve merkezçiler arasında başlayan çatışma, 1886 anayasasıyla sonuçlandı. Rejim merkezci karakterde, Hristiyan-Katolik ve iki partiye dayanmaktaydı. Fakat İç Savaş 1899'da yeniden başladı. Durumdan faydalanan ABD, kanal projesini gerçekleştirmek için Panama'yı Kolombiya'dan koparıp aldı. Panama'nın ayrılması ve içeride işçi sınıfının bir dizi isyanı Kolombiya egemenlerini bir ortaklığa mecbur kıldı. Yine de bölgesel güçlerle merkez arasındaki çarpışmalar kesilmedi. Liberallerin başkanlığı ele geçirmesi ve 9 Nisan 1948'de halkçı-liberal lider Jorge Eliécer'in bir suikasta kurban gitmesi siyasal çarpışmanın bugünkü aktörlerini doğurdu. 1953'e kadar süren "şiddet" döneminde on bin

lerce Kolombiyalı hayatını yitirdi, yüz binlercesi dağlara çekilmek zorunda kaldı. Şiddet, 1958-1974 arası hüküm süren Ulusal Cephe hükümetlerini yaratan liberal ve muhafazakâr parti arasında paktın koşullarını sağladı. Oligarşik rejime karşı silahlı mücadele de aynı dönemde başladı. 1964 yılında Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia-FARC) ve Ulusal Özgürlük Ordusu (Ejército Liberación Nacional-ELN) kuruldu. Hemen sonrasında 1970'lerle beraber paramiliter güçlerin ortaya çıkışına tanık olundu. Rejim tarafından desteklenen bu çeteler uyuşturucu trafiğinden elde ettikleri gelirle şirketler kurdular ve kısa sürede bölgede ekonomik etkinliğe sahip oldular. Devlet kurumlarına, sendikalara, politik partilere yerleştiler. Sistemdeki bu şekillenme örgütlü ve adi suçun topluma yayılmasıyla sonuçlandı. Bu ise Kolombiya tarihinden gelen şiddetin gündelik hayatta kendini yeniden üretmesi demektir.

Orta Amerika ülkelerinden farklı olarak Kolombiya'da çarpışmalar Soğuk Savaş sonrası da şiddetini artırarak sürdü. Bunun ana nedeni, uyuşturucu terörünün ülkedeki farklı politik aktör ve çıkar gruplarınınca sürdürülmesidir. Uyuşturucu,

gündelik hayatın politik-askeri, kültürel ve ekonomik açıdan en belirleyici ögesi haline geldi. Halkın gündelik geçimini sağlaması için tarım alanları açması ve izinsiz maden işletmeciliği gibi işler yapması gerekiyordu. Sosyal ve hukuksal altyapının yetersizliği bu alanlarda da çeteleşmeyi beraberinde getirdi.

Bir başka neden olarak Kolombiya Devleti'nin suç örgütleriyle giderek derinleşen ilişkisini gösterebiliriz. Bunda ABD'nin Medellin Karteli Pablo Escobar'a karşı yürüttüğü savaşın etkisi büyüktür. Eyalet valileri, uyuşturucu baronlarıyla her düzeyde işbirliği geliştirdi. Kokain çetelerini yöneten bu patronlar yoksul semtlerin denetimini de üstlendi. Devlet yöneticileri, kitlelerin isyancı bir politik çizgiye gelmelerinden uyuşturucu trafiğine eklemelenmesini tercih etti. Bu tercih hem sosyal kumaşı bozdu hem de demokratik temsil ilkesine zarar verdi. Muhalif ya da Sol unsurlar acımasızca yok edildi. Halkın seçimlerde oy kullanma oranı %50'nin altında seyretti. Uyuşturucu çeteleri tarafından oylar baskı ve rüşvetle belli adaylara yönlendirildi. Sen-

dikalaşma oranı %5'e kadar düştü.

Ayrıca toprak sorununu göz önünde bulundurmalıyız. Toprak reformuna karşı olan paramiliter şiddet, köylülerin gerilla kontrolündeki sınır bölgelerine kitlesel göçüne neden oldu. Çünkü gerilla büyük toprak sahiplerine karşı köylü mücadelesinin en güçlü savunucusuydu. Toprak sahipleri, yerel patronlar, politikacılar ve ordu-polis bürokrasisi ise yine yoksul köylülerden kurulu paramiliter güce sarıldı. Bu iki temel köylü gücünün çarpışması ülkeyi sosyal ve politik anlamda biçimlendirdi.

Afro-kolombiya kökenli halka yönelik tarihsel ayrımcılıktan doğan şiddeti de çatışma dinamiklerine eklemeliyiz. Guatemala'daki Maya halkının ve Peru'nun Ayacucho bölge halkının yaşadıklarıyla Kolombiya yerlilerinin karşı karşıya kaldığı durum benzerdir. Sorun İspanyol sömürgeciliğinden miras kalmıştır ve yerel kaynakların ulusallaştırılamamasıyla doğrudan ilgilidir.

Uyuşturucu ve barış süreçlerinin birlikteliği

Merkezi yönetimle FARC arasındaki ilk önemli anlaşma 1984'te gerçekleşti. Belisario Betancourt hükümeti FARC'ta bir ateşkes anlaşması imzaladı. Örgüt adını FARC-EP (Kolombiya Devrimci silahlı Kuvvetleri-Halk Ordusu) olarak değiştirdi ve bir yasal parti kurdu. Unión Patriótica (Vatansever Birlik) adındaki bu partinin gelişimi; her iki kesim arasında cinayetlerin sürmesi, paramiliter güçlerin katliamları, bölgesel güçlerle silahlı güçler arasındaki anlaşmazlıklar, FARC içindeki bazı grupların muhalefeti, uyuşturucu kartelleri gibi bazı çıkar çevrelerinin müdahaleleriyle durduruldu.

Siyaset kurumunun işlemediği bir ülkede muhalif bir siyasal parti de varlığını sürdüremezdi. Ayrıca Pablo Escobar'ın ülkedeki en büyük güce dönüşmesiyle devlet tamamen felç olmuş durumdaydı. ABD de Nikaragua'da Sandinist rejime karşı savaşı uyuşturucu ticaretiyle yönetiyordu. Yani bu dönemde bölgede her cephe uyuşturucu geliriyle desteklenmeye başlanmıştı.

24 Aralık 1989'da ABD Panama'yı işgal ederek, uyuşturucu ticareti ve gerillaya destek vermekle suçladığı General Manuel Noriega yönetimini devirdi. Bunu izleyen aylarda Nikaragua'da ve El Salvador'da Barış Süreçleri başladı. Sandinistler iktidarı seçimle bıraktılar. Kolombiya'da Escobar'ın bir aygıtına dönüşmüş olan M-19 adlı örgüt hükümetle anlaşarak kendini feshetti. Küba'da iki önemli General, Escobar'la ilişkili olmaktan idam edildi. 2 Aralık 1993'te ABD-İngiltere ve Fransa istihbaratlarının desteğiyle yapılan operasyonda Pablo Escobar öldürüldü.

Önce Cesar Gaviria yönetimi, sonra da 1997'de Başkan Ernesto Samper FARC'la yeni bir anlaşma süreci açtı. Fakat ABD'yle arası iyi olmayan Samper, başkanlığı bırakmak zorunda kaldı. 2000'de FARC ülke topraklarının neredeyse üçte birinde hâkimiyet kurmuştu. ABD Dışişleri raporlarında FARC'ın başkenti kuşatması beklendiği yazılmaktaydı. Başkanlığa gelen Andres Pastrana 2001 Ocak ayında FARC'la bir tarafsız bölge anlaşması imzaladı. FARC'la Kolombiya devleti arasındaki görüşmeler uluslararası bir nitelik kazandı. İsviçre, Norveç ve İsveç'te FARC sekreteryasından Raul Reyes'le Kolombiya yöneticileri arasında görüşmeler yapıldı. Reyes, Kuzey Avrupa ülkelerindeki "sosyal demokrasi" modelini benimsediklerini açıklıyordu. Tam bu sırada ABD senatosuna bir "Kolombiya Planı" geldi. Planı göre uyuşturucu üretiminin azaltılması için Kolombiya'ya on milyar dolarlık destek sağlanacaktı. Kolombiya Planı'nın ortaya çıkışıyla beraber FARC'a yönelik büyük bir askeri saldırı başladı. Pastrana'nın yerine başkanlığa eski savunma bakanı Alvaro Uribe geldi. Uribe kırları yoğun bombardımana tutarak gerillayı iç kesimlere çekilmeye zorladı. Kentlerde ise büyük bir temizlik harekâtı başlattı. Kolombiya Planı'nın ilk on yılında ortalama 30 bin kişi öldürüldü. Beş milyon kişi zorunlu göçe uğradı. Gerilla tamamen ormana çekildi. Savaşan kesimler savaşın finansmanı için daha fazla uyuşturucu üretmeye başladı. Bu, savaşın politik mahiyetini zayıflatarak bir çıkar savaşına dönüştürdü. Aynı süreçte uyuşturucu üretimi %70 oranında arttı.

Venezuela'da Chavez yönetimi Kolombiya'da henüz iktidara gelen Santos'la masaya oturdu. Yapılan anlaşmaya göre Kolombiya hükümeti FARC'la bir barış sürecine başlayacaktı. Buna karşılık Chavez dört ELN ve üç FARC yöneticisini Kolombiya'ya iade etti. Böylece barış sürecini başlatan Chavez, FARC'la Kolombiya hükümeti arasında ilk arabuluculuğu gerçekleştirdi.

Bariş süreci, biri reformist, diğeri "şahin" görünümülü iki sağ kanadın ABD yardımı için oynadıkları bir oyun görünümünde seyretti. Oyun sonunda FARC kurşun atmaksızın etkisizleşirken Kolombiya Devlet Başkanı Santos, Nobel Bariş Ödülü aldı. Kolombiya böylece NATO'da gözlemcilikten bir ileri aşama olan üyeliğe bir adım daha yaklaştı.

2007'den itibaren Kolombiyalı paramiliter güçlerin Venezuela'da istikrarsızlık yaratan faaliyetlerinde yoğun bir artış başladı. Bu çeteler Venezuela'yı adeta uyuşturucuya boğdular. Bununla beraber Kolombiya, Venezuela'yı FARC'a destek vermekle suçladı. Venezuela'da Chavez yönetimi Kolombiya'da henüz iktidara gelen Santos'la masaya oturdu. Yapılan anlaşmaya göre Kolombiya hükümeti FARC'la bir bariş sürecine başlayacaktı. Buna karşılık Chavez dört ELN ve üç FARC yöneticisini Kolombiya'ya iade etti. Böylece bariş sürecini başlatan Chavez, FARC'la Kolombiya hükümeti arasında ilk arabuluculuğu gerçekleştirdi.

ABD ve "Kolombiya Planı"

2001-2010 yılları arasında ABD, Kolombiya'ya 10 milyar dolar düzeyinde bir yardım gerçekleştirdi. Bu yardımlarla Kolombiya, İsrail'den sonra en fazla ABD yardımı alan ülke durumuna geldi. Kolombiya toprakları üzerinde en az sekiz askeri üssü olan ABD, FARC'a yönelik operasyonları da yönetti. ABD'nin bu dönemdeki politikası özellikle FARC liderlerinin yerlerinin tespit edilerek bombardıman ve akıllı füzelerle etkisiz hale geti-

rilmeleri oldu. FARC sekretaryasından, bariş müzakeresinden sorumlu Raul Reyes'in Ekvador ormanında 2008'de, FARC'ın Doğu Kuvvetleri Komutanı "Mono Jojoy"un 2010'da ve FARC Genel Komutanı Alfonso Cano'nun 4 Kasım 2011'de öldürüldüğü operasyonlar ABD komuta merkezlerinden yönetildi.

Kolombiya Devlet Başkanı Santos, 2014 Aralık ayında Küba başkenti Havana'da FARC'la ateşkes anlaşmasını imzalamadan hemen önce ABD'de Pentagonu ziyaret etti. Burada Dışişleri Bakanı Carter ile görüşükten sonra Miami'de Kolombiya Planı'nın mimarı ABD eski Başkanı Bill Clinton'la bir araya geldi. Clinton orada basına "Kolombiya Planı'na başladığımızda Kolombiya topraklarının üçte biri gerillanın denetimindeydi. Şimdi ise çok farklı bir durum var" dedi.

ABD'nin 11 Eylül saldırısına denk gelen Kolombiya Planı, bu ülkeye hiçbir önemli kazanım sağlamadı. Gerçek hedefi ise ormanın derinliklerinde gerilla bölgelerindeki yer altı zenginliklerinin Batılı şirketlerce rahatça işletilmesiydi. Özellikle Amazon bölgesinde bulunan, Basra Körfezine eşit miktardaki, petrol rezervine ulaşmak isteniyordu. Kolombiya Planı'nın altındaki ekonomik amaç budur.

Bariş Sürecinin ABD açısından desteklenebilir yanı olan uyuşturucunun de-

netim altına alınması ve doğal zenginliklere ulaşmanın dışında "arka bahçe"deki yangının söndürülmesidir. ABD, Orta Doğu'da savaş yükselirken ve Pasifikte güçlerini yoğunlaştırırken kendi bölgesinde çatışmayı politik istikrarsızlıklara yol açmayacak düzeyde tutmak istiyor.

Halk oylaması

Bariş süreci, biri reformist, diğeri "şahin" görünümülü iki sağ kanadın ABD yardımı için oynadıkları bir oyun görünümünde seyretti. Oyun sonunda FARC kurşun atmaksızın etkisizleşirken Kolombiya Devlet Başkanı Santos, Nobel Bariş Ödülü aldı. Kolombiya böylece NATO'da gözlemcilikten bir ileri aşama olan üyeliğe bir adım daha yaklaştı.

Kolombiya vatandaşları olarak oy verme hakkı olan FARC üyelerinin de sandığa gitmesine izin verilmedi. Buna karşılık paramiliterler oy kullandı ve sonuçta "hayır", 54 bin oy farkıyla kazandı. Oysa FARC'ın silahlı örgütlenmesi milis teşkilatlarıyla beraber bu sayıyı fazlasıyla geçiyordu. Bununla beraber FARC herhangi bir politik parti tarafından temsil edilmiyordu. Gerçekte Bariş Cephesi için sürece kimin önderlik ettiği de belli değildi.

22 milyondan fazla Kolombiyalı sandığa gitmedi. Oylama sonucu çatışma bölgelerinde "evet", kirli para merkezle-

Kolombiya Başkanı Carter (ortada), FARC ile görüşmeden önce ABD'ye giderek üst düzey ziyaretlerde bulundu. Clinton (solda) orada basına "Kolombiya Planı'na başladığımızda Kolombiya topraklarının üçte biri gerillanın denetimindeydi. Şimdi ise çok farklı bir durum var" dedi.

Barış Anlaşmasının halk oylamasına sunulmasında da önceki seçimlere benzer bir durum oluşmuştur. Çünkü Santos gibi bir neoliberalin altına imza attığı –anlaşma maddeleri arasında bulunan- bir toprak reformu halka gerçekçi görünmemiştir.

rinde ise "hayır" lehine çıktı. Pratik olarak sandıkların daima paramiliterlerin denetiminde olduğu göz önüne alınırsa "evet" oyları dahi gerçekçi gelmez.

Oylamadan "hayır" çıkmasından sonra oyunun yeni bir aşamasına geçildi. Başkan Santos ve adamları Uribe cephesiyle FARC arasında görüşmeler yapacağı açıkladı. Bu arada diğer büyük gerilla örgütü ELN ile hükümet arasında görüşmelere başlandığı söyleniyor. Görüşme trafiğine giren her yeni aktör yepyeni başlıklar ve taleplerle ortaya çıkıyor. İkili görüşmeler üçlü dörtlü taraflara dönüşüyor. FARC liderliği Küba başkenti Havana'da adeta esir durumda bekliyor.

Bir yanda gerillayı silahsızlandıracak barış referanduma götürülürken diğer yanda binlerce ağır silahlı paramiliter tartışmasız varlıklarını sürdürmekte. Paramiliterin desteklediği cephenin başında ise eski Başkan Alvaro Uribe Velez bulunuyor. Havana'da barış görüşmelerinin başladığı dört yıldan bu yana güçlü bir karşı propaganda yürütüyor. Görüşmelerin Küba'da gerçekleşmesi bile ona yeterli karşı tezi üretme şansı verdi. Zira Küba komünistlerin merkeziydi. Üstüne, anlaşma maddelerinde suç işleyen FARC üyelerinin cezasız kalması, silah bırakanlara maaş bağlanması, bir daha-

ki seçimde FARC'a meclis ve senatoda kontenjan ayrılması gibi unsurların eklenmesi "hayır"ın kazanması için gerekli tepkiyi sandıkta topladı. Ayrıca anlaşma maddeleri arasına "LGTB bireylerin" tanınması ve haklarına yönelik başlıklar konulması, Kolombiya gibi dinin ve ataerkilliğin çok güçlü olduğu ve büyük köylü kitlelerine dayanan bir toplumda kabul edilmez bir durumdu.

Kolombiya sağının ideolojisi soğuk savaş öncesinden kalma anti-komünist temellere sahip. Oysa barış anlaşması, altı yıllarca ABD tarafından sağlaştıran bu ideoloji kadar net temellere sahip değil. Bir asırdır süregelen çatışma toplumunda kendi kültürünü yaratmış durumda. Bununla birlikte son yıllarda nüfusun büyük kısmının yaşadığı kentler çatışmadan büyük oranda "temizlenmiş" durumda. Dolayısıyla barış anlaşmasının bitireceği iddia edilen çatışma aslında o kadar da hissedilmiyor.

Yine de Kolombiya ilk kez bu kadar net bir politik karşıtlıkta ikiye bölündü. Anlaşmaya hayır diyenler liderlerini, ideolojileri ve programlarını net biçimde ortaya koydular. Evet diyenler, yani kendilerini barış yanlısı olarak ifade edenlerin en önemli yanlısı salt barış söyleminin toplumu ikna edeceği oldu. Oysa bir asır-

dır süren savaş, toprağı ve üzerindeki toplumu çoktan şekillendirmişti. Toprağın efendileri yalnızca toprak ağaları değil, paramiliterler ve hatta gerilla şefleriydi. Bu yapı üzerine inşa edilen bir otoriter-politik kültür vardı. Toplum söz konusu otoriteden bağımsız ele alınamazdı.

Salt barış söylemi savaşın tamamen tükettiği, artık kendini üretemeyen bir toplum için geçerli olabilirdi ama Kolombiya üreten ve ekonomik olarak büyüyen bir ülke. 2010'dan sonra hemen tüm Latin ekonomileri daralırken Kolombiya büyümeye devam etti. Bu ülke artık Güney Amerika'da Brezilya'dan sonra en büyük ekonomi durumuna geldi.

Oylamaya katılım

Halk oylamasına katılım %37 dolayında kaldı. Kolombiya'daki seçimlere katılım oranlarına şöyle bir göz gezdirmiş olan herkes bu rakamın şaşırtıcı olmadığını bilir. Eldeki verilere göre tüm Latin Amerika'da en düşük seçime katılım oranı Kolombiya'dadır. Bu ülkede son 30 yıldır sandığa giden seçmen oranı %30-50 arasındadır. 2014 genel seçimlerinde sandığa gitme oranı %38'dir. Hiçbir seçimde gerçek bir politik yarış olmadığından "seçmen" sandığa gitme gereği görmez. Bu bize biçimsel anlamda bile Kolombiya'da temsili demokrasinin lemediğini gösterir. Sandıkların büyük kısmı paramiliter çetelerin kontrolündedir. Sandığa gidenlere 20-50 dolar verilir. Sandıklar açıldığında parayı verenlerin istediği yönde tercih çıkmazsa o seçmenler bulunur ve kulakları kesilir. Bu nedenle halk için sandığa gitmemek daha güvenlidir.

Burjuva parlamentarizmi gerçek karışılığını bulmadığından Kolombiya halkı da temsili demokrasinin gereği "seçmen"e dönüşmemiş durumdadır. Oysa Kolombiya'da Güney Amerika'nın en yüksek sermaye ve üretim rakamları gözlenmektedir. Yani sermaye ile sermayeye dayalı temsili rejim arasında büyük bir uçurum vardır. Egemenlerin temsil yeteneği çok düşüktür. Arkasında büyük halk desteği olduğu söylenen Santos'u başkanlığa çıkaran gerçek oy oranı yalnızca %13'tür.

İşte bu noktada rejime egemen olan sağ politika bu anlaşmayı ve referandumu kendi temsil yeteneğini yükseltmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. "Hayır"ın aldığı oy oranının gerçek karşılığı %18,5'tir. "Evet"le arasındaki fark ise %0,5'tir. Barış Anlaşmasının halk oylamasına sunulmasında da önceki seçimlere benzer bir durum oluşmuştur. Çünkü Santos gibi bir neoliberalin altına imza attığı -anlaşma maddeleri arasında bulunan- bir toprak reformu halka gerçekçi görünmemiştir.

Oylama sonucu

Referandum sonucunda "hayır" 54 bin oy daha fazla elde etti. 35 milyon kayıtlı seçmenden 13 milyonu sandığa gitti.

Hemen tüm referandum yoklamalarında "evet" açık ara önde gidiyordu. Referandumla ilgili yanlış eğilim saptaması ağırlıklı IPSOS etiketli anketlerden geldi. Oylamadan beş gün önce yapılan son anketlerde "evet" %55-66 aralığında görülmekteydi. "Evet"ın yenilgileri arasında bu kamuoyu yoklama sonuçlarının etkisi bulunmaktadır. Zira oylama gününe doğru ülkede oluşturulan genel kanı "evet"ın kesin olarak kazanacağı yönündeydi.

Oy dağılımına bakıldığında "hayır"ın ülkenin orta/merkez kesimini bir blok olarak aldığı görülmektedir. "Evet" oyları ise ülkenin üst-alt ve batı kesimlerinde birikmiş durumdadır. Oylama sonucunda ülkenin ilk beş kalabalık kentinden dördünde "evet" oyu kazanmıştır. Başkent Bogota, kuzeyde Cartagena, Barranquilla, Güney'de Cali anlaşmayı onaylamıştır. Bunlar dışında "evet"e destek veren bölgeler periferide kalan ve nüfus olarak düşük yoğunluklu yerlerdir. Beş büyük kent içinde yalnızca Medellín "hayır" yönünde oyunu kullanmıştır. Ama ülkenin nüfus yoğunluklu orta kesiminde beş kent "hayır" için gerekli desteğin %40'ını sağlamaya yetmiştir (Antioquia, Santander, Cundinamarca, Tolima, Norte de Santander). Buna karşılık Atlantik ve Pasifik çevresindeki çatışma bölgelerinde beklenen katılım gelmemiştir. Barranquilla'da seçmenin yalnızca %24'ü sandığa gitmiştir. Katılımın düşüklüğü "Evet"ın kaybetmesindeki temel neden olarak görülmektedir.

Oylama sonuçlarında dikkat çeken bir olgu çatışma bölgelerinde yalnızca paramilitlerin değil FARC'a bağlı güçlerin de katliamlar gerçekleştirdiği -ve bu nedenle referandum öncesi FARC'ın

Salt barış söylemi savaşın tamamen tükettiği, artık kendini üretemeyen bir toplum için geçerli olabilirdi ama Kolombiya üreten ve ekonomik olarak büyüyen bir ülke. 2010'dan sonra hemen tüm Latin ekonomileri daralırken Kolombiya büyümeye devam etti.

resmen özür dilediği- bölgelerden çıkan yüksek destek oranıdır.

ABD'ci sağın ezici gücü

Öncelikle Alvaro Uribe'nin ABD'den bağımsız olarak "Hayır" kampanyasını yürütmediği açık bir gerçektir. ABD, Havana'daki Barış Süreci'ni politika olarak desteklemekle beraber FARC'ın güçlü bir aktör olarak politikaya girmesine karşıdır. Süreç ABD hedefleri doğrultusunda mükemmel biçimde yürütülmüş ve FARC bir halk oylamasıyla etkisizleştirilmiştir.

Özellikle anlaşmanın referanduma götürülmesi Kolombiya'da ABD'nin kadim müttefiki sağ cephenin bir blok olarak hareket etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu cephe Latin Amerika'nın en kirli egemen sektörlerine dayanmaktadır. Uyuşturucu trafiğinden kara para aklamaya, kadın ticaretinden paramilitler çetelere kadar geniş bir alanda nüfuz sahibidir. Uyuşturucu ve silahlı örgütlenmeye hükmeden paramilitler aynı zamanda sol yönetimlere karşı bir istikrarsızlık aracı olarak ABD tarafından kullanılmaktadır. Venezuela'daki hemen her türlü karışıklığın ardında bu çeteler vardır. Brezilya, Meksika ve Orta Amerika'daki kartellerle de bağları sahiptir. Ekvador'da polis teşkilatını kendilerine bağlayarak Rafael Correa yönetimine karşı darbe girişiminde bulunmuşlardır.

ABD-Kolombiya ilişkileri 2000'de Washington'un yasalaştırdığı "Kolombiya Planı"ndan bu yana stratejik doğrultuda gelişti. Bu arada ABD, Kolombiya'da sektiz askeri üs açtı. Sonunda da NATO'ya "Birleşik Savaş Doktrini"ni imzaladı

"Sol potansiyel" açısından ise oylama sonucunun ağır bir darbe olduğu kuşku götürmez. Öncelikle bu cephe tüm yığınağını barış anlaşmasıyla gelecek bir programa yapmıştı. Anlaşmanın halktan destek alamamasıyla şimdi yeniden başa döndüler.

Referandum sonucu sağ cephenin gelecek seçimdeki başkan adaylarını güçlendirmiştir. Buna karşı Liberal Parti sandığa gömülmüştür. Liberal Parti'nin önemli isimleri Cesar Gaviria ve Humberto De La Calle referandumda silinip gitmiştir. Böylece üst sınıf temsilcileri arasında reformist bir kanat bile kalmamış durumdadır.

"Sol potansiyel" açısından ise oylama sonucunun ağır bir darbe olduğu kuşku götürmez. Öncelikle bu cephe tüm yığınağını barış anlaşmasıyla gelecek bir programa yapmıştı. Anlaşmanın halktan destek alamamasıyla şimdi yeniden başa döndüler. Fakat yeni bir başlangıcın başarısı için ellerinde yeni diyebileceğimiz hiçbir şey yok. İkincisi, referandum kampanyası Devlet Başkanı Santos ile bir önceki Devlet Başkanı Uribe arasında bir yarış olarak geçti. Beklendiği gibi "sol" ile barış gündemini bir örgütlenme fırsatına çeviremedi. Aksine politik arenada sol yoktu, onun yerine Santos vardı. Zaten Santos gibi oldukça kirli bir geçmişe sahip ve elitist bir yönetici ile FARC'ın aynı cephede bulunması gerçeküstü bir durumdur. Santos, elitist karakterini referandum sürecinde de göstererek FARC'ın halkçı kampanyasını etkisizleştirdi. Son olarak da anlaşıldı ki FARC'ın bir yasal seçim partisi olarak katılımı kısa vadede mümkün değildir. Bu, FARC bildirgesinde de üstü kapalı şekilde ifade edilmiştir. Eğer FARC silah bırakıp sorunsuz biçimde parlamenter siyasete

katılırsa bu yakın süreçte etkinliğinin zayıflayacağı anlamına gelmektedir. Sağın orta vadede gücünü koruyacağı hatta artıracığı bellidir.

Belki de daha kötüsü, bu barış anlaşması üzerinden neoliberal sağın, kendi programını halka kabul ettirmiş olmasıdır. Halk anlaşmanın getirdiği -örneğin 10 milyon hektar toprağın halka dağıtılması gibi- olanakları reddetmiştir. Bu köylü ülkesinde bir toprak reformu için bile gereken halk desteği elde edilememiştir. Solun stratejik iddiası olan emekçi temelli bir sosyal ekonomi programı anlaşmanın yoksulları arasında kaybolup gitmiştir.

Manuel Santos kimdir?

Barış Anlaşmasına kadar varan dört yıllık resmi görüşmelerin, nedeni anlaşılmayan bir referandumla boşa çıkması üzerinden bir hafta geçmeden Kolombiya Devlet Başkanı Manuel Santos'un Nobel Barış Ödülüne layık görüldüğü açıklandı.

Gazeteci Juanita Leon 2010 yılında yaptığı analizde, Santos için "Küçüklerden beri Başkan olmak için programlanmış bir *cyborg*" ifadesini kullanıyor. Oligarşik bir ailenin sevilen evladının, bir başkan torunu, bir başkan yardımcısı kuzeninin, önce tarım sonra savunma bakanlığına ve nihayetinde Başkanlığa ulaşan ve Nobel'e kadar yükselen kariyerini izliyoruz.

Santos yeni değil doksantlarda FARC'la barış söylemini çıkarmış, hatta hem paramilitarler hem de gerillayla bir arabuluculuk yapmıştı. Bunu Washington'un istemediği Başkan Ernesto Samper'e rağmen gerçekleştirmiş ve üstelik ABD adına onun istifasını bile talep etmişti. Başkan Pastrana 2000'de ABD Büyükelçisinin isteğiyle Santos'u Tarım Bakanı yapmak zorunda kalmıştı. 2006'da Uribe Savunma Bakanlığına yükselince Başkanlığa gelişi keskinleşmişti.

Santos'un Savunma Bakanlığı döneminde Kolombiya, ABD askeri yardımında dünyada üçüncü sıraya yükseldi. Yeni ABD askeri üsleri açıldı ve Kolombiya silahlı kuvvetleri içeride "komünist" gerillalara, dışarda Chavez'in Bolivarcı Sosyalizmine karşı mevzilendi. Bu dönemde Pentagon ürünü "Demokratik Güvenlik

Doktrini" uygulamaya kondu. İsrail'le gizli anlaşmalar ve ittifaklar kuruldu. Kolombiya bu dönemde aktif olarak milli-halkçı yönetimlere karşı Latin Amerika'yı bölen bir ABD kaması görevi gördü.

Santos'un bakanlığı döneminde paramilitarler ve güvenlik güçleri ülke içinde yoğun bir terör hareketi düzenlediler. Öyle ki bir kentte öldürülen gençlerin cesetleri ülkenin başka bir yerinde gerilla üniforması içinde sergilenabiliyordu. Bu olayların bazıları Santos'un bakanlığı daha sürerken kabul edilmek zorunda kaldı. Santos 2009'da bakanlığı bırakarak başkanlık yarışına girdi.

Kolombiya NATO'ya doğru

Kolombiya, Kuzey Atlantik İttifakı ile ABD üzerinden Soğuk Savaş döneminden beri ilişkili. 1990'lardan bu yana ABD'nin dünyanın değişik yerlerine gönderdiği SEAL's timlerinin yetiştirilme yeri bu ülke. Ayrıca Irak savaşından beri ABD Özel Güvenlik Şirketlerine bağlı paralı askerler de burada eğitiliyor.

Santos döneminde NATO ile ilişkiler resmi bir biçim aldı. Santos yönetiminin barışçıl bir rol üstlenmesinin bir nedeni de Kolombiya gibi "demokras" standartları oldukça düşük bir ülkenin NATO'ya dahil edilebilmesi için gerekli görünümün yaratılmasıydı. Bu imaj vermek barış anlaşmasının kendisinden bile önemliydi ki Santos, referandumun reddedilişinin hemen ertesinde "Nobel Barış Ödülü"nü kazandı. Yine de altını çizmekte fayda var: NATO'ya üye olmuş bir Kolombiya için mecliste birkaç sandalyenin de "eski gerillalara" verilmesi yeni rejimi tamamlayıcı önemde bir unsurdur.

ABD-Kolombiya ilişkileri 2000'de Washington'un yasalaştırdığı "Kolombiya Planı"ndan bu yana stratejik doğrultuda gelişti. Bunu Kolombiya'nın Serbest Ticaret anlaşmasını imzalaması, OECD, IMF ve Dünya Bankasıyla yapılan anlaşmalar izledi. Bu arada ABD, Kolombiya'da sekiz askeri üs açtı. Sonunda da NATO'yla "Birleşik Savaş Doktrini"ni imzaladı. FARC'la yapılan ve halk oylamasıyla reddedilen anlaşmayı da bu sürecin bir parçası olarak görmek gerekiyor.

Paskalya Adası'nın dev heykelleri

Paskalya adasındaki yerlilerin adaya nasıl geldiği, nasıl yaşadığı, inanç dünyaları, devasa heykellerin neyi simgelediği, bu heykelleri neden ve nasıl yaptıkları, adanın değişik yerlerine hangi esası temel alarak dağıttıkları, nasıl taşıyıp, nasıl dik duruma getirdikleri, neden bir anda çoğunu yarım bırakarak inşa etmekten vazgeçtikleri hakkında çeşitli bulgu ve varsayımlar bulunmakla birlikte, halen sırrını koruyan pek çok soru var.

Paskalya Adası (İspanyolca *Isla de Pascua*, Yerel dilde *Rapa Nui*) Şili egemenliğinde, Büyük Okyanus'un güneydoğusunda yer alan küçük bir ada. Paskalya'ya en yakın kara 3.599 kilometre doğudaki Şili kıyısı ile 2.092 kilometre batıdaki Pitcairn Adaları. Bu haliyle ada, Büyük Okyanus'un ortasında bir nokta gibi.

Üçgen şeklinde olan Paskalya adasının yüzölçümü 162,5 km², deniz seviyesinden yüksekliği 510 metre. Ada, birçok pasifik adasında karakteristik olarak görülen geniş sahillere sahip değil. Kıyıları dik olarak denizin 3000 metre derinliğine kadar iniyor.

Ada, deniz içinden farklı zamanlarda yükselmiş üç volkanik dağdan oluşuyor. Adanın en eski yanardağı olan Poike 600 bin yıl önce patlayarak adanın güneydoğu bölgesini, ardından Rana Kau patlayarak adanın güneybatı köşesini oluşturmuş. 200 bin yıl önce de adanın kuzeyindeki Terevaka volkanının patlamasıyla adanın yüzeyi oluşmuş.

Ada, özellikle kıyı şeridi boyunca dizilmiş dev heykelleri nedeniyle her zaman dikkat çekmiş. Tarihi ve barındırdığı medeniyetler hakkında birçok teori ortaya atılmış ancak bunların hiçbiri kesinlik

kazanamamış, ada sırlarını bugüne kadar da saklamaya devam etmiş.

Adada araştırmalar yapan Graham Hancock, Colin Wilson ve Rand Flem-Ath'e göre 12 bin yıl önce buzullar henüz erimemişken, okyanuslardaki su seviyesi 100 metre daha alçak ve Pasifik bölgesinde And Dağları kadar uzun bir adalar zinciri mevcut. Günümüzde Paskalya Adası, büyük kısmı sular altında kalmış bir kara parçasının tepesini oluşturuyor. Adanın tarihi eski çağlarda yaşanan büyük sel felaketlerinin öncesine kadar gidiyor.

Paskalya Adası'nda yaşayanların nereden gelmiş oldukları kesin olmamakla birlikte kabul gören bir efsaneye göre adaya ilk çıkanlar başkanları *Hotumatua* yönetiminde batıdan gelen iki kano dolu su insan. Araştırmalar, Paskalya Adası yerlilerinin kökeninin Polinezyalılar(1) olduğunu gösteriyor. Gelenekleri, konuşulan dil, ota iğneleri, taştan keserleri, zıpkınları gibi kullandıkları aletleriyle, kafatası özellikleri ve DNA testleri Polinezyalıları işaret ediyor.

En canlı döneminde ada nüfusunun 15.000 civarında olduğu sanılıyor. 1600'lerde çevre tahribatı, 1836'da misyonerler tarafından adaya taşınan çiçek

hastalığı salgını ve 1859-1863'de Perulu köle tacirleri tarafından adadan 1.500 kişinin kaçırılması sonrasında nüfus 2000'e düşmüş ve 1877'de adada sadece 111 kişi kalmış. 2002 yılında ada nüfusunun 3791 kişi olduğu biliniyor. 1960 yılına kadar yılda sadece bir geminin uğradığı Paskalya Adası günümüzde turist akınına uğruyor.

Ada'yı ilk gören Avrupalılar 1687 yılında korsan Edward Davis ve adamları. Davis, Galapagos Adaları'ndan gelip, Horn Burnu'na doğru yol alırken ufukta bu adayı tesadüfen görmüş. Buranın var olduğu hep söylenen Güney Kıtası (*Terra Australis*)(2) olduğunu düşünmüş, ancak dik kıyıları nedeniyle karaya çı-

RanoRaraku taşocağında yontulduğu yerde yatan bir heykel.

kamamış. Adaya daha sonra Hollandalı kaşif Jacob Roggeveen bir Paskalya günü (5 Nisan 1722) çıkmış ve bu güne ithafen adaya Paskalya adını vermiş. Aslında Roggeveen'de Güney Kitası'nı arıyormuş. Ada daha sonra pek çok kaşifin uğrak yeri olmuş. İspanyol kaşif Don Felipe Gonzales 15 Kasım 1770'de, İngiliz kaşif James Cook 13 Mart 1774'de, Fransız kaşif Kont Jean-François de la Perouse 1786'da adaya gelmişler. Harita alımı yapmışlar ve halkı araştırmışlar. En kapsamlı araştırmalar 1882'de örf, adet, yazı, dil gibi konularda ağırlıklı olmak üzere Almanlar tarafından yapılmış. Ada, 1888 yılında Şili egemenliğine girmiş.

Paskalya adasını özel kılan ve tarih boyunca da ilgi çekmesinin nedeni adanın hemen her yerinde görülen dev in-

san heykelleri. Alman misyoner, papaz, etnograf, dil bilimci olan Peter Sebastian Engelert bu heykellerden 638 tanesini tanımlayarak, sınıflamış. Bu dev heykellerin dünyaya duyurulması Norveçli etnolog Thor Heyerdahl'ın yayınlarıyla gerçekleşmiş. Heyerdahl, 1958'de yayımladığı *AkuAku* adlı kitabında, adadaki heykelleri tek tek tanımlamış. Bu heykellerden tamamlanmış olanlarının sayısını 974 olarak göstermiş.

Yapılan araştırmalar, ada yerlilerinin Polinezya kökenli olduğunu ileri sürmekle birlikte, heykellerin fiziksel özelliklerinin tam olarak Polinezya halkına benzememesi diğer bir ilginç konu olarak kalmış.

Paskalya adasında, adanın volkanik taşlarının yontulmasıyla yapılmış olan

Moai'lerin çoğu sırtlarını denize vermiş vaziyette, ada içine-karaya doğru bakmakta. Köyleri gözlediğine inanılan bu heykellerin aslında bir çeşit tapınma yerini simgelediği ya da önemli kişilere ait mezarların etrafında olduğu düşünülüyor.

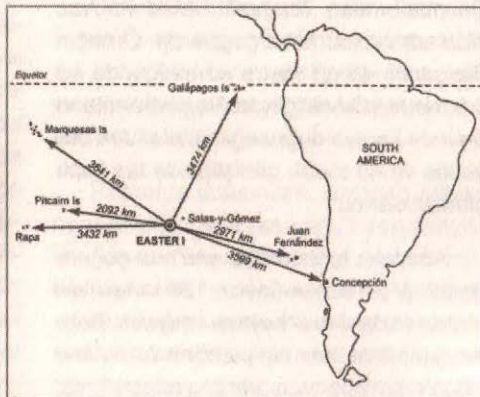
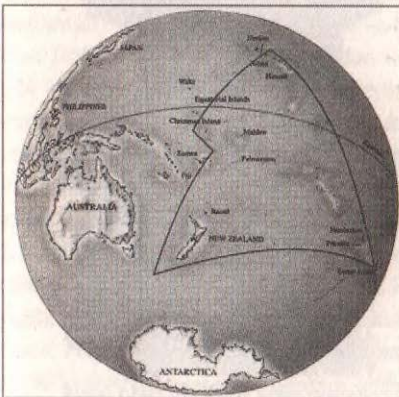
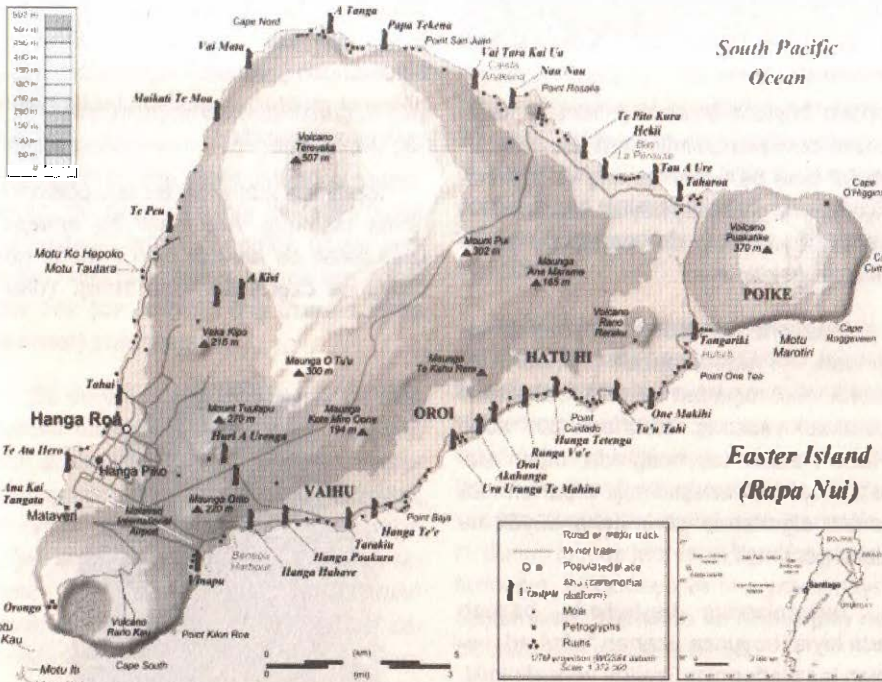
heykellere *Moai* deniyor. *Moai*'lerin çoğu sırtlarını denize vermiş vaziyette, ada içine-karaya doğru bakmakta. Köyleri gözlediğine inanılan bu heykellerin aslında bir çeşit tapınma yerini simgelediği ya da önemli kişilere ait mezarların etrafında olduğu düşünülüyor. Az sayıdaki *Moai* ise okyanusa bakıyor.

Heykeller, sadece vücudun belden yukarısını gösteriyor. Erkek figürlere "*Moai Kavakava*", dişi figürlere "*Moai Paepae*" adı verilmiş. Boyu 1-9 metre arasında değişen heykellerin çoğu 4-7 metre boyunda ve ortalama 13-50 ton ağırlığında. Bazı heykeller sadece kafayı simgeliyor.

Orta boy bir *Moai*'yi 6 yontucunun ancak 12-15 ayda bitirebileceği hesaplanmış. Bu durumda tek yontucunun bir heykeli bitirmesi ancak yıllar sonra gerçekleşebilecekti.

En uzun *Moai*'ye *Paro* deniyor. *Paro*, 10 metre uzunluğa, 82 ton ağırlığa sahip. En ağır *Moai*, tamamlanamamış 86 tonluk bir heykel. Bu heykelin, eğer tamamlansaydı 21 metre uzunluğa ve 270 ton ağırlığa sahip olacağı tahmin ediliyor.

Heykellerde zayıf kollar vücuda yapışık, ince uzun parmaklı eller çıkık olan karın üzerinde birbirine kavuşmuş durumda. Karın üstünde kavuşturulmuş olan bu ellerin dini bir ritüeli canlandığı düşünülüyor.

Paskalya Adası yer bulduru haritası ve ada üzerindeki heykellerin dağılımı.

Ahu platformu üzerine yerleştirilmiş Moai'ler.

Tüm heykeller birbirine benzer gözüktükçe de aslında her biri diğerinden farklı. Her bir heykelin başında kasket/ perukayı andıran kırmızımsı renkte cüruf volkanik taştan yapılmış, "pukao" adı verilen kocaman bir taş blok başlık var. Bu volkanik taşlar kırılğan olduğu için çoğu pukao parçalanmış. Moai'lerin kafa ve vücutlarının yapıldığı taş daha sert olduğu için günümüze kadar gelebilmişler.

Uzun dikdörtgen şeklinde kafaları olan heykellerde kaşlar belirgin, burun çıkık, dudaklar ince, ağız küçük ve somurtkan ifadeli, kulak memeleri oldukça iri. Bazı Moai'lerde korunmuş olan gözlerde, beyaz mercandan yapılmış göz küresi ve obsidiyenden yapılmış göz bebekleri mevcut. Bunlar, heykellere şaşkın bir ifade veriyor. Zaten tüm heykellerdeki en dışeli-tedirgin ifade en öne çıkan özellik.

Heykellerin yapıldığı sarımtırak gri renkli taşlar sönmüş bir yanardağ olan Rano-Roraku'nun eteklerindeki ocaklardan çıkarılmış. Kıyıya oldukça uzak olan bu taş ocaklarında heykellerin son derece ilkel, taştan yapılmış kesici aletler kullanılarak yapıldığı düşünülüyor. Bu ocaklarda tamamlanmış ve tamamlanmamış heykeller mevcut. Tamamlanmamış olanların daha sonra taşındığı yerde tamamlanacağı yorumlanabilir de

neden böylece bırakıldığı sorusu kesin olarak cevaplanabilmiş değil. Bu ocaklarda 92 tane de tamamlanmış ve taşınma aşamasına getirilmiş heykel var. Bunların neden taşınmayıp da yontulduğu yerde bırakıldığı bilinmiyor.

Moai'lerin 834 adedi sıkışmış tüf taşından, 13 adedi bazalt taşından, 22 adedi trakit taşından ve 17 adedi kırmızı cürufdan yapılmış. Moai'lerin 397 adedi Rano Raraku taş ocağında, diğer Moai'ler kıyılara yerleştirilmiş. Moai'lerin 25 tanesi diğerlerine göre daha büyük ve daha gösterişli.

Tamamlanmış heykellerin bazıları ada kıyısı boyunca uzanan "ahu" adı verilen taş platformlar üzerine yerleştirilmiş. Bu platformlar, Tongariki, Akiki ve Nau Nau adı verilen farklı çeşitlerde. Örneğin Tongariki, 45-80 metre uzunluğunda ve 4.5 metre yüksekliğinde. Bu platformların önünde karaya doğru eğimli, platform boyunca ve 45 metre genişliğinde taş kaplı alanlar mevcut.

Adadaki, toplam 313 ahu'nun çoğunda tek Moai olmak üzere, 125 tanesinde birden fazla Moai heykeli mevcut. Bunlar genellikle her bir platforma 15 tane olacak şekilde yan yana yerleştirilmiş. Ahu'lar aynı zamanda önemli kişilerin

mezarlarının da bulunduğu yerler. Adanın 12 bölgesinin her birinde 1-5 arasından ahu bulunuyor. Adada çok sayıda heykelsiz ahu platformu da mevcut. Bazı araştırmacılar, bu heykelsiz platformlar üzerinde tahtadan yapılmış Moai'lerin olduğunu ve bunların zamanla yok olduğunu ileri sürüyor. Adadaki ağaçlar yok olduğunda adalılar bu heykelleri ısınmak için kullanmış olabileceği de öngörüyor.

Bazı heykellerin arkasında güneşi temsilen bir çember, gökkuşağını temsilen üç yay ve onların altında yağmuru temsilen "M" şekli bulunuyor.

Birkaç tanesi iç bölgelerde olmasına karşın ahu'lar genellikle kıyıya yakın inşa edilmiş. Heykellerin neden okyanusun kenarına ve kıyıya yakın dizildiği, bu konumlandırmanın neden yapıldığı bilinmiyor. Ayrıca, bu kocaman heykel bloklarının taş ocaklarından alınarak, bulundukları yere nasıl taşındıkları, nasıl dikine oturtuldukları gibi sorular da halen cevapsız durumda.

Toplamda 288 Moai bu ahu platformlarına taşınmış. Ada halkı bu amaçla, izleri halen de mevcut olan 7 metre genişliğinde özel yollar inşa etmiş. Yollar,

Kırmızı cüruf volkanik taştan başlık (Pukao) taşıyan bir Moai.

14 km boyunca adanın kuzey, güney ve batısına doğru uzanıyor. Yol boyunca değişik yerlere serpiştirilmiş 97 tane heykel mevcut.

Heykelleri taşımak için bir çift paralel ahşap rayın sabit çapraz parçalarla birbirine tutturulduğu ve heykellerin bu kızaklar üzerinde kaydırılarak ilerletildiği düşünülüyor. Böyle bir sistemde yapılan denemede 12 tonluk bir ağırlığın 50-70 kişilik insan gücüyle her çekişte ancak 4.5 metre ilerletilebildiği, böylece bir haftada 14 kilometre çekilebildiği tespit edilmiş. Büyük heykellerin nakli içinse 500 kişilik bir ekibe ihtiyaç var.

18. ve 19. yüzyılda adayı ziyaret eden kâşifler, adada sadece birkaç bin insan görmüşlerdi. Oysa bu sayıda heykelin yontulması için sanatçılara, taşınması ve dikilmesi için de çok sayıda insana ihtiyaç olduğu görülüyor.

Adada yaşayan insanların bugün bile deşifre edilemeyen, *Rongorongo* adı verilen yazılı bir dile sahip olduğunu simgeleyen, bu dilde yazılmış 26 tahta tablet ve kuşlarla, erken dönemde adaya yerleşen halkı betimleyen, ayrıca *kuş adam* gibi pek çok *petroglif* (taş üzerine oyma resimler) bulunmuş.

Bu durumda ada insanlarına ne oldu sorusu halen de cevaplanmayı bekliyor. İleri sürülen teorilerden hiçbirisi tüm sorulara tam olarak yanıt veremiyor. Örneğin, Norveçli bilim adamı Thor Heyerdahl'ın diğer araştırmacılarca kabul görmeyen teorisi "*koca-kulaklılar*"la *kısa-kulaklılar*" arasındaki savaşla ilgili bir efsaneye dayandırılmış. Bu efsaneye göre ada, Peru asıllı Kızılderililer olan *koca kulaklılar* tarafından yönetiliyordu. Bu *koca kulaklılar*, Polinezya asıllı *kısa kulaklılar* köle gibi kullanıyor, dev heykelleri de onlara yaptırıyorlardı. Bu efsaneye göre, *kısa kulaklıların* ayaklanmasıyla bütün *koca kulaklılar* öldürülmüş. Heyerdahl, *koca kulaklıların* Peru asıllı Kızılderililer olduğu iddiasını ispatlamak için, Peru kızılderililerinin kulak memelerini uzatmak için yaptıkları uygulamaları delil olarak kullanıyor. Heykellerin yarım kalmış olmasını da iki topluluk arasındaki savaşın birdenbire patlak vermesine bağlıyor.

Umutsuz bir ifadeyle, endişe, merak ve sabırla ufuklara bakan Maoi'ler.

Bir diğer teori, ada yerlilerinin 900-1600 yılları arasında sürekli devasa heykeller yaparak önce ormanlarını ve nihayet çevrelerini tükettikleri yönünde. Bu teori, tamamlandıkları halde ocaklarda duran heykellerin de artık taşıma için gerekli ağaç kalmadığından heykellerin taşınamayıp, yerinde kalmış olduğunu ileri sürüyor.

Jeolojik kanıtları da olan görüş, önceleri büyük bir kara parçası olan bu adanın buzulların erimesi ve okyanus sularının yükselmesi nedeniyle yavaş yavaş sulara gömülmeye başlaması, ada yerlilerinin tanrıların gazabına uğradıklarını ve bu yüzden denize batırıldıklarına inanmaları. Bunun için de tanrıların kendilerini kurtarmasını beklemeye ve ona yalvarmaya başlamaları. Yaptıkları bu heykellerin de bu yakarışın sembolü olması.

Çok sayıda heykelin yarım kalması, yavaş yavaş suya gömülme yerine, daha ani bir doğa olayını gösterdiğinden, ada jeolojisinin tsunami gibi bir felaket açısından incelenmesi gerekiyor.

Paskalya adasındaki yerlilerin adaya nasıl geldiği, nasıl yaşadığı, inanç dünyaları, devasa heykellerin neyi simgelediği, bu heykelleri neden ve nasıl yaptıkları, adanın değişik yerlerine hangi esas temel alarak dağıttıkları, nasıl taşıyıp, nasıl dik duruma getirdikleri, neden bir anda çoğunu yarım bırakarak inşa etmekten

vazgeçtikleri hakkında çeşitli bulgu ve varsayımlar bulunmakla birlikte, halen sırrını koruyan pek çok soru var.

Devasa heykeller, merak, sabır ve endişe taşıyan umutsuz bir ifadeyle ufuklara bakmaya ve "*Nerede kaldın?*" dercesine beklemeye devam ediyor...

Dipnotlar:

(1) Polinezya, Büyük Okyanus'taki üç büyük ada öbeğinden birine verilen ad. Hawaii, Easter Adası ve Yeni Zelanda arasındaki üçgen biçiminde alana dağılmış olan Polinezya Adaları'nın yüzölçümü 294.000 km². Büyük bölümü yanardağ kökenli dağlık adalar ile alçak mercan adalarından oluşan Polinezya öbeğine bağlı başlıca ada toplulukları arasında Samoa Adaları, Tonga Adaları ve Fransız Polinezyası'nı (Tahiti ve Cemiyet Adaları dâhil) oluşturan adalar sayılabilir.

(2) Terra Australis, 15. ve 18. yüzyıllar arasında yapılan haritalarda gözleme dayanmadan gösterilen varsayımsal bir kıtayı ifade eder.

Kaynaklar:

Aron, P., 2004, (Çev.Çakıroğlu,A), Tarih'in Büyük Sırları, Aykırı Yayıncılık, 141s.

Anonim, 2015, Paskalya, Ser verip, sır vermeyen ada, Magma Yeryüzü Dergisi, Sayı.3, s.8.

http://www.astroset.com/bireysel_gellsim/ezoterizm/paskalya.htm

<http://www.biglustam.com/>

<https://gezlimanya.com/>

<http://gizlilikler.tr.gg/>

<http://www.ilginibirbilgi.com/>

<https://insanveevren.wordpress.com/>

<http://natgeotv.com/tr/paskalya-adasinin-gizemleri>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Polinezyah> https://en.wikipedia.org/wiki/Terra_Austrelis

<https://www.youtube.com/watch?v=IXBIYoihoPo>

Dalga salınımları

Sallanan düzenekler, göze konuşan güzellikler

Bu yazımızda önemli bir geçiş noktasına ulaşmış bulunuyoruz. İlk olarak günlük hayatımızdaki bazı basit salınımları inceleyecek ve karşımıza birtakım 'sihirli' sayılarla karşılaşacağız. Haydi hemen başlayalım, salınımları günlük hayatımızda bulalım. Guguklu saatin ve Foucault'un sarkaçları ile yerden zıplayan lastik bir topun sahip olabileceği inanılmaz güzellikteki salınımları şekiller üzerinde inceleyelim. Matematiğin sadeleştirilmesine uğraşmış olsa da takip edemeyen okuyucularımız aldırış etmesin, bir menekşe yaprağına baktığımızda, güzelliğini hemen anlarız, arkasındaki matematiği göremesek de.

Özet

Ocak ayından bu aya kadar yürüttüğümüz bilimsel gezintimizde, doğanın daha iyi anlaşılması için titiz gözlem yapma, cesaretle sorgulama, hipotez üretme, ve son olarak – belki de en önemlisi – bu çözüm önerilerini kime ait olursa olsun, dürüstçe test edebilmenin önemini örnekler üzerinden inceledik. Ekim ayının örneğinde, büyük matematikçi Euler merkezli bir tartışma ortamına misafir olduk. Tartışmada Euler'in dostu D'Alembert'in kemanının tek bir teli üzerine sorulmuş 'basit' bir soruydu bu. 300 yıldan çok daha fazla bir süre ile, birçok kıymetli beynin şekerini tüketmiş bu matematik sorusunun sadece güzel değil, aynı zamanda seksi de olabileceğinden bahsettik.

Bunca zaman ayırdığımız dalga salınımlarını bundan sonra günlük yaşamımızda arayacağız, çiçeklerin renginde,

müzik çalgılarında hatta mırıldandığımız ezgilerde bulacağız. Bu yazımızda önemli bir geçiş noktasına ulaşmış bulunuyoruz. İlk olarak günlük hayatımızdaki bazı basit salınımları inceleyecek ve karşımıza birtakım 'sihirli' sayılarla karşılaşacağız. Haydi hemen başlayalım, salınımları günlük hayatımızda bulalım. Guguklu saatin ve Foucault'un sarkaçları ile yerden zıplayan lastik bir topun sahip olabileceği inanılmaz güzellikteki salınımları şekiller üzerinde inceleyelim. Matematiğin sadeleştirilmesine uğraşmış olsa da takip edemeyen okuyucularımız aldırış etmesin, bir menekşe yaprağına baktığımızda, güzelliğini hemen anlarız, arkasındaki matematiği göremesek de. Bu yazımızda birinci amacımız güzele bakmak olsun. Gelin nereye varacağımızı merak bile etmeden dolaşalım, evrenin işleyişinde kullanılan dil olan matematiğin nelere kadir olabileceğinin farkına birlikte varalım.

Euler ki, D'Alembert'in uğraştığı tek boyutlu dalga yayılımına ilişkin sorusunun çok daha karmaşık halini; yani üç boyutlu dalga denklemini, izleyen on yıl içerisinde zaten çözecektir.

Yorgun düşen salınımlar ve Bezgin Bekir yasası

Etkin bir anlatımın eğitici olabilmesi için düz bir güzergahın dışına çıkabilmesi, nereye gideceği bir miktar tahmin edilemez olması gerekir. Tek bir yönü olmamalı, bilinen bir doğruya en kısa yolu takip etmemelidir. Hatta arada bir hata da yapabilmeli ve bu hata düzeltilerek yola devam edilmelidir. Böylelikle, konuyu öğrenen kişinin, kendi başına kaldığında sorunların çözümünde yaşayabileceği süreci önceden yaşamasına ve tecrübe edinebilmesine fırsat verilmelidir. Bu bakış açısını örnek alarak, bu yazı dizimizde dolanbaçlı ve biraz da eğlenceli bir bilimsel patikada geziniyoruz, ulaşılacak kesin bir hedef yokmuş gibi. Haydi o zaman biraz eğlenelim.

Sıklıkla karşılaştığımız gözlemlerimiz alışkanlık yaratır, düşüncelerimizi ve kabullenmelerimizi şekillendirir. Bir topu attığınızda bir süre farklı yönlerde hareket etse de en sonunda duracağını biliriz. Salıncaktaki bir çocuk, arkadan saldalyesini ittiren olmaz ise mutlaka duracaktır. Ne kadar uğraşırsak uğraşalım sonu büyük bir sessizliktir. Evrenimizi yaratan bir kuraldır, belirli bir bölgedeki enerji etrafa yayılarak sonsuzluğa ulaşmaya çalışır. Hatırlarsanız, Mart ayındaki yazımızda bu konuyu, *termodinamiğin ikinci yasasını*, incelemiştik. Bu yazımızda inceleyeceğimiz birkaç tür sarkaç ile zıplayan lastik topta gözlenebilecek salınımların sonsuza kadar devam etmesini engelleyen işte bu yasa. Sarkaç veya salıncığın en sonunda durmasına neden olan sürtünme kuvveti ile ilgili gözlemlerimizi izniniz ile, *Bezgin Bekir Yasası* ile açıklayacağım, hani şöyle; *Oturup boş durmak varken, niye salınsın? Yarınki işi neden bugün yapalım*, demek gibi bir şey.

Önemli ve güzel bir soru bu. Hareketin kaynağı nedir? Bir cisim neden durduk yere hareket etsin ki? Bu noktada, hemen aklınıza Isaac Newton (1642 – 1727) gelecektir. Haklısınız, Newton demiştir ki,

(1) Üzerine kuvvet etki ettirilerek durumu değiştirilmeye zorlanmadıkça, her cisim kendi durgun durumunu ya da düz çizgi üzerindeki düzgün hareket durumunu sürdürür.

(2) Hareketteki değişme, etki eden hareket sağlayıcı kuvvetle orantılıdır ve bu değişme, kuvvetin etki ettiği doğruyun yönünde olur.

(3) Her etkiye eşit bir karşı tepki vardır; ya da iki cismin birbirleri üzerine karşılıklı etkileri daima eşittir ve karşı cisme doğru yönelmiştir [1].

Bu üç maddeyi aşağıdaki üç madde ile karşılaştıralım isterseniz (kaynağını en sonunda vereceğim).

(1) Hareketin ... zamanın herhangi bir vaktinde başlamasının mümkün olup olmadığının ... incelenmesi gerekir [2, syf. 77, satır 1-4]

(2) Hareket etmemiş olanın ... hareketinin başlangıcı ... zorunlu kılan bir neden vardır [2, syf. 79 satır 5-11]*

(*) Cisme kuvvet uygulanmaz ise hareketi başlatamazsınız.

(3) Dolayısıyla açıktır ki, bir cisimde olmayan bir durum sonradan meydana geldiği zaman, bu durumun nedeni için **cisme doğru** daha önce bulunmayan bir bağıntı meydana gelir. ... bunu zorunlu kılan bir harekettir, ya daha önce bulunmayan meydana gelen bir iradedir (syf.79 satır 32-33 ve syf. 80 satır 1-6). Eğer uygulama gerçekleşir ise hareket de onunla beraber zorunlu şekilde gerçekleşir [2, syf. 80 satır 18-19]**

(**) Daha önce hareket etmeyen, duran bir cismin hareket etmesi için dışarıdan bir kuvvet uygulanması gerekir. Etki ile hareket aynı anda olur (burada belki de etkiye eşit miktarda tepki oluşur diyor).

Newton'nun tüm yasalarının farklı şekilde ifade edildiğini görüyoruz. Bu yazıları nereden aldım dersiniz, şimdilik biraz daha bekleyin, aşağıdaki yazıyı da bir bakalım. Bu yazının sahibi üniversitelerde neredeyse her gün adı *kartezyen sistemi* ile geçen, meşhur Rene Descartes (1596 – 1650) değil hemen söyleyeyim.

(1) Çizgi için iki yön, yüzey için dört, cisim (hacim) için ise altı yön vardır (syf. 95 satır 10-11).

(2) Bir sağ bir de sol vardır, yukarı ve aşağı yön vardır. Yine son iki yön olarak arka ve ön yönler vardır (syf. 96 satır 10-14). Bunlar uzunluğu, genişliği ve derinliği kabul etmişlerdir (syf. 96 satır 19-22).

(3) Durum böyle olunca, ... yönlerin altı olduğu ... bilinci-ne varılmıştır (syf. 96 satır 20-22).

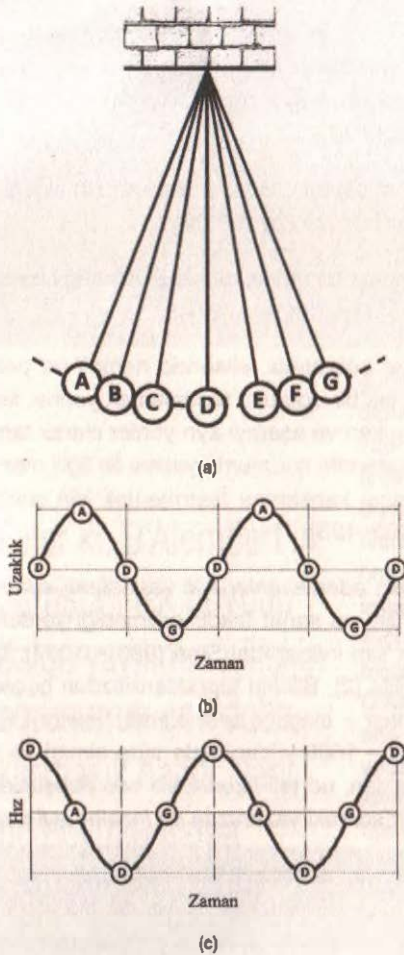
(4) Felek için bir yukarı bir aşağı, bir sağ bir sol, bir ön ve bir arka vardır (syf. 100 satır 9-10).

(***) Dikkat ederseniz, ekseninde negatif ve pozitif sayıları tanımlayarak tek bir doğrultu tanımlamak yerine, iller ile gerily, sağ ve solu, yukarı ve aşağıyı ayrı yönler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, momentin korunumu yasası ile ilgili olan diğer cümlelerini yazımızın kapsamını taşırmamak için **gımdllık geçiyorum**. [2, syf. 103-105]

Evet tahmin edemeyenler için kaynağımı sonunda veriyorum; yazarı "İlim ve sanat takdir edilmediği yerden göç eder" diyen meşhur ilim insanı İbni Sina (980 – 1037). Eserinin adı ise *Kitab-ü's-Şifa* [2]. Bilimin topraklarımızdan göçederken İngiltere'ye ulaşması – ulaştığı tarih olarak Newton'un doğum tarihini seçersek – 1600 yıldan fazla süre almış! Ve son olarak, yine İbni Sina'dan, ud teli üzerindeki ses titreşimleri hakkında (bu konuyu bir sonraki yazımızda da incelemeyi planlıyoruz).

Tek bir vuruşla vurulmuş telden işitilen sesin bir süre devam etmesi "nota" diye isimlendirilir. ... Mızrabın tel ile etkileşimi sırasında sıkıştırdığı havayı çalan güç ve sakinim ile konumuna geri dönen (salınan) telin çalmasından meydana çıkar [2, syf. 116 satır 19-21].

Euler'in sorusu ile kemanın telleri üzerindeki ses titreşimlerini inceleyen D'Alembert'in çok öncesinde İbni Sina'nın ve özellikle, Farabi'nin ud teli üzerinde benzeri matematik incelemelerini yaptıklarını biliyoruz. Salınımları inceleyerek, ileride çalgıların titreşimlerini çok daha iyi anlayabilmek istiyoruz. Bu yazımıza kadar salınımları incelediğimizde, hep sinüs dalga şekilleri ile karşılaştık. D'Alembert'in dediği gibi *sinüs tüm titreşimlerin anasıdır*. Fourier'in de dediği gibi *tüm salınımlar, tüm dalga şekilleri sinüslerin toplamından oluşturulabilir*. Bugün standart eğitim müfredatına girmiş matematikten ve bilgisayar ortamından kolaylıkla faydalandığımız araçların bir çoğunun keşfedilmemiş olduğu dikkate alınır ise, tarih boyunca büyük zahmetlerle incelenen bu konular aslında zor konular. Ne kadar vurgulansa da o zamanlarda karanlıkta hayal güçleri ile ilerleyen bu kişilerin katkılarını tam olarak takdir edemeyebiliriz. Zaman değişti ve bu konularda birçok gelişme sağlandı. Bugün ben, kendim keşfetmek zorunda kalmadan birçok bilgiye kolaylıkla erişebiliyorum, bardağımda üzüm suyu, geride bir müzik, temel salınımlara güzel bir örnek olan sarkaç deneyini kolaylıkla size hazırlayabiliyorum. Adaletsiz olduğunu biliyorum, ancak hayat adaletsiz değil mi? Haydi şimdi bilgisayar ortamının bize sağladığı imkanlardan faydalanalım ve salınım olayını incelemeye başlayalım.

Şekil 1. Basit sarkaç düzeneği. (b) Sarkaçın orta noktasına göre uzaklığın zamana göre değişimi. Aynı şekilde, (b) hızın değişimi

Basit sarkaç

Kolaylıkla gözlem yapabileceğimiz bir salınım örneği olarak, basit sarkaç düzeneğini ele alalım. Basit sarkaç, adı üstünde, basit olarak sabit bir noktadan sarkıtılmış bir ağırlığın (yükün), başta bir miktar hız verildiği takdirde, serbestçe ileri-geri sallanabildiği bir düzendir. Bu sarkacın kinetik enerji – potansiyel enerji dönüşümü lise fiziğinde de incelenir. Biz de Şekil 1 (a)'da gösterilen sarkacımızı inceleyelim. Bu tür incelemelerde genellikle Şekil 1 (b) ve (c)'deki gibi grafiklerden faydalanır. Yatay ekseninde gösterilen zaman sağa doğru artarken, düşey ekseninde verilen uzaklık veya hız değerlerinin ne şekilde değiştiği çizgi ile gösterilebilir. Bakalım. Salınan sarkaç A noktasından hızlanarak G noktasına ulaşıyor, G'de bir an durup tekrar A'ya geri dönüyor. Bu git-gel hareketini enerjisi yettiği kadar tekrarlıyor, sürtünme olmasa enerjisini kaybetmeyeceğinden sonsuza kadar salınıp duracaktır, hatırlayın meşhur kuralı; ister Newton'unkini ister İbni Sina'nınkini, aynı şeyi diyorlar zaten. Sarkacın D noktasından geçerken yaptığı hareketi Şekil 1 (b) ve (c)'de inceleyelim, hem D noktasından uzaklığı hem de o noktadaki hızının değişimini inceleyebiliriz. Sarkacın en altta ortadaki D noktasından büyük bir hızla (büyük bir kinetik enerji ile) sola doğru ilerleyen yük, yükseldikçe hız kaybederek (kinetik enerjisi potansiyel enerjisine dönüşerek) A noktasına ulaştığında, hızı (en büyük potansiyel enerjisine) sıfır olur, yani A noktasında bir an durur. Sonra, geri dönerek, yine D noktasından bu sefer ters yönde en büyük hızıyla geçerek G noktasına kadar tırmanır. Eğer kayıp yoksa bu devam edip gider. Ancak, kayıpsız olmadığı genel durumda, bir süre sonra sarkacın D noktasında duracağını tahmin edebiliyoruz. Sarkacın boyunu ayarlayarak, orta nokta D'den hareket edip tekrar D'ye bir saniyede geri dönmesini sağlayabilirseniz, sarkacınıza *saniye sarkacı* diyebilirsiniz, aynı sarkaçlı saatlerde olduğu gibi.

Sarkaç dalgaları

Sarkacın önemli bir değişkeni var ve salınım zamanını sadece ona göre ayarlamak mümkün. Tahmin edilenin tersine bu yükün ağırlığı değil, sadece ve sadece ipin uzunluğu. Hislerimiz her zaman doğru olmuyor. Galileo sırf bu içgüdüsel beklentimizi boşa çıkarmak için Pisa kulesinin tepesinden farklı ağırlıktaki demir güllerini atmadı mı? Her ikisi de aynı anda düştüğünde 'sadece gördüğüme inanırım' diyenler inanmak zorunda kaldılar. Gözlemin etkisinin en güçlü olduğu nokta zaten bu, göster insanın! Eğer ip uzunsa her bir salınım daha fazla zaman alacaktır. İp kısalırsa salınım da hızlanacaktır. Peki, ağırlığın hiç mi etkisi yok? Evet, sürtünme olmadığında yok. Ancak, sürtünmenin etkili olduğu durumda farklı. Hemen sorgulayalım.

Bu tür durumlarda *aşırı uçlara giderek inceleme yöntemini* kullanabiliriz. Her şey aynı kalırken sadece yükü değiştirerek etkisini inceleyeceğiz. Önce yükü başta sıfır alalım, sonra da mümkün olan en büyük yükü alalım. Yük yoksa, tek başına ip ne kadar sallanır sizce? Kinetik – potansiyel enerji dönüşümlerinde, toplam enerjisi neredeyse olmayan ince ipin sürtünme kuvvetine karşı yapabileceği pek bir şey yok, hemen duracaktır.

Şimdi de yükü, ipin taşıyabildiği sınıra kadar artıralım. Sarkaca ilk hızı verdiğimizde çok daha büyük bir enerjiye sahip olacaktır. Böylelikle, her salınımında kendisinden biraz enerji çalan sürtünme kuvvetine karşı daha fazla süre ile savaşılabilecek ve durması zaman alacaktır. Uzun süre sallanabilen (salınabilen) sarkacın tarifini Faucault yapmış. İp hafif, esnek ama sağlam olacak ki taşıyabileceği en büyük yükü yeteri kadar hızlandırıp koparmadan ilk hızı verebilelim. İpin bağlı olduğu noktada ortaya çıkan sürtünme kuvvetini azaltmak için, sarkaçlı saatlerde ip ufak bir yaya bağlanıyor, ilave bir esneklik sağlanıyor. İşin kabaca özeti bu. Eğer ipin çok küçük salınımlar yaptığı kabul edilirse matematik sadeleşiyor ve merak edenler için, $T \approx \sqrt{L/g}$ oluyor. Burada T tek bir salınımın kaç saniye sürdüğünü, L sarkaç ipinin uzunluğunu, g ise yerçekimi sabitini göstermektedir.

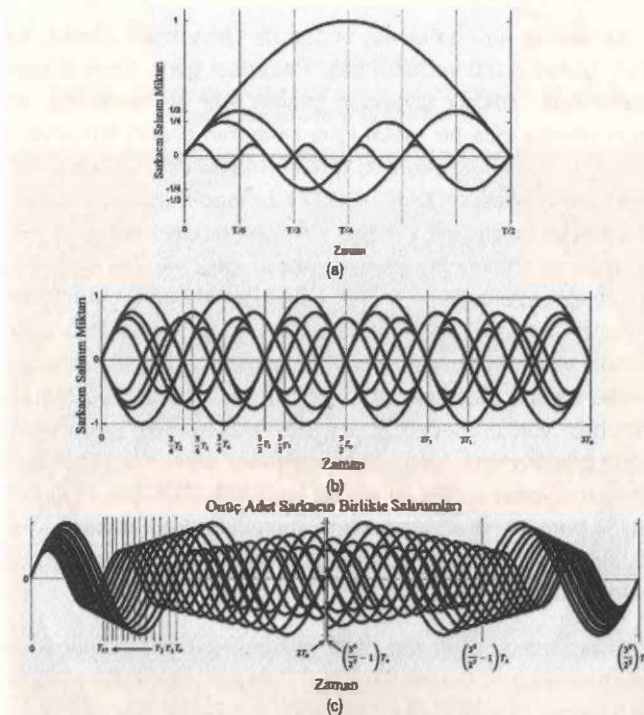
Şimdi size ne alaka dedirtecek bir oyun oynayalım. Bu bilimsel oyunu bir öğrencime Lisans bitirme projesi'nin bir parçası olarak vermiştim. Bu çalışmanın sahibi Dilan Daş, Haziran ve Ağustos aylarındaki yazılarımızda diğer deney düzeneklerini incelemiştik. Matematiği bize görsel hale getiren bu deney düzeneklerine, müzikteki doğal aralık düzenlerini ve doğuşkanları incelediğimizde geri döneceğiz. Dilan ne mi yaptı? Sarkacın uzunluğunu değiştirerek salınımın zamanını ayarlamak, hatta güvenilir saat tasarlamak mümkün demiştik. Ona uzunlukları 'sihirli' sayılarla belirlenmiş onüç sarkaç tasarlamasını istemiştik. Bu 'sihirli' kelimesini bundan sonraki yazılarımızda sıklıkla tekrarlayacağım, neden sihirli dediğimizi ve binlerce yıldır bu

sayılarla uğraşıldığını hep birlikte göreceğiz. Aynı anda başlatılan onüç sarkacın zaman içerisinde ortaya çıkardığı örüntüleri görerek şaşırmamak, hayran kalmamak mümkün değil, video-sunu izlemenizi tavsiye ederim [3]. Sarkaçların şaşırtıcı davranışını Şekil 2'de incelemeye çalışalım.

Arkasında matematik saklı olan Şekil 2'de gördüklerinize bir tablo, bir nakış veya doğanın harika bir yansıması diyebilirsiniz. Bu üç şekilde de, aynı anda yan yana dizilmiş farklı uzunluklardaki sarkaçların salınımlarını gözliyoruz. Şekil 2 (a) ve (b)'de dörder sarkaç sallanıyor, (c)'de ise toplam onüç tane var. İşin ilginç tarafı, tüm sarkaçların uzunluklarının farklı olmasına rağmen, başta aynı hızda olup sonrasında düzeni bozulmuş gibi görünen tüm bu sarkaçların, belirli bir anda tekrar tek bir hızda birleşebildiğini görüyoruz. Peki bunu rasgele seçilmiş sarkaç uzunlukları ile başarabilir miyiz? Cevap, kesinlikle hayır! Sayıların arkasındaki 'sihir' buradan geliyor! Dikkat edecek olursanız, tüm sayılar, 1, 2 ve 3 rakamlarından oluşturulmuş, 2'nin ve 3'ün farklı kuvvetleri var.

Madem herhangi bir sayı grubu ile bunu başarmak mümkün değil, bu 'sihirli' sayıları nasıl bulabiliriz? Bunu başarabilen farklı sayı grupları var mıdır? Bu sayıların özellikleri nelerdir? Bu yazı dizimizin bir yılından fazla zamanını alacak bu sorularla, İbni Sina'nın öğretmeni Gürgenli Mesihî'nin kulaklarını çınlatıyorum. Sadece bu soruyu sorabilmek için Ocak ayından bu aya kadar geziniyorduk. Ama işimizi kolay zannetmeyin, tek yazıda da hap gibi bir cevap beklemeyin. Bu iş kolay olsaydı, Mesihî kendi sorusunu 1,000 yıl önce kendisi çözebilirdi. Hadl çözemedi, sorusunu Mesihî'den çalan Meyer, Meyer'den çalan Partch ve (ilk defa öncekilere atfı yaparak hırsızlık yapmayan) Forster niye tam olarak çözemadiler? Ekim yazımızda da gördüğümüz gibi 'basit' soruları çözmek bazen çok zaman alıyor. Bilgisayar ekranında geceler boyunca çalışma sonrasında, her iki gözümü de vampir kırmızısı yapan Mesihî'nin sorusunun çözümüne bu yazı dizimizde mutlaka yer vermek istiyorum. Mısırlı bir rahibin bilekliğine işlenmiş benzeri bir problemi de aynı aylarda görebilirsiniz. Bu konular hakikaten güzel konular, umarım bu düşünceme siz de katılıyorsunuzdur. Şimdi konumuz sarkaçlara dönelim.

Üç ayrı problemde de farklı uzunluğa sahip farklı sarkaçlar Şekil 2'de aynı anda salınmaya başlamışlar ve bir süre sonra, bir anda, aynı hızaya ulaşmışlar. Biliyorum, görmezseniz inanmazsınız, ama diyorum ya, öğrencim Dilan onüçlü sarkaç düzeneği ile bu şekillerdeki sonuçları bizlere gerçekten gösterebildi. Üzümlü ye bağıni şimdilik sorma diyor ve Şekil 2 (b)'deki 'sihirli' sayılardan elde edilmiş sarkaç uzunluklarını aşağıda veriyorum. Siz de deneyebilirsiniz. İpiniz ince, yükleriniz ağır olsun. Eğer, Matematiğin Sesi yazı dizimizde gördüğünüz şekilleri siz de elde etmek veya benzeri yazılımları geliştirmek isterseniz, tüm yazılımlarımı isteyen okurlarımla paylaşmak üzere saklıyorum, isteyin yeter [3]. Örneğin, Şekil 2 (b)'nin yazılımı hiç de zor değil.

Şekil 2. Sarkaç dalgaları. Uzunlukları uygun seçilmiş sarkaçların bir süre sonra hep birlikte en baştaki konumlarına ulaşabildiklerini görüyoruz, biliyorum inanılır gibi değil. Sarkaç uzunlukları; (a) $L = 1, 1/3, 1/4, 1/12$. (b) $L = 1, 3/4, 2/3, 1/2$. (c) $L = 1, 243/256, 8/9, 27/32, 64/81, 3/4, 729/1024, 2/3, 81/128, 16/27, 9/16, 128/243$ ve $1/2$


```
%
Bilim ve Utopya, Kasim 2016
SARKACDALGALARI, Sekil 2(b)
S. G. Tanyer, 13 Eylul 2016
MAX = 3 * 360; thet = [0: 1: MAX];
fdo = 1; Ado = 1/fdo;
fMI = 4/3; AMI = 1/fMI;
fSOL = 3/2; ASOL = 1/fSOL;
fDO = 2; ADO = 1/fDO;
%
SIN1 = Ado .* sind(thet .* fdo );
SIN2 = AMI .* sind(thet .* fMI );
SIN3 = ASOL .* sind(thet .* fSOL);
SIN4 = ADO .* sind(thet .* fDO );
%
Sonrasinda, sinusleri ustuste cizdir.
```

Şekil 2'deki sarkaçların uzunluklarını veriyorum. Şekil 2 (a): $L = 1, 1/3, 1/4, 1/12$. Şekil 2 (b): $L = 1, 3/4, 2/3, 1/2$. Şekil 2 (c): $L = 1, 243/256, 8/9, 27/32, 64/81, 3/4, 729/1024, 2/3, 81/128, 16/27, 9/16, 128/243$ ve $1/2$. Tek tur salınım zamanlarının (periotlarının), $T_0, T_1, \dots, T_{12}$, sarkacın boyu kısaltıkça azaldığını görüyoruz. Dikkat ederseniz, Şekil 2 (c)'de en sağdaki noktaya kadar çok zaman geçtiğinden, grafiğin tam ortasından büyük bir kısmını silerek kısalttığım görüldüğü. Hem şekillerdeki ilginç uyum, hem de deney düzeneğinde birden ortaya çıkıveren farklı örüntüler gerçekten nefis birer gösteri sanki. Hele bir de bu sayılardan üretilmiş sesleri dinlerseniz şaşıracaksınız. Örneğin, Şekil 2 (c)'de aslında *Doğal 12 aralıklı ses düzeni*'ni görmekteyiz, adı üzerinde 12 aralık var ve bu aralıkları oluşturan toplam 13 perde! İnanmıyorsanız piyanoda Do (veya herhangi bir başka perde) perdesinden herhangi bir yöndeki ilk Do perdesine (pest veya tiz) kadar tuşları (her iki rengi de) sayın bakalım (ikinci Do tuşu dahil). Bunun gibi birçok ses düzenini inceleyebiliriz, sayılar, 1, 3, 5, 7, 9, 13, 37, 53 diye ilginç şekilde asal sayıların üzerine basarak ilerliyor. Bir bakarsınız, milyon dolarlık Reimann'ın hipotezi sorusuna bir yazıda çözüm üretiriz.

Eğer Şekil 2 (c)'dekenden çok daha uzaklara giderseniz bu 'sihirli' sayıların arttığını ve çok ilginç durumların ortaya çıktığını göreceksiniz. Mesela, buluşma noktalarının artık gözlenmediği gibi acaip bir durum ortaya çıkabilir. Çok zevkli bir matematik kullanacağız inanın bana, heyecanlanmak serbest. Dedim ya özümü ye bağıni şimdilik sorma, hele bir de Bartın'ın nefis çilek kokulu üzümüleri ise hiç durmayın derim. Böylelikle, 'basit' sarkacı incelemiş olduk. Adı basit sarkaç. Demek ki basit olmayan sarkaçlar da varmış ki basit denmiş, değil mi. O zaman, diğer sarkaçlara örnekler bulalım.

Ters sarkaç

Sarkacın farklı türleri var, hepsi de oldukça eğlenceli. Örneğin, elinizde uzunca bir tahta çubuk olsun, parmağınızın üzerine dik şekilde yerleştirin. Tahtanın alt ucunu uygun şekilde parmak ve kol hareketleriniz ile uygun şekilde kaydırarak çubuğu düşürmeden dik tutabilirsiniz, buna *ters sarkaç* diyebilirsiniz. Aslında, vücudumuz da bir bakıma ters sarkaç; ayaklarınız

vücudumuzu dik tutabilmek için benzeri hareketleri yapabiliyor. Kolay gibi görünse de 4. sınıf lisans bitirme projesinde bunu elektronik devreler yardımıyla bir oyuncak arabaya yaptıran Sercan Yatan arkadaşım bu konu üzerine iki dönem boyunca uğraştığını söyleyebilirim. Sercan, bölümümüzde tamamlanmış en başarılı projelerden birisine imza attı. Üstündeki çubuğu düşürmemeye çalışan arabanın halini bir görmeliydiniz. Uza-ya yük taşıyan roketlerin de aslında birer ters sarkaç olduğunu biliyor muydunuz? Bunu, özellikle kalkış sırasında alttaki gaz çıkışının yönünün sürekli olarak ayarlandığından anlayabilirsiniz. Eğer alttaki yönlendirme sistemi işini yapamaz ise, aynı 'kız kaçırın' olarak bildiğimiz barutlu roketçikler gibi döner durur.

Paris'teki Panteon binasında bulunan Foucault sarkacı

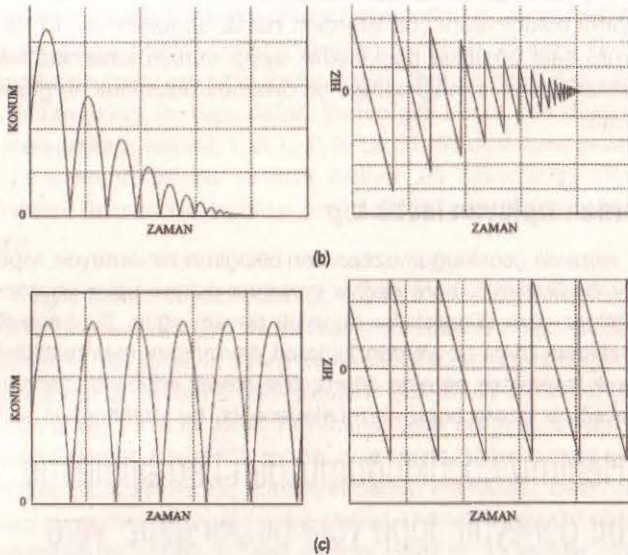
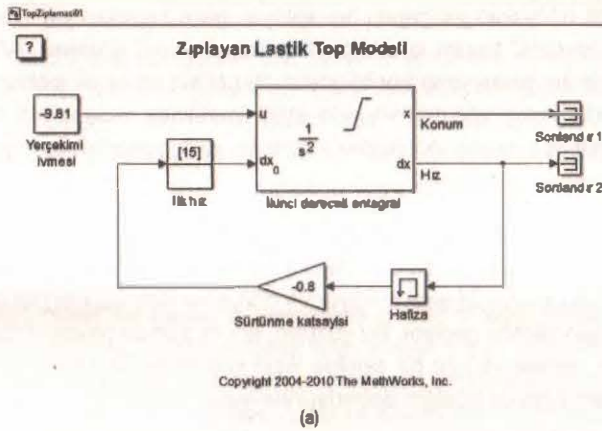
Foucault sarkacı

Bir sarkaç türü daha var, ondan da bahsetmek isterim. Yıl 1851, Şubat'ın 3'ü ve hafta başı Pazartesi günü Paris Gözlemevi'ndeyiz. Yüksek tavandan sarkan ağır bir metal top, ve topun altında ince bir metal iğne salınımın o anki konumunu gösteriyor. Çok ilgi çeken bu gösteriyi düzenleyen, Jean Bernard Leon Foucault (1819 – 1868) sahnede. Foucault büyük ilgi üzerine, bu deneyi Paris'te, Panteon binasında tekrarlıyor, ve sarkacın bilgileri bu deneyde kayda geçmiş. Yük 28 kilogram ve ipin uzunluğu 67 metre. Her iki gösteride de, dakikalar içerisinde sarkacın salınımının aynı çizgi boyunca devam etmemesi ve sarkacın yön değiştirmesi (dar bir X harfi üretecek şekilde hafifçe sapması) görenleri hayrete düşürüyor. Hiç bir müdahale yokken neden sarkaç böyle davranıyor? Düşünün bugün bile söyleriz, 'görmeden inanmam' diye. Yıllarca dünya dönüyor diyorlar ve tek bir görsel ispat yok. Alın işte, Foucault Batı'da bunu kendi adıyla anılan Foucault Sarkacı ile başarmış. Günümüzde bu sarkaç düzeneği birçok Üniversitenin yüksek tavanlarını süslemektedir.

Anlaşılması çok da zor değil, çözümü çok güzel olduğunda soru basitleşiyor, burada da öyle. Sarkacı güney veya kuzey kutuplarının birinde sallandırdığınızı düşünün. Sarkaç kendi halinde dönerken, altındaki dünya dönüyor! Dünya ile birlikte hareket eden bizlere göre sarkaç dönüyor gibi geliyor, oysa sarkaç sabit, dönen dünyanın ta kendisi. Kuzey kutbunda, saatin tersine, güney kutbunda ise saat yönüne sapıyor sarkacı-

örneğimiz. Sıklıkla, bu yazı dizisinde incelediğimiz konular, günlük akademik hayatımızdaki çalışmalardan çok daha zevkli olabiliyor, tahmin ediyorsunuzdur.

Bu noktada, günümüzde çok daha karmaşık olabilecek problemlerin bilgisayar ortamında nasıl kolaylıkla incelenebileceğine zıplayan top örneğini vermek istiyorum. Şekil 4 (a)'da gördüğünüz her bir kutu aslında matematiksel bir işlem, gerektiği kadarını bir araya getirir ve sorunuzu bilgisayarınıza çözdürebilirsiniz. Önce incelediğiniz problemdeki ilişkileri kutularla tanımla, sonra sonuçları elde et. Bu örnek, Mathworks firmasına ait *matlab* yazılımında kullanıcılara sunulan örnek modellerden birisi [5].

Şekil 4. Zıplayan lastik topun davranışının bilgisayar modeli ile tahmin edilmesi. (a) Model. Solda konum ve sağ tarafta hız değerleri, (b) kayıplı, (c) kayıpsız durum.

Şekli 4 (b)'de gördüğümüz, eğer sönümleme varsa, günlük yaşantımızdan da iyi bildiğimiz gibi top her seferinde daha alçağa kadar zıplayacak ve git gide daha hızlı aralıklarla zıplayarak enerjisini tüketerek sonunda duracaktır. Ancak, sönümlemenin olmadığı durumu, günlük hayatımızda yaratamayacağımız bu koşulu, bilgisayarda yaratabiliriz. Bakın ne görüyorsunuz? Şekil 4 (c)'de top hiç durmadan zıplamaya devam ediyor.

Ocak ayından bugüne kadar incelediğimiz farklı salınımlar oldu. Maxwell denklemleri ile elde edilen elektromanyetik dalga denklemlerinin çözümünde (karmaşık matematiğe hiç girmeden) sinüs fonksiyonu ile açıkladık. Benzerinin ses dalgalarında da aynen olduğundan bahsettik.

Ocak ayından bugüne kadar incelediğimiz farklı salınımlar oldu. Maxwell denklemleri ile elde edilen elektromanyetik dalga denklemlerinin çözümünde (karmaşık matematiğe hiç girmeden) sinüs fonksiyonu ile açıkladık. Benzerinin ses dalgalarında da aynen olduğundan bahsettik. D'Alembert'in, Euler, Bernoulli ve Fourier'in isimlerinin geçtiği çalışmalarda hep sinüs ailesi vardı, hatta ileri gittik 'evrene hükmeden sinüs' adını verdik. Bu yazımızda, güncel yaşantımızda da bu salınımların gözlenebildiğini ve alışık olduğumuzdan bahsettik. Ancak, bu salınımların oluşumunda bazı 'sihirli' sayıların bulunduğunu gördük. Müzik çalgılarında, örneğin kemanda veya bir gitarda acaba gizli kalmış 'sihirli' sayılar var mıdır? Ud gibi perdesiz çalgılarda durum nasıldır? İşimiz zor. Gerçekten çok zor ama bir o kadar da güzel olan bir konuya giriyoruz. Güzelliğin farklı tanımları var, güzeli güzel yapan bakan gözdür demiştik, matematik için de aynısını diyebilir miyiz? Ya doğada geçerli olan tek bir güzel var ve onun adı 'her şeyin kuramı' ise ne olacak? Bu konularda çelişen farklı birçok görüş var. Patikamızın zemini sertleşmeye başladı, ama manzara bir o kadar da güzel. Artık yola çıktık gidiyoruz, uzun ince bir yoldayız, gideceğiz gündüz gece.

Kalın sağlıcakla. Günleriniz matematikle dolsun.

Kaynakça:

- [1] David I. Goodstein, Judith R. Goodstein (1996). Feynman'ın Kayıp Dersi - Gezegenlerin Güneş Çevresinde Hareketi; Feynman's Lost Lecture, Çeviren: Zekeriya Aydın. Alfa Yayınları, syf. 44-45.
- [2] İbni Sina, Kitab'u's-Şifa, Fizik II, Çeviren M. Macit, F. Özpilavcı, Litera Yayıncılık (2005)]
- [3] Müziğin Matematiği İletişim adresleri: www.muziglnmatematigi.blogspot.com, tr.muziginmatematigi@gmail.com
- [4] Google Earth: <https://www.google.com/earth/> Erişim: 15 Eylül, 2016.
- [5] Matlab Simulink: www.mathworks.com

*Savunma Mühendislik Ar-Ge Teknoloji (SMART) San. ve Tic. A.Ş., Ankara.

Notlarım:

TD'Knın Sözlüğünde DOLANBAÇ var ve herkesin kullandığı DOLAMBAÇ yok. Ben TD'Ky'a uydum.

Anıtkabirde bir sarkaç olsun isterdim.

Ermeni sorununa tarihsel bir göz atış

"Fransız Basınında Genç-Türk Devrimi"

1908 Genç-Türk Devrimi de, aynı dönemde olan Rus, İran vb. devrimleri gibi "belli bir sınıfın eski politik sistem üzerine zaferi"nden çok, Doğulu toplumlara yönelik "(yeni) bir politik sistemin ilanı" olarak değerlendirilmelidir. Ancak ondan sonra, Fas'ta şöyle, İran'da böyle, Rusya'da öyle bir biçim aldığı üzerine konuşulabilir. Yoksa, Fransa'da 1789'da şöyle olmasına karşın Türkiye'de 1908'de niye böyle olmadı gibi bir karşılaştırmaya gitmek, tarihle bağdaşmadığı gibi, devrim düşüncesinin de kavranmadığını gösterir.

Genç-Türkler, dönemin Osmanlı İmparatorluğu gibi 3 anakaraya yayılmış koca bir imparatorlukta "Devrim'i" başardıkları için, adları da tarihe silinmeyecek bir biçimde yazılmış olmakta diğer halkların gençliğine göre "ayrıcalıklı" bir yeri hak etmiş olmaktadır.

Gürler AKDORA: "Devlet-Ulus'un Sonu"(1) kitabından sonra bu yıl "Fransız Basınında Genç-Türk Devrimi"(2) kitabın çıktı. 100 yıl önceki Fransız kaynaklarını incelediğin bu kitap fikri nasıl doğdu? Kitabı hangi amaçla kaleme aldın? Niçin, batıda ve dünyadaki yaygın Jön-Türk kavramı yerine Genç-Türk tanımı kullanıldı?

Habip Hamza ERDEM: Türkiye'de yakın tarihimiz üzerine yapılmakta olan bir doktora tezine ilişkin olarak kimi bilgilerin zamanın Fransız basınına dayanarak yanlışlığını göstermek için çalışıyordum. Senin de bildiğin gibi, güncel konularda, bir "köşe yazarı" kadar yazı yazmaktayım.

İşte o yazılardan birini okuyan Doğu Perinçek, bu konuda daha ayrıntılı bir çalışma yaparsan, Aydınlık Gazetesi veya Teori Dergisi'nde yayımlatabilirim dedi. Ben de başlangıç olarak, 1908-1918 aralığında, Fransız basınında Türkiye ilgili yazı ve haberleri derledim.

Bu dönemin 1914-18 aralığı Birinci Dünya Savaşı olup, Türkiye'nin savaşa girip-girmemesi konusu da Türkiye'de tartışmalı bir konu idi.

Kaldı ki, Ermeni Sorunu ile ilgili konular da Dünya Savaşı koşulları dikkate alınarak değil, sanki dünya güllük gülistanlıkmış da, Türkiye'de Ermenilerle Türkler birbirlerini boğazlıyorlarmış gibi ele alınıyordu.

İster istemez Birinci Dünya Savaşı'nı

Habip Hamza Erdem'in son kitabı, Fransız Basınında Genç-Türk Devrimi. Kaynak Yayınları'ndan çıktı.

hazırlayan koşullara da değinmem gerekiyordu. Bu durumda çalışmanın boyutu bir yazı dizisinin boyutlarını aşıp "kitap" olmaya yöneldi.

Ancak, kitap olmasına karar verdikten sonra, onu da sözde "Ermeni Soykırımı"nın 100. yılına yetiştirmek için acele etmem gerekiyordu. O nedenle derlediğim bilgi ve belgelerin yarısına yakın bir bölümüyle elinizdeki kitap çıktı.

Demem o ki, bu çalışmanın genişletilmiş bir baskısı ile 1919'dan sonraki Türk Devrimi'ne ilişkin bir başka çalışmanın verileri de elimde. Ancak, ne zaman kitap olacak onu zaman gösterecek.

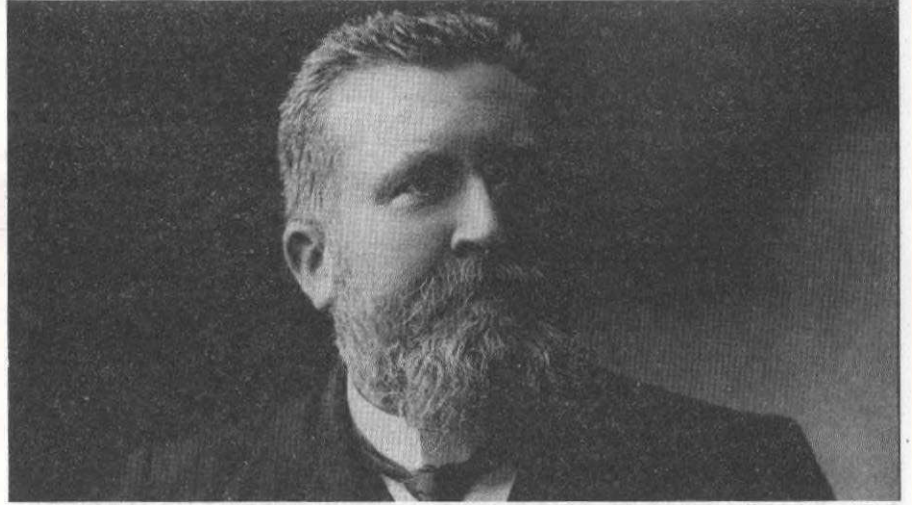
Genç-Türk / Jön-Türk

Her ne kadar Jön-Türk (jeune-turc) deyimi çok kullanılıyorsa da, bu "deyim" salt Türklere ilişkin bir deyim değildir. 20. yüzyılın başı, bilindiği gibi Ulusal Demokratik Devrimler çağı olarak da anılmaktadır. Veo dönemde Genç-Sırp, Genç-Hırvatlar, Genç-Polonyalılar gibi, ulusal bağımsızlık isteyen her halkın bir "genç"lik örgütlenmesi var.

Ne var ki Genç-Türkler, dönemin Osmanlı İmparatorluğu gibi 3 anakaraya yayılmış koca bir imparatorlukta "Devrim"i başardıkları için, adları da tarihe silinmeyecek bir biçimde yazılmış, diğer halkların gençliğine göre "ayrıcılık" bir yeri hak etmişlerdir.

Jön-Türk deyimi ise Fransızcasıdır. İngilizler de "Young Turk" diyorlar. Ancak doğrusu, mademki Türkçe konuşup yazıyoruz, "Genç-Türk" olmalıdır. Kitabın Fransızcası çıkacak olursa -ki o olasılık da her zaman vardır- doğallıkla "Jeune-Turc" yazacağız.

Yine de bir konuya dikkat çekmek isterim; yayımcı kuruluş kitabı incelediği zaman "Genç-Türk" dediğim yerlerin bir bölümünü "Jön-Türk" diye düzeltmek istemişti. Onlara kitabın bir tek yerinde Jön-Türk deyimi kalırsa yayımdan çekerim demiştim, ama kitap çıktıktan sonra yine de kimi yerde Jön-Türk deyiminin kalmasına engel olamadığımı gördüm.

Jean Jaurès'in I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde öldürülmesi, hem Fransız Sosyalist'lerinin savaş boyunca tutarsız tavır takınmalarına yol açmış hem de Ermeni Sorunu'nun sosyalistlerce yanlış anlaşılmasına yol açmıştır.

1789 Büyük Fransız Devrimi'nin-Jakobenlerin ve 1871 Paris Komününün Yeni Osmanlılar, Genç-Türkler/Jön-Türkler ile İttihat ve Terakki üzerinde etkileri oldu mu?

Fransız Devrimi'nin Türkler üzerindeki etkisi III. Selim'e kadar gider. Daha doğrusu III. Selim'in şehzadeliği dönemine kadar gider. III. Selim'in kurmaya çalıştığı *Nizam-i Cedid*, sanıldığı üzere sadece bir "askerî birlik" değil, yeni bir nizam (*nouvel ordre*) olup, askerî, malî, idarî bir dizi reformu öngörmekteydi: Belli bir merkezî yönetim ve yeni yasal sınırları belirlenmiş yerel yönetimler, yeni bir vergi düzeni vb.

1900'lü yıllarda Fransız Sosyalist Partisi (ki bugünkü Sosyalist Parti ile hiçbir ilişkisi kalmamıştır denilse yeridir) ve Jean Jaurès'in *L'Humanité* gazetesi Genç-Türk Devrimi'nin yanında olmuş ve Paris'teki Genç-Türkler'le sürekli olarak ilgilenilmiştir.

Dahası, benim Anadolu'da Türkler başlıklı yazı dizimde sözettiğim gibi, Napolyon Bonapart da, tarihin bir cilvesi diyelim, III. Selim'in emrinde çalışmak için Devrim hükümetlerine başvurmuştu.

1795 yılında, henüz Direktuar yönetimine geçilmemiş, Konvansiyon hükümetleri sürerken, Napolyon Bonapart, İtalya Sefer Ordusu topçu komutanlığından uzaklaştırılmış, başka görevleri de kabul etmediği için Paris'te kalmayı yeğlemişti.

Kamu Güvenliği Komitesi, ona Harita Dairesi'nde bir görev vermiş ama 15 Eylül 1795 günü kadro dışı bırakarak geçim sıkıntısına düşürmüştü.

Napolyon Bonapart'ın Türkiye'de görevlendirilmesi

O ara, İstanbul Büyükelçisi Descroches (Dekroş) aracılığıyla III. Selim'in Fransa'dan uzman subay isteğini duyan Napolyon Bonapart, Komite'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyecekti:

"Rusya İmparatoriçesi'nin Avusturya ile ilişkilerini geliştirdiği bu dönemde Türkiye'nin askerî olanaklarını elden geldiğince desteklemek Fransa'nın yararınadır... Türkiye'de topçuluk henüz çocukluk aşamasındadır... General Napolyon bir heyetle birlikte Türkiye'nin hizmetine girmeye hazırdır. Oraya gittiğinde altı ya da yedi subayı

Marx ve Engels, 1848
Devrimi günlerinde, 10-31
Aralık 1848'de, Nouvelle
Gazette Rhénane'da birlikte
yazdıkları bir yazı dizisinde
şöyle demektedirler:
"1648 ve 1789 Devrimleri
'İngiliz' ya da 'Fransız'
devrimleri değil, 'Avrupaî
Devrimler'dirler..."

da birlikte götürülecektir. Eğer bu yeni
görevinde başarılı olursa, kendi ülkesine
döndüğünde ülkesine layık bir iş görmüş
olduğunu da kanıtlamış olacaktır.

17 Eylül 1795, İmza: Bonapart"

Komite 1 Ekim tarihinde Napolyon'un
Türkiye'de görevlendirmesi kararını
alacaktır: "Cumhuriyet Hükûmeti...
General Bonapart'ı iki emir subayı ile
birlikte... Bâbîâli tarafından verilecek
emirleri yerine getirmek üzere, Padişah'ın
emrine vermeyi kararlaştırmıştır. Orada
rütbesini koruyacak ve Türk generalleri
gibi muamele görecektir."Ancak İç
Orduları Başkomutanı Barras 4 Ekim'de,
Napolyon'un kendisine "yardımcı" olarak
atanmasını sağlayacaktı. Napolyon'un
13 Ekim'de ayaklanmayı bastırmada

gösterdiği yararlılık üzerine Komite de
onun Fransa'da kalmasını ve yeniden
"yükselme"si olanağını sağlayacaktı.

Nitekim, Barras'dan sonra İç
Orduları Başkomutanı olacak ve III.
Selim'in emrine girmesinden böylece
kurtulacaktır.

Fransa'ya ve o arada tüm Avrupa'ya
nice acılar çektirdikten sonra, "Keşke
Mısır'da kalsaydım da orada İmparator
olsaydım" diyecektir. Ne var ki, 1808-
1908 aralığında Fransa'da da "Devrim/
Karşı-Devrim" süreçleri birbirini izleyerek
gelmiş ve o arada iki "imparatorluk"
dönemi yaşanmıştır.

Jean Jaurès'in L'Humanité Gazetesi ve 1908 Genç-Türk Devrimi

Yine de, 1900'lü yıllarda Fransız
Sosyalist Partisi (ki bugünkü Sosyalist
Parti ile hiçbir ilişkisi kalmamıştır denilse
yeridir) ve Jean Jaurès'in L'Humanité
gazetesi Genç-Türk Devrimi'nin yanında
olmuş ve Paris'teki Genç-Türkler'le
sürekli olarak ilgilenilmiştir.

Bu konular, kitapta ayrıntılarıyla var.

Ancak, bu da benim bir başka
tezim olsun; Jean Jaurès'in Birinci
Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde
öldürülmesi, hem Fransız sosyalistlerinin
savaş boyunca ve ertesinde tutarsız
tavır takınmalarına yol açmış ve hem de
Ermeni Sorunu'nun sosyalistlerce yanlış

anlaşılmasına yol açmıştır.

Ve yine kitapta örnekleri
bulanabileceği gibi, Jaurès sonrası
Fransız sosyalistleri devrim ve demokrasi
konusunda Jaurès'in "düzey"ini
tutturamamışlardır.

1789 ve 1871 Kapitalizm Dönemi'nin
devrimleriydi. 1908 Genç Türk devrimi
ise Emperyalizm Çağı'nda yaşandı.
Osmanlı Sultanlığı'na karşı karakteriyle
de farklılıklar yaşandı mı?

Bu soruyu böyle sorduğun için ayrıca
teşekkür ederim. Türkiye'de kapitalizm
iyi bilinmediği için, hep bu soruda dile
getirildiği biçimde şablon sorular sorulup
kalıp yanıtlar verilmektedir.

Kapitalizm kapitalizmdir ve
emperyalizm de Lenin'in deyimiyle
"kapitalizmin en yüksek aşaması"dır.
Peki ama günümüzde "en yüksekten
sonra gelen yüksek aşaması" gibi bir
saçmalığa düşülmeden nasıl bir yanıt
verilebilecektir?

Demem o ki, tarih biliminin en "zor"
yanı, onun "dönem'lere ayrılmasıdır.

Burada 'tarihsel kategori' kavramına
gereksinmemiz var.

Kapitalizm, tarihsel ve toplumsal
bir kategori olmasına karşın
emperyalizm, ondan sonra gelen bir
kategori değil, kapitalizmin bir üst
aşamasıdır. O zaman, devrimlerin
niteliklerini belirlerken, kapitalizm ya
da emperyalizm aşamalarından çok,
getirdikleri yeniliklere göre ve açtıkları
ufuklara bakmak gerekmektedir.

Fransa'da 1789 (ki 1789 olarak
anılrsa da asıl "devrim" 1793'te olmuştur),
1830, 1848 ve 1871 Devrimleri yapılmış
olmasına karşın, bugün bir devrimci
durum olmamasını kestirmeden
emperyalizme bağlamayı da kalıpla
düşünmenin bir sonucu olarak görürüm.

Bu konuda, yine, Jean Jaurès'ten alıp
kitabın eklerine koyduğum makalesinde
Jaurès, aynı günlerde olan Türkiye ve
Fas Devrimlerini karşılaştırırken, "Fas
Devrimi, diyor, Türk Devrimi'nin toplumsal
olarak bir alt düzeyinde gerçekleşmiştir".

Kralcıların başkaldırısını bastırırken, Napolyon Bonaparte'ın topçu birliklerine
"ateş" emri verisi. 13 Ekim 1795.

Yani bu iki devrim, tarihsel olarak aynı dönemde olmalarına karşın, toplumsal olarak aynı düzeyde olmayabiliyorlar.

O nedenle, "Her toplumun devrimi kendisine göredir" diye bir söz bile var.

Şimdi buradan, Fransa'nın dört büyük devrimine gelirsek, 1871 Devrimi'nin 1789'dan da "geri" bir devrim olduğunu söyleyebilirim. Fransa için "geri" ama Almanya için "ileri" bir devrim.

Kuşkusuz bunu, kalıp düşünmeye alışmış beyinler kavrayamayabilirler.

Marx ve Engels : "1648 ve 1789 Avrupaî Devrimlerdir"

'O zaman şöyle açayım: Marx ve Engels, 1848 Devrimi günlerinde, 10-31 Aralık 1848'de, *Nouvelle Gazette Rhénane*'de birlikte yazdıkları bir yazı dizisinde şöyle demektedirler: "1648 ve 1789 Devrimleri 'İngiliz' ya da 'Fransız' devrimleri değil, 'Avrupaî Devrimler'dirler. Belli bir sınıfın eski politik sistem üzerine zaferinden çok, Avrupaî toplumlara yönelik (yeni) bir politik sistemin ilanıdır".

İşte 1908 Genç-Türk Devrimi de, aynı dönemde olan Rus, İran vb. devrimleri gibi "belli bir sınıfın eski politik sistem üzerine zaferi"nden çok, Doğulu toplumlara yönelik "(yeni) bir politik

Ermeni Sorunu,
Yunanistan'ın
bağımsızlığını kazandığı
1830 yılına değin
Hristiyan Sorunu içinde
ikincil ve hatta üçüncül bir
sorun olarak görülmelidir.
Sadece Hristiyan da değil,
Ortodoks Hristiyan sorunu
olarak sadece Rusya'nın
bir sorunu olmuştur.

1908 Genç-Türk Devrimi Fransız basınında büyük ilgi uyandırmış ve Fransız ilericileri tarafından da desteklenmiştir.

sistemin ilanı" olarak değerlendirilmelidir. Ancak ondan sonra, Fas'ta şöyle, İran'da böyle, Rusya'da öyle bir biçim aldığı üzerine konuşulabilir. Yoksa, Fransa'da 1789'da şöyle olmasına karşın Türkiye'de 1908'de niye böyle olmadı gibi bir karşılaştırmaya gitmek, tarihle bağdaşmadığı gibi devrim düşüncesinin de kavranmadığını gösterir.

Yeni Osmanlılar'a, Genç Türkler'e (Jön Türkler), İttihat ve Terakki'ye emperyalist Batı'nın; Fransa ve Avrupa'nın bakışı nasıldı?

Bu soruya da toptancı bir yanıt verilemeyeceği açıktır. Çünkü "Emperyalist Batı" gibi bir blok olmadığı gibi, sözgelimi Fransa'nın içinde de farklı grupların kendilerine özgü beklenti ve duyguları vardı.

Kaldı ki, o dönemde dünya genelinde tam anlamıyla bir çok kutupluluk vardı. 1917'de Bolşeviklerin açıkladıkları gizli antlaşmalara göre, başta Almanya ve İngiltere olmak üzere, Fransa, Rusya ve İtalya hep birbirlerinin arkasından ikili-üçlü gizli antlaşmalar yapıyorlardı.

Bunların en belirleyici olanı da, İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın, Dünya Savaşı'ndan önce, Osmanlı'nın kendi aralarında nasıl bölüşürüleceğine

ilişkin olarak yaptıkları antlaşmadır.

Ancak I. Dünya Savaşı'na gelmeden önce Türkiye'nin iki Balkan Savaşı ile bugünkü Trablusgarp savaşları da olacak ve bu dört ülke Almanya/Avusturya ikilisine karşı Osmanlı'yı son ana kadar yanlarında tutmaya çalışacaklardır.

Ne var ki bu "yanında tutma" deyimiyse, "eşit bir bağlaşıklık"tan çok, deyim yerindeyse "heybede turp" gibi gördükleri dile getirilmek istenmektedir.

Genç-Türk Devrimi ve Fransız basını

Genç-Türk Devrimini Sağ, Merkez ve Sol Fransız Basını özetle nasıl algıladı?

Fransa'daki sağ ya da sol eğilimli basının Devrim'in başında Genç-Türklerin yanında yer aldıkları söylenebilir.

Zaten Paris'te bulunan Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin de Devrim ile birlikte Türkiye'ye dönmüşler ve Ahmet Rıza Meclis Başkanı olmuştu.

Ancak İttihat ve Terakki ile diğer siyasal partilerin Devrim'den beklentileri aynı olmadığı gibi, savaşlı yıllar boyunca kurulacak "bağlaşıklık" ve "bağlaşıklık koşulları" üzerinde görüş birliği içinde olmadıkları da açıktır.

Benzer biçimde, Batılı siyasal grupların İstanbul'da kendi görüşlerine yakın insanlarla ilişkide olmalarından doğal bir şey olamaz.

Paris'te kalıp Devrim aleyhine gazete çıkaran Şerif Paşa'nın, Fransız radikal çevreleriyle olan yakınlığı bilinmektedir.

Sosyalist Parti ve l'Humanité Gazetesi de, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Almanya safında yer almasından sonra İttihat ve Terakki ile olan yakınlığı bırakmış, daha sonraki dönemlerde ise Ermeni Sorunu konusunda tam bir "cepheleşme"ye yönelmiştir.

Çünkü Ermeni komiteleri de, bugünkü Kürt hareketi gibi başlangıçta "sol" görünümü olmalarına karşın, sonradan ırkçılığa ve Hristiyan fanatizmine düşmüşlerdi.

Şark Meselesi/Doğu Sorunu

Şark Meselesi/Doğu Sorunu Batı Kapitalizminin gözünde nedir? Marksistlerin gözünde nedir?

Doğu Sorunu, kapitalizm öncesinde bir "din sorunu" gibi sunulsa da, özünde bir "talan sorunu"dur. Haçlı Seferleri'nin salt doğudaki Hristiyanları kurtarmak ya da güvence altına almaktan çok, Hindistan-Çin ticaret yollarını denetim altına almanın yanı sıra, Hristiyan olmayan toplumların birikimlerine el koymak için yapıldığı söylenebilir.

Osmanlı Viyana'da ne arıyordu ise, Batılı da Van'da onu aramaktaydı.

Ancak daha sonra bir kısım devletler, salt Osmanlı İmparatorluğu'nu "sorun" olarak görüp, Doğu Sorunu'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra kendilerine düşecek payı anlar oldular.

Ermeni sorununu Batılı devletler ve Çarlık Rusyası nasıl ve niçin kışkırttılar?

Ermeni Sorunu, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1830 yılına değin Hristiyan Sorunu içinde ikincil ve hatta üçüncül bir sorun olarak görülmelidir. Sadece Hristiyan da değil, Ortodoks Hristiyan sorunu olarak

Mustafa Kemal'in yazı ve konuşmalarından değil de, yaptığı işler ile yapmak istediği işlere baktığı zaman Leroux ve Jaurès'in Cumhuriyet'ini görüyorum.

sadece Rusya'nın bir sorunu olmuştur.

Fransa'nın aracılığıyla Rusya ile *Küçük Kaynarca Antlaşması* (10 Temmuz 1774) imzalandığında, Kırım ve Polonya bağımsızlıklarını kazanıyor, Ruslara Karadeniz'de serbest dolaşım hakkı tanınıyordu.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 7. maddesi Rusya'ya Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlar lehine öyle ayrıcalıklar tanıyordu ki Ruslar, 80 yıl sonra bu maddeye dayanarak Türkiye'ye savaş açabilecekti (1854).

Osmanlı ise Kaynarca ile birlikte ne sınırlarını korumak ne de ordusunu düzene sokmak için etkin önlemler alıyor; onun yerine, I. Abdülhamid döneminde on sadrazam değişikliği yapıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu "gerileme" de değil "çözülme" sürecine girmişti.

Oysa Rusya, *Fransa*'yla yaptığı evrensel nitelikteki ilk ticaret anlaşmasıyla büyük hedeflere yönelebileceğini gördü. Çünkü yapılan antlaşma bir ticaret anlaşması olmaktan öte bir "bağlaşıklık" sözleşmesi gibiydi.

O nedenle Çarçe, Avusturya ile anlaşıp, Prusya ve İngiltere'nin de göz yumması halinde Türkleri kovarak yeni bir Doğu (Roma) İmparatorluğu kurmayı bile tasarlayacaktı. Yunanistan ve Gürcistan'dan devşirdiği "genç"leri Saint-Petersbourg'a götürüp eğitmeye başladı. Çarçe Katerina, Kırım'a yaptığı ziyarette

"Bizans Yolu" (*Chemin de Byzance*) yazılı bir tâk'ın altından geçecekti. Ve bu ziyaret, Avrupa'da geniş yankı uyandıracaktı. Osmanlı artık korkulacak bir güç olmaktan çıkıyordu.

Aynı dönemde Fransa'nın Doğu Sorunu, Osmanlı'ya karşın biçimlenecekti. Artık genel olarak Osmanlı değil ama, Suriye ve Mısır'daki Hristiyanların "korunması" öncelik taşıyacaktı. Henüz Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması söz konusu olmasa da bir genel savaş durumunda, Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlar arasında Fransa lehine destek aramak için misyonerler gönderilecekti.

Öyle ki Fransa artık diplomatların yanı sıra, subay, mühendis, her tür inşaatçı ve hatta küçük bir askerî birlik gönderiyordu. Bunların içinden Mathieu Dumas'ın anılarına bakılırsa, Baron de Tott'un yaptıkları, bir bakıma Fransa lehine gizli istihbarat olarak değerlendirilebilecektir (1787).

İşte bu sırada patlayacak olan Fransız Devrimi, Devrim niteliğini yitireceği ilk on yıllık süre içinde Osmanlı'ya bir soluk aldracak ve III. Selim bu dönemi iyi değerlendirecekti.

Jean Jaurès'in önemi

Fransız sosyalist-cumhuriyetçi Jean Jaurès'e kitabında ayrı bir yer veriyorsun. Jean Jaurès'in önemi nedir? Devrimci

Mustafa Kemal de bir ulusal devlet kurmak istedi. Devletini kurdu, ulusunu oluşturma yolunda önemli atılımlar yaptı, ama bugün Türkiye'de bir ulusal devletin varlığını ileri sürmek için "aklı yetmemek" yetmez, "akıldan yoksun" olmak gerekir.

liderler içinde Lenin, Jean Jaurès'i nasıl değerlendiriyordu?

Jean Jaurès, hem sosyalist ve hem de Cumhuriyetçi bir düşün adamı, bir büyük politikacıdır. Ancak önce şu, çok iyi bildiğimizi sandığımız "sosyalizm" teriminin nasıl bulunduğu bakalım.

Sosyalizm terimi *Pierre Leroux* (1797-1871) tarafından 1830 Devrimi'nden sonra (1834) hem muhafazakârlara hem de liberallere karşı bir "üçüncü yol" olarak kullanılmaya başlanacak, 1840'lı yıllarda da Marx ve o dönemin düşünürlerince geliştirilecektir.

Her ne kadar İngiltere'de *Robert Owen* (1771-1858) yeni bir sosyal sistem (*système social*), Fransa'da ise *Charles Fourier* (1772-1837) ve *Etienne Cabet* (1788-1856); biri Fransa'da *phalanstère* diğeri Amerika'da *Icarie* gibi ütöpik sosyal sistemler tasarlıyorlar iseler de, yandaşları ya "ovenist" ya "fürieci" ya da "kabeci" olarak çağırılıyorlardı. Onlara "ütöpik sosyalist" adını verenler ise daha sonra kendilerini "bilimsel sosyalist" olarak adlandıranlar olacaktı.

Örneğin *Proudhon* (1809-1865), *Mülkiyet Nedir?*'ini 1840 yılında, *Kurulacak İnsanlık Düzeni*'ni 1843 yılında, *Ekonomik Çelişkiler Sistemi* ya da *Sefaletin Felsefesi*'ni 1846'da yazarken hep "sosyal sorun"u ele alacaktı.

Pierre Leroux ise "sosyalizm" terimini büyük olasılıkla 1822'de gittiği İngiltere'de duymuş, daha sonra Fransa'da çıkardığı *Globe* adlı gazetede arkadaşlarıyla birlikte Almancayla da uyumlu *socialismus*, *sozialismus*, *socialnost*, *communisme*, *humanisme* terimleriyle karşılaştırarak fransızca "socialisme" (sosyalizm) olarak belirlemiştir.

O nedenle görüşlerinden etkilendiği çok belirgin olan *Jean Jaurès* (1859-1914)'in de içinde bulunduğu komite tarafından, 1903 yılında *Pierre Leroux*'un mezarına "Sosyalizmin Babası" diye yazılmıştır.

Pierre Leroux'nun sosyalizmi "mutlak liberalizm" ile "mutlak sosyalizm"

arasında yer alıp, özgürlük ve eşitlik kavramlarını bağdaştıran *demokratik sosyalizm* olarak tanımlanabilir.

Daha sonra Jean Jaurès tarafından geliştirilecek olan Fransız Sosyalizmi, ne yazık ki belki de en verimli çağında bir suikaste kurban giden Jaurès'ten sonra çok nitelik değiştirecek ve bugün "Hollandisme" gibi bir ucubeye dönüşecektir.

Çok tartışılan tanımlar, "Ulus-Devlet" mi? "Devlet-Ulus" mu? Niçin ikincisi?

Bu konuda yazmaktan bıktım. Merak edenler benim ulus, ulusalcılık ve devlet-ulus üzerine olan yazılarıma bakabilirler. Bana göre günümüzde ulus devlet ve hele ulusal devlet diye yazan her kim ise, ulusu ve devleti anlamamış demektir. **Nokta.**

"İleride 'ulusal devlet' tanımı oluşacak" diyorsun. Bu kavramı açar mısın? Bugün devlet, ulusal aşamasına gelmedi mi? Sen başka bir kavram mı tanımlıyorsun?

Bu yukarıdaki soruyla ilintili bir konu. Evet, ne zaman halklar "ulus" olma bilincine erişir ve devletleri de Leroux ya da Jaurès'in Cumhuriyet'inin niteliğine bürünürse o zaman "ulusal devlet"ten söz edilebilir.

Burada, bir başka tez daha ileri sürebilirim. Mustafa Kemal'in yazı ve konuşmalarından değil de, yaptığı işler ile yapmak istediği işlere baktığım zaman Leroux ve Jaurès'in Cumhuriyet'ini görüyorum.

Mustafa Kemal, Lenin ile "dost"tu ama Leninist olmadı.

Ben de kendimi, sıkça yinelediğim için, Jaurèsçi ya da başka birici olarak görmem. Ancak Mustafa Kemal'in yapmak istedikleri ile Jaurèsçi bir demokratik cumhuriyet anlayışının felsefi temellerinin benzeştiğini ileri sürebilirim.

Demem o ki, "ulusal devlet" olmak istemek başka, olmak başka şeydir.

Mustafa Kemal de bir ulusal devlet kurmak istedi. Devletini kurdu, ulusunu

oluşturma yolunda önemli atılımlar yaptı, ama bugün Türkiye'de bir ulusal devletin varlığını ileri sürmek için "aklı yetmemek" yetmez, "akıldan yoksun" olmak gerekir.

Devlet "aygıt" mı, "araç" mı?

Kitabında "Devlet 'aygıt' mı, 'araç' mı" tartışması getiriyorsun. Burjuvazi için ve halk iktidarı için, devlet kavramı nedir, bu kavramlardan hangisidir?

Gördüğün gibi, masal anlatır gibi değil, kavramları tarihsel bağlamına oturtturarak bir sunum yapmaya çalışıyorum. O nedenle, kitaba baskıdan sonra baktığımda, halkın kolayca anlayabileceği konusunda benim de kuşkularım oluştu. Zaten halkımız anlayamaz ise profesörlerimizin hiç anlamayacağını da bilirim. Kaldı ki kitabın gördüğü ilgiden aydınlarımızın düzeyini çıkarmak da olası.

Devletin bir "araç" olması gerekir. Bir otobüs, bir tren ya da bir eşek. Bizi gitmek istediğimiz yere götürecek olan bir araç. Ancak biz henüz "nereye gideceğimizi" belirlemiş değiliz.

Beynimize "devlet" diye bir kalıp yerleştirmiş ona inanmışız.

Burada Althusser'in "*İdeolojik Aygıt*" derken tam da böyle bir aygıttan söz ettiğini söyleyebilirim.

İşte gerçekte neyi, kim için, ne kadar üretip nasıl bölüşeceğimizi karara bağlamadan "hepimiz birimiz için, birimiz hepimiz için", "barış ve kardeşlik içinde toplumsal gönence doğru" gibi yuvarlak lafları yinelediğimiz sürece ne bir ulusal birlikten ne de ulusal devletten söz edilebilir.

Zaten ulusal devlet, yukarıda sözünü ettiğim tarihsel kategori bağlamında ele alınmazsa anlaşılabilir. Yani henüz o aşamaya gelmedik.

Dipnotlar:

(1) Habip Hamza ERDEM, *Devlet-Ulus'un Sonu*, Ezgi Kitapevi, Bursa, Şubat 2010

(2) Habip Hamza ERDEM, *Fransız Basınında Genç-Türk Devrimi*, (Ermeni Sorununa Tarihsel Bir Göz Atış) Kaynak Yayınları, Ocak 2016

Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail ülkelerinin Ar-ge harcaması ve patent başvurusu istatistiklerinin karşılaştırılması

Ülkelerin küreselleşen dünyada ekonomik olarak ayakta kalabilmelerinin ve rekabet edebilmelerinin tek yolunun üretim ve pazarlamadan geçtiği günümüz gerçeğidir. Üretimin devamlılığı buluşlara bağlıdır. Buluşların patent ile sahiplenilmesi ise o buluşun ülkenin bir değeri haline gelmesi ve o değerle pazara girmesini sağlamaktadır. Her patent ülkenin ekonomisinde bir artı değerdir. Kalkınmanın yolu patente giden inovasyon süreçlerinin çok iyi işlemesi ve bu döngünün kesintisiz devam etmesinden geçer.

Özet

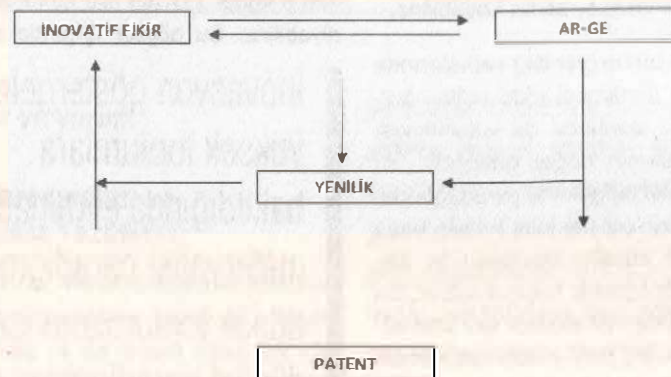
Bu araştırmada Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail'in Ar-ge harcamalarının ve patent başvurusu istatistiklerinin karşılaştırmalı çözümlemesini yapmak ve Türkiye açısından öneriler getirmek amaçlanmaktadır. Araştırmada kullanılan yöntem doküman incelemesidir. Evreni Türkiye, 28 AB ülkesi, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail'den oluşmaktadır. Verilerin çözümlemesinde AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail'in Ar-ge harcamaları, patent başvuru sayıları ve ikisi arasında ki bağıntılara bakılmış ve Türkiye ile karşılaştırması yapılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail Ar-ge çalışmaları ve patent başvuru sayılarında Türkiye'den daha iyi durumdadır ve daha yüksek bir inovatif kültüre sahiptirler.

Giriş

Gelişen dünyada büyüme ve kalkınma ne kadar yenilik üretildiği ile ilişkilendirilmektedir. Üretilen yenilikler ihracatı ve ülkeler arası rekabet edebilirliği arttıracaktır. Teknolojik anlamda ileri ülkeler gelişmiş ülkeler olarak görülmekte ve bu ülkeler dünya ekonomik akışını kontrol etme şansını yakalamaktadır. Türkiye bu

Bu araştırmada Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail'in Ar-ge harcamalarının ve patent başvurusu istatistiklerinin karşılaştırmalı çözümlemesini yapmak ve Türkiye açısından öneriler getirmek amaçlanmaktadır.

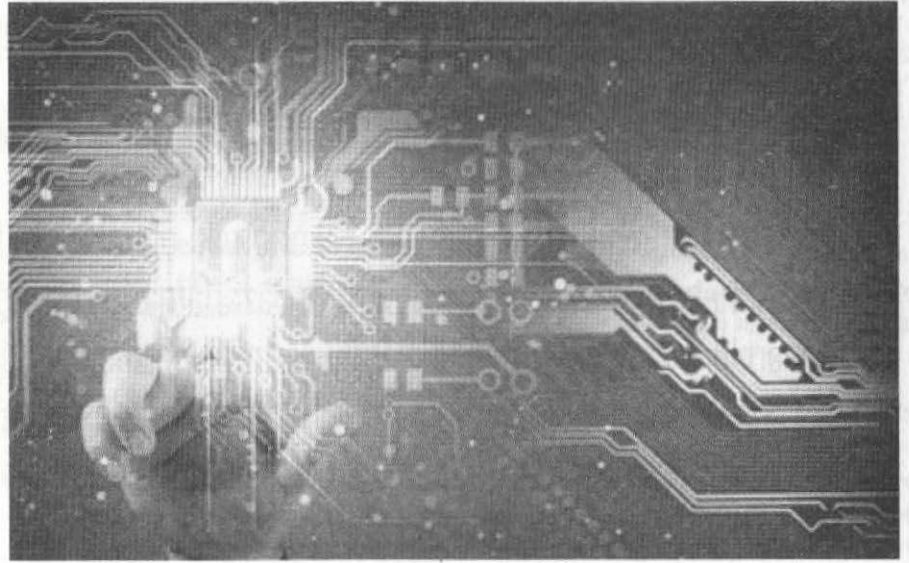
Şekil 1. Patent Ortaya Çıkış Süreci
Kaynak: Ayhan, 2002: Akt. Işık, 2014:3

akışın dinamiklerinden olan Ar-ge ve patent göstergeleri bakımından çok yetersiz kalmaktadır. Yeni ekonomik düzende emek ve sermayenin yanında bilgi odaklı üretim de gelmiştir. Teknolojinin ilerleme hızının artışı, iletişimin ve bilgi üretiminin hızlanması toplumlar arası rekabeti artırmıştır. Bu yeni anlayış toplumların ne kadar inovatif olduklarıyla doğru orantılı yürümektedir. Serbest piyasa ekonomisinde ayakta kalmak için yeni ürün ve teknoloji gelişimi şart olmuştur. Gelişen ürünlerin pazarlama süreçleri yeni düzenin hızlı iletişim ve ulaşım imkanları ile birleşince üretimin kamçılayıcısı olmuşlardır (Ünal ve Seçilmiş, 2013:1).

Artan Ar-ge çalışmaları sonucu üretimin getirisine paralel olarak taklitçilik yaygınlaşmıştır. Bunu engellemek için gelişmiş ülkeler fikri mülkiyete konu olan buluşları, özgün tasarımları, ilim ve edebiyat eserlerini uluslararası boyutta korumak için bir takım yasal düzenlemelere ve antlaşmalara taraf olmuşlardır. Bunlardan ilki 1474'te Venedik'te uygulanan patent kanunudur. Dünyada ilk patent 1552 yılında İngiltere'de boyalı cam pencerelerinin üretim şekli için verilmiştir. Patent kanunları daha sonra 1624 yılında yine İngiltere'de, 1790 yılında ABD'de, 1791 yılında Fransa'da, 1877 yılında Almanya'da ve 1879 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda yürürlüğe girmiştir (Işık, 2014: 3).

Sanayi ve teknoloji alanlarında ilerlemenin yolu Ar-ge çalışması yapmak ve bunun doğal sonucu olan yeniliği de patent ile tescillemekten geçer. Gelişmeyi tanımlayan bu inovasyon süreçlerini aşağıdaki gibi takip sırasına koyabiliriz:

Ar-ge ve buluş (yenilik) safhalarında yeni fikirlerin üretilmesi elde edilen bulguların başka alanlarda da kullanılması yukarıdaki sürecin doğal getirisi. Bu süreçler sağlıklı bir şekilde yürüdüğünde, hiç durmaksızın bir devinim haliyle başa dönüp sürekli kendini besleyen bir sistem haline dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu sistemin güdüleyicisi inovatif fikir kültürüdür. Her bir buluş yani yenilik bir sonraki yeniliğin alt basamağıdır. Her bir yenilik inovatif fikir basamağına uğramadan gün yüzüne çıkamaz. Toplumun yordama

gücü ve paradigması sahip olduğu inovatif kültürü belirler. Inovasyon göstergeleri yüksek toplumlara bakıldığında eliminatif materyalist paradigmaya, düşük toplumların ise düalist paradigmaya sahip olduğu görülür. Ütopik, gerçekleşmesi olanaksız ama çabaların bunun gerçekleşmesi yönünde olduğu bir amaç; yılda kişi başına bir patent yani bir yenilik umut edilendir. Tabii ki de sosyolojik olarak bu imkansız fakat istatistiklere bakıldığında gelişmiş ülkelerde patent başvurusu başına düşen insan sayısı 200'ün altına kadar düşebilmiştir. Ar-ge çalışmaları ve patent başvuruları kadar toplumun gelişmişliğini yordamada patent başvurusu başına düşen insan sayısı da en az onlar kadar önemlidir hatta en önemli parametredir. Çünkü toplumun inovasyon gücünü belirleyen bir ölçüttür (Şahinli ve Kılınç, 2013: 1-12). Bir patent başvurusu başına düşen insan sayısı ne kadar az ise toplum o kadar inovatif fikir kültürüne sahip diyebiliriz. Bu bilgiler ışığında bu araş-

tırma inovasyon süreçlerinden Ar-ge, patent, inovatif fikir kültürünü Türkiye ve AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail arasında karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik şu üç alt probleme yanıt aranacaktır:

1. Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail ülkelerinin Ar-ge harcamaları ve GSYİH' deki yüzdelerinin karşılaştırması nasıldır?
2. Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail ülkelerinde patent başvuru indeksi nasıldır?
3. Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail ülkelerinde inovatif fikir kültürü durumunu gözlemleyebileceğimiz patent başvurusu başına düşen insan sayısı indeksi nasıldır?

Yöntem Araştırma modeli

Araştırma, Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail ülkelerinin Ar-ge ve patent istatistikleri yönünden karşılaştırmalı çözümlemesini yapmayı amaçladığından tarama modelindedir.

Evren ve örneklem

Araştırma evrenini, 28 AB ülkesi, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail oluşturmakta olup, örneklem alınmaksızın tüm evrene ulaşmak istenmiştir.

Inovasyon göstergeleri yüksek toplumlara bakıldığında eliminatif materyalist paradigmaya, düşük toplumların ise düalist paradigmaya sahip olduğu görülür.

Tablo 1. Cari fiyatlarla Milyon Dolar

ÜLKE YIL	2003	2004	2005	2006	2007
ALMANYA	59.741,00% 2,46	68.063,50% 2,42	67.337,73% 2,43	71.472,84% 2,46	81.550,70% 2,45
AVUSTURYA	5.545,92% 2,18	6.332,06% 2,17	7.270,90% 2,38	7.709,61% 2,37	9.127,08% 2,43
BELÇİKA	5.715,09% 1,83	6.555,09% 1,81	6.728,40% 1,78	7.245,43% 1,81	8.469,52% 1,84
DANİMARKA	5.336,26% 2,51	5.921,74% 2,42	6.159,03% 2,39	6.585,60% 2,40	7.816,14% 2,51
FİNLANDİYA	5.656,20% 3,30	6.520,70% 3,31	6.819,84% 3,34	7.237,78% 3,34	8.565,95% 3,35
FRANSA	39.070,87% 2,11	44.454,30% 2,09	45.033,00% 2,04	47.705,55% 2,05	53.869,36% 2,02
HOLLANDA	10.353,20% 1,81	11.773,58% 1,82	12.190,35% 1,81	12.744,00% 1,77	14.183,10% 1,70
İNGİLTERE	31.347,57% 1,67	35.772,59% 1,61	37.884,46% 1,63	41.028,90% 1,65	48.303,58% 1,69
İRLANDA	1.850,94% 1,13	2.280,94% 1,18	2.528,40% 1,20	2.791,47% 1,21	3.344,28% 1,24
İSPANYA	9.032,10% 1,02	10.878,40% 1,04	14.460,80% 1,10	14.478,75% 1,17	17.755,05% 1,23
İSVEÇ	11.360,67% 3,61	12.275,19% 3,39	12.563,34% 3,39	13.968,50% 3,50	15.077,50% 3,26
İTALYA	16.084,44% 1,06	18.246,90% 1,05	18.788,70% 1,05	20.434,23% 1,09	24.071,26% 1,13
LÜKSEMBURG	481,80% 1,65	555,83% 1,63	599,43% 1,59	719,94% 1,69	848,10% 1,65
PORTEKİZ	1.135,40% 0,70	1.354,88% 0,73	1.460,72% 0,76	1.919,00% 0,95	2.599,52% 1,12
YUNANİSTAN	1.072,50% 0,55	1.220,59% 0,53	1.394,90% 0,58	1.467,20% 0,56	1.774,22% 0,58
ÇEK CUMHURİYETİ	1.095,95% 1,15	1.311,00% 1,15	1.522,17% 1,17	1.825,32% 1,23	2.364,55% 1,31
GKRY*	42,24% 0,32	53,38% 0,34	62,53% 0,37	71,76% 0,39	87,80% 0,40
ESTONYA	75,46% 0,77	102,85% 0,85	128,80% 0,92	190,40% 1,12	238,61% 1,07
MALTA	12,48% 0,24	28,42% 0,49	32,33% 0,53	38,28% 0,58	45,35% 0,55
SLOVAKYA	186,48% 0,56	211,00% 0,50	235,20% 0,49	268,32% 0,48	337,95% 0,45
SLOVENYA	371,25% 1,25	472,65% 1,37	513,24% 1,41	605,88% 1,53	684,44% 1,42
BULGARİSTAN	97,29% 0,47	121,44% 0,48	130,50% 0,45	149,40% 0,45	185,68% 0,44
HRİVATİSTAN	324,90% 0,95	422,30% 1,03	386,14% 0,86	369,26% 0,74	469,26% 0,79
LETONYA	40,32% 0,36	54,80% 0,40	84,80% 0,53	129,35% 0,65	160,72% 0,56
LİTVANYA	140,25% 0,75	170,25% 0,75	195,75% 0,75	238,58% 0,79	314,40% 0,80
POLONYA	1.170,72% 0,54	1.416,80% 0,56	1.732,23% 0,57	1.878,80% 0,55	2.382,80% 0,56
MACARİSTAN	768,20% 0,92	886,53% 0,87	1.025,79% 0,93	1.113,75% 0,99	1.320,17% 0,97
ROMANYA	226,10% 0,38	288,04% 0,38	409,18% 0,41	352,15% 0,45	888,16% 0,52
AB-28 ORTALAMASI	7.444,00% 1,80	8.403,00% 1,76	8.786,00% 1,76	9.472,00% 1,78	10.962,00% 1,78
ABD	293.522,80% 2,55	305.645,00% 2,49	328.651,00% 2,51	353.325,40% 2,55	380.760,90% 2,63
ÇİN	18.650,60% 1,13	23.919,80% 1,23	30.192,40% 1,32	38.825,40% 1,39	49.064,40% 1,40
JAPONYA	135.111,00% 3,14	145.726,50% 3,13	151.329,90% 3,31	148.566,90% 3,41	150.727,90% 3,46
RUSYA	5.550,80% 1,29	6.798,80% 1,15	8.171,60% 1,07	10.591,90% 1,07	14.556,60% 1,12
İSRAİL	5.647,00% 4,5	m	m	m	7.951,50% 4,5
TÜRKİYE	1.463,50% 0,48	2.030,00% 0,52	2.840,80% 0,59	3.053,10% 0,58	4.671,40% 0,72

Verilerin toplanması ve çözümlemesi

Araştırma verileri, 2015 WIPO, 2015 EUROSTAT ve 2014 T.C. Kalkınma Bakanlığı göstergelerinden alınmıştır. Verilerin çözümülenmesinde çalışma evreni içindeki ülkelerin değerleri ortaya konduğu gibi AB-28 ortalamasına da bakılmış ve bunların Türkiye değerleri ile karşılaştırması yapılmıştır.

Bulgular ve yorum

Ar-ge Harcamaları ve GSYİH'deki Yüzdeleri

Araştırma; merak tutkusu ile bulmaya çalışmak, öğrenmeye çalışmak, tespit etmek ya da ortaya çıkarmak için yapılan faaliyetler diyebiliriz. Geliştirme; bu bulunan bulguları ya da halihazırda ki bilgileri bir üst düzeye taşımak, başka

bir deyişle doğrulukla revize etmektir diyebiliriz (Kavak, 2010:3). İkisi bir arada olan Ar-ge dersek toplumun sahip olduğu bilginin yükseltilmesi, bu yükselişin yeni uygulamalar ve ürünler tasarlamak üzere kullanılması için yapılan inovatif çalışmalar olarak tanımlanabilir (Şahinli ve Kılınç, 2013: 14).

Araştırma üç aşamadan oluşur:

ÖLKE YIL	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ALMANYA	94.658,20% 2,60	90.275,64% 2,73	90.048,32% 2,72	101.679,20% 2,80	98.723,52% 2,88	103.626,00% 2,85
AVUSTURYA	10.776,99% 2,59	10.040,67% 2,61	10.368,16% 2,74	11.159,52% 2,68	11.091,07% 2,81	11.692,41% 2,81
BELÇİKA	9.788,16% 1,92	7.449,65% 1,97	9.678,05% 2,05	11.046,7% 2,15	10.823,68% 2,24	11.589,24% 2,28
DANİMARKA	9.560,42% 2,78	9.532,35% 3,07	9.199,26% 2,94	9.910,89% 2,97	9.519,04% 3,02	10.116,36% 3,06
FINLANDIYA	10.121,05% 3,55	9.453,75% 3,75	9.261,59% 3,73	9.969,96% 3,64	8.751,78% 3,42	8.850,94% 3,31
FRANSA	60.508,38% 2,06	59.685,47% 2,21	57.809,24% 2,18	62.750,07% 2,19	59.946,86% 2,23	62.602,79% 2,23
HOLLANDA	15.439,05% 1,65	14.539,07% 1,69	14.411,88% 1,72	16.907,94% 1,89	16.224,92% 1,97	16.905,24% 1,98
İNGİLTERE	45.792,24% 1,69	38.804,50% 1,75	38.817,61% 1,69	41.651,74% 1,69	40.270,78% 1,63	41.128,16% 1,63
İRLANDA	3.822,50% 1,39	3.815,83% 1,63	3.544,56% 1,62	3.641,40% 1,53	3.509,18% 1,58	3.715,20% 1,60
İSPANYA	21.131,88% 1,32	19.684,35% 1,35	18.729,90% 1,35	19.217,88% 1,32	16.804,64% 1,27	16.847,88% 1,24
İSVEÇ	17.017,00% 3,50	13.878,36% 3,42	14.911,82% 3,22	17.259,20% 3,22	17.183,92% 3,28	18.443,70% 3,30
İTALYA	26.891,12% 1,16	25.822,52% 1,22	25.122,24% 1,22	26.600,64% 1,21	25.582,88% 1,27	26.107,20% 1,26
LÜKSEMBURG	900,75% 1,65	851,40% 1,72	783,00% 1,50	819,21% 1,41	640,32% 1,16	700,64% 1,16
PORTEKİZ	3.669,95% 1,45	3.708,26% 1,58	3.509,82% 1,53	3.476,26% 1,46	2.908,51% 1,37	2.993,36% 1,36
YUNANİSTAN	2.265,12% 0,66	2.027,34% 0,63	1.768,80% 0,60	1.944,34% 0,67	1.715,34% 0,69	2.993,36% 0,80
ÇEK CUMHURİYETİ	2.794,96% 1,24	2.563,60% 1,30	2.659,90% 1,34	3.371,16% 1,56	3.515,56% 1,79	3.791,35% 1,91
GKRY*	98,67% 0,39	105,75% 0,45	103,95% 0,45	114,54% 0,46	98,04% 0,43	105,12% 0,48
ESTONYA	306,18% 1,26	275,80% 1,40	308,10% 1,58	533,52% 2,34	490,32% 2,16	433,26% 1,74
MALTA	46,64% 0,53	43,16% 0,52	55,04% 0,64	65,10% 0,70	76,54% 0,86	81,60% 0,85
SLOVAKYA	435,62% 0,46	411,25% 0,47	541,88% 0,62	643,2% 0,67	740,34% 0,81	795,14% 0,83
SLOVENYA	911,17% 1,63	917,28% 1,82	990,86% 2,06	1.246,59% 2,43	1.194,54% 2,59	1.243,20% 2,59
BULGARİSTAN	239,66% 0,46	248,37% 0,51	243,78% 0,59	294,80% 0,55	318,06% 0,62	344,50% 0,65
HİRVATİSTAN	613,36% 0,88	523,32% 0,84	436,60% 0,74	462,00% 0,75	420,00% 0,75	464,94% 0,81
LETONYA	194,88% 0,58	116,55% 0,45	144,60% 0,60	199,50% 0,70	187,44% 0,66	186,00% 0,60
LİTVANYA	375,25% 0,79	307,93% 0,83	286,26% 0,78	387,90% 0,90	380,70% 0,90	441,75% 0,95
POLONYA	3.176,40% 0,60	2.889,71% 0,67	3.381,12% 0,72	3.866,25% 0,75	4.367,23% 0,89	4.503,93% 0,87
MACARİSTAN	1.526,58% 0,99	1.444,38% 1,14	1.466,25% 1,15	1.652,40% 1,20	1.582,42% 1,27	1.865,43% 1,41
ROMANYA	1.173,06% 0,57	758,54% 0,46	741,60% 0,45	899,64% 0,49	812,16% 0,48	736,71% 0,39
AB-28 ORTALAMASI	12.313,00% 1,85	11.509,00% 1,94	11.393,00% 1,93	12.560,00% 1,97	12.067,00% 2,01	12.572,00% 2,01
ABD	407.705,20% 2,77	406.607,30% 2,82	410.024,60% 2,74	429.845,60% 2,77	454.185,90% 2,81	457.769,10% 2,73
ÇİN	66.851,20% 1,47	86.798,60% 1,70	104.712,90% 1,76	134.586,80% 1,84	166.056,60% 1,98	196.957,30% 2,08
JAPONYA	168.867,20% 3,47	169.179,40% 3,36	178.600,50% 3,25	199.609,30% 3,38	198.325,90% 3,34	169.977,90% 3,47
RUSYA	12.715,00% 1,04	19.061,25% 1,25	17.231,40% 1,13	20.952,80% 1,10	22.797,70% 1,13	23.274,50% 1,11
İSRAİL	9.390,20% 4,39	8.569,70% 4,15	9.222,80% 3,96	10.594,40% 4,1	10.931,00% 4,25	12.234,30% 4,21
TÜRKİYE	4.501,90% 0,73	6.218,60% 0,85	6.145,40% 0,84	6.656,40% 0,86	7.229,40% 0,92	7.816,60% 0,95

Kaynak : Eurostat, 2015, " Statistics on R&D " ; Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2014, T.C. Kalkınma Bakanlığı
m : Veri yok *Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

Temel Araştırma: Doğruya en yakın saf gerçeği ortaya çıkarmak için yapılan, aynı zamanda da yanlış yordama gücü veren kirli bilgilerin de çıkarılması adına yapılabilecek eylemdir. Muhakeme, yordama gücü ve paradigmamızın mevcut bilgiler ışığında belirlendiği düşünülürse ve her bilginin zamanla revize olduğu gerçeği ile temel araştırmanın ehemmiyeti her zaman yüksektir diyebiliriz. Yer çekiminin her zaman bizimle olması ama

Newton'a kadar bunu kimsenin görememesi temel araştırmanın eksikliği olamaz mı?

Uygulamalı Araştırma: Temel ya da ilk araştırmadan elde edilen bilginin, değişikliği; kuramlara, üretim süreçlerine, hayata kadar her şeye yansımalarıyla ortaya çıkan yeni verilerin oluşma sürecidir diyebiliriz.

Deneyisel Araştırma: Var olan veri-

lerin rehberliğinde uygulamaya dönük yeni ürünler ortaya koymak, farklı işlevsel özellikler keşfetmek, eldeki bilgiyi var eden süreci somutlaştırmak için yapılmak zorunda olan deneye dayalı araştırmalardır diyebiliriz.

Geliştirme üç aşamadan oluşur:

Basit Geliştirme: Yüksek bir maliyet ve güç gerektirmeden araştırmalardan elde edilen bulguların işlevselleştirilmesi;

Tablo 2. PCT* Kapsamındaki Patent Başvuru Sayıları

ÜLKE YIL	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ALMANYA	134.631	146.047	153.634	160.589	163.779	171.835	162.332	173.619	175.606	183.048	184.475
AVUSTURYA	6.556	7.106	7619	8.171	9.668	9.790	9.974	11.065	11.603	12.398	13.335
BELÇİKA	6.425	7.670	8.598	9.986	11.687	11.270	10.102	11.807	11.735	12.136	11.726
DANİMARKA	5.989	7.507	8.157	8.566	9.775	10.769	9.803	11.240	11.815	10.950	12.207
FİNLANDIYA	9.240	10.797	11.104	12.279	13.489	13.354	11.427	13.047	11.702	12.940	12.705
FRANSA	44.737	50.980	54.301	55.444	58.360	62.058	60.834	65.696	67.166	69.985	71.073
HOLLANDA	23.770	32.917	37.308	36.633	36.138	37.117	34.575	33.405	33.528	31.305	33.588
İNGİLTERE	45.137	46.053	48.953	47.771	50.081	51.313	48.709	50.879	50.805	51.562	51.296
İRLANDA	2.291	3.020	3.097	3.335	4.317	4.381	4.372	4.103	4.189	4.278	4.389
İSPANYA	6.058	6.636	7.619	8.494	9.374	10.123	9.299	10.744	10.830	11.844	11.012
İSVEÇ	14.776	16.296	16.853	18.869	20.637	22.361	20.369	22.449	22.014	21.725	22.647
İTALYA	13.960	16.364	17.575	18.153	28.525	28.225	26.526	27.946	28.308	28.523	28.895
LÜKSEMBURG	728	994	1.123	1.141	1.437	1.334	1.486	1.890	2.348	2.449	2.650
PORTEKİZ	333	385	408	564	697	886	1.143	1.061	1.020	1.128	1.318
YUNANİSTAN	648	651	821	899	981	1.125	1.193	1.172	1.202	1.107	1.083
ÇEK CUMHUR.	953	1.177	1.126	1.306	1.402	1.522	1.637	1.907	1.812	1.886	2.138
GKRY	190	138	173	165	212	384	296	267	352	439	353
ESTONYA	65	49	53	64	114	154	270	304	275	291	273
MALTA	51	63	89	111	130	149	262	155	277	265	273
SLOVAKYA	271	706	313	332	367	313	324	372	441	368	400
SLOVENYA	536	561	630	577	869	981	920	1.043	1.133	496	536
BULGARİSTAN	334	475	410	388	346	430	397	391	395	371	500
HRVATİSTAN	510	523	469	423	548	528	423	404	366	345	411
LETONYA	79	94	76	75	101	134	139	174	142	196	220
LİTVANYA	109	137	143	158	219	392	503	454	325	359	479
POLONYA	2.409	2.823	2.554	2.646	2.854	3.100	3.551	4.063	4.901	6.043	6.031
MACARİSTAN	1.128	1.674	1.416	1.798	1.538	1.776	1.853	1.634	1.714	1.655	1.560
ROMANYA	902	987	978	903	965	1.123	1.150	1.501	1.599	1.244	1.241
AB-28 ORTALAMA	11.529	12.958	13.700	14.283	15.307	15.962	15.148	16.171	16.343	16.762	17.029
ÇİN	58.757	69.017	97.948	129.290	161.308	204.268	241.434	308.326	436.170	561.408	734.081
ABD	301.737	330.855	383.242	404.260	437.353	428.881	397.919	433.199	440.632	473.489	501.162
JAPONYA	484.943	510.023	530.005	517.486	508.263	509.990	463.601	468.417	475.051	490.271	473.173
RUSYA	25.644	25.040	25.948	30.575	30.498	31.095	28.859	32.837	31.464	34.379	34.065
İSRAİL	5.172	6.972	7.859	8.520	10.557	10.721	9.778	10.929	10.992	12.384	12.767
TÜRKİYE	654	965	1.242	1.642	2.397	3.037	3.319	4.211	5.283	5.983	5.793

*Patent Cooperation Treaty – Patent İşbirliği Antlaşması: PCT antlaşmasına taraf ülkelerde dünya çapında yapılan patent başvurularını kapsamaktadır. Uluslararası patent başvuruları PCT kapsamında ele alınmakta ve Dünya Fikri Haklar Örgütü (WIPO) tarafından yürütülmektedir.

Kaynak : WIPO, 2014, "Statistical Country Profiles"

Not: Patent verileri o ülkeye ait dünya genelindeki tüm başvuruları içerir.

mesleki deneyimlerin iyileştirilmesi, geliştirilmesi gibi çalışmalara diyebiliriz.

Teknolojik Geliştirme: Mevcut teknolojik ürünleri hizmete ve ihtiyaca yönelik, fonksiyonel ve etkilisel geliştirmeye dair maliyet ve yoğun bilgi birikimi gerektirecek çalışmalardır diyebiliriz.

Bilimsel Geliştirme: Bilginin her tür-

lüsüne ihtiyaç duyulduğu, yaratıcılık, yoğun çalışma, merak, inat ve özverinin gerektiği maliyetli ve geniş ölçekli çalışmalardır diyebiliriz (Ünal ve diğerleri: 2013: 2).

Ar-ge ile mevcut teknoloji geliştirilerek üretime dönüştürülür. Her ülke inovasyona ve üretime önem verdiği ölçüde, ekonomisinin el verdiği kadar farklı mik-

tarlarda Ar-ge harcamında bulunmaktadı. Araştırmalar kesin olmamakla birlikte büyük Ar-ge yatırımlarının, büyük kazançlar sağladığını göstermektedir. Gelişmiş ülkeler, gelişimin getirdiği aktivasyon ile Ar-ge alanlarını genişletmek ve finanslarını artırmak zorunda kalmışlardır. Ar-ge'nin gelişimi tetiklediğini ve gelişiminde Ar-ge'yi ister istemez büyütüğünü söylemek yanlış olmaz (Adaçay,

Tablo 3. Patent Başvurusu Başına Düşen İnsan Sayısı

SIRA	ÜLKE	YIL 2003
1	JAPONYA	261
2	FINLANDİYA	569
3	LÜKSEMBURG	575
4	ALMANYA	609
5	İSVEÇ	613
6	HOLLANDA	689
7	DANİMARKA	896
8	ABD	961
9	İSRAİL	1.233
10	AVUSTURYA	1.235
11	İNGİLTERE	1.332
12	FRANSA	1.340
13	BELÇİKA	1.621
14	İRLANDA	1.668
15	SLOVENYA	3.765
16	GKRY	3.883
17	İTALYA	4.125
18	RUSYA	5.688
19	İSPANYA	6.872
20	MALTA	7.843
21	HİRVATİSTAN	8.576
22	MACARİSTAN	8.961
23	ÇEK CUMHURİYETİ	10.873
24	POLONYA	15.946
25	YUNANİSTAN	16.871
26	SLOVAKYA	19.926
27	ESTONYA	21.215
28	LETONYA	21.226
29	ÇİN	21.894
30	BULGARİSTAN	23.888
31	ROMANYA	24.426
32	PORTEKİZ	30.814
33	LİTVANYA	42.576
34	TÜRKİYE	102.152

SIRA	ÜLKE	YIL 2013
1	LÜKSEMBURG	189
2	JAPONYA	268
3	İSVEÇ	424
4	FINLANDİYA	433
5	ALMANYA	438
6	DANİMARKA	459
7	HOLLANDA	500
8	İSRAİL	619
9	ABD	631
10	AVUSTURYA	637
11	FRANSA	896
12	BELÇİKA	955
13	YUNANİSTAN	1.025
14	İRLANDA	1.094
15	İNGİLTERE	1.249
16	MALTA	1.465
17	ÇİN	1.854
18	İTALYA	2.066
19	GKRY	2.550
20	SLOVENYA	3.918
21	LETONYA	4.175
22	RUSYA	4.218
23	İSPANYA	4.232
24	ESTONYA	4.781
25	ÇEK CUMHURİYETİ	4.911
26	MACARİSTAN	6.346
27	POLONYA	6.384
28	PORTEKİZ	7.987
29	HİRVATİSTAN	10.462
30	TÜRKİYE	13.206
31	SLOVAKYA	13.500
32	LİTVANYA	13.636
33	BULGARİSTAN	14.400
34	ROMANYA	17.164

Kaynak : WIPO, 2014, "Statistical Country Profiles";
Uluslararası Ekonomik Göstergeler, 2014, T.C. Kalkınma Bakanlığı

2007: 4-6). Aşağıda Tablo 1'de AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail ve Türkiye'nin 2003-2013 yılları arasındaki Ar-ge harcamaları GSYİH'deki yüzdeleriyle birlikte verilmiştir.

Ar-ge Harcamaları ve GSYİH'deki Yüzdesi

Tablo 1'de görüldüğü gibi 2003-2013 yılları arası Türkiye Ar-ge harcamalarında AB-28 ortalaması, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail'in gerisinde kalmıştır.

Gelişmiş ekonomilerin, bilimsel ilerleme ve teknolojik üretimin devamlılığını sağlamak ve bu konuda monopol olabilmek için Ar-ge harcamalarını yüksek tuttukları görülmektedir. Özellikle uzay harcamaları gibi çok maliyetli alanlarda yapılan çalışmalar daha çok Ar-ge harcaması isteyebilmektedir. Örneğin; ABD'nin 2013 yılı Ar-ge harcaması Türkiye'nin 2013 yılı GSYİH'sinin yarısından fazladır. Bu da bir gelişmişlik özelliği ve ilerleme isteği olarak algılanabilir. AB-28 içerisinde Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda gibi

ülkeler Ar-ge yükünü almış gözüküyor. AB-28'in diğer ülkeleri ise Türkiye ile aynı ya da aşağısında Ar-ge harcamalarına sahipler. Bu, Türkiye açısından iyimser bir tablo sunmakta fakat AB-28'in toplam bilgi üretimi ve örgütlü Ar-ge çalışmaları göz önüne alındığında sonuç olarak bir anlam ifade etmemektedir. Onların yaptıkları Ar-ge çalışmaları, örgüt birlikteliği içerisinde aynı parayla Türkiye'de yapılan Ar-ge çalışmalarından daha fazla sonuç vermektedir ki sonuç kendini patent başvurularında göstermektedir. Ar-ge ile gelen her buluş - yenilik bir sonraki yeniliğin alt basamağıdır. Her buluş ile birlikte Ar-ge alanları genişlemektedir. Ar-ge alanları genişledikçe, derinleştikçe Ar-ge harcamalarının yıldan yıla artması - bazı yıllarda ufak düşüşler yaşansa da - beklenen durumdur. Tablo 1'de de durumun böyle olduğu gözlemlenebilir. Türkiye önemli bir değer olan Ar-ge'nin GSYİH'deki yüzdesinde 2013 yılı itibarıyla Romanya, Polonya, Letonya, Hırvatistan, Bulgaristan, Slovakya, Malta, GKRY ve Yunanistan'ın üzerinde Litvanya ile aynı değerde (% 0,95), diğerlerinin yüzde 4,21 ile 0,95 arasında değişen değerlerinin altında kalmaktadır.

Patent başvuruları indeksi

Patent, buluşun sahibi tarafından resmîyetle sahiplenme hakkıdır denilebilir. Bu sahiplenme üretme, kullanma, satmaya dair doğal bir özlük hakkı olarak görülmelidir. Bu sahiplenme sınai mülkiyet hakları içerisinde önemli bir yer tuttuğu için üretim, ihracat başka bir deyişle teknoloji transferinin aracı olması sebebiyle gelişmekte olan ülkeleri çok yakından ilgilendirir.

Buluşlar patent verilerek hukuki bir korumadan mahrum bırakıldığında, buluş sahibinin emeği heba olacaktır. Buluşun başka bir taraf tarafından kendi mamülü gibi kullanılması, sahiplenilmesi ve fayda sağlanması durumunda buluş yapmanın cazibesi ortadan kalkacaktır. Bu durumda insanların buluş yapma ve inovasyon istekleri körelir. Patent ile bilginin üremesine bir güdüm verilebilir ve üreyen bilginin yayılmasıyla inovasyon gerçekleşebilir. Patent korumalı yatırımlar birçok yatırımı da beraberinde getirecektir (Işık, 2014: 5).

Bir ulusun patent başvuru miktarı aynı zamanda yenilikçilik ruhunun da göstergesidir. Patent miktarının çokluğu Ar-ge'nin başarılı olduğunun göstergesidir. Ar-ge'nin çıktısı olan patentler yeniliklerin ticari bir ürüne dönüşmesini sağlamakta, üreticisine güç kazandırmaktadır (Ünal ve diğerleri, 2013: 7).

Yapılan her Ar-ge çalışmasının patent ile taçlanması olası değildir fakat inovatif fikirlerle beslenen her çalışma patent başvurusu olumsuz sonuçlansa bile bir yenilik ortaya çıkarır, yeni bilgiler doğurur, ülkenin bilgi birikimine katkı sağlar. Bu durum düşüncelerin, temel doktrinlerin gerçeklere ne kadar dayandığıyla doğru orantılı yükselir. Bir buluşun patent ile korunabilmesi için taşıması gereken özellikler şunlardır: (Kavak, 2010: 5)

- Yenilik arz etmesi
- Tekniğin o anki durumunun aşılması
- Sanayiye uygulanabilir olması.

Aşağıda Tablo 2'de AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail ve Türkiye'nin 2003-2013 yılları arasındaki dünya genelindeki patent başvuru sayıları verilmiştir.

Tablo 2'ye göre Türkiye 2003'ten 2013'e patent başvuru sayısını 9 kat artırmış fakat AB-28 ortalamasının ve ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail'in çok gerisinde kalmıştır. Tablo 1'deki Ar-ge harcamaları ile kıyasladığımızda, Ar-ge'ye finans sağlayan ülkelerin doğru orantılı olarak patent başvuru sayılarında da sağlanan finansa göre artış olduğu söylenebilir. Çin, ABD, Japonya gibi Ar-ge'ye çok yüksek kaynak ayıran ülkelerin patent başvuru sayılarında da çok yüksek bir aralıkta önde gittiği görülmektedir.

Patent Başvurusu Başına Düşen İnsan Sayısı İndeksi

Ülkeler ekonomi ve nüfus sayıları bakımından çok farklılıklar gösterir. Bu yüzden her ülkenin yenilik ve buluşlara ait patent başvuru sayılarının farklılıkları göstermesi doğaldır. 500 bin nüfuslu Lüksemburg ile 317 milyonluk ABD'nin aynı Ar-ge faaliyeti ve patent başvuru sayısına sahip olmasını beklemek doğru

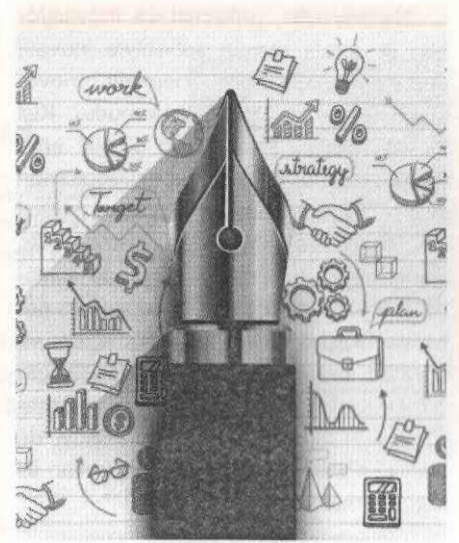
olmaz ya da bunu bir kriter kabul ederek inovasyon kültürünü belirlemek yanıltıcı olabilir. Bunun yerine yıl bazında nüfus içerisinde bir patent başvurusu başına düşen insan sayısına bakmak; o toplumun inovasyon gücü hakkında daha reel bir görüntü ortaya koyabilir. Tablo 3; 2003 ve 2013 yılları karşılaştırmasını yaparak, patent başvurusu başına düşen insan bakımından Türkiye ile AB-28, ABD, Çin, Japonya, Rusya ve İsrail'in durumunu göstermektedir.

Tablo 3'e göre inovatif fikir kültürü karşılaştırmasında 2003 yılında en son da olan Türkiye 2013 yılında dört sıra yukarı çıkabilmiştir. Türkiye 2003'ten 2013'e patent başvurusu başına düşen kişi sayısında azalma gösterse de Bulgaristan, Slovakya, Litvanya, Romanya hariç diğer AB ülkelerinin gerisinde ve ABD, Çin, Japonya, Rusya, İsrail'in de açık ara gerisinde olduğu görülmektedir.

Sonuç ve tartışmalar

Ülkelerin küreselleşen dünyada ekonomik olarak ayakta kalabilmelerinin ve rekabet edebilmelerinin tek yolunun üretim ve pazarlamadan geçtiği günümüz gerçeğidir. Üretimin devamlılığı buluşlara bağlıdır. Buluşların patent ile sahiplenilmesi ise o buluşun ülkenin bir değeri haline gelmesi ve o değerle pazara girmesini sağlamaktadır. Her patent ülkenin ekonomisinde bir artı değerdir. Kalkınmanın yolu patente giden inovasyon süreçlerinin çok iyi işlemesi ve bu döngünün (Şekil 1) kesintisiz devam etmesinden geçer.

Patent döngüsünün üç ayağından en önemlisi inovatif fikir kültürüdür. Buluş, Ar-ge çalışmasının arkasından gelen doğal sonuçtur. Ar-ge buluşun pazarlanması ile kendine kaynak sağlayabilir. İnovatif fikir kültürü ise hem döngüyü sağlaması açısından hem de Ar-ge'den geri dönüşler olacağı için sistemi ivmelendirmesi açısından en önemlisi hatta tek gerekli olanıdır diyebiliriz. Çünkü inovatif fikir, hiç kaynak gerektirmeden de ya da elde var olan kaynaklar ile de Ar-ge çalışması başlatıp yeniliğe dönebilir. Bunun ardından gelen pazarlama olayı ek kaynağı getirebilir. Yeter ki; inovatif fikir kültürü, o toplumda patent döngüsünü devamlı kılacak şekilde yerleşik olsun.

Örneğin, Lüksemburg 2013 yılında Türkiye'nin 1/10 Ar-ge harcamasıyla, 1/150 nüfusuyla Türkiye'nin patent başvuru sayısının yarısını yakalayabilmiştir; ona keza İrlanda 2013 yılında Türkiye'nin Ar-ge harcamasının yarısıyla, 1/15 nüfusuyla Türkiye'nin patent başvuru sayısına yaklaşmıştır. Polonya'nın durumuna bakacak olursak; Ar-ge harcaması Türkiye'nin yarısından çok az fazla, nüfusu yarısı kadar ve patent başvuru sayısı Türkiye'den fazla. Bu tasarruflu durum, bu ülkelerin inovatif kültüre sahip olmalarından kaynaklanabilir ancak. Tabii ki sadece Ar-ge'yi kullanarak ve nüfustan beklenti içerisine girerek inovatif kültürü değerlendirmek yanlış olabilir. Bu konuda çalışan personel sayısı da önemli olabilir. Araştırmalar AB ülkelerinin Ar-ge çalışanlarının Türkiye'deki Ar-ge çalışan sayısından oldukça fazla olduğunu göstermektedir (Adaçay, 2007: 7 ; Ünal ve diğerleri, 2013: 6). Fakat bu açıdan da baktığımızda Ar-ge çalışan miktarı zaten başlı başına inovatif fikir kültürünün durumunu ortaya koyan ve patent döngüsünün içinde var olan bir inovasyon göstergesidir. Çünkü döngü içerisinde Ar-ge'ye ait buluş pazarlandıktan sonra alınan verim ve maddi kaynak ile yeni Ar-ge'lerin tetiklenmesi ve çalışanların artması doğal sonuçtur. Çünkü bu ürünü geliştirebilersen ancak ekonomik rekabet ve yaşam mücadelesi devam eder. İşte inovatif fikir basamağı bu döngünün güdüleyicisi konumunda iş görür. Aynı şekilde bütün inovasyon göstergelerindeki yükselişler inovatif fikir kültürü olmadan imkansızdır.

Medeniyetin, gelişimin ve inovasyonun ilk ayağı olması sebebiyle inovatif düşünce kültürü çok önemlidir. İnovatif düşünce toplumsal bir konudur. Kişi inovatif düşüncelere sahip olabilir ama topluma kabul ettiremeyebilir. Toplumun inovatif fikirlere açık olmaması yenilikçi insanların üremesine izin vermeyebilir. Bundan dolayı inovatif düşünce kültürü; tek yönlendirici olan, toplumun geneline hitap etmesi özelliğiyle eğitim ve öğretim sistemiyle kazanılabilir. Toplum bilincini inovatif düşünce gücüne çıkarmak nitelikli eğitim ile olur. Türkiye'de nitelikli eğitim kavramı eğitim koşulları ile karıştırılmaktadır.

İnovasyon kültürünün önünü açan nitelikli eğitim, düşünceyi özgür ve güçlü kılan eğitimidir. Düşünmek doğumdan itibaren aldığımız bilgilerle mümkündür. Düşüncenin özgür ve güçlü olması alınan bilgilerin gerçeği yansıtmalarıyla orantılıdır.

İnsanoğlu (Homo sapiens) 10.000 yıl önce Homo erectus'tan aldığı evrim bayrağını günümüze taşıyana kadar sorunlarına çözümler bulabilmek adına gerçeklerle alakasız birçok bilgi kirliliğini de beraberinde taşımıştır. Bu kirlilikler düalizm adı altında bilimin boğazında hala bir tasma olarak takılı durmaktadır. Düalist paradigmadan eliminatif materyalist paradigmaya ulaşabilmiş toplumlar gerçeğin büyüğü ile merak ve bilimi körüklemiş, bunu yapamayan; kader, dua, şükür, sabır, cennet, cehennem, cihat, sevap, günah, farz, itaat, kul, köle, fitrat, yaratıcı, melek, şeytan, takdir-i ilahi, vb. gibi gerçeklerden uzak düalist kavramları benimsemiş toplumlar ise doğru düşünme yöntemlerinden uzaklaşarak merakı ve bilimi örselemiştir. Bilim ve inovasyon mecburi birlikte ilerleyen, doğru orantılı iki olgudur ve inovasyon parametrelerinden biri de doğru düşünme yöntemine haiz inovatif düşünce kültürü olduğuna göre bu örseleyiciyi ortadan kaldırmak bu kültürün gelişimi için şarttır. Bu sebeple inovatif düşünce kültürünün tek kaynağı olabilecek eğitim ve öğretim sistemi, düalist yaklaşımlardan uzak ve her alanda - sosyal bilimler, fen bilimleri-gerçeklere dayalı doğru bilgiler aktaran bir sistem olmalı. Zira yaratıcının göl-

gesinde inovatif düşünce kültürü almış bir nesil yetiştirmeniz imkansızdır. Bunu yapmadığınız taktirde inovatif kültürün yerine "Eski köye yeni adet" gibi bir kültürün yerleşmesi gayet doğaldır.

Türkiye, çalışan ve üreten toplumun gerektirdiği bilgi teknolojisini kendisi üretememektedir. Çalışmaya, üretime, inovasyona karşı tarihten gelen negatif bakış açısını üzerinden atamamıştır. Bu teknolojik gecikmenin temelinde bir kültür gecikmesi yatmaktadır. İnovatif fikir kültürüne sahip ülkeler ekonomik gelişmede kayda değer mesafeler kaydetmişlerdir (Şahinli ve diğerleri, 2013: 5). İnovatif düşünce kültürü doğru düşünce yönteminin kazanımıyla mümkündür. Doğru düşünce yöntemi ancak alınan bilgilerin gerçeği ne kadar yansıttığına dair doğruluğuyla kazanılabilir. Bu bilgiler ışığında Türkiye'de inovatif düşünce kültürünün gelişmesi için eğitim reformlarına ek olarak şunların da yapılması önerilebilir:

a) T.C. anayasasının 24. maddesindeki zorunlu din dersi bendi kaldırılarak, dünyanın en laik iki ülkesi ABD ve Fransa'dan örnek ile din eğitiminin anayasal boyutta devlet bünyesinde yasaklanmasına dair kanun değişikliği yapılabilir.*

b) Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yargıya bağlı tarih mahkemeleri kurularak, resmi ve gayri resmi tarih çatışmaları hukuki platformda çözümlenerek tarih ders kitapları gerçek tarihin doğru bilgisi ile revize edilebilir.**

c) Darwin*** ile başlayan gerçeğe dayalı evrimsel bulguların**** ders olarak verilmesi ve düalist bakış açısına uyarlanmış fen ve sosyal bilimler derslerinin bu bulguların yapmış olduğu revizyonlar ile güncellenmesi sağlanabilir.

*1923 yılında Teşkilat-ı Esasiye'nin müzakerelerinde M. Esat Bozkurt tarafından dile getirilmiş bir konudur fakat hala somut bir ilerleme kaydedilememiştir (Müftüoğlu, 2000: 333).

**Sözde Ermeni Soykırımı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde yargılanıp 2015 yılında sonuçlanmıştır.

***Charles Darwin, 1809-1882 yılları arasında yaşamış İngiliz evrim biyoloğu.

Düalist ülkelerde yoğun bir şekilde çürütülmeye, eğitim ve öğretim sisteminden uzak tutulmaya çalışılan evrim bulguları eliminatif materyalist ülkelerde bilfiil eğitim ve öğretim sisteminin içindedir. Hatta bu ülkelerde düalizm yanlıları tarafından bile kabul edilmiştir. Eylül 2008'de İngiltere Kilisesi Darwin'den özür dilemiş, Vatikan 2009'da Darwin'in türlerin kökeni hakkında yaptığı araştırmaların kilisenin inancıyla çelişmediğini açıklamıştır. Türkiye ise bu itiraflara zıt olarak 19. Milli Eğitim Şurası'nda alınan ilköğretim 1,2,3. sınıflara zorunlu din dersi ile muhteşem radikal düalist reformlar planlamaktadır.

****İnsan, taksonomik adıyla Homo sapiens; bilimsel sınıflandırmada hayvanlar aleminde, şempanze, goril ve orangutan ile birlikte, hominoidea (insansılar) üstfamilyasında bulunan bir primattır. Bilimin onayladığı bulgular gerçeklere dayanmak zorundadır. Bu yüzden evrimsel bulgular için gerçeğe dayalı diyebiliriz.

Kaynakça

- Adaçay, F.R. (2007). Bilgi Ekonomisine İlişkin Temel Göstergeler Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:19.
- Bozkurt, K. (2014). Patent Verileri ve Teknolojik Sınıflama Sistemleri. *Anıran Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s. 65-80
- Işık, C. (2014). Patent Harcamaları ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Ocak 2014, Sosyoekonomi/2014-1/140104, s. 69-86
- Kavak, Ç. (2009). Bilgi Ekonomisinde İnovasyon Kavramı ve Temel Göstergeleri. *Harran Üniversitesi Akademik Bilişim Konferansı*, 11-13 Şubat.
- Şahinli M. A. & Kılınç E. (2013). İnovasyon ve İnovasyon Göstergeleri: AB Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması. *Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, sayı:25, s. 329-355
- Ünal S. & Seçilmiş N. (2013). Ar-ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*. Cilt:1, Sayı:1, s. 12-25
- WIPO (2014). Statistical Country Profiles. Last updated 12/2014, at URL: http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/
- EUROSTAT (2015). Gross Domestic Expenditure on R&D, 2003-13 (% of GDP) YB15.png, atURL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/R_%26_D_expenditure
- Last modified on 1 July 2015, at 07.22.
- Kalkınma Bakanlığı (2015). Uluslararası Ekonomik Göstergeler, Ocak 2015.
- Müftüoğlu M. (2000). Yalan Söyleyen Tarih Utansın, Cilt:2. İstanbul: Emre Yayınları.
- Darwin C. (2010). Türlerin Kökeni (Çeviren, Hasan İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.

Kitap Kurdu

METAFİZİĞE GİRİŞ

Ahmet CEVİZCİ

Ahmet Cevizci'nin farklı kaynaklardan derleyerek oluşturduğu bu eser, felsefenin en temel disiplini olsa da nedense çok fazla anlaşılmayan metafiziğin doğasını, kapsamını, tanımlamalarını, öne sürdüğü problemleri ve yöntemlerini derinlemesine inceleyen bir kaynak.

"Metafizik nedir?" sorusuna kapsamlı cevaplar sunan ilk bölümün ardından, ikinci bölümde metafizik tarihsel olarak ele alınıp Heraklitos, Platon, Descartes, Spinoza, Leibniz gibi isimlerin düşünceleri tartışılıyor. Son bölümde ise iki bin beş yüz yıllık düşünce tarihinde önde gelen filozofların ana eserlerinden önemli pasajlar sunuluyor.

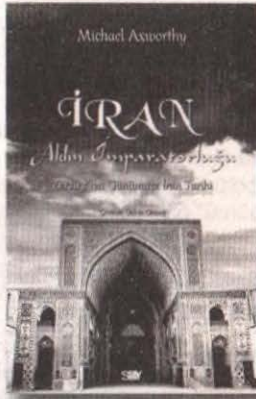
Say Yayınları, 2016, 399 sayfa

İRAN

AKLIN İMPARATORLUĞU

Michael AXWORTHY

İran... Saldırgan bir güç mü, yoksa bir kurban mı? Yayılmacı mı, yoksa savunma durumunda olan bir ülke mi? Şiiliği ılımlı mı, yoksa şiddet dolu ve devrimci mi? Bu sorulara farklı cevaplar verilebilir ancak ortada bir gerçek var: İran dünyanın en eski medeniyetlerinden biridir ve başından bu yana düşünsel açıdan dünyanın en gelişmiş, en karmaşık medeniyetleri arasında yer almıştır.

Michael Axworthy, Zerdüşt Peygamber zamanından kudretli Pers imparatorluklarına, klasik şairlerden çağdaş İran edebiyatının ve kültürünün temsilcilerine, Şah Pehlevi döneminden 1979 İslam Devrimi'ne, tartışma yaratan siyasi figürlerden günümüz politikalarına kadar, tarihsel öneme sahip unsurları ele alarak İran'ın canlı tarihinin izini sürüyor, ortak temel üzerinde hüküm sürmüş hanedanları ve günümüz İran'ının şaşırtıcı etnik çeşitliliğini ilgi çeken taraflarıyla, okuyucuyu tarihler ve isimler karmaşasına sokmadan ele alıyor.

Bir şekilde dünya gündemini meşgul edebilen İran'ın tarihine, yapısına ve amaçlarına yönelik sorulara net bir şekilde yanıt veren *İran: Aklın İmparatorluğu*, bu çetin ve mistik ülkeyi anlamak için iyi bir rehber.

Say Yayınları, 2016, 400 sayfa

İÇSAVAŞ

Gaius Julius CAESAR

Jül Sezar'ın Ölümü ve Geldim Gördüm Yendim'den sonra şimdi de Caesar'ın *İçsavaş* adlı eseri Say Yayınları'ndan çıktı.

İÖ 133 yılında Gracchus kardeşlerin reform girişimleriyle Roma'da başlayan içsavaş İÖ 31 yılına kadar devam etmiştir.

İç savaş yıllarının en önemli simaları arasında Pompeius ve Caesar yer almaktaydı. Bir tarafta Senato tarafından desteklenen Pompeius, diğer tarafta Gallia'yı başarıyla fethetmiş ve Roma'da diktatörlük kurmak isteyen Caesar.

Türkçeye ilk defa ve Latince aslından çevrilen *İç Savaş*, hem dönemi tüm ayrıntılarıyla gözler önüne sererken hem de Caesar'ın siyasi bir propagandası niteliğini taşımaktadır.

Say Yayınları, 2016, 191 sayfa

MAX WEBER

Deniz KUNDAKÇI

Weber'in sadece sosyoloji değil, bilim ve siyaset yaklaşımlarının da ele alındığı bu çalışma, Weber söz konusu olduğunda başucu kaynağı olarak değerlendirilebilecek niteliktedir. Ayrıca çalışmanın sonunda Weber'in daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış eserlerinin çevirilerine de yer verilmiştir. Türk okuyucusu bugüne dek Max Weber'in genellikle *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm'in Ruhu* adlı başyapıtı ve bunun çevresinde dönen din sosyolojisi alanındaki tartışmalarla ilgilenme fırsatı bulabilmiştir. Ancak Weber'in Alman Tarih Okulu'nun etkisinde kaldığı erken dönem eserleri pek fazla kişi tarafından bilinmez. Çeviriler arasında Weber'in son eseri olan *Genel Ekonomi Tarihi* de yer almaktadır. Bu eserlerdeki ortak nokta, eserlerin satır aralarında Weber tarafından tarihte "mad-di güçler" in etkili olduğuna ilişkin birtakım ifadelerle yer verilmiş olmasıdır. Bu durum, Weber'in teorisinin örtük bir şekilde de olsa Marx'tan izler taşıdığına ilişkin güçlü bir algı yaratmaktadır. Bu bakımdan Weber'i sadece kültüralist ve tek boyutlu bir okumayla değil, farklı ve daha zengin yönleriyle değerlendirmek isteyen okuyucuların bu çevirilere göz atması yararlı olacaktır.

Say Yayınları, 2016, 446 sayfa

Solo Piyano eserleri içinden ikinci örnek

Sevgili Bilim ve Ütopya okuyucuları,

Hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlıyorum.

Geçtiğimiz ay Klasik Batı Müziği türlerini anlatmaya başladığımız bu yazı dizimizin ikincisinde tekrar sizlerle beraberiz.

"Solo Piyano" eserleri sınıfı içine giren eserlerin miktarı oldukça yoğundur. Bir önceki eser örneğimizde, Alman Klasik Batı Müziği bestecisi Robert Schumann'ın "Gençlik Albümü" başlığını taşıyan eserinden bahsetmiş idik. Bu eseri dinleyebileceğiniz radyo programının ağ adresini sizlere duyurmuş idik.

Bu bölümde size yine Solo Piyano dağarından yine başlığı *Gençlik Albümü* olan ancak bestecisi farklı olan bir eserden ve bestecisinden bahsedeceğiz.

Türkçe yazılış Pyotr İlyiç Çaykovski(1) ve 1840 ile 1893 yılları arasında yaşamış olan, *Romantik Dönem Rus Klasik Batı Müziği* bestecisi, Schumann'ın "Gençlik Albümü" başlıklı, müzik estetiği ve pedagojisi açısından paydaşlık taşıyan eserinde her bir eserin başlığına, piyano öğrenen genç müzik öğrencilerinin ruh haline uygun tanımlar vermiştir. Örneğin altıncı parçada çocuğun oyuncak bebeği hastalandığı için bu parçaya "The Sick Doll – Hasta Bebek" başlığını; yedinci parçada ise hasta olan bebek hayatını kaybettiği için "The Doll's Funeral – Bebeğin Cenazesi" başlığını vermiştir. Besteci bu eseriyle, Konservatuvar gibi müzik eğitimi veren kurumlarda piyano eğitimi alan öğrencilerin rahatlıkla çalışabileceği kısa parçalar üretmiştir.

Eserin notasının başlık kısmının alt kısmında "After Schumann" şeklinde bir referans notu yer almaktadır. Burada Çaykovski'nin bu eseri oluştururken Schumann'ın Gençlik Albümü'nden ilham aldığı net olarak belirtilmiştir.

Bu eserin sesli müzik icralarını dinlemeniz için size iki ayrı ağ bağlantısı adresi vereceğim. Birincisi YouTube kanalından bir ağ bağlantısı olacaktır. Burada eserin ses icrasına, başlığa uygun resimler eşlik etmektedir.

Ağ bağlantısı adresi şöyledir:

<https://www.youtube.com/watch?v=z-Kox3R-vaQA>

Prof. Dr. Server Acim'in "İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu – Klasik Müzik" kanalında 2014 yılında hazırlamaya başladığı bir radyo programı vardır. Program *Klasik Batı Müziği'nde Türler, Biçimler ve Besteciler* adını taşımaktadır.

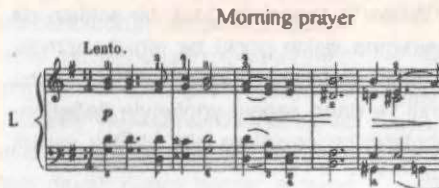
Bu programın üçüncü ve dördüncü bölümünde "solo piyano" türünün anlatımına devam edilmiştir. Bu iki bölümde Pyotr İlyiç Çaykovski'nin "Gençlik Albümü" başlıklı eseri sunulmuştur.

Bu iki programı dinleyebilecek olduğunuz web sayfamın adresi ise şöyledir:

<https://acimanasayfa.wordpress.com/kbb-muziginde-tbb/>

Romantik Dönem Rus Klasik Batı Müziği bestecisi Pyotr İlyiç Çaykovski (1840-1943)

Çaykovski Gençlik Albümü, ilk sayfa nota

Yukarıda vermiş olduğum ağ bağlantısında 24 Eylül 2014 tarihinde yayınlanan "Program 3" ve 1 Ekim 2014 tarihinde yayınlanan "Program 4"ü dinleyerek Pyotr İlyiç Çaykovski'nin "Gençlik Albümü"nde yer alan parçaları dinlemiş olacaksınız. Ayrıca, bu eser ile ilgili detaylar da daha geniş olarak bu radyo programında anlatılmaktadır. Görüş, eleştiri ve düşüncelerinizi serveracim@gmail.com e-posta adresime ilettebilirsiniz.

Klasik Batı Müziği'nde hız ve ifade terimleri

Müzik eserlerinin başında İtalyanca bazı kelimeler yer almaktadır. İlk akla gelen kelime "Allegro" olabilir ki bu kelime "dinç" anlamına gelmektedir. Besteciler müzik eserlerinin notalarının ilk başına ve sola yuvarlak gelecek şekilde eserin hangi hızda çalınacağını İtalyanca dilinde belirten kelimeler kullanmaktadırlar. Bu kullanımın amacı eseri seslendirecek olan müzisyene eserin seslendirilme hızı hakkında fikir vermektir. Çaykovski'nin Gençlik Albümü'nde yer alan ilk parçanın sol üst köşesinde "Lento" şeklinde bir hız belirtici yer almaktadır. "Largo, Adagio ve Lento" kelimeleri temponun "çok ağır" olması gerektiğini vurgular. Müzik sanatının gelişiminde İtalya'nın rolü çok büyüktür. Bu yüzden hız ve ifade terimlerinin İtalyanca dilinde kullanılması bir "gelenek" haline geldiği için hız ve ifade terimleri İtalyanca dilinde kullanılmaktadır.

Hız ve ifade terimlerinin anlamlarını gelecek yazılarda da sizlere aktarmaya devam edeceğiz. Bugün birkaç hız terimi daha ekleyelim.

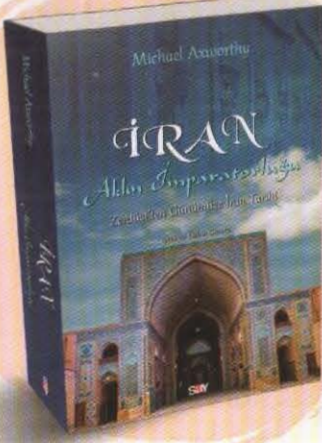
"Grave: ağır", "Larghetto: oldukça ağır, Largo ve Andante arasında", "Commodo: rahat", "Andante: ağır yürüyüşte", "Andantino: Andante'den biraz daha hızlı".

Hız ve ifade terimleri hakkında bilgi verirken kaynak olarak Ahmet Say'ın "Müziğin Kitabı" adlı kitabını kullanmaktayım. Gelecek yazıda yeni bilgilerle karşınızda olmak umuduyla hoşça kalın, müzikle kalın.

Dipnot

(1) https://tr.wikipedia.org/wiki/Pyotr_%C4%B0ty%C3%A7_%C3%87aykovski

“Bir romandan bile daha sürükleyici... İran: Aklın İmparatorluğu'nun gözünden günümüz İran'ı ve karşılaştığı zorlukları okumak, binlerce belgeye ve makaleye eşdeğer.”
—Robert IRWIN, Prospect

Michael Axworthy • Çeviren: Özlem Gümüş • 408 sayfa

Michael Axworthy, Zerdüşt Peygamber zamanından kudretli antik İran imparatorluklarına, 1979 Devrimi'nden rehine krizine, hem ülke içinde hem de ülke dışında tartışma yaratan siyasi figürlerden günümüz politikalarına kadar her şeyi inceleyerek İran'ın canlı tarihinin izini sürüyor.

“Hristiyanlığın ilk zamanlarından 20. yüzyılın sonuna kadar geçen sürede Batı'nın dini gelenekleriyle bilim arasındaki ilişkinin tarihi.”

Gary B. Ferngren • Çeviren: Kolektif • 882 sayfa

Alanının önde gelen din ve bilim tarihçilerinin kaleme aldığı bu eser, birbirine tamamen zıt olmayan, aksine birbirleriyle karmaşık bir etkileşim içinde olan din ile bilimin köklü noktasını daha iyi anlamamız için farklı yaklaşımları ortaya koymaktadır.

“Kasım ayı kitaplarımız”

“Konusunda uzman olan kişilerin hazırladığı önemli düşünceleri incileyen Fikir Mimarları dizisi yepyeni kitaplarla devam ediyor.”

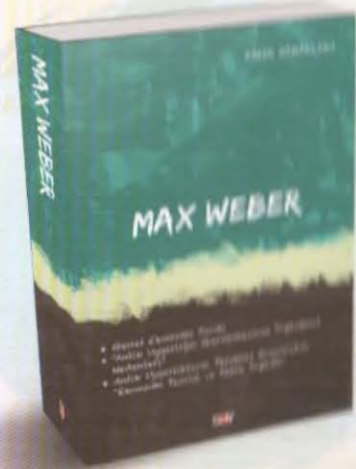

EKONOMİ

Aristoteles • Çeviren: Furkan Akderin • 61 sayfa

ÇOCUK EĞİTİMİ

Alfred Adler • Çeviren: Kâmurân Şipal • 256 sayfa

Deniz Kundakçı • 108 sayfa

Weber'in sadece sosyoloji değil, bilim ve siyaset yaklaşımlarının da ele alındığı bu çalışmaya Weber'i sadece kültüralist ve tek boyutlu bir okumayla değil de farklı ve daha zengin yönleriyle değerlendirmek isteyen okuyucuların göz atması faydasıyla faydalı olacaktır.

İSTANBUL KİTAP FUARI / 12-20 Kasım 2016
3. Salon, 3063 no'lu standımıza bekliyoruz.

SÖYLEŞİ: “FELSEFE VE İNSAN”
18 Kasım 2016 Cuma 15:45-16:45 / Büyükdada Salonu
Konuşmacılar: Prof. Dr. Şahin Filiz, Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar

internet satış: www.saykitap.com

Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com

www.facebook.com/sayyayinlar • [www.twitter.com/sayyayinlar](https://twitter.com/sayyayinlar)

www.instagram.com/sayyayincilik

ULUSLARARASI
INTERNATIONAL
İSTANBUL

KİTAP!

FELSEFE VE İNSAN

FUARİ

PHILOSOPHY & HUMANITY

BOOK FAIR

NOVEMBER 12 - 20 KASIM 2016

Ziyaret Saatleri / Visiting Hours:

Hafta sonu / Weekend* : 10.00 - 20.00

Hafta içi / Weekdays : 10.00 - 19.00

(*20 Kasım / November: 10.00 - 19.00)

www.istanbulkitapfuari.com

www.istanbulbookfair.com

kitapfuari istanbulkitapfuari

kitapfuari kitapfuari

